cezar petrescu

„Această carte a fost gîndită și scrisă în cei dintîi ani de după primul război mondial. A fost gîndită și scrisă cu toată amărăciunea destrămărilor și a scufundărilor de atunci. Cu toată revolta tinerească a acelei epoci în care se pregătea cel de-al doilea război... Problema intelectualului devorat de răspunderea care-i apasă pe cuget, ridicată de romanul *Întunecare*, mi s-a părut unul din fenomenele caracteristice ale epocii aceleia. Îndeosebi după primul război mondial și îndeosebi în atmosfera coruptibilă și coruptă a demagogiei politice ce s-a dezlănțuit la mezatul «României mari» cu scandalurile periodice de pomină. Lipsit de orientare ca și acest intelectual, n-am fost în stare să-i găsesc, ca scriitor, situația salvatoare. N-am știut să-l izbăvesc. M-am mulțumit să-l zugrăvesc și să încerc a-l explica..."

CEZAR PETRESCU
(1955)

I. I și II lei 10

editura pentru literatură

106

cezar petrescu

cezar petrescu

întunecare

★

cezar petrescu

întunecare

ROMAN

PREFAȚĂ DE
MIHAI GAFIȚA

1966

EDITURA PENTRU LITERATURĂ

Ediția a III-a

Textul de față reproduce ediția: Cezar Petrescu, *Întunecare*, E.S.P.L.A., 1960, colaționată pentru îndreptarea greșelilor de tipar cu edițiile din 1928 și 1953.
Notele de subsol aparțin redacției.

PREFAȚĂ

Întunecare este primul roman al lui Cezar Petrescu și constituie prima piesă de amploare a întinsului ciclu care avea să cuprindă mai tîrziu întreaga sa operă sub titlul generic *Cronica românească a veacului XX*.

Într-un interviu din 1929, unde-și anunța *Calea Victoriei*, *Comoara regelui Dromichet* și alte romane — indicate fără titlu, dar putîndu-se recunoaște în ele viitoarele *Aurul negru*, *Oraș patriarhal* etc. — Cezar Petrescu afirma: *„Pentru toate acestea,* Întunecare *a slujit de prefață atît pentru mine, cît și pentru cititori, lichidînd moștenirea războiului"*. Trei ani mai tîrziu într-un amplu și elocvent cuvînt introductiv la romanul *Plecat fără adresă*, *Întunecării* i se acorda un sens și mai cuprinzător decît acela de simplă „prefață" a unui șir de alte romane. În acest cuvînt introductiv Cezar Petrescu își expune, de data aceasta organizat, precis, planul operei sale, întemeiată în principal pe romane. Toate volumele sale apărute pînă atunci erau socotite ca alcătuind *„continuarea unui plan dinainte statornicit și anunțat în linii generale, pentru cine a voit să vadă printre rînduri, în romanul* Întunecare*"*.

„Roman sumbru, ca înseși realitățile din timpul războiului și de după război", romanul *„generației care s-a trădat"* — cu astfel de cuvinte vorbește scriitorul despre acest prim roman al său, care împreună cu *Plecat fără adresă*

şi *Ochii strigoiului* alcătuiau ciclul *Război şi pace* în *Cronica* consacrată societăţii româneşti din veacul al XX-lea.

Problematica războiului, ca fenomen social, l-a urmărit pe autor nu numai în ciclul amintit, pe care îl putem lărgi cu mai multe lucrări apărute după Eliberare: *Adăpostul Sobolia, Războiul lui Ion Săracu*, nuvela *Vino şi vezi!* — aproape un roman prin dimensiunile ei — apoi romanul *Oameni de ieri, oameni de azi, oameni de mîine*. În *Apostol*, în *Comoara regelui Dromichet*, prima parte a *Aurului negru*, în nuvela *Intoarcerea* din volumul *Flori de ghiaţă*, în *La Paradis general*, în scenariul filmului *Nepoţii gornistului*, am îndrăzni să numărăm chiar romanul *Carlton*, în toate acestea şi în numeroase articole din mulţimea pe care le-a publicat în cursul anilor, începînd din 1912 şi pînă la sfîrşitul vieţii, Cezar Petrescu a avut în permanenţă în centrul preocupărilor sâle problema războiului. A primului război mondial, a celui de-al doilea război mondial — problema războiului în genere.

Nu va fi de mirare deci dacă, în diferite momente, şi interpretările au fost diferite, soluţiile contradictorii, uneori false, pe măsura punerii problemei înseşi.

Luînd parte la dezbaterile cele mai aprinse ale secolului său, prin publicistica şi prin literatura sa, scriitorul a fost nu o dată ispitit de false argumente, soluţii şi definiţii. Uneori neputinţa de a găsi răspunsuri întrebărilor pe care şi le punea, alteori descoperirea că răspunsurile socotite la un moment dat valabile erau răsturnate în momentul următor s-au concretizat în romanele şi nuvelele scriitorului într-un pesimism şi o tristeţe fără margini cu privire la destinul societăţii întregi. Generalizarea era, fireşte, eronată şi provenea din faptul că Cezar Petrescu extindea asupra tuturor claselor concluzii care priveau numai o parte a societăţii, anume clasele în agonie, sortite dispariţiei: burghezia şi moşierimea, o dată cu orînduirea lor întemeiată pe exploatare. Forţele pozitive, revoluţionare ale societăţii i-au rămas necunoscute scriitorului pînă în anii democraţiei populare.

Condamnarea rămîne deci cu totul valabilă raportînd-o la regimul burghezo-moşieresc; *Intunecare* este primul mare tablou al acestei lumi, pe care, din fărîme, cu o perspectivă mai restrînsă, îl schiţaseră nuvelele anterioare din volumele *Scrisorile unui răzeş, Drumul cu plopi, Omul din vis, Carnet de vară*.

În prefaţa cu care însoţea ediţia din 1953 a romanului, scriitorul îi aşeza la temelie trei nuvele anume din volumul său de debut, *Scrisorile unui răzeş*: *Prietenul meu Jan, Întoarcerea eroului* şi *Lîngă o piatră veche de hotar*, toate trei datînd în formă iniţială din 1919; legătura cu aceste nuvele o mai făcuse şi în unele anchete literare, mărturisiri în presă etc.

„Prefaţă" a activităţii de romancier, *Intunecare* este deci şi sinteza tablourilor sociale şi umane, a concluziilor rezultate din întreaga activitate literară şi publicistică anterioară a lui Cezar Petrescu.

Romanul *Intunecare* a apărut în întregime în anul 1928, după ce cu un an înainte, în 1927, apăruse într-un singur volum numai prima sa parte sub titlul *Acolo şezum şi plînsem*, iar între anii 1925 şi 1927 mai multe fragmente fuseseră publicate în reviste lunare *(Gîndirea, Viaţa românească)*. Scriitorul a arătat în mai multe rînduri că acest roman, terminat încă din 1925, aşteptase în cartoane vreme de trei ani pînă să afle un editor curajos care să înfrunte grosimea manuscrisului. Tot el mărturisea că a lucrat concret la această carte *„trei vacanţe de vară, cîte două luni"*, dar o elaborase în liniile ei de bază timp mai îndelungat, în anii de după încheierea primului război mondial. *„Il purtam cu mine, cu amănunte şi atmosferă, tipuri şi episoade, aşteptînd doar să mi se lămurească linia centrală."*

Procesul constituirii acestui roman s-a desăvîrşit în anii 1923—1925, perioadă în care Cezar Petrescu scria nuvelele ce aveau să formeze volumele *Drumul cu plopi* (1924) şi *Omul din vis* (1925); tot acum el desfăşura o intensă activitate de ziarist, pe temele cele mai diverse, activitate

din care o mică parte a adunat-o în volumul *Carnet de vară*, cuprinzînd un fel de schițe-articole de ziar, mai mult literatură decît gazetărie, aparținînd aceleiași familii de preocupări cu schițele și micile nuvele din *Scrisorile unui răzeș*. Este un gen specific de publicistică, în care elementul cotidian reportericesc se sublimează în concluzii și sinteze generalizatoare; gen preferat de Cezar Petrescu mai ales pentru că îi asigura posibilitatea de a nu fi depășit de goana faptelor zilnice — întrucît adesea el trimitea ziarului din altă localitate articolele sale — și în același timp îi permitea să pună tuturor evenimentelor și problemelor înfățișate amarele sale încheieri, care-i caracterizează scrisul începînd cu 1919.

Tonalitatea neguroasă, plină de decepție din titlul romanului *Întunecare* definește nu numai sensul acestei lucrări, dar și al întregii sale creații pînă prin 1950, cînd noile condiții de viață imprimă scrierilor sale elementele unei atmosfere noi, care cîștigă tot mai mult teren, în primul rînd prin apariția unor personaje pozitive, oameni activi, reprezentanți ai realității construirii socialismului.

Între amănuntele de istorie literară grăitoare pentru geneza acestui roman semnalăm un episod foarte scurt, în care se află menționat numele eroului principal din *Întunecare*, episod intitulat *Sîngele* și apărut în 1919 în revista *Hiena*, pe care o redacta în acel moment Cezar Petrescu. Întîmplarea se petrece pe malul mării, la două luni după începutul războiului, deci prin octombrie 1916. Comșa nu e ca în roman un bărbat viguros, în primii ani ai tinereții, ci un ofițer cam îmbătrînit, de vreme ce-și amintește cum *„ani și ani, în fiecare sfîrșit de august, și-a tîrît aci* (în localitatea maritimă) *neurastenia și încheieturile încleștate de cele dintîi avertismente ale gutei"* [1].

Vîrsta și începutul de bătrînețe ale lui Comșa din acest episod sînt cam acelea ale eroului romanului prin 1925,

[1] *Hiena*, an. I, nr. 9—10, 20 aprilie 1919.

adică în epilogul evenimentelor; dar atitudinea lui din momentul izbucnirii războiului vădește deruta în care s-a aflat întreaga generație, care a întîmpinat marele măcel ca pe o salvare, ca pe semnul unei așteptate biruințe: *„Cu două luni înainte* — gîndește Comșa cel din episodul *Sîngele* — *în cea dintîi seară a războiului, ce strigăt de bucurie, de victorie și de viață răsunase în tot cuprinsul plajei aceștia! Comșa își recapitulă nebuniile de atunci, și sticlele de șampanie desfundate, și înfrigurarea plecării cu bagajele aruncate valvîrtej în geamantanele devenite deodată neîndestul de încăpătoare. Și se simți chinuit de o mustrare tîrzie; fiindcă abia acum își dădu seama că parfumul acela de femei, de iubire și de lux, care plutea întotdeauna în atmosfera plajei, îi strecurase în suflet atunci contagiunea stupidă și absurdă a unei încrederi fără seamă."*

Mustrarea care-l încearcă pe Comșa nu se leagă de vreo decepție față de țelurile oamenilor asupra cărora se dezlănțuise războiul, nu izvorăște din vreo așteptare înșelată, din înfrîngerea visurilor cu care primiseră — și doriseră — războiul cei de seama lui Comșa, așa cum se va petrece cu eroul viitorului roman. Nimic din toate acestea, pentru că, în momentele cînd scria episodul amintit, publicat în *Hiena*, scriitorul însuși mai hrănea încă — deși războiul se încheiase — unele din iluziile cu care o parte a generației sale se amețise în anii neutralității, în clipele începerii ostilităților și chiar de-a lungul nenorocirilor dezlănțuite de război.

Le hrănea, dar pentru puțin timp!

La începutul lui martie același an, adică numai cu o lună și jumătate înaintea episodului amintit, Cezar Petrescu scrisese, tot în *Hiena*, astfel de cuvinte: *„După atîtea dezastre, și fără rezultatul de astăzi, războiul ar fi rămas o nebunie zădarnică, stigmatizînd pentru totdeauna civilizația veacurilor. Dar jertfele nu au fost inutile. Războiul, pornit de conducători pentru ale lor mărunte și nemernice ambiții, i-a tîrît peste voința și poate peste puterile lor.*

Victoria le scapă; victoria nu mai e a lor, e a omenirii întregi.

Căci omenirea şi-a cîştigat cu acest preţ dreptul la o viaţă nouă.

După cum peste ruina oraşelor pustiite va naşte splendoarea unor noi cetăţi, după cum din ţărîna frămîntată de gloanţe şi îngrăşată de sîngele arterelor deschise holdele se vor înălţa mai bogate, tot astfel pe ruinele vechii lumi măturate de ciclonul războiului răsar noi alcătuiri.

Utopiile de ieri devin astăzi realităţi posibile, aproape obligatorii... Pofta asasinatului organizat, a raptului şi a violurilor, pofta aceea barbară a sîngelui, pe care ne-a strecurat-o în vine omul cavernelor ca o îndepărtată şi nefastă moştenire, va fi înăbuşită pentru totdeauna. Războiul a murit, el îşi pierde sensul. Omenirea îi datoreşte transfigurarea de astăzi, dar omenirea nu-i va mai permite a doua înviere.

In jurul nostru se pun temeliile unei lumi visate de gînditorii antichităţii ca o supremă şi irealizabilă fericire. Reforme profund democratice iau fiinţă în toate ţările, sînt impuse la învingători de la tribună, la învinşi din stradă, cu armele în mîini.

Cînd clocotul acestor convulsiuni va lua sfîrşit, peste ruini, lumea cea nouă va răsări ca un vlăstar întinerit după furtună.“ [1]

Acestea le scria Cezar Petrescu la începutul lui 1919, cînd încă trăia el însuşi aceeaşi derută cu privire la sensul şi caracterul războiului, pe care avea să o sădească mai tîrziu, în romanul *Intunecare*, în conştiinţele eroilor săi. Numai că era plasat, în roman, inconştientul lor entuziasm belicos în perioada dinainte de război!

Această derută se converteşte curînd la scriitor în revoltă atunci cînd el, o dată cu generaţia sa, îşi dă seama că îşi încălzise inima la falsa şi primejdioasa căldură a

[1] *Peste ruini, Hiena*, an. I, nr. 6, 7 martie 1919.

unor înşelări amare. La mai puţin de patru luni după absurdele închipuiri din articolul *Peste ruini*, încrederea lui în roadele fericite ale sîngerosului masacru începe să se clatine; evocînd amintirea morţilor din război, el formulează această încheiere articolului *A doua fază*: *„Crucile din dosul tranşeelor încununate de sîrmă îmi răspund asemeni unor nenumărate mîini încleştate, care blestemă o moarte zadarnică“* [1]. Pentru ca, numai cîteva săptămîni mai tîrziu, încrederea, şi aşa şubrezită, să fie cu totul sfărîmată. În articolul *Şoseaua*, prin gura unui bătrîn provincial, copleşit de înţelepciune şi de experienţe, scriitorul opune lumii fără griji, cuprinsă ca de un vîrtej al nepăsării, umplînd trăsurile şi limuzinele ieşite la promenadă, amintirea tragică a celor căzuţi în război. *„Nu mai înţeleg,* rosteşte cu obidă şi deznădăjduit bătrînul. *Două luni am colindat ţara să descopăr mormintele copiilor. Pretutindeni m-au întîmpinat aceeaşi foame, aceleaşi case posomorîte, în care pluteşte amintirea unui mort. In văgăunile celor mai îndepărtaţi munţi şi pe valea Siretului potolit, acelaşi nesfîrşit popor de cruci. Umbrele lor trăiesc printre noi, ne întovărăşesc fiecare gest, crispează amar fiecare început de surîs... dar aici* (la Şosea n.n.) *continuă acelaşi hohot nestăpînit. Capitala a luat înfăţişarea unui imens tripou şi a unei imense case de toleranţă. De un ceas privesc cortegiul învingătorilor. Ii recunosc; sub fardul nepăsării lor străbat ascunsele umilinţi, tainicele compromisuri morale, putreziciunea sufletească cu care îşi plătesc voluptatea de a ne stropi sărăcia cu noroiul roţilor. Ii recunosc, şi cele din urmă nădejdi se mistuie. Intîia oară amintirea morţilor mei mă devoră ca o remuşcare. Căci moartea lor îmi pare astăzi o nebunie zadarnică.“* [2]

Aşadar, realitatea se însărcinase să demonstreze scriitorului şi tuturor celor ce mai nutreau iluzii ca ale lui că războiul nu adusese, nu putea să aducă mulţimilor nici una

[1] *Hiena*, an. I, nr. 11, 28 iunie 1919.
[2] *Hiena*, an. I, nr. 13, 28 iulie 1919.

din rezolvările pe care ele le aşteptau şi pe care unii naivi le crezuseră cu putinţă. Scriitorul a asistat deci la zguduirea sufletească a unor întregi categorii, a trăit el însuşi o asemenea zguduire, aceea pe care o denumeşte, într-o scrisoare de mai tîrziu, *„drama generaţiei care a aşteptat de la război o purificare morală şi o justă valorificare a umanităţii şi cu disperare a văzut că nimic nu s-a schimbat în lume"*.

Din această dramă — a scriitorului şi a unei părţi a generaţiei lui, intelectuali care au deschis ochii asupra vieţii în anii dinainte şi de după primul război mondial — a izvorît romanul *Întunecare*.

A existat deci o categorie de oameni — şi scriitorul însuşi a făcut parte dintre ei — pentru care primul război mondial, cu toate grozăviile lui, trebuia să însemne ceva pozitiv.

Aceasta este atitudinea lui Radu Comşa, eroul principal al romanului, ca şi a altor eroi din *Întunecare*, constituie, se poate spune, titlul lor de glorie şi totodată, vina lor tragică. Ei au crezut în război, ba chiar l-au aşteptat, l-au dorit, au căutat să grăbească intrarea României în război, orbiţi fiecare de steaua proprie, fără să gîndească la întregul convoi de împrejurări care însoţesc şi urmează războiul în genere.

Unii au văzut cu sinceritate în vîlvătaia dezlănţuită, posibilitatea realizării unui ideal naţional: întoarcerea Ardealului în hotarele fireşti ale ţării. Dar cîţi dintre aceştia nu şi-au semănat oasele în tranşee şi pe cîmpurile de bătaie, dacă nu prin lazarete, bolnavi de tifos, istoviţi de foame.

Alţii au făcut-o în numele unui ideal moral. Ca pe un purgatoriu au aşteptat războiul să aducă o însănătoşire a vieţii sociale, o trezire a conştiinţelor, în urma căreia lupii să nu mai fie lupi, sau să fie mai puţin lupi, iar mieii să nu mai fie victime, sau să fie mai blînd jupuiţi de pielea lor; au sperat într-o dulce convieţuire a claselor, trecute deopotrivă prin „focul purificator" al războiului. Ei au fost încă mai nefericiţi, pentru că au scăpat din vedere esenţialul: că războiul purtat de ei, în care unii şi-au dat viaţa,

era al unor puteri mai presus de ei, al unor categorii sociale de deasupra lor; că ei nici măcar nu-l doreau, dar repetau derutaţi o argumentare străină de ei, pe care le-o strecuraseră în suflet, ca pe o drojdie ameţitoare, cei care-i dirijau ca pe marionete şi înainte de război, şi după război. Că ei, cei pătrunşi de iluzia „focului purificator", erau trimişi în mod calculat la moarte în imensul abator, pentru a apăra privilegiile claselor exploatatoare, sau pentru a le dobîndi noi privilegii, noi cîmpuri de acţiune pentru aranjamentele lor oculte şi profitabile.

Ei nu ştiau că se înfruntau nu cei de pe fronturi — care numai mureau sau erau schilodiţi fără să ştie de ce, în numele cărui ideal — ci se concurau puterile capitalului mondial; ei găseau însă cu naivitate şi inconştienţă justificări intime şi lirice monstruozităţii în care erau docili pioni şi de grozăvia căreia nu au izbutit să-şi dea seama decît tîrziu după război.

Ei nu înţelegeau că au fost împinşi în măcel ca să ucidă şi să fie ucişi tocmai pentru a li se abate atenţia de la adevărata rezolvare a teribilei imoralităţi, a gravelor injustiţii pe care ei le constatau, dar cărora le căutau cauzele şi dezlegările aiurea. Se socoteau purtătorii unui ideal propriu, apărătorii unei morale supreme, şi în realitate erau masa de manevră, oastea mercenară a capitalismului dintr-o ţară, intrat în conflict cu capitalismul din altă ţară.

Aceasta e, în realitate, drama lui Radu Comşa. Mai exact, una dintre laturile dramei lui. Pentru că la Radu Comşa faptele se complică prin adăugirea unei alte drame, a încă unui compromis moral, despre care vom vorbi mai jos.

Deocamdată să subliniem că eroul — împreună cu categoria lui — porneşte la drum cu această înapoiată poziţie de intelectual derutat. Şi ca el mai sînt şi alte victime ale războiului: agitatul ardelean Onisfor Sachelarie, filozoful bergsonian Stelian Minea, tînărul fiu de moşier, nepot de moşier şi ministru, Mihai Vardaru, şi cei mai mulţi dintre camarazii de pe front ai lui Comşa: Gabriel Ghenea, Bogdan Cerne-

gură, chiar şi acel insurgent cu aere de revoluţionar intransigent, Vasile Mogrea, mai tîrziu coleg de cameră şi de suferinţă în spital. De la lipsa de temei a poziţiei lor pînă la deziluzie, derută şi dezechilibru moral care putea fi distanţa ?

Radu Comşa o străbate cu uşurinţă, împreună cu ceea ce autorul numeşte *„generaţia războiului"*. Iată cum perorează această generaţie, rătăciţii acestei generaţii :

„Simt că am să săvîrşesc o faptă bravă. Numai să nu se sfîrşească războiul pînă îmi vine rîndul şi mie... Trăiam ca un imbecil ! Mi se părea un act de curaj să îndrăznesc a fuma înaintea tuturor ţigara pe care o fumam pe ascuns. Şi mi se părea evenimentul cel mai formidabil examenul care îmi dădea diploma de opt clase de liceu... Acum abia îmi dau seama ce sens are viaţa şi ce mare fericire mi-a rezervat destinul, să trăiesc o catastrofă care va trece prin văpăi umanitatea !... Cei care ne vom întoarce de acolo avem să fim alţi oameni..." Este Mihai Vardaru, adolescentul care găseşte că *„războiul nu e moarte ; e viaţa latentă care se eliberează, e paroxismul vieţii ! Nu urăsc cînd ucid în război. Îndeplinesc o funcţie biologică, necesară !... Pregătesc realităţi noi, un adevăr nou..."* Pentru ca, nu mult după ce pleacă voluntar, să sfîrşească împuşcat într-o bătălie, căzut cu faţa în jos într-o băltoacă, hrană pentru lipitorile vîscoase.

Iată un altul, din aceeaşi generaţie, sublocotenentul de rezervă Stelian Minea, tînăr cărturar, filozof. *„A sunat mobilizarea, las tot : cărţi, examene, dragostea, liniştea mea, risc tot ce am, şi viaţa, adică tot ce am mai scump, dar nu pentru triumful ideii de libertate ori de dreptate ; ci fiindcă, de astă dată, ideea de libertate şi de dreptate o văd şi o simt prin sufletul celor cîtorva milioane de oameni cu care mă ştiu solidar !..."*

Acestor poziţii, nu fundamental diferite, dar distincte totuşi, Radu Comşa le-o adaugă pe a sa, nuanţată de o idee nouă : aceea a contribuţiei la o pace veşnică. *„Şi eu*

cred în forţa morală a războiului, spune el. *...Aici toţi ştiu că au venit la moarte. Că accidentul, excepţia, anormalul e să scapi, nu să mori... Prin ce mister oamenii au acceptat oare această nimicire în masă ?... Eu cred... că toţi au venit de bunăvoie... Fiindcă omul are încrederea nestrămutată că sacrificiul lui din acest război va răscumpăra pacea pentru copiii, nepoţii şi strănepoţii noştri, împiedicînd orice alte războaie viitoare. De fapt, luptă fiecare pentru pace..."* Iar de la această justificare a războiului pe care-l ducea el, în care credea el, Comşa ajunge repede la o justificare a războiului în genere : el crede că au dreptate, o dreptate egală, şi atacatori, şi atacaţi, pentru că *„războiul a apărut să scoată din lumea aceasta veche, obosită, nesatisfăcută, noţiuni noi, pentru un veac de acum înainte... Războiul general coincide cu o revoluţie care aşteaptă să se dezlănţuie în afară, în milioanele mulţimilor, cît şi în fiecare om."*

Că toţi aceşti apărători fără glorie ai unei cauze care nu e a lor se contrazic, se supralicitează, nu e de mirare. Şi că, o dată cu terminarea războiului, cei rămaşi în viaţă vor căuta în van să descopere roadele rîvnite, cu care se amăgiseră, aceasta e de înţeles. După cum e de înţeles dezamăgirea cînd vor constata zădărnicia suferinţelor şi sacrificiilor lor. Pentru Comşa dezamăgirea este cea mai mare, şi dezechilibrul total, pentru că la el drama se complică prin retezarea bruscă, din cauza războiului, a carierei sale profesionale şi desigur politice, şi prin nimicirea, nu mai puţin brutală, a dragostei pentru frumoasa Luminiţa, unica fiică a politicianului, moşier şi afacerist, Alexandru Vardaru.

Radu Comşa, orice s-ar spune, era un Vardaru în devenire. Cu toate bunele lui intenţii, cu tot fondul lui cinstit, cu toată curăţenia morală care-l caracterizează încă, Radu Comşa, viitor ginere al lui Vardaru, a fost selecţionat de acesta cu o grijă şi cu o pricepere care n-ar fi dat greş dacă nu intervenea războiul. Destinat să-i fie asociat şi succesor sub toate raporturile, Comşa e un exemplar splendid al speţei umane : e cult, sprinten în gîndire şi reprezentînd

pentru Vardaru un capital electoral admirabil prin obîrşia lui ţărănească. El are în Vardaru un model, şi începe prin a-i fi discipol, devenindu-i curînd secretar, apoi asociat în avocatură, după care trebuia să urmeze înrudirea prin căsătoria cu Luminiţa, apoi deputăţia, apoi, firesc, portofoliul ministerial. Comşa apreciază toate acestea ca stînd în logica lucrurilor ; mica lui împotrivire cînd constată că Vardaru a şi început să dispună de el ca de un pion, ca de un obiect al lui, e pricinuită nu de vreo revoltă, de vreo drojdie de conştiinţă, ci de nemulţumirea că n-a fost cît de cît consultat. Personalitatea lui începe să se manifeste nu în căutarea unui drum propriu, opus sau măcar diferit de al lui Vardaru, ci în dorinţa de a avea iluzia că *merge singur* pe un drum — care însă e al lui Vardaru.

Comşa e cucerit de spiritul de ordine al modelului său, de capacitatea lui organizatorică şi chiar de „cinstea" lui ! Într-un moment tîrziu de trezire, cînd e rănit şi desfigurat, cînd îşi dă seama că drumul lui se desparte, s-a şi despărţit de al lui Vardaru, după îndelungi peroraţii împotriva clasei acestuia, Comşa nu se poate opri de a afirma o dată în plus „cinstea" politicianului, „sacrificiile" lui în război, deşi chiar războiul a fost pentru Vardaru o splendidă afacere şi o admirabilă trambulină politică. Comşa se zbate între contradicţii imposibil de rezolvat : îndată după ce afirmă că nu are nimic de reproşat, de condamnat în viaţa lui Vardaru, realizează o adevărată revoltă, care duce direct la ruperea de acesta, de clasa lui. Însă actul lui de conştiinţă are loc numai în clipa cînd, de fapt, şi Vardaru şi clasa lui începuseră, ei, să nu-l mai accepte pe Comşa.

Despre Radu Comşa se spusese mai demult în critica literară că el e cel care se rupe de familia Vardarilor. Judecînd astfel, lucrurile sînt simplificate şi i se atribuie acestui personaj o aureolă pe care n-o are, n-o merită, chiar dacă uneori autorul însuşi a ezitat între a-şi socoti eroul un protestatar ori o victimă. În realitate se petrece cu Comşa o

excomunicare lentă, dar sigură, o operaţie dintre acelea în care Vardaru este maestru. Încă din spital cînd tînărul, rănit într-o luptă nu-şi dezvăluise nici faţa hidos desfigurată, nici gîndurile învălmăşite şi insurgente, încă de atunci familia Vardaru rărise tot mai mult vizitele şi îşi stinsese căldura pentru mezalianţa pusă la cale înainte de război. Lipsa de convingere cu care sprijină încă Vardaru continuarea acestei legături este evidentă ; ea e probată de fapte, de repulsia cu care el priveşte deopotrivă schiloada faţă a fostului luptător pe front, ca şi ideile celui ce jurase în tranşee pentru o altfel de lume. Nu se poate nega, fireşte, trezirea lui Comşa la alte realităţi ; atunci cînd a stat de vorbă cu soldaţii, cînd şi-a confruntat iluziile cu realităţile războiului, el şi-a putut da seama de pulsul ţării, împinsă într-un război aducător de nenorociri ; nu se poate nega nici începutul de îndîrjire împotriva clasei în care încercase febril — şi dorea încă — să pătrundă, regretînd că nu mai poate s-o facă.

Dar el este, de la un moment dat, respins de această clasă, accesul spre ea îi este retezat — cu delicateţe, însă fără întoarcere. Mai mult decît revoltei pentru un principiu, Comşa dă glas, la început, nemulţumirii pentru ceea ce i-a devenit interzis. Autorul salvează mult din frămîntările conştiinţei eroului său, aducîndu-l la o oarecare înţelegere mai adîncă a lucrurilor, făcîndu-l să se înalţe către un protest în numele unei cauze, din simpla izbucnire atunci cînd îşi vede ratate unele avantaje şi situaţii personale.

Trebuie oare deplînsă imposibilitatea lui Comşa de a deveni ginerele Vardarilor, avocat cu faimă, deputat şi ministru ? Era mai bună situaţia lui Comşa dacă era el, şi nu celălalt Radu — Radu Şerban, cu care l-a schimbat Vardaru — dacă era el bărbatul Luminiţei, demnitar şi bogătaş ? Se înţelege că Radu Comşa e un nefericit, un disperat, un dezechilibrat, şi îl compătimim pentru aceasta ; dar, oare, ar fi fost mai fericit, mai stimat sau iubit de cititori, dacă războiul n-ar fi pus capăt acestei ascensiuni ? Adică acestei altfel de prăbuşiri ?

Între o soartă şi cealaltă, autorul face bine că le condamnă pe amîndouă. Mai puţin însă pe cea de a doua, pe aceea care îi e rezervată pînă la urmă eroului său, pentru că el încearcă, totuşi, să ducă prin viaţă, ba chiar să aplice în practică un crîmpei de cinste, de umanitate, de dreptate. Nu ştie cum — şi de aici un alt şir de eşecuri, dezamăgiri; nu ştie alături de cine, în numele cărui viitor — şi aceasta îi sporeşte zbuciumul, îi creează adevărata dramă. Dar şi într-un fel, şi în altul, Comşa este un învins, unul din acei eroi care sfîrşesc trist din neputinţa ordonării şi canalizării potenţelor lor sufleteşti către un ţel înalt. Ghenea moare în urma rănilor căpătate; Stelian Minea se resemnează la o existenţă măruntă, meschină, de azi pe mîine; Vasile Mogrea va mai ţipa un timp, încă insubordonat, încă încrezător, şi va ajunge, poate, sau să se cuminţească, sau să sporească rîndurile unor mişcări extremiste de dreapta, cu aceeaşi dezinvoltură cu care în primii ani după război afişa cele mai teribile porniri anarhiste. E vreunul din ei fericit? La cîţiva ani după sfîrşitul războiului, Comşa colindă pe la toţi cei rămaşi în viaţă, ca să constate, cu fiecare caz în parte, cîte o nouă prăbuşire, cîte o nouă victimă. Toate acestea se adună într-un protest împotriva orînduirii capitaliste, într-un protest şi o condamnare, pe care le rostesc sporadic şi eroii, dar mai ales autorul, în numele lor.

Tabloul pe care îl realizează Cezar Petrescu în *Întunecare* nu se reduce, cum vedem, la problematica războiului şi a acelor categorii care s-au lăsat înşelate de propaganda mincinoasă a regimului, pentru ca la sfîrşit să rămînă deziluzionate, dezorientate cînd au văzut că nimic nu se schimbă în bine. Romanul urmăreşte chiar aspecte esenţiale ale acestui regim, în epoca dintre 1916—1926, de-a lungul perioadei de zece ani, care aduc înfrîngerea lui Radu Comşa. Scriitorul intentează un adevărat proces vechiului regim din „România mică" şi apoi din „România mare", cu afacerile, corupţia, trădările şi jaful, mai mărunte la început, sporite pe urmă, pe măsura hotarelor lărgite.

Principalul atac e împotriva claselor de sus, întruchipate mai ales de Alexandru Vardaru, politicianul şi moşierul, şi de Sofron Vesbianu, afaceristul, traficantul şi şantagistul de speţă joasă, din familia viitorului Iordan Hagi Iordan. Psihologia lui Vesbianu şi cazul lui sînt mai simple. El e o brută, fără complicaţii, fără gîndire, fără alt orizont decît banul şi bunul lui trai. În Bucureşti, ca şi în refugiu, la Iaşi, religia lui e afacerea. Dincolo de spiritul profitor nemăsurat, nu i se mai poate imputa decît nesimţirea totală acestui caracter liniar în murdăria lui de parvenit proaspăt. Paralizia care-l loveşte în finalul cărţii e o răzbunare a autorului, a bunului-simţ, în faţa imensei lăcomii fără scrupule de care e capabil Sofron Vesbianu.

Dar autorul e preocupat şi aici de o confruntare — între rechinul financiar abrutizat de foamea cîştigului, care e Vesbianu, şi între omul politic plin de rafinament, potentatul cinic şi exploatatorul iscusit, Alexandru Vardaru. Acesta are o filozofie a sa, a clasei sale, are o tactică, se bizuie pe un sistem închegat, care e regimul burghezo-moşieresc. „*Am pasiunea organizării* — spune Vardaru — *pasiunea organizării, fireşte şi recompensa.*" El nu este doar o simplă creatură a sistemului capitalist, un individ ca Sofron Vesbianu, care se mulţumeşte cu escrocherii şi învîrteli de mai mică sau mai mare amploare. Vardaru este creator al sistemului, se confundă cu acesta, este stăpînul sistemului. El nu ruinează pe ţărani printr-o jecmăneală brutală, directă, ci rafinat, savant, creîndu-le o aparenţă de cointeresare, pentru că el socoteşte că ruina satului ar micşora interesul ţăranilor şi, prin aceasta, contribuţia lor la averea sa. El e un civilizat, nu un barbar. Însă prin aceasta nu e un filantrop, ci un mai sadic, mai calculat exploatator, cu profit mai mare. Vardaru îl acuză pe Vesbianu de necinste, de faptul că a făcut afaceri cu alimentele destinate frontului sau populaţiei, ceea ce e adevărat. Dar acelaşi Vardaru nu se sfieşte să-şi vîndă grîul nemţilor, deşi ştie bine că peste cîteva zile grîul vîndut de el va alimenta trupele care vor ucide soldaţi români şi vor

distruge sate și orașe românești. Aceasta nu i se pare nici sadism, nici trădare. Acceptă deci și explicația cumpărătorului, care-i numără hîrtiile foșnitoare și-i declară cu ostentație : *„Preferăm plata direct, nu prin bancă... E mai primitiv și mai puțin elegant, aproape preistoric, dar e mai discret și mai prudent pentru toată lumea pe asemenea vremuri.“* Totul e, deci, să nu se știe ! Totul e să rămînă o aparență de cinste, de corectitudine !

Radu Comșa îl va acuza fără cruțare pe Vardaru atunci cînd va constata că nu mai poate ajunge la treapta lui. Îl va acuza cu atît mai mult cu cît își va da seama că încă îl admiră ! Emanciparea de tutela Vardarilor e prețuită de autor ca întîia manifestare a maturizării lui Comșa. În această epocă, Alexandru Vardaru, dușman al oricărei revoluții, e o vrednică icoană a politicianului liberal, după care *„tot ce poți face, e să corectezi puțin și treptat realitatea“* ; dar nu după mult timp, același Vardaru se arăta plin de admirație pentru spiritul prusac, revanșard, *„pentru perseverența organizată cu care își pregătesc de pe acum revanșa“*. Adică admira pe viitorii partizani ai lui Hitler și faimoasa lor *„neue Ordnung“*, în numele căreia s-au dezlănțuit atîtea masacre.

Să mai semnalăm în *Întunecare* încă un șir de aspecte, dintre cele mai caracteristice unei epoci. Mai întîi, sondarea în diferite straturi ale societății, pe care-o face autorul cînd îl poartă pe Comșa în lungul șir de confruntări și investigații. Colegii lui de școală, intelectuali care se ratează unul cîte unul, măcinați de vicii ori de boli ; familii mărunte de intelectuali mărginiți sau de artiști nerealizați, dezamăgiți, cufundați în umile îndeletniciri și în existențe minore, toate contribuind la acea dezbatere a problemei intelectualului atît de frecventă la scriitorii dintre cele două războaie.

Apoi lumea Vardarilor, încrengăturile apropiate și mai depărtate ale moșierilor, unii în aparentă creștere, alții în evidentă descompunere ; resturile unei aristocrații decrepite, cu maniere alese, dar cu aripi retezate și în orice caz cu o imensă poftă de a consuma, de a face iama într-o zi bunuri care ar ajunge pe o lună sau pe un an unei familii nevoiașe, cum erau cu sutele de mii. Dumitrașcu Racliș, fiica lui, Zoe Vesbianu, Scarlat Măinescu, Emil Bilbor, aceștia și alții încă măsoară, pe diferite trepte ale descompunerii, finalul către care, deși pe alte căi merge fără greș și Vardaru, cu întreaga lui spiță. Pe de altă parte, o expresivă galerie de tineri este arătată, în finalul cărții, luînd locul generației anterioare de intelectuali, cu aceeași dezinvoltă îndrăzneală și, fără îndoială, sortiți aceluiași destin într-o societate în care — afirma autorul — nimic nu se schimbase.

Cezar Petrescu a insistat mult și asupra lumii satului, mai întîi prin confruntarea pe care o realizează în cele două întoarceri ale lui Comșa, apoi în drumul lui cu prilejul campaniei electorale, dar mai cu seamă pe front, unde țăranii, îmbrăcați în haine de soldați, erau puși să se bată.

Imaginea satului patriarhal, de care fusese ispitit scriitorul în primul său volum de nuvele, s-a spulberat. Urme ale ei mai sînt, sporadic, în povestirea drumului lui Comșa la moșia lui Vardaru. Dar satul în care vine Comșa de două ori, satul lui, ca și acela în care e purtat de ceata de mardeiași și agenți electorali ai lui Lică Cartojan, acestea constituie mărturia marii înapoieri în care era menținută țărănimea în regimul trecut. Nu numai contradicții, nu numai diferențierea netă între straturile țărănimii, dar e sugerată zbaterea acestei lumi sub apăsarea mizeriei, a aparatului de stat, a politicianismului. Valorile lumii satului scriitorul le-a aflat atunci cînd oamenii, încă neîntinați cu totul, încă mai crezînd în idealuri, năzuinți, se aflau pe front, în ajunul marilor bătălii. Popasul pe care-l fac Comșa și Ghenea între soldați, într-o noapte solemnă, ascultîndu-le tînguirea și istorisirile, realizează una din cele mai expresive pagini ale romanului. Soldații Bocăneț, Stîngaciu, Mucenicu, un soldat Ion, între mulțimile de Ioni, schi-

ţează o lume în care se frămîntă, încă surd, amestecate cu temeri şi superstiţii de tot felul, încă timide, revolte şi suferinţe adînci, care vor trebui să izbucnească. Hrănită o vreme, după război, cu iluzia votului universal, oferit ca o compensaţie pentru farsa împroprietăririi, ţărănimea avea să înceapă curînd să se dezmeticească. În prezentarea satului, romanul *Întunecare* aduce în scrisul lui Cezar Petrescu, pînă la Eliberare, nota unui aspru realism, în tablouri fără o largă întindere, dar juste şi de o violentă critică socială.

În alte opere ale sale Cezar Petrescu a mers mai departe, a dus rechizitoriul împotriva războiului şi a vechii orînduiri încă mai adînc. *Întunecare* se încheia cu vara lui 1926 ; scriitorul continuă seria confruntărilor în nuvela *Întoarcere*, unde eroul ţăran Florea Moldovan se va întoarce spre ai săi după ani de peregrinări ca prizonier şi va găsi viaţa scurgîndu-se fără el, altfel de cum şi-o închipuise, ba chiar tulburîndu-se la întoarcerea lui, nedorindu-l. Descumpănit şi fără ţel, eroul va pleca din nou să se piardă în lume, ca să nu tulbure viaţa cea care se scurgea fără el, eliminîndu-l. Aceasta e în fond filozofia lui Jan, eroul nuvelei în al cărei titlu figurează. Jan se confruntă din cînd în cînd cu el însuşi, ca într-o oglindă, şi nu-şi poate găsi o vină că şi el s-a scufundat în aceeaşi viaţă meschină de plăceri trecătoare ca şi ceilalţi, uitînd jurămintele războiului. A făcut-o cu conştiinţa deplină că este un sperjur, că-şi calcă o datorie, că ar trebui să facă altceva. Dar cum nimeni nu se mai gîndea la ce-a fost, sau nu ţinea seamă de ce-a fost, pentru ce ar fi fost, tocmai el, singurul care să ţină la vechile iluzii, cînd viaţa îi oferea atîtea prilejuri de uitare ? A fost un cinic ? a fost un filozof ? — e întrebarea care stăruie mereu în nuvelă. Scriitorul a realizat această lucrare în prima sa perioadă a activităţii, înainte de *Întunecare*. Romanul a aprofundat analiza societăţii respective şi a dat lui Comşa, erou cu biografie asemănătoare, un alt drum — l-a oprit de a se scufunda şi el în viaţa înjosită a păturilor de sus. Între Comşa şi Jan diferenţa e de soluţie ; drama e aceeaşi ;

aceeaşi e lucida condamnare finală a societăţii, pe care-o realizează autorul în ambele deopotrivă şi pe care-o va duce, tot atît de fără soluţii, pînă la romanul *Ochii strigoiului*, apărut la începutul celui de-al doilea război mondial. Confruntarea e aici şi mai violentă, pentru că distanţa de la primul război e mai mare şi poate măsura şi mai bine încă prăpastia care separă vechile jurăminte, vechile iluzii de realităţile unei societăţi corupte, putrede, în pragul falimentului.

Bogdan Cernegură, eroul din *Ochii strigoiului*, apăruse încă în *Întunecare*, dar şters, printre alţii. În tranşee, la întîlnirile de pe front cu ostaşii şi cu ofiţerii, sau la cele din spatele frontului, în adunările unde combatanţii puneau la cale o incertă şi contradictorie acţiune insurgentă — unii o numeau chiar revoluţie — Cernegură e un suflet pur, derutat şi el, ca şi Comşa, dar mai puţin hotărît încă la oarecare fapte. Acestui om, plin şi el de toate confuziile cu care fusese alimentat în perioada neutralităţii, scriitorul îi rezervă un destin ciudat şi mai dramatic încă decît al tuturor celorlalţi. După o scurtă captivitate, din care evadează, el izbuteşte să ajungă în preajma Bucureştilor, unde e rănit şi-şi pierde cunoştinţa pentru douăzeci de ani. În 1937 el e readus la viaţă nu numai cu tinereţea fizică de la cei cîţiva ani peste douăzeci, pe care îi avea în timpul războiului, dar mai ales cu mentalitatea din 1917. El e mutat pur şi simplu de autor dintr-o epocă în alta, situată la două decenii, pentru a face mai deplină confruntarea între societatea „care s-a trădat" şi aceeaşi societate din momentele cînd îşi formula jurămintele din tranşee. Comparaţia este zdrobitoare. Cernegură devine, pentru societatea anului 1937, mai întîi un miracol, apoi un incomod şi la sfîrşit un strigoi, care tulbură ordinea stabilită. Rînd pe rînd, autorul îl poartă, ca pe Comşa cu peste un deceniu înainte, pe la foştii combatanţi, la rudele lor, ca să verifice prăbuşirile. Nicăieri, nici o oază ; nicăieri, nici un cuget pur. Totul e întors, contrar iluziilor

de altădată, imoral, corupt, meschin. Chiar în sclipirile ochilor, Cernegură pare a nu mai recunoaşte luminile de altădată. Acum sînt pînditoare, ca de fiară. Un Radu Comşa împins în vreme cu încă unsprezece ani — la început fără nici unul din compromisurile la care el fusese silit să se coboare în acei ani — Cernegură scrutează, măsoară şi acuză din perspectiva directă a omului din tranşee. Şi el apreciază din nou — ca altădată Radu Comşa — înfrîngerea eroilor din *Întunecare:* a lui Stelian Minea şi a căpitanului Pleşea, inimosul „tata Pleşea" de pe front, a familiei lui Radu Şerban, succesorul lui Comşa la mîna Luminiţei, a ofiţerului Vladimir Alexiuc, ştearsă figură în timpul războiului.

Apar aici, pentru a li se măsura scufundarea, Alexandru Vardaru, Iordan Hagi Iordan, marele magnat al petrolului din *Aurul negru, Oraş patriarhal* şi *Calea Victoriei;* apar cei care ar trebui să-i fie apropiaţi lui Cernegură: fosta sa soţie, Mioara, devenită o matroană rea şi respingătoare, căsătorită acum cu Mac Bratovicescu, beţivan şi flecar; fiica sa, pe care nici n-o ştiuse, Magda, acum vampă modernă, inumană. Toţi cuprinşi de aceeaşi lentă şi precisă cufundare, toţi învinşi, unii dintre dînşii nemaihrănind nici măcar himere.

Autorul s-a încumetat, totuşi, să descopere oameni izolaţi, cu suflete încă neîntinate, aflate într-o luptă crîncenă să-şi păstreze fărîma de umanitate şi onestitate. Unul e Ion Lenş, scriitorul a cărui biografie cuprinde multe fapte pe care le atestă şi biografia lui Cezar Petrescu; un Ion Lenş încă neajuns la cinica blazare pe care o va afişa în romanul ulterior, *Adăpostul Sobolia,* unde el, la rîndul său, devine un strigoi, ca Bogdan Cernegură în *Ochii strigoiului* şi Radu Comşa în *Întunecare.* Un alt asemenea om e copila cu aere de fetişcană, Marie-Anne Jacotă, poreclită Paprica, răsfăţata lui Lenş. Mai semnificativi încă sînt Mara Doicescu şi fiul ei, Gabriel, singurele fiinţe cu adevărat pure din cele pe care le-a lovit războiul. Mara Doicescu este tînăra învăţătoare la care

zboară ultimele gînduri ale locotenentului Gabriel Ghenea din *Întunecare;* ea nu se măritase, în amintirea celui pe care-l iubise; se consacrase cu toată viaţa, cu toată dragostea fiului ei, fiului lor, Gabriel. Comşa jurase s-o găsească; nu izbutise s-o afle, sau nici n-o căutase. Cernegură se întîlneşte cu ea şi, în capitolul *Gabriel fiul lui Gabriel,* avem o luminoasă pagină închinată unor oameni simpli, credincioşi unui vechi jurămînt. Gabriel Doicescu este un Ghenea mai tînăr, pur ca mama sa, ca necunoscutul său tată, mort la Caşin. Lumina acestui episod a fost sporită încă de autor în noul său roman, *Oameni de ieri, oameni de azi, oameni de mîine,* scris în anii noştri, unde se arată că Gabriel Doicescu luase calea luptei revoluţionare, pe care Gabriel Ghenea o întrezărise, dar nu mai apucase s-o realizeze. E un semn însă că în anii din apropierea celui de-al doilea război mondial, dacă scriitorul îşi mai afla un oarecare reazem unor nădejdi, acestea se legau de oameni simpli. Simpatia sa mergea la Mara Doicescu şi la Gabriel, fiul lui Gabriel Ghenea, aşa cum în *Întunecare* mergea la soldaţii de pe front.

Răfuială, o răfuială severă şi pătimaşă chiar, o păstrează scriitorul pentru ministrul Nicolae Vîlcu, fost şi el ofiţer pe front, o imagine a ceea ce ar fi putut, eventual, deveni şi Comşa dacă mutilarea oribilă a feţei şi recalcitranţa lui mîndră şi răzbunătoare nu i-ar fi curmat ascensiunea. Vîlcu e o movilă de carne şi osînză, el, care fusese un exemplar de o splendidă zvelteţe, ca a lui Comşa. Morbul obezităţii, alimentat din beţia afacerilor şi a puterii i-a năpădit nu numai trupul, dar şi creierii. El a uitat frontul, sacrificiile, jurămintele, fără nici o remuşcare, ba chiar cu satisfacţie, ca eroul nuvelei *Prietenul meu Jan.* El e un potentat, un alt Vardaru, dar cu metode mai direct brutale, mai sadice, spre deosebire de Vardaru, care opera cu o aparenţă de corectitudine legală, cu un rafinament de artist. Vîlcu e un brigand al junglei capitaliste, ca Iordan Hagi Iordan, sau, pe măsuri mai mici, ca afaceristul Sofron Ves-

bianu din *Întunecare*. Comparat cu un alt ministru, fost şi el combatant pe front, Demetru Demetrian din *Aurul negru*, Vîlcu e brută cinică, setos de jaf şi afaceri, capabil de laşitate ca şi de crimă. Demetrian e, la rîndul lui, un liric, şi de aceea o victimă, aşa cum nu se poate rezista într-o societate întemeiată pe lozinca lui *homo homini lupus*. Căsătorit cu o femeie de stradă, în amintirea unui camarad din tranşee, Demetru Demetrian e unul dintre cei care au slăbiciunea vechii amintiri a frontului, nu tăria jurămîntului făcut acolo. În fond, însă, nici el nu e mai puţin trădător în portretul pe care i-l face scriitorul.

Am insistat asupra acestui roman pentru că în el se continuă direct problematica lui Radu Comşa, se multiplică drama lui, se verifică amarele lui concluzii: am spune că *Ochii strigoiului* e o reverificare a premiselor din *Întunecare*, o confirmare suplimentară a falimentului generaţiei care crezuse în război.

Cu astfel de mesaje, romanul *Ochii strigoiului* ar fi putut aduce o firească şi valoroasă întregire a criticii întreprinse în *Întunecare*. Din păcate, în dezbaterea unor mari şi acute probleme ale momentului, ale vălmăşagului din perioada cînd Hitler începe să dezlănţuie asaltul lui asupra Europei, o dată cu anul 1938, romanul îşi prăbuşeşte şi el concluziile într-o prăpastie neagră, pe care *Întunecare* n-o cunoscuse. În înfruntarea încercată cu societatea, Cernegură nu mai caută, ca altădată Comşa, rezolvarea în sinucidere, ci se lasă tîrît de societate, se cufundă în ea, cu regretul că nu e altfel, dar şi cu plăcerea că e aşa cum e. *„Nu aceasta e lumea în care visam să mă întorc din război*, declară el. *Şi... recunosc, totuşi, că viaţa îmi pare a merita să fie trăită chiar în această lume.*" Atît de convins e de aceasta, încît el alunecă spre mişcarea fascistă fără să-i pară o absurditate sau o incompatibilitate, aşa cum i se păruse la primele ciocniri cu legionarul Mitru Novac. Părăsirea vechilor făgăduieli din tranşee, a iluziilor pe care şi le făcuseră, în anii premergători războiului,

şi autorul şi eroii săi este acum totală. Numai o fundamentală schimbare, o revoluţie mai putea salva de la naufragiu conştiinţele pierdute sub strivitoarea apăsare a unei orînduiri în agonie.

Acea revoluţie a sosit o dată cu Eliberarea, şi, datorită ei, în opera lui Cezar Petrescu a prins din nou putere seva sănătoasă care pulsase în cele mai bune din cărţile sale, de la *Scrisorile unui răzeş* şi *Întunecare* la *Oraş patriarhal* şi *Apostol*. Prima sa carte după 23 august 1944, *Adăpostul Sobolia*, a fost încă înceţoşată de prea recentele neguri; nici *Tapirul*, roman în două volume, n-a risipit îndeajuns moştenirea anilor de război şi imediat dinaintea lui; cu *Războiul lui Ion Săracu*, însă, începe să se petreacă limpezirea dorită, pe care aveau s-o confirme şi s-o ducă la trepte ridicate nuvelele din volumul *Vino şi vezi!*, scenariul *Nepoţii gornistului*, piesa *Pîrjolul* şi romanul *Oameni de ieri, oameni de azi, oameni de mîine*.

Romanele *Războiul lui Ion Săracu* şi *Oameni de ieri, oameni de azi, oameni de mîine* şi nuvela *Vino şi vezi!* reiau problematica războiului, nu numai a aceluia recent, ci şi a primului război mondial, şi îşi dau verdictul în privinţa multor eroi din *Întunecare* şi din *Ochii strigoiului*.

Scriitorul a apăsat şi în aceste noi cărţi cu atît mai mult asupra derutei morale a oamenilor, mai cu seamă a acelora împinşi în războiul hitlerist. Dar, de astă dată, spre deosebire de problemele din *Întunecare*, dincolo de derută şi deziluzie, el a descoperit sensul revoluţiei. Viaţa lui Dumitrache Urcan, eroul principal al nuvelei *Vino şi vezi!*, care — în timpul unei lungi somnii, în trenul care-l duce către nepotul muncitor fruntaş din zilele noastre, îşi rememorează viaţa — este o sinteză de amare experienţe şi suferinţe. Urcan e un fel de Zaharia Duhu din *Aurul negru*, dar care n-a ajuns nici căutător de comori şi nici milionar din afaceri cu petrol. Scriitorul îl poartă pînă în vremea noastră pentru a-i arăta — parcă pentru a arăta eroilor întregii sale opere — adevărata soluţie, pe care n-a putut s-o afle în anii trecuţi.

Soldatul Ion Săracu, fiul altui Ion Săracu și nepotul altuia, toți Ioni și toți săraci pînă în negura veacurilor, este și el, în romanul care-i poartă numele chiar în titlu, ca și în *Oameni de ieri, oameni de azi, oameni de mîine*, descoperitorul adevăratului drum. În acest din urmă roman, povestirea eroului pune în centru și pe un intelectual, judecătorul Zevedei Grigore, un Ghenea mai nou, mai trist, mai îndurerat — și mai activ.

Scriitorul a pornit astfel de la modele cunoscute în opera sa, alegînd însă de astă dată figurile unor oameni îndîrjiți, ale unor luptători. Sensul militant, pe care și l-a dorit mereu operei sale, și-a aflat o eficacitate evidentă prin alegerea eroilor. Lucrările la care ne referim sînt semnificative în primul rînd prin acest mesaj, de care un scriitor realist, de amploarea lui Cezar Petrescu, a ținut să nu lipsească ansamblul operei sale.

Problematica războiului apare deci, de data aceasta, într-o altă perspectivă. Una care profilează, dincolo de suferințe și derută, imaginea unei lumi noi, purtată în suflet mai întîi ca o nădejde, apoi ca o dorință, ca o necesitate și, în sfîrșit, ca o realitate.

Adăugăm că, în special în romanul *Oameni de ieri, oameni de azi, oameni de mîine*, scriitorul întreprinde un amplu proces nu numai orînduirii trecute, ci și unora dintre personajele altor romane ale sale: lui Emil Sava din *Aurul negru*, *Apostol* și *Oraș patriarhal*; lui Nicușor Vîlcu din *Ochii strigoiului*. După cum face și o evocare, o rememorare a lui Radu Comșa, a lui Ghenea, a lui Cernegură, a unora dintre soldații primului război mondial. Conștiința scriitorului se întoarce către trecut, aducînd martori și acuzatori pe eroii săi cu o fărîmă de cinste, fie și trecătoare, la procesul și condamnarea definitivă a clasei care i-a dat pe Emil Sava, pe Vîlcu, pe Vardaru și pe Iordan Hagi Iordan. Condamnarea e definitivă — în numele omeniei, dar mai ales al epocii noastre, al faptelor și oamenilor de azi.

Cezar Petrescu își propusese, în continuare, amănunțirea tabloului în noi cărți, romane în special. Era preocupat în primul rînd de concluziile și deznodămintele contemporane ale vechilor procese și probleme, și de aceea, în planurile sale, romane ca *Vladim*, *Bună țară, rea tocmeală* urmau să continue procesul intentat încă de mult trecutei orînduiri, dar ajungînd pînă în anii noștri, realizînd acuzarea din perspectiva anilor noștri.

Din toate aceste proiecte au rămas fragmente publicate în presă, altele în volume, și manuscrisul voluminos, dar crud, încă nedefinitivat și neterminat al romanului *Vladim*. Scriitorul s-a stins brusc, la 9 martie 1961, în vîrstă de peste 68 de ani. Ciclul început prin *Întunecare*, romanul care axează creația sa și sintetizează întreaga sa personalitate literară, s-a oprit înainte ca autorul *Întunecării* să fi apucat a-i redacta epilogul, care, trebuind să încheie romanul *Vladim*, urma să se numească *Înseninare*, prin contrast cu primul său roman, și să se petreacă în anii noștri, pe litoralul Mării Negre, cam în aceleași locuri unde sfîrșise atît de tragic, înfrînt și dezorientat, Radu Comșa. Trebuia să fie însă un deznodămînt limpezit și biruitor, pe măsura acestor ani, care l-au cucerit și pe Cezar Petrescu, ca pe atîția alți creatori din epoca dintre cele două războaie.

MIHAI GAFIȚĂ

TABEL CRONOLOGIC

1892 La 1 decembrie vede lumina zilei la Hodura (Cotnari, reg. Iaşi) viitorul scriitor Cezar Petrescu, întîiul copil al profesorului Dimitrie Petrescu, doctor în ştiinţe agricole de la Paris, profesor la Şcoala de horticultură din Roman.

1907 Moare, bolnav de tuberculoză, profesorul Dimitrie Petrescu, în timp ce alerga prin sate să potolească pe ţăranii răsculaţi.
Apare în *Sămănătorul* din 26 august nuvela epistolară *Scrisori,* debutul literar al scriitorului, aflat atunci în clasa a V-a liceală.

1911 Cezar Petrescu termină liceul şi se înscrie la Facultatea de drept din Iaşi, luîndu-şi licenţa în 1915.

1912 Apare în revista socialistă *Facla,* condusă de N. D. Cocea, suita de articole : *După un Congres, Pentru un scrib naţionalist* şi *Răzbunarea lor* (8 sept., 8 nov. şi 1 dec.) reprezentînd debutul gazetăresc al lui Cezar Petrescu.

1915—1916 Colaborări sporadice la publicaţiile ieşene : *Opinia* şi *Versuri şi proză*, şi la *Cronica* din Bucureşti scoasă de Tudor Arghezi şi Gala Galaction.

1916 Este o vreme girant de plasă la Mălini (fostul judeţ Suceava).

1918 În perioada armistiţiului, îşi începe activitatea ziaristică în gazeta *Iaşul* fără semnătură sau cu pseudonimele C. P., C. Zar, Iago.
În toamnă colaborează intens la ziarul socialist *Depeşa* (apoi *Chemarea*) scos de N. D. Cocea.
La 13 Decembrie, în ziua sîngeroasei represiuni antimuncitoreşti din piaţa teatrului, scriitorul ajunge în Bucureşti.

1919 În ianuarie îşi începe apariţia revista de polemică social-politică şi culturală *Hiena*, avîndu-l codirector pe Cezar Petrescu.
Scriitorul e redactor, pentru perioade scurte, la cotidienele *Adevărul, Dimineaţa* (Bucureşti) şi *Bucovina* (Cernăuţi) ; în toate publică un mare număr de articole, cronici, note, în mare majoritate polemice.

1920 Redactor timp de trei luni, şi colaborator activ, împreună cu prozatorul Gib Mihăescu, la cotidianul *Ţara nouă* (Bucureşti).
În mai pleacă la Cluj, împreună cu Gib Mihăescu, ca redactor la ziarul *Voinţa*, unde publică, mai ales fără semnătură, sau sub pseudonime.

În *Hiena* îi apar numeroase schiţe-eseu din care o parte vor fi reluate în nuvelele următoare.
În *Hiena* (nr. 1, serie nouă, 20 iunie) începe să apară rubrica *Scrisorile unui răzeş*, semnată C. Robul, pseudonim ales de scriitor în amintirea tatălui său, fecior de clăcaşi.

1921 La 1 mai apare la Cluj primul număr al revistei de cultură *Gîndirea ;* Cezar Petrescu a fost iniţiatorul şi sufletul ei vreme de aproape trei ani de zile. Aici se desfăşoară acum principala sa activitate literară, care-l impune ca unul din cei mai reprezentativi prozatori din noua generaţie. Din august aici se mută, din *Hiena,* şi rubrica *Scrisorile unui răzeş.*

1922 Apare primul volum al scriitorului, purtînd titlul cronicii din *Hiena* şi *Gîndirea : Scrisorile unui răzeş* şi cuprinzînd o selecţie din schiţele şi nuvelele apărute în cadrul ei.

1923 Însănătoşit după o boală grea care-l ţinuse aproape un an ţintuit în pat, scriitorul se mută la Bucureşti.

1924 Apare al doilea volum, *Drumul cu plopi*, nuvele şi schiţe avînd drept cadru oraşul de provincie, spre deosebire de cel anterior, situat în mediul sătesc.
Face parte timp de două luni şi mai bine (martie-mai) din redacţia cotidianului *Neamul românesc* condus de N. Iorga.
Este unul dintre fondatorii ziarului *Cuvîntul* din a cărui redacţie va face parte ; aici va

activa pînă în 1928. *Cuvîntul* îndeosebi, va crea faima de gazetar a scriitorului.

1925 În *Gîndirea* încep să apară fragmente din primul său roman, *Întunecare*, la care lucra din 1923.
La sfîrşitul anului părăseşte oficial conducerea *Gîndirii* de care se despărţise, practic, din 1924. Prezenţa în continuare cu colaborări în revistă e tot mai sporadică. În *Cuvîntul* apare ciclul de foiletoane *Carnet de vară* continuat şi în vara anului următor.
Către sfîrşitul anului face o lungă călătorie în Franţa şi Italia, al cărei ecou îl constituie ciclul de *Scrisori din Paris*, precum şi numeroase alte articole sau fragmente literare, toate apărute în *Cuvîntul*.
Apare volumul de nuvele *Omul din vis* consacrat „fantasticului interior".

1927 Se publică la Craiova prima parte a romanului *Întunecare*, sub titlul *Acolo şezum şi plînsem*. Romanul, primă frescă largă a războiului apărută la noi şi una dintre cele dintîi în Europa, va fi editat în întregime abia după un an (1928). Foiletoanele şi schiţele rubricii *Carnet de vară* apar în volum cu acest titlu.

1928 În ianuarie îşi începe apariţia ziarul *Curentul* între ai cărui fondatori se află şi Cezar Petrescu, şi din a cărui conducere face parte pînă în ianuarie 1936. Aici avea să publice un număr impresionant de articole, cronici, lucrări literare etc. sub semnătură proprie, sub pseudonimul Ion Darie sau nesemnate.

Scriitorul este ales deputat în parlament.
Apare volumul de nuvele *Omul care şi-a găsit umbra*.

1929 Scriitorul îşi defineşte într-un interviu publicat în revista *Rampa* (25 febr.) planul unui ciclu de romane, *„menite să înfăţişeze aspectele vieţii româneşti contemporane"*. Este întîia menţiune clară despre proiectata *Cronică românească a veacului XX*, cum îşi va intitula mai tîrziu cea mai mare parte a operei.
Apare romanul de parodie satirică *La paradis general*.
Apare *Simfonia fantastică*, romanul unei obsesii.
Apare volumul de nuvele construit de asemenea pe analiza unor stări obsesive, nedefinite, *Aranca, stima lacurilor*.

1930 Apare romanul *Comoara regelui Dromichet*, prim volum al ciclului închinat petrolului şi numit mai tîrziu *Pămînt şi cer*, apoi *Aurul negru*, după cel de-al doilea volum al său.
Apare romanul vieţii de provincie, *Oraş patriarhal*.

1931 Opera lui Cezar Petrescu este distinsă cu *Premiul Naţional pentru Literatură*.
Scriitorul întreprinde cel mai mare din turneele sale de conferinţe despre Eminescu, lansează iniţiativa unei contribuţii publice pentru un monument şi un muzeu al poetului, pentru restaurarea casei de la Ipoteşti.
Apare romanul fantastic *Baletul mecanic*.
Apare volumul de nuvele *Flori de ghiaţă*.

1932 Apare romanul *Plecat fără adresă*, în a cărui prefaţă scriitorul îşi defineşte pentru a doua oară planul ciclului de romane, de data aceasta împreună cu filozofia socială care-i stă la bază. Îşi defineşte aici eroii ca avînd *„o psihologie de învinşi“*, iar opera ca *„o apologie a învinşilor“*.
Apare al doilea roman din ciclul petrolului, *Aurul negru*.
Apare romanul *Greta Garbo*, oarecum o continuare la *Baletul mecanic*.
Apare romanul pentru copii *Fram ursul polar*.
Se publică în volum romanul-parodie *Nepoata hatmanului Toma*, primă parte a ciclului satiric *Miss România*; partea a doua, *Floare de agave*, va apărea în anul următor (1933).

1933 Apare romanul *Apostol*, închinat unui învăţător sătesc.

1934 Apare romanul *Duminica orbului*, a cărui acţiune se petrece în timp de 24 ore în diferite medii bucureştene.

1935 Apare romanul cu tendinţe simbolice *Cheia visurilor*.
Apare romanul *Luceafărul*, primă carte a ciclului intitulat mai tîrziu *Romanul lui Eminescu*, iar apoi *Luceafărul — romanul lui Eminescu*. Celelalte două cărţi, *Nirvana* şi *Carmen saeculare* vor apare în 1936 şi respectiv 1937.

1936 Scriitorul este timp de două luni şi cîteva zile secretar general al Ministerului Artelor, singura funcţie deţinută de el în administraţia de stat.

1937 Se publică romanul *Mane, Tekel, Fares*, prim volum al ciclului 1907; vol. II, *Noi vrem pămînt* va apare în 1938, iar al treilea şi ultimul *Pămînt... mormînt*, în 1942.

1938 Din primăvară Cezar Petrescu este directorul ziarului oficios *România*, la care scrie aproape zilnic articolele de fond; mai tîrziu scoate revista *România literară*, precum şi periodicele *România satelor* şi *La Roumanie* (în limba franceză).

1940 Scriitorul începe reeditarea întregii sale opere, orînduită ca o *Cronică românească a veacului XX* în mai multe cicluri *(Rodul pămîntului, Război şi pace, Capitala care ucide, Tîrgurile unde se moare, Fantasticul interior, Satyricon)*.
În septembrie, o dată cu instaurarea dictaturii fasciste, ziarul *România* şi revistele apropiate sînt suprimate, iar scriitorul este pus sub anchetă şi i se intentează un proces. Activitatea sa gazetărească încetează aproape cu totul pînă la 23 august 1944.
În noiembrie scapă printr-o întîmplare de a fi asasinat de legionarii care-i ameninţau viaţa.

1942 Apare romanul în trei volume *Ochii strigoiului* despre un combatant în războiul din 1916—18 trezit, în 1937, dintr-o lungă letargie de 20 de ani.

1944 În primăvară apare romanul cu prorociri sumbre la adresa vechii orînduiri, *Carlton*, intitulat astfel după numele blocului prăbuşit la cutremurul din noiembrie 1940. Este ultima din cărţile sale apărute înainte de Eliberare.

La sfîrşitul anului apare romanul *Adăpostul Sobolia*, de atmosferă războinică, prima carte a scriitorului de după august 1944.

1945 Apare romanul *Războiul lui Ion Săracu*, prima carte a scriitorului în care sînt evidente semnele unei orientări noi.
Apare romanul simbolic pentru copii *Omul de zăpadă.*

1946 Apare romanul *Tapirul*, în două volume, portret realist al unui om de prisos.
Apare romanul pentru copii *Neghiniţă.*

1947—1953 Cezar Petrescu publică în presă un mare număr de articole literare, studii, schiţe, nuvele şi fragmente de roman, parte adunate în volumele ulterioare.

1952 Scrie (în colaborare) scenariul cinematografic *Nepoţii gornistului*, după care s-au turnat filmele *Nepoţii gornistului* şi *Se ridică ceaţa.* Scenariul a fost distins cu Premiul de Stat.

1954 Se publică volumul de nuvele cu teme din actualitatea construcţiei socialiste, *Vino şi vezi!*
Apare în volum romanul *Ajun de revoluţie 1848* (publicat în revistă în 1949), singurul scris din ciclul intenţionat *Neamul Vardarilor*, în 7 volume, în care urma să fie reconstituită epoca 1800—1900.
Se reprezintă piesa *Pîrjolul* (scrisă în colaborare), consacrată răscoalelor ţărăneşti din 1907.

1955 Cezar Petrescu este ales membru al Academiei R.P.R.
Scriitorul reia *Războiul lui Ion Săracu* într-o formă nouă, sub titlul: *Oameni de ieri, oameni de azi, oameni de mîine*, ducîndu-i acţiunea pînă în anii construcţiei socialiste.

1957 E ales preşedintele Comitetului român pentru pregătirea Festivalului Tineretului şi Studenţilor de la Moscova; după doi ani (1959) va avea aceleaşi atribuţii şi în legătură cu Festivalul asemănător de la Viena.

1958 Apare volumul de articole literare şi reportaje *Însemnări de călător, reflexii de scriitor.*

1961 La 9 martie Cezar Petrescu moare pe neaşteptate de o boală de inimă.

*

Apare postum culegerea *Drumul cu plopi*, alcătuită de scriitor din nuvelele primei sale perioade de activitate literară.

1962 Se tipăreşte postum o selecţie din manuscrisul, nedefinitivat de autor şi neterminat, al romanului *Vladim sau Drumul pierdut*, studiu psihologic al declinului unui intelectual în regimul trecut.

M. G.

CARTEA ÎNTÎI

A ZBURAT O PASĂRE NEAGRĂ

1

Colonelul Pavel Vardaru pipăi în cutia de lemn cafeniu o ţigară de foi uscată. De pe gravura capacului îi surîse prietenos, cu tot şiragul dinţilor de porţelan, o creolă purtînd pe umeri, în chip de amforă, un coş de foi de tutun, sub inscripţia aurită „Henri Clay-Habana".

Era numai o simplă etichetă şi totuşi femeia îi părea grozav de cunoscută.

Deodată îşi aminti cu mare bucurie: „Dar sînt ochii lui Mimi. Extraordinar cum seamănă cu ochii lui Mimi !..."

Acoperi restul figurii cu latul palmei. Într-adevăr, din gravură îl priveau acum ochii rîzători ai dansatoarei.

Trăi o clipă vedeneia fugitivă : perdelele de catifea roşie lăsîndu-se moale, femeia împărţind cu amîndouă mîinile sărutări sălii, ropotul de aplauze, o fîlfîire de fuste scurte peste pulpe în tricou roz... Toate, de atît de departe !

Colonelul scotoci buzunările tunicii, căutînd briceagul cu mica ghilotină de oţel pentru tăiat vîrful ţigării. Nu îl află. Ca întotdeauna, Vanea, soldatul, uitase să strămute dintr-o tunică într-alta toate instrumentele nichelate care alcătuiau trusa de con-

centrare a domnului comandant: lanterna electrică, cuţitul de desfăcut cutii de conserve, pedometrul, tirbuşonul, bricheta cu benzină şi fitil, busola în miniatură. Cînd cel din urmă buzunar fu explorat fără izbîndă, colonelul Pavel Vardaru suspină cu o nemărginită milă pentru propriu-i destin: era, fără îndoială, cel mai nefericit comandant de regiment de pe planetă!

Se resemnă să decapiteze cu dinţii vîrful ţigării, îl scuipă scîrbit peste balustradă, în mare, şi întinse peste masă, după cutia cu chibrituri, mîna grasă şi albă de prelat.

Doamna colonel — tanti Laura — strînse buzele vişinii cu o spaimă care dădea înfăţişare de copil alintat obrazului de grăsulie şi vîrstnică păpuşă blondă, cu pometţii trandafirii şi cu genele lungi, răsucite în sus:

— Pol, iarăşi începi cu ororile tale?... Mută cel puţin scaunul... Ştii că nu pot suporta mirosul ăsta de catran!...

Ca măsură defensivă, tanti Laura scoase din portţigaretul îngust de platină, cu încrustaţii de email, o ţigaretă egipţiană şi o aprinse la flacăra unei brichete, prinsă cu lanţ subţire, de argint.

Chelnerul aduse două fructiere cu struguri de Constantinopol, piersici şi pere, între bulgări de gheaţă, pe culcuş de frunze crestate de viţă. Un picolo, cu gîtul sufocat de gulerul tare şi prea înalt, distribui cu dexteritate farfurioarele şi tacîmurile de desert. Orchestra tăcuse.

Se înălţa acuma larma glasurilor, sunetul cristalin al paharelor, hohotele şi comenzile întărîtate de aşteptare, umplînd terasa cazinoului de rumoarea neîntreruptă a marilor restaurante, cafeuri şi baruri, de care, cu părere de rău, ca de ultimul post înaintat al civilizaţiei, colonelul Pavel Vardaru, după un

concediu de patruzeci şi opt de ore, trebuia să se rupă a doua zi, în zori... În cîteva ceasuri de drum, maşina avea să-l înfunde iarăşi în satul tătăresc, cu bordeie strîmbe şi oarbe de lut, cu împrejmuirile de tizic, cîini flocoşi, măgari zbierînd în asfinţit şi cu praful acela dobrogean — care înfundă nările, zgîrie gîtlejul şi sureşte părul — răsucit în vîrtejuri peste cîmpuri dogorite, fără zare de umbră.

Cu înduioşare de deportat în preziua exilului privea arbuştii exotici, plantaţi în cutii de lemn pe marginea terasei, cu frunzele lor lucii care, în bătaia luminii cretoase, păreau tăiate artificial în zinc; îşi plimba ochii la mesele cu necunoscuţi; contempla femeile în toalete spumoase şi străvezii; admira virajele savante ale chelnerilor printre scaune, balansînd în vîrful braţelor tăvile încărcate; se uita languros la pavilionul capelei vieneze cu femeile în haină roşie, acordîndu-şi viorile între genunchii strînşi; de la ferestrele largi, încununate de colierele becurilor, trecea să savureze afişele uriaşe, strigător vopsite, înfăţişînd un dansator negru şi o celebră dizeuză. Spectacol nepreţuit, de confort, de risipă şi trai bun, care se va dezlănţui fără preget, scăldat în aceeaşi orgie luminoasă de becuri electrice şi răcorit de briza umedă a mării şi mîine, atunci cînd dînsul, orbecăind în bezna satului, apărîndu-se de cîini duşmani şi călcînd în movili de gunoaie, îşi va amăgi nesomnul inspectînd sentinelele de noapte.

Colonelul Pavel Vardaru îşi simţi pieptul înăbuşit de tristeţea şcolarilor la sfîrşit de vacanţă.

— Cafele, vă rog?

Chelnerul aştepta, înclinat de mijloc, cu faţa rasă, neclintită şi severă, ca şi cum era vorba de cea mai gravă hotărîre diplomatică.

— Desigur, şi cafele! tresări, din altă lume, colonelul. Copii, care mai ia cafea? Auzi: două îngheţate, un mazagran[1]... Tu eşti cu mazagranul, Luminiţo? Două marghilomane... Şi lichioruri. Dă-mi lista!

Chelnerul nu se clinti. Clipi numai din ochi.

— Ştiu, aniseta[2] domnului colonel... „Marie Brizard"!...

Pavel Vardaru îşi prinse monoclul în arcada sprîncenei şi privi, de jos în sus, servul în frac, care-i cunoştea gusturile.

Se lumină, cu o mare fericire:

— A! Tu erai, Jean?

Şi repetă, întîrziind pe cuvinte, plimbîndu-se cu amintirea prin paradisul interzis.

— Jean, de la Alcazar!...

Jean zîmbi onctuos, scuturînd profesional colţul mesei cu şervetul.

Colonelul Pavel Vardaru era vestit în toate localurile de zi şi de noapte ale Capitalei şi tuturor reşedinţelor de vară. Capul său pretimpuriu sur, cu obrazul şi mustăţile întotdeauna proaspăt rase, cu înfăţişare de militar în glumă, de salon şi de operetă, prezidase multe mese rămase de pomină. Era celebru în întocmirea măiastră a meniurilor, în reţetele de mîncări recomandate bucătăriilor cu ritualuri gastronomice speciale şi în cunoaşterea fără greş, de la prima degustare, a tuturor pivniţelor şi recoltelor faimoase de vinuri.

Cînd lichiorul fu turnat, colonelul ridică în lumină paharul cu piciorul înalt, ţinîndu-l între degetele grase, cu o luare-aminte şi o înduioşare de savant examinînd un elixir miraculos. Admiră limpeziciunea

[1] Băutură răcoritoare, preparată din cafea neagră.
[2] *Anisetă* (fr. *anisette*) — lichior preparat cu esenţă de anason.

culorii, aspiră aroma cu nespusă fericire şi sorbi în răstimpuri.

Pe urmă, cu ţigara de foi între dinţi, se întoarse către frate-său, Alexandru Vardaru, deputatul, care, plecat deasupra gazetelor de seară, fuma una la fel.

— Alexandre, simţi briza? E un aer!... un aer!...

Alexandru Vardaru, cufundat în lectura telegramelor de pe frontul oriental, făcu un gest vag de confirmare, cu mîna.

Dar Mihai Vardaru, nepotul lor, din colţul de unde îşi isprăvea îngheţata dozată în felii subţiri, cu graţii de pisică, ridică obrazul feminin şi vru să întrebe cum se mai poate simţi răcoarea şi puritatea aerului, aspirat prin asemenea adevărate coşuri de locomotivă, aşa cum arătau ţigările de foi. Îşi aminti, însă, că trebuia neapărat să ceară cinci sute de lei unchiului Pol, înainte de plecare şi, înăbuşindu-şi gluma, se hotărî prudent să o amîne pentru alt prilej mai prielnic, zîmbind în sine.

— De ce rîzi, Mihai? întrebă Luminiţa.

Toţi ochii se îndreptară către el.

— Vai, tanti!

— Vă rog să nu-mi necăjiţi băiatul!... protestă tanti Laura, apărîndu-şi nepotul, sfios şi cuviincios, în mijlocul acestei familii sportive, unde ea singură şi adolescentul cu obraz de elevă de pension nu aveau apucături şi vocabular de camping, stadion şi cîmp de curse.

Îşi aminti ceva, şi, deschizînd portţigaretul de platină, spuse:

— Acum, Mihai, cînd eşti bacalaureat, bărbat în toată firea, cred că poţi fuma... Nu e aşa, Pol, Alexandre, că-i daţi permisiunea?

Mihai roşi şi mai tare, implorînd:

— Vai, tanti!

Luminiţa Vardaru îşi scutură capul negricios din umbra arbuştilor unde stătuse ascunsă, privind întunericul mării, şi-l strîmbă, imitîndu-l :

— „Vai tanti !"... Uf, ce văr molîu mai am ! Ce, vai tanti ?... Zi : „Mersi tanti ! nu fumez egipţiene. Sînt prea slabe şi conţin opiu ! Fumez ţigări mai bărbăteşti ! De exemplu : regale !..." Uite !...

Înainte de a se putea apăra, Luminiţa Vardaru, cu îndemînare de poliţist la o percheziţie corporală, scoase din buzunarul lui Mihai, de la piept, un port-ţigaret de piele — cadoul ei de astă-vară, cînd îşi sărbătorise examenul de absolvire — îi puse o regală între dinţi, în silă, luă şi ea una, aprinse şi-i aruncă un colac de fum în nas.

— Poftim !

Toţi zîmbiră, şi Mihai răsuci stîngaci, între degete, ţigara aprinsă. Ce idee ! Şi ce nebună ! Lui nu-i tihnea ţigara decît fumată singur, fără atîţia ochi ţintă, asupră-i. Luminiţa îşi scoase pălăria de pai. O înfipse într-un stîlp al balustradei. Îşi scutură părul tuns şi inelat şi, cu coatele pe masă, cu obrazul arămiu mat, după o lună de plajă, prins în pumn, închizînd ochii negri şi puţin oblici, să-i ferească de fumul ţigării, declamă autoritar, ca într-un consiliu de familie :

— Numai armata are să-l facă bărbat ! Unchiule Pol, la toamnă numaidecît trebuie să-l dezgheţi... Eu mă declar învinsă !...

Mihai găsi prilej să se răzbune. Îi şopti între dinţi, în ureche :

— Şi pe tine, numai Radu cel Frumos are să te domesticească !

Apoi adresîndu-se unei persoane nevăzute :

— Domnule Radu Comşa, la primăvară trebuie s-o iei în primire şi s-o dresezi. Noi ne declarăm învinşi !

Luminiţa, uimită de o atît de neaşteptată îndrăzneală, rămase cu ţigara la jumătatea drumului spre buze.

— Ce-ai zis ? Mă rog, ce-ai zis ?

Mihai se plecă şi-i şopti a doua oară, în ureche, apăsat :

— Am zis că numai domnul Comşa are să-ţi scoată sticleţii din cap. Na !

— Poftim, domnilor ! făcu Luminiţa cu cea mai mare minunare ; abia i-aţi permis să se emancipeze, că a şi început să-şi schimbe dinţii de lapte ! Încearcă să muşte... Bravo ! mergi repede, *mon vieux* [1] ! Într-o lună, te văd iscălind poliţe, pufăind o coşcogea havană în nasul unchiului Pol şi — mai ştiu eu ? — aşezîndu-te, poate, la masa de alături, cu portugheza...

— Ce portugheză, mă rog ? se mişcă, între braţele jîlţului de paie, foarte îngrijorată, tanti Laura.

Luminiţa îşi scutură părul pe spate, explicînd volubil :

— O portugheză, o femeie din Portugalia, fost mare imperiu colonial, actualmente modestă republică situată la extrema Ibericei !... Capitala : Lisabona, în provincia Estramadura, arhibanalizată de poeţi simbolişti. Oraş însemnat : Porto, cu vinuri vestite, despre care poate să ne spună ceva mai pe larg unchiul Pol. Portugalia, în sfîrşit, patria apei de păr, a lui Camoens [2] şi doñei Ines de Castro [3] !... Pentru rest şi detalii precise, adresaţi-vă domnului,

[1] Amice, bătrîne (fr.).
[2] *Luiz de Camoens* (1524 sau 1525—1580) — poet portughez.
[3] *Ines de Castro* (1330—1355) — curtezană spaniolă. Dragostea dintre ea şi infantele Pedro al Portugaliei a avut un sfîrşit tragic şi a inspirat creaţia multor poeţi şi scriitori.

care face pe mironosița! Vă poate delecta și cu un *Fado do amor*[1], din repertoriul popular...

Luminița fredonă cu mîna pe inimă, revărsîndu-și dintr-o scuturare părul negru peste ochi, să-și dea o și mai patetică înfățișare:

Amor è sonho que mata,
Sorriso que desfalece;
Amor è nuevera de prata...[2]

Mihai se sili să asculte această vertiginoasă și perfidă disertație de geografie, istorie și folclor cu cea mai desăvîrșită nepăsare.

Dar micșorîndu-și ochii, ca din pricina fumului, își strivi o lacrimă de necaz. Povestea cu portugheza fusese cea dintîi suferință a lui, copilărească. Luminița îi descoperise fotografiile și caietul de note; fusese confidenta lui două luni, cît ținuse întreg romanul sentimental, îi făgăduise să nu destăinuie nimic nimănui. Din caietul acela de note, descifrase și dînsa, la piano, romanța portugheză populară — numărul Carmencitei la Majestic; atunci îi apăruse cîntecul interesant, frumos și îl învățase. Iar acum își bătea joc! Toate femeile, toate, sînt deopotrivă de...

2

— Așadar, a fost oprită și ofensiva lui Brusilov[3]! declară Alexandru Vardaru, ridicînd obrazul aspru

[1] Destinul dragostei (port.).
[2] Dragostea e un vis care ucide,
Un surîs care distruge;
Dragostea e un ghiocel de cîmp... (port.).
[3] *Alexei Alexandrovici Brusilov* (1853—1926) — general rus, comandant al frontului de sud-vest în primul război mondial. După Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, inspector în Armata Roșie.

deasupra gazetelor, împăturindu-le și așezîndu-le sub cot. Mi se pare că de astă dată începe criza cea mare!... Pol, să nu uiți procura! Pînă în zece zile trebuie să vindem și grîul vostru. Pe urmă, cine știe ce se mai întîmplă!...

Colonelul întinse picioarele sub masă, cu un zăngănit de pinteni, privind la lumină alt pahar de lichior, plin.

— Dar întîmple-se orice, numai să se sfîrșească! M-am săturat de ținut trupa în bordeie... Știți voi ce mizerie e faimosul Cadrilater? O murdărie! Și niște nume de sat! Daidîr, Balbunar, Siahlar, Sarsînlar! Să le ia dracu!... Parcă au fost botezate de bîlbîiți. Auziți: Balbunar, Sarsînlar!...

Ridică ochii, invocînd mărturia cerului.

Nimeni însă nu se arătă înduioșat de această deznădejde. Exilul în Cadrilater nu era atît de înfricoșat, cum voia să-l arate unchiul Pol. Își adusese automobilul. Își instalase o baie cu duș automat. Acum o lună făcuse un drum la București numai ca să obțină de la corp mutarea unui bucătar special la popota regimentului. Soldați trimiși cu ordine cărau, de la Constanța și din Capitală, trufandale, coșuri de papură, aparate de fabricat înghețată, mașini de măcinat cafea; popota regimentului era vestită în toată divizia, iar ofițerii începeau să se îngrașe și să capete gusturi patriciene.

— Se pare că Czernin[1] caută o întrevedere cu Brătianu!... își urmă gîndul Alexandru Vardaru.

— Sigur! Cine știe ce ne mai oferă!... Bucovina au cumpărat-o o dată de la Rumianțov[2], cu cinci

[1] *Ottokar Theobald, conte de Czernin* (1872—1932) — politician austriac, ambasador la București în 1912, iar din 1916 ministru de externe al Austriei.
[2] *Piotr Alexandrovici Rumianțev* (1725—1796) — general-feldmareșal și om politic rus.

mii de galbeni şi cu o tabacheră. E drept, de aur şi cu briliante!... se supără colonelul, duşman neîndurat al puterilor centrale, de cînd se închiseseră graniţele spre Riviera.

— Cred, cu toate acestea — urmă Alexandru Vardaru — cred că pînă la sfîrşitul recoltei nu poate fi vorba decît de pregătiri! În Moldova nici nu s-a sfîrşit secera... Vagoanele sînt prinse, soldaţii în permisii agricole... Apropo, Pol! pentru treier, la Făloasa, n-aş putea cere prin minister soldaţi de la tine? Am iscălit scrisoarea să predau patruzeci de vagoane pînă la cincisprezece ale lunii. Mă ţine consorţiul german numai în telegrame...

— Cum, tot la nemţi ai dat grîul şi anul ăsta? lărgi cu mirare ochii albaştri tanti Laura.

— Evident! Politica e una şi afacerile sînt alta. Dragă Lauro, din păcate, viaţa e ceva mai complicată decît romanele tale. Trăim cu picioarele pe pămînt.

— Bine, dar e monstruos să hrăneşti o armată împotriva căreia poate că ai să te baţi mîine!...

— Monstruos, nemonstruos, aşa stau lucrurile! Dacă nu vînd eu, vinde altul... Vinde cerealistul care a cumpărat recolta mea... Pe urmă nici nu ştiu dacă vom lupta vreodată! Toate sînt ipoteze.

Tanti Laura nu se dădu bătută.

Între dînsa, reprezentînd elementul romantic, „în nori", al familiei, şi Alexandru Vardaru, cumnatu-său, spiritul practic şi „terestru", era întotdeauna un necurmat duel.

— Aceasta n-o mai cred! suspină, lăsîndu-se pe spatele jilţului de paie, care scîrţîi din toate mădularele. Peste o lună ori peste un an, România trebuie să fie alături de aliaţi, împotriva nemţilor. Sînt un popor pe care eu personal nu-l pot iubi! Adu-ţi aminte, Alexandre, acum trei ani, la Wirzburg... Bărbaţii care, printre două halbe de bere, îşi manifestau tandreţa conjugală în plin public; femeile purtîndu-şi maternitatea ca un trofeu. Şi vitrinele unde crenvurştii şi şuncile stăteau expuse printre violete şi mănunchiuri de *Vergissmeinnicht*[1]! Şi costumele femeilor cu cele mai extraordinare împerecheri de culori: bleu-pal, roz, orange, verde de spinarea buraticului! Şi conflictul din vagonul-restaurant cu *Herr Kommerzienrath*[2]! Pfui! dacă şi aceasta se mai numeşte civilizaţie!...

Alexandru Vardaru înfipse un cuţit într-o pară şi o curăţă cu o răbdare minuţioasă, aşa cum îţi cauţi de lucru pînă-şi termină un copil capriciul. Tanti Laura încheie, cu o încruntare care cu toate silinţele nu putea tulbura de fel albastrul limpede şi gol de gîndire al ochilor.

Nu s-ar fi spus că aceşti ochi plini de candoare priveau peste capete o legiune nevăzută de germani, purtînd şunci de Praga în baionete cu mănunchiuri de nu-mă-uita şi cîntînd *Die Wacht am Rhein*...[3]

Alexandru îi întinse calm şi zîmbind, în vîrful furculiţei, jumătate din para curăţată:

— Laura, Laura, judeci ca femeia cea mai femeie dintre femei!

— Cum adică? N-am dreptate? Spun — nu e aşa? — spun ca orice femeie absurdităţi!... Eşti foarte politicos în astă seară, dragule! Nu ştiam că iubeşti atît de mult gustul nemţesc!... Poate ai dori să mă vezi îmbrăcată în haine liliachii, cu cingătoare verde, pălărie roz şi ciorapi bleu-pal...

---

[1] Nu-mă-uita (germ.).

[2] Titlu dat în Germania, pînă în 1919, oamenilor de afaceri, industriaşilor etc.

[3] *Strajă la Rin...* (cîntec german cu caracter militarist).

Alexandru Vardaru nu se arătă indignat de această perfectă logică femeiască.

Îşi curăţă tacticos cealaltă jumătate de pară, apoi, numai după ce muşcă din fructul untos şi dulce, răspunse :

— Nu e vorba de asta ! Dar nu se duce un război cu un popor, fiindcă ţie personal nu-ţi place fidelitatea conjugală manifestată în public şi fiindcă negustorii de mezeluri expun şunca la un loc cu florile. Aceasta e altceva. Războiul, dacă-l vom porni vreodată, avem pentru asta alte, îndestule motive !... Şi în fond, nici n-ar trebui să fie un război cu germanii. Germanii sînt un popor serios şi puternic. Ce avem de împărţit cu dînşii ?... Va fi un război pentru Ardeal. Pentru drepturi şi dreptate românească !... Regretabil că aceste drepturi şi această dreptate românească, în conjunctura actuală, ne împing în tabăra adversă germanilor... Mi se pare însă că nu sîntem adunaţi aci pentru a ajunge la conferinţe diplomatice. Pol pleacă mîine dimineaţă şi cine ştie cînd mai scapă de la regiment — uite ce tenebros e !... Tu, Mihai şi Luminiţa, cred că o să rămîneţi la Sinaia pînă în septembrie ; eu, într-o săptămînă, trebuie să văd cum stau lucrurile la Făloasa şi Arpăşeşti, să pun la treier la Vadu Luncii şi să găsesc vreme să vă vînd şi grîul vostru. Ne împrăştiem iarăşi... Cine ştie cînd ne mai adunăm laolaltă, pînă la toamnă ! Pe urmă se deschide parlamentul, mă aşteaptă destule griji. Cum vedeţi, Luminiţa îmi mai complică viaţa cu altele !...

Luminiţa se răsuci pe scaun, cu o indignare ipocrită, micşorîndu-şi privirea între gene :

— Eu, papa ?

— Sst ! făcu Alexandru Vardaru, ameninţînd cu degetele între care ţinea ţigara de foi. Tu n-ai cuvînt ! Şi păzeşte-te, ai văzut că Mihai atît aşteaptă.

— O ! Dacă e vorba de Mihai !...

Mihai se simţi ofensat de acest dispreţ şi, ca să dovedească imediat că nu e cantitate atît de neînsemnată, îi murmură în ureche, cu intonaţia Luminiţei de adineauri :

— *„Amor è sonho que mata"*... Pentru rest şi detalii precise, adresaţi-vă domnului Radu Comşa cel Frumos...

Era acum rîndul Luminiţei să ia înfăţişarea celei mai desăvîrşite nepăsări.

Deschizînd şi închizînd încuietoarea poşetei de bagá, dădu din umeri :

— Uf ! Sînteţi toţi nişte, nişte...

Nu găsi cuvîntul îndestul de stigmatizant...

Se întoarse îmbufnată cu spatele către masă şi cu faţa spre marea înghiţită de întuneric, arătînd aşa, cu hotărîre, că n-o mai interesează discuţia.

Alexandru Vardaru găsi în sfîrşit răgaz să dovedească colonelului nevoia de a arenda moşia din Ialomiţa. Nu se mai simţea în stare să se mai ocupe de atîtea. Îl chemau şi oarecare îndatoriri politice. De trei ori respinsese invitaţia să primească postul de secretar general la Interne, unde era nevoie de o mînă de fier. Acum, cînd, la iarnă, Luminiţa avea să-şi aibă gospodăria ei, el rămînea singur. Îmbătrînea. Stărui asupra cuvîntului, dezminţit de părul negru, de dantura puternică şi de întreaga-i făptură vînjoasă şi neobosită.

Într-adevăr, în această familie deprinsă cu trai uşor, comod şi din belşug, părăduind venitul moşiilor lucrate cu sudoare şi sînge de sărmanii pălmaşi, el singur nu-şi găsea odihnă. În afară de rostul din ce în ce mai temut în parlament, de procesele grele şi complicate în care pleda întotdeauna cu izbîndă sigură, Alexandru Vardaru mai îngrijea şi de cele două moşii din Muntenia, rămase pe urma

nevesti-si, Elena, mama Luminiţei, moartă cu zece ani în urmă la Vichy; administra averea lui Mihai şi a celor două surori ale sale, Cora şi Ralu, nepoţi rămaşi orfani acum patru ani, pe urma unui accident de automobil pe Valea Prahovei; şi pe deasupra, în fiecare toamnă şi primăvară, trebuia să descurce şi gospodăria haotică a lui Pol şi a Laurei — moşie mare şi bogată, de aproape cinci mii de pogoane, lăsată pe mîna vechililor şi devorată de ipoteci.

Viaţa şi-o petrecea mai mult în vagonul de dormit şi hoteluri; în aceeaşi săptămînă apărea la Craiova într-un proces; la Iaşi într-o întrunire publică; conducînd automobilul pe o şosea către una din moşii; rostind o cuvîntare aplaudată la Cameră; organizînd campania electorală a unei alegeri parţiale. Pretutindeni, apariţia omului acestuia bine legat, lat în spate, înfipt dîrz pe picioarele scurte în scoarţa planetei, cu părul tuns perie şi cu ochii cenuşii, aspri şi sfredelitori, inspira hotărîre, încredere şi acţiune.

Născut pentru luptă şi dominare, răscolea lumea pe unde trecea şi nu-şi îmblînzea privirea decît pentru cei din jurul lui. Slăbiciunile lor îl amuzau, fiindcă le socotea fără urmări cît timp era el să vegheze. Cînd îşi oprea privirea asupra Luminiţei, ochii de răceala oţelului îndată i se învăluiau de duioşie, ca ochii vietăţilor sălbatice de pădure, cînd îşi privesc puii fără putere încă.

În această îmblînzire protectoare, nu îngloba dintre străini decît pe Radu Comşa, fostul său secretar vreme de doi ani, acum asociat în biroul de avocatură; tînăr, plin de toate făgăduielile viitorului, şi, prin alegerea lui şi a Luminiţei, viitorul ei tovarăş de viaţă.

La cuvintele lui Alexandru Vardaru, colonelul asculta distrat, privind valurile de lume revărsate din cazinou, unde sfîrşise ceva, vrun spectacol.

Ce însemnătate aveau toate, dacă puteau fi duse la bun sfîrşit de Alexandru ?... Dacă era mai bine să arendeze moşia, n-are decît s-o arendeze! Nu se împotrivea nici el, nici Laura. De ce să tulbure însă această ultimă seară, atît de plăcută, cu băuturi fine, fructe rare şi muzică aleasă, ţigări minunate, amintind că viaţa mai e complicată şi cu atît de absurde şi stupide griji ?...

— Pol, tu n-asculţi! îl surprinse Alexandru Vardaru.

— Pardon! Ascult... De ce să n-ascult ?... se apără moale colonelul.

Dar ochii îi rămîneau ţintuiţi la uşa cazinoului larg deschisă, prin care sălile de joc şi de spectacol vărsau o necurmată procesiune. Un amiral cu somptuoasă barbă albă trecu între două femei din cale afară de înalte, cu un ogar rusesc prins în lănţug; militari în tunici strînse; o negresă întovărăşită de un domn scurt şi gras, cu ochelari daţi după ureche; mulţi ofiţeri de marină cu obrazul ras şi pudrat cu îngrijire; pantaloni albi şi pantofi de olandă cu talpa elastică, pălării de paie şi decolteuri dezvelind sîni de toate dimensiunile, umeri fardaţi şi coliere de perle, figuri cunoscute, de pe Calea Victoriei, şi necunoscute, din cine ştie ce fund de provincie, mari proprietari şi oameni politici, jucători de cărţi şi convalescenţi trimişi să respire aer marin, actori şi băieţandri chinuindu-se să pară obosiţi şi blazaţi; lume amestecată, alungată de pe plajă şi din staţiile balneare cosmopolite, inaccesibile acum, peste hotare, unde bîntuie războiul.

Chelnerii alergau zăpăciţi, înghesuind alte scaune şi alte mese; se auzeau bătăi nerăbdătoare cu bastonul în mozaicul pardoselii; chemări peste capete; tineri se ridicau pentru a oferi, curtenitor, femeilor

jilţurile de paie; larma acoperea uvertura din *Semiramis*, cîntată pe toate coardele orchestrei vieneze.

Colonelul Pavel Vardaru privea şi asculta cu cea mai desăvîrşită fericire.

— În sfîrşit şi Radu!

3

Radu Comşa, oprit în uşă, îl căuta cu ochii peste mese.

Cînd zări mîna colonelului ridicată, făcu semn că i-a văzut.

Era însoţit de un om în haine castanii vărgate, decolorate pe umeri, cu faţa ascunsă de umbra unei panamale demodate, cu borurile foarte largi.

— E cu un tip! anunţă unchiul Pol.

Tonul acestei constatări lămurea îndestul că, după aparenţă, colonelul îl categorisise printre indivizii de la periferia umanităţii, care nu prezintă nici un interes pentru neamul Vardarilor.

Tipul voia să se despartă, şi, din gesturi, se înţelegea că Radu Comşa stăruia să-l tîrîie după dînsul.

— Dar e domnul Probotă! strigă Mihai, recunoscîndu-l şi sărind de pe scaun. Mă duc să-l aduc!...

Virgil Probotă, coleg de şcoală şi prieten al lui Radu Comşa, dascăl de ştiinţe la un liceu din Capitală, fusese, ca student, preceptorul Luminiţei şi al lui Mihai. Cu toată sarcina ingrată de a iniţia doi copii răsfăţaţi în tainele trigonometriei, în legile lui Newton şi paragrafele lui Tacit [1], lăsase foştilor elevi amintirea unui om cu multe ciudăţenii şi stîngăcii,

[1] *Publius Cornelius Tacitus* (cca 55 — cca 120) — istoric roman.

amuzant de deformat, pînă la pedanterie, de învăţătură, dar de o largă înţelegere şi de o pasionată dragoste a cărţilor. Şi acum încă, de cîte ori Mihai Vardaru trebuia să ia o hotărîre în viaţă şi trecea printr-o criză a sufletului, se întreba, ca ultimă instanţă a conştiinţei, dacă fapta ori gîndul lui ar fi sau nu aprobate de fostu-i dascăl.

Îi scutură deci amîndouă mîinile cu neţărmurită bucurie... Radu Comşa îşi lăsă prietenul în seama lui Mihai şi se apropie de masă cu pălăria în mînă, desfăcîndu-şi mănuşile de piele.

Purta haină cenuşie, strînsă la mijloc într-un singur nasture, pantaloni şi pantofi albi, cămaşă de mătase, fără vestă, şi o fundă îngustă, cum cerea moda timpului.

Obrazul brun, neted, cu linii care din toate părţile păreau privite din profil, era şi mai arămiu, după o lună de soare şi de vînt marin. Dar asprimea voluntară a feţei era îndulcită de catifelarea umedă a ochilor şi de buzele cărnoase, roşii şi voluptos desenate. „Ai gură de odaliscă, Radule!" repeta colonelul Vardaru de cîte ori Comşa amintea despre firea lui hotărîtă, de om care ştie ce să vrea. „Ai gură de odaliscă, iar cu stigmatul ăsta de senzualitate, nu poţi sfîrşi întotdeauna ce ai hotărît, cuminte şi cu sînge rece, între patru pereţi ai camerei!" declarase unchiul Pol, care avea şi el o bărbie foarte voluntară, ca în busturile romane, dar îşi pierdea viaţa, făcînd astăzi tocmai contrariul celor hotărîte ieri.

Radu Comşa sărută mîna Luminiţei la încheietura pumnului, sub brăţara ceasului, unde pielea albă e străbătută de vine albăstrii.

Mihai izbutise să-l tîrîie pe Virgil Probotă, remorcat de mînecă.

Dascălul de ştiinţe, ocolind masa să dea mîna cu toţi, găsi mijlocul să răstoarne un pahar deşert. Cînd se întoarse speriat să-l aşeze la loc, trase după el un şervet şi dedesubt un cuţit înfipt într-un măr. Cuţitul se rostogoli printre gratiile balustradei, jos în mare.

Aceasta nu era însă de ajuns!

Printr-un capriciu neprevăzut de legile balisticii, mărul aruncat făcu drumul îndărăt pe masă, o parcurse în toată lungimea, săltă peste un păhărel de lichior şi căzu în braţele doamnei colonel, care sări în sus, neaşteptîndu-se la acest dar, pe această cale, din partea unui muritor ce nu aducea nici pe departe cu păstorul Paris[1].

Virgil Probotă, în hainele lui cafenii vărgate, rămase stană de piatră la capătul atîtor catastrofe.

Încremenirea zugrăvită pe figură îi dădea o înfăţişare comică, şi cum stătea cu mîna neclintit întinsă, părea un scamator, care, după cele dintîi tururi de forţă, se pregăteşte pentru un mare număr final: să mai scoată ceva, un ou roşu ori un iepure de casă, din mîneca cu manşete tari şi rotunde, cum nu mai purtau decît pensionarii.

De fapt, prestidigitatorul ruga pămîntul să i se deschidă sub picioare.

— Ce spui despre război, domnule Probotă? întrebă tanti Laura, stăpînindu-şi rîsul şi căutînd aşa să-l scape din încurcătură. Ia loc, te rog, şi spune-mi!... Întreprind o adevărată anchetă...

Virgil Probotă căută un loc, să-şi pună pălăria.

[1] Aluzie la legenda mitologică după care Paris, fiu al regelui Troiei, fiind rugat de către zeiţele Hera, Afrodita şi Atena să dea celei mai frumoase dintre ele mărul aruncat de zeiţa discordiei, Eris, l-a dat zeiţei Afrodita. Aceasta l-a ajutat să fure pe Elena, soţia lui Menelau, regele Spartei, provocînd astfel războiul troian.

Luminiţa i-o smulse din mînă, îi meremetisi panglica strîmbă şi o înfipse într-un stîlp al grilajului, alături de a sa.

— Ce să spun, doamnă? îngăimă dascălul, fără să-şi ia ochii de la pălărie, îngrijorat să nu urmeze calea cuţitului, în mare. Cine poate spune ceva sigur?... răsuflă uşurat cînd îşi văzu pălăria neprimejduită. Războiul poate face parte din principiile de conservare ale speciei. O generaţie se sacrifică pentru a asigura traiul bun al generaţiilor viitoare. Insectele ne dau exemple eroice!... Asistăm la cele mai minuţioase precauţiuni, la adevărate minuni de răbdare şi de ingeniozitate, pentru ca părinţii să asigure descendenţilor un adăpost igienic, hrană, vînat proaspăt şi conservat, aşa cum omul nu s-a învrednicit încă să descopere procedee... Dacă judecăm aşa — şi nu putem judeca decît aşa! — războiul este pentru generaţia noastră o datorie...

— Va să zică, dumneata compari destinul nostru cu al insectelor? se simţi ofensată doamna colonel, care era încîntată că profesorul mărea numărul intervenţioniştilor, dar nu putea admite drumul pe unde ajunsese la această concluzie. Îndată ce e vorba de cele mai generoase sentimente ale omului, le explicaţi prin legi, instincte, mai ştim noi ce, care pun alături pe Anatole France cu mormolocii de broască şi pe Rafael cu fluturii de varză!... Domnule Probotă, ştiinţa dumneavoastră ne răpeşte tot ce viaţa mai oferea poezie... Acum trei ani, cînd eram cu Pol şi cu Alexandru la Monaco, am vizitat muzeul oceanografic. Ce crezi că am descoperit, etichetat cu cele mai poetice numiri din mitologia greacă? Nereis, Hermione, Meduza, Astarte, argonauţi?... Tot felul de larve uricioase, viermi păroşi, crustacei dezgustători şi gîngănii să nu le vezi

cumva prin vis... Bietul Omer nu şi-ar mai recunoaşte divinităţile !

Profesorul de ştiinţe, ciugulindu-şi mustaţa rară şi roşcată, încercă de cîteva ori să întrerupă.

Dar tanti Laura îi făcu semn autoritar cu mîna că n-a terminat.

Cînd ajunse în sfîrşit la invocaţia lui Omer, doamna colonel se lăsă pe spatele jîlţului de paie, cu un gest: „Poftim, acum încearcă de mai spune ceva !"

Virgil Probotă nu luă însă în seamă sensul ironic al gestului. Scoase din buzunarul vestei un creion cu capsă galbenă, fără de care din obişnuinţă dăscălicească nici nu putea glăsui, şi îşi apără cu înverşunare religia.

— Aci vă înşelaţi, doamnă ! Mai întîi n-am botezat noi gîngăniile cu numele mitologice pe care le găsiţi atît de oribile... Spuneţi de argonauţi, de o pildă !... Cunosc o poveste foarte interesantă cu aceşti indivizi. I-aţi văzut, desigur, la muzeul prinţului de Monaco !... Nişte moluşte inferioare ; un soi de caracatiţe mici, adăpostite într-o scoică. (Dascălul desenă cu creionul, pe faţa de masă, „un individ de argonaut".) Aristot [1] povesteşte de ce şi-au meritat acest nume... Fiindcă aceste moluşte ar fi învăţat arta navigaţiei cu pînze pe tovarăşii lui Iason, cînd au plecat să fure lîna de aur... [2] Aristot credea că din scoica unde stau ca într-o nacelă, argonauţii îşi ridică braţele ca nişte pînze şi se lasă duşi de briză pe mare, cu bărcile... Aristot nu făcea decît să-şi

[1] *Aristotel* (384—322 î.e.n.) — filozof grec.

[2] Iason — personaj legendar din mitologia greacă. Împreună cu 50 de confraţi, se îmbarcă pe corabia *Argos* (de la care li se va trage numele de argonauţi) şi pleacă spre Colchida în căutarea lînei de aur, care trebuia să-i asigure regatul Iolchos, aflat în stăpînirea uzurpatorului Pelias.

însuşească o eroare a timpului. Marinarii antichităţii vedeau într-adevăr argonauţii ca pe autenticii precursori ai meşteşugului de a pluti cu pînze şi cînd îi întîlneau în drum, socoteau semn bun, că vor face o călătorie norocoasă... Foarte frumoasă legendă şi foarte poetică ! Se întîmplă însă că după două mii de ani, o femeie, o fostă păstoriţă şi croitoreasă, o oarecare Janetta Power, devenită, după mai multe peripeţii, savantă şi precursoarea unei ştiinţe, se întîmplă — zic — să dovedească definitiv că Aristot a susţinut o prostie !... Faimoasa şi poetica pînză de navigat a argonauţilor nu e decît un organ de secreţie, iar aceste moluşte, departe de a se lăsa duse de adierea vîntului, înoată foarte prozaic, înghiţind şi pompînd apa printr-o pungă, cum fac de altfel toate caracatiţele, ca să zic aşa, ordinare !...

— Concluzia e că Aristot e un idiot şi nu face două parale pe lîngă ciobăniţa şi croitoreasa dumitale ? încheie doamna colonel, cu ironie şi compătimire.

— Nu ştiu ce a fost Aristot de data aceasta, dar sînt sigur că ciobăniţa mea are dreptate, fiindcă dovedeşte experimental ceea ce spune ! răspunse profesorul, care avea se vede o răfuială personală cu „indivizii" argonauţi.

— Experimental ! Experimental !... Dumneavoastră, cu experimentalul şi ştiinţa dumneavoastră, aţi transformat războiul cavaleresc şi eroic într-un asasinat metodic ! Într-adevăr o ucidere savantă... Ştiinţa dumneavoastră e imorală, aceasta e !

— Nu e nici morală, nici imorală !... zîmbi dascălul de ştiinţe, de astă dată el cu compătimire şi ironie faţă de asemenea erezii comune. Nu e morală, nici imorală... E indiferentă ! Nimeni nu s-a indignat fiindcă sulfura de carbon miroase neplăcut, ori fiindcă acidul prusic ucide fulgerător. Sînt rea-

lităţi pe care ştiinţa le constată, le verifică şi cîteodată încearcă să le explice... Omul e o oxynitrocarbură de hidrogen coloidal cu cîteva impurităţi, atît ştim sigur ! Celelalte sînt ipoteze ! Calităţile şi cusururile omului trebuie, aşadar, explicate mai întîi prin proprietăţile fizico-chimice ale acestui coloid, şi pe urmă numai confruntate cu preceptele morale, dacă cineva mai are vreme de pierdut. N-am descoperit însă nicăieri semne despre virtuţile morale ale coloidelor...

Dascălul de ştiinţe vorbea cu aprindere, desenînd pe faţa de masă o flotă de argonauţi, şi în aceeaşi vreme se întreba ce rost au aci, el şi monologul său, între oameni sătui, bine dispuşi după digestie, şi cu desăvîrşire indiferenţi unor chestiuni care, fără îndoială, li se par grozav de plicticoase.

Într-adevăr, numai doamna colonel asculta — şi Mihai, cu coatele pe masă, ca la teatru.

Colonelul şi Alexandru Vardaru puneau la cale arenda moşiei din Ialomiţa, cu cifre înşirate cu creionul pe marginea gazetelor.

Radu Comşa, plecat peste masă, şoptea Luminiţei, uitîndu-se ţintă în ochii ei ; şi dintr-o singură privire se înţelegea că dincolo de cuvinte, ochii lor îşi spun ceva încîntător, adînc, veşnic şi nerostit.

4

— Răsare luna ! murmură încet Mihai.

Ochii se întoarseră către mare.

Peste ape, într-o ceaţă alburie, luna îşi înălţa discul neobişnuit de aproape şi imens, cu nu ştiu ce înfăţişare glacială şi solemnă, de apariţie mitologică.

Tot astfel se va fi arătat misterioasă lui Ovidiu, exilat între barbarii traci, zgribulit într-un suman miţos, pe ţărmul deşert al acestui Pont Euxin unde şi-a scris *Tristele*. Şi poate tovarăşilor lui Iason, navigînd pe mări pustii şi necunoscute, unde au întîmpinat întîia oară, mînate de adiere, micile corăbioare de scoici ale argonauţilor...

Glasurile terasei amuţiră. Numai viorile mai suspinară lin-lin.

Luminiţa atinse tremurat şi lung mîna lui Radu Comşa.

Trecu prin mulţimea risipită la mese o înfiorare. Tot ce era deşertăciune adunată din cele mai ascunse unghere ale ţării fu o clipă uitat. Oamenii veniţi să-şi ucidă urîtul ; femei să-şi arate veşmintele şi sînii ; mulţime mistuită de rele nespuse ; ochi obosiţi de toate spectacolele lumii, tulburi de toate suferinţele nespovedite, lacomi de toate senzaţiile nemaisimţite : toţi şi toate căutară hipnotic ascensiunea domoală a lunii.

Obrajii nu mai aveau crispaţiile de adineauri ; toţi uitaseră tot.

Gîndeau la ceva nelămurit, blînd şi fără de pricină trist ! Pe lîngă fiecare trecu o umbră, o părere de rău : ceea ce n-a fost, ceea ce n-a spus, înduioşare de clipă, pentru gînduri pierdute, pentru vieţi pierdute, umbre... De aceasta aveau să-şi amintească mîine, altădată, ca de un lucru foarte îndepărtat, de o frumuseţe simplă şi fără întoarcere.

Radu Comşa vedea dincolo de timp. Suflarea sărată de ape îi tremura în obraz o şuviţă subţire din părul Luminiţei ; şuviţa palpita o dezmierdare ascunsă, oprită cînd adierea se oprea şi din nou fluturînd cînd respira vîntul. Îi învălui o mare, o rară fericire de a trăi, de a se simţi alături, de a şti

bătăile inimii lor apropiate, întovărăşindu-se precis, tînăr, ritmic şi pentru totdeauna nedespărţite.

Nimic nu mai era în jurul lor; nimeni nu mai era.

Lumina răsfirată prindea să lucească palid în obraji, biruind lumina becurilor şi dînd tuturor o înfăţişare enigmatică şi necunoscută.

Pe mare curgea acum o pînză tremurătoare de zale metalice, aşternută din răsărit pînă la picioarele fiecăruia.

Astfel, fiecare putea socoti că minunea e numai pentru el.

Dar nimeni nu putea gîndi şi nu-şi amintea că aceeaşi minune, veche de cînd veacurile, se ridică în ceasul acela, dincolo, undeva, peste cîmpuri halucinate şi pline de înfricoşare; peste şanţuri răscolite, peste morţi cu dinţii rînjiţi în lucirea lunară, peste zbucniri de mină şi fîşii de proiector plimbate oblic pe cer; peste peisajele de vis rău şi straniu, de unde, din noroaie şi surpături calcinate, fiinţe fără nume, alţi oameni, alţi foşti oameni, ridică ochii dureroşi spre cerul cu splendori deşarte... Aceasta nu putea fi undeva aievea, şi gîndul, dacă s-ar fi îndreptat într-acolo, s-ar fi întors îndată cu spaimă, ca de la o înşelare monstruoasă şi fără de sens.

Un nor subţire străpunse luna ca un pumnal. Ogarul rusesc, neliniştit de atîta tăcere, se ridică de la masa amiralului şi celor două doamne înalte, păşi cu picioarele subţiri pînă la marginea balustradei, încotro se îndreptau privirile. Nu văzu decît marea şi luna. Dezamăgit, se întoarse la loc, încolăcindu-se alene şi decorativ la picioarele stăpînilor, cu botul aşternut pe labe.

— Ce minunată lumină albastră! suspină tanti Laura, îmbrăţişînd cu un gest larg cerul luminat.

Demonul atotştiinţei îl împinse pe Virgil Probotă să surîdă, cu o crudă plăcere de a zdruncina nevinovatele bucurii ale doamnei colonel.

— Cum vă înşelaţi, doamnă! spuse, uitîndu-se acru la lună, ca la o felie de lămîie din care de mult a fost stors tot sucul şi aroma. E, dimpotrivă, o lumină foarte roşie, mult mai roşie ca a soarelui!...

Tanti Laura nu mai vru să creadă ochilor şi istoria aceasta.

— Asta e acum! Nici ceea ce văd nu mai e cum văd?... Iar începi cu ştiinţa dumitale!...

— Exact! stărui cu neîndurare profesorul. Fiindcă luna este de şase sute de ori mai puţin luminoasă decît soarele, numai din această pricină ni se pare nouă mai albastră ca el... E un simplu fenomen optic; fenomenul lui Purkinge [1]! spuse Probotă privind cu adevărată compătimire luna, ca pe un biet astru pîrlit şi prost luminat ce se afla.

Doamna colonel ridică mîinile deznădăjduită:

— Mai cercaţi să înţelegeţi ceva! Dar ai devenit imposibil, domnule profesor! Lasă-ne, nouă, bieţilor muritori ignoranţi, măcar stelele, cerul şi calea laptelui...

Virgil Probotă strînse din umeri. Înţelegea prea bine „punctul de vedere" al doamnei colonel, dar n-avea ce face. Adevărul e adevăr! Deci continuă, după ce parcurse distrat cu ochii calea laptelui, boltită de-a curmezişul cerului:

— Eu cred dimpotrivă, că abia acum, aşa cum o vede ştiinţa noastră, calea lactee începe să însemne adevărata minune a cerului!... Ce spunea, la urma urmei, naiva legendă grecească, despre această splendoare? Că s-a născut din cîteva picături de lapte, pe care Hercule, cînd era copil de ţîţă, le-a lăsat să

[1] *Ioan Evanghelist Purkinge* (1787—1869) — fiziolog ceh.

curgă de la sînul Junonei. O adevărată lăptărie cerească !... Şi ce-a pus ştiinţa, în locul laptelui prelins de la gura lui Hercule ? Un milion jumătate de stele, cu sori şi sisteme de sori, universul nostru galactic, patria noastră stelară ; spre deosebire de un alt milion de universuri... Şi în acest univers, în această cale a laptelui din care facem şi noi o minimă părticică, pămîntul, cu soarele, cu planetele, cu luna şi cu orchestra noastră vieneză, cu războaiele noastre cu tot şi cu tot viermătul vieţii noastre, călătorind vertiginos cu o iuţeală de aproape douăzeci de kilometri pe secundă, spre un punct necunoscut, de lîngă Vega, din constelaţia Lirei...

Virgil Probotă îşi aşeză gulerul hainei vărgate, ca un călător gata să coboare la destinaţia necunoscută, de lîngă staţia Vega, în constelaţia Lirei.

Dar doamna colonel nu mai era indignată.

Rămase privind, visătoare, stelele, calea laptelui întinzînd hamac luminos pe cer, luna în care nu mai rîdea ciobanul copilăriei.

Mihai, cu bărbia sprijinită în pumni, ascultase cu admiraţie prelegerea de astronomie a dascălului.

Virgil Probotă vru să adauge ceva despre ceea ce socotea el ultima minune a cerului, acele un milion de universuri-nebuloase spirale, despre care se discuta cu aprindere, în lumea savantă, de cîţiva ani, înainte de război, cînd oamenii mai priveau încă în stele.

Îşi luă însă seama, şi ştergînd cu mîneca de pe faţa de masă fărîmiturile ca tot atîtea universuri, rămase rozîndu-şi în dinţi colţul mustăţii roşcate.

— Unu, copii ; mergem ! se ridică Alexandru Vardaru.

Îi lăsă să treacă înainte, iar pe Virgil Probotă îl bătu proteguitor pe umăr.

— Ei, *Herr* Profesor, cum stăm cu numirea ?...

Dascălul de ştiinţe găsi întrebarea lipsită de tact între atîţia martori.

Îl rugase să pună cuvînt pentru numirea nevesti-si, medic la un spital din Capitală. Alexandru Vardaru se ţinuse de făgăduială : Maria era numită de trei luni ; dar ce era nevoie să-i reamintească aşa, că i-a stat într-ajutor ?

Se sili totuşi să se arate recunoscător şi, împiedicîndu-se de scaunul care se agăţă în pulpana hainei, îngăimă :

— Maria vă mulţumeşte foarte mult ! Şi eu, domnule Vardaru, fiţi sigur...

Alexandru Vardaru îl întrerupse :

— Te rog... Te rog !... Astea sînt fleacuri ! Nu te prind temenelele electorale... Voiam numai să aflu...

Apoi cu un surîs, schimbînd vorba :

— Cum faci dumneata, care nu fumezi, de aduni tot scrumul fumătorilor de la masă ?...

Virgil Probotă se uită la haine.

Era într-adevăr numai pete de scrum, pe coate, pe piept, pe mîneci ; scrumul adunat din farfurii şi de pe masă, cît timp călătorise în spaţiile siderale şi gesticulase polemizînd cu tanti Laura.

Rămase, scuturîndu-se cu batista ; iar cînd îl ajunse pe Alexandru Vardaru, vînjosul deputat şi administratorul general al tuturor latifundiilor din familia sa directă şi colaterală, rezemat în baston, aşteptîndu-l, privea din urmă la Luminiţa şi la Radu Comşa, cum mergeau alături în pas elastic ; pereche suplă, voinică şi geamănă.

— Sînt făcuţi unul pentru altul ! constată nevinovat profesorul, ştergîndu-şi fruntea cu batista plină de scrum.

Alexandru Vardaru nu răspunse : nu-i plăcea să-şi audă gîndurile rostite de altul. Păşi îndesat pe trotuar,

cu ghetele de piele de bizon, care scîrţîiau în noaptea sonoră ca pe lespezile unei catedrale cu ecouri multiplicate.

Din cînd în cînd, un automobil îi ajungea din urmă. În lumina albă şi brusc năvălită a farurilor, umbrele lor se lungeau nemăsurat înainte pe asfalt, fugeau pe sub paşi ; apoi, în clipa cînd maşina se apropia şi trecea pe alături, umbrele se scurtau, îi ocoleau, se deşirau pe ziduri şi dispăreau absorbite de întuneric.

Înaintea vilei se despărţiră toţi : rămaseră în stradă numai Radu Comşa, care locuia la hotel, şi Virgil Probotă. Luminiţa se mai întoarse în uşă şi făcu un semn cu mîna, plimbînd un creion nevăzut pe o foaie nevăzută de hîrtie, adică : „Vezi, nu uita şi scrie !"

Apoi uşa grea de stejar se închise. Înlăuntru, izbucniră la fereşti luminile becurilor.

— Vezi, nu uita şi scrie !

Mai era nevoie să i-o ceară ?

Dimineaţa, cu trenul de şase, Radu Comşa şi Alexandru Vardaru urmau să plece la Sinaia, fără să se mai oprească în Capitală, unde atît casa colonelului, cît şi aceea a lui Alexandru erau închise, cu ferestrele căptuşite de hîrtie albastră şi cu toate covoarele presărate de naftalină.

Pentru Radu Comşa vacanţa sfîrşise.

Era numai începutul lui august. Bucureştii se aflau, fără îndoială, încinşi în căldură, duhnind a mititei şi a carne sfîrîită pe grătar. Nu-l aşteptau zile şi nopţi prea plăcute, după scurtul popas la Sinaia, cînd se va întoarce la datoriile sale.

Dar se simţea odihnit şi gata să le înfrunte toate, încă un an, cu puteri agere şi împrospătate, care-i colcăiau în artere, în inimă, în cuget, în pumni.

5

Cei doi prieteni merseră alături tăcuţi.

Nu-şi rostiseră nimic ; totuşi paşii îi aduceau îndărăt la ţărmul mării.

Se întîlneau rar acum. Viaţa îi îndepărta.

Prietenia nedespărţită de şcoală sfîrşise într-o bună camaraderie, fiecare privind însă drumul celuilalt prin viaţă cu o nemărturisită dezaprobare, fiindcă fiecare socotea drept, sigur şi bun numai drumul său.

— Aşadar, Radule, la anul ne primeşti la gospodăria ta ? Fireşte, apartament somptuos, maşină în garaj, birou cu fotolii de piele !...

Era bucurie sinceră şi admiraţie în cuvintele lui Virgil Probotă, dar, fără să vrea, străbătute de o vagă şi nevinovată pizmă. În căsnicia-i săracă — două camere, antret prefăcut în birou şi îngustă grădiniţă provincială cu mixandre — „biroul cu fotolii de piele" înfăţişa culmea celui mai sibaric confort.

— Nu mi-ai spus nimic despre Maria ! ocoli un răspuns precis Radu Comşa, într-un tîrziu. Sînt cinci, aproape şase luni, de cînd n-am mai văzut-o...

— Tocmai ! Voia să-ţi trimită nişte cărţi de ale tale rămase la noi. Sîntem la Movilă cu copilul. Tu de cînd nu l-ai mai văzut pe Dinu ?... Creşte ca din pămînt şi a început să scrie... La patru ani trecuţi, e extraordinar...

— Da, la patru ani e extraordinar !... repetă fără convingere Comşa, cu gîndul aiurea. Stăm aici ?

Era o bancă în faţa mării. Ungher umbrit şi retras din cale. Cazinoul cu ferestrele sidefii şi cu larmă rămînea în celălalt capăt ; dincolo, portul cu lumini neclintite şi cu alte lumini clipind, în răstimpuri egale, semnale.

Virgil Probotă aşeză pălăria de panama în creştetul unui brăduţ de lîngă bancă.

Brăduţul, cu vîrful fraged, primi povara uşoară, clătinînd din cap în întuneric, ca un copil jucăuş, ascuns sub o pălărie de om mare.

Amîndoi veniseră aci mînaţi de vechea lor prietenie, simţind nevoia să-şi spună multe, fiindcă viaţa se dovedise a fi aspră şi altfel de cum o închipuiseră în cea dintîi tinereţe a lor, iar renunţările fuseseră de atunci multe. Noaptea albastră şi înstelată îi apropiase cu o chemare din trecut. Dar alături descopereau că toate acestea nu şi le vor spovedi niciodată, că vor rămîne pentru totdeauna străini, reci şi împărtăşindu-şi doar lucruri fără însemnătate. Radu Comşa mai ştia între dînşii încă o pricină care le zăvorea sufletul.

Studenţi, debarcaseră de la liceul lor, din provincie, cu şapte ani în urmă, într-o cameră ieftină şi îndepărtată, de cartier mărginaş.

Acolo şi-au făcut ei o prietenă din Maria, fata gazdei, firavă şi sîrguincioasă fiinţă, veghind noaptea pe tratatele lui Testut [1] şi Vidal [2] ! Tovărăşie de tinereţe cu desăvîrşire robită de litera cărţilor. În discuţiile lor, studenta ţinea piept cu încăpăţînare şi eroism. Sălile de disecţie şi clinica îi răpiseră feminitatea. Niciodată nu s-au gîndit că fetişcana cu fruntea bombată şi cu apucături băieţeşti, cu bluza încheiată strîns pînă sub bărbie, cu pieptii androgini şi cu braţele subţiri, de sub care arunca răvăşit ghiozdanul încărcat, putea fi altceva decît o camaradă... Într-o dimineaţă însă, din a doua toamnă, după o boală de o săptămînă, Radu Comşa, la o masă de sub nucul din grădină, cu pardesiul pe umeri, sorbea un ceai cu medicamente. Razele soarelui străbăteau slabe şi abia călduţe printre crengi goale. Pe cărare, frunzele ruginii fugeau ca mici făpturi sperioase ale toamnei...

---

[1] *Jean Léo Testut* (1849—1925) — anatomist francez.
[2] *Fernand Vidal* (1862—1929) — medic francez.

Era o mare linişte... Departe numai, suna un tramvai, şi pe grilaj, în echilibru, se prelingea o pisică de culoarea fumului de ţigară. Lăsase cartea deschisă pe masă şi vîntul întorcea încet, una cîte una, foile. Maria îi adusese o sticlă cu picături şi îi număra în linguriţa de ceai atîtea cîte spunea prescripţia, cu o atenţie încordată, care-i tremura uşor buza de deasupra, cu o umbră brună.

Atunci, întîia dată, Radu Comşa îşi dădu seama că Maria are ochi foarte frumoşi, castanii, cu fire de aur în iris, şi descoperirea aceasta îi împinse o năvală de sînge fierbinte în inimă. Îi prinse mîna cu care purta sticluţa... Nu ştia ce are să-i spună şi nici nu-i spusese nimic.

Maria întoarse obrazul învăpăiat în altă parte şi se desprinse încet... Atîta a fost între ei.

Dar Radu Comşa a înţeles că-l pîndeşte o mare primejdie. Pentru libertatea lui în viaţa pe care voia s-o cucerească îndîrjit, ca pe o cetate duşmană, iubirea unei fete sărace şi cu ani de învăţătură înainte nu făgăduia nimic bun.

După cîteva săptămîni şi-a strămutat deci lucrurile aiurea. Virgil Probotă a rămas.

Şi Virgil Probotă e astăzi bărbatul Mariei ; gîfîie copleşit de greutăţile unei gospodării nevoiaşe ; aleargă cu tramvaiul după lecţii, dintr-un capăt al Bucureştilor în celălalt ; are copil, ceea ce înseamnă poate un izvor de bucurii dar şi de probleme în căsniciile sărace ; poartă haine castanii vărgate, după o croială antediluviană, iar prin luciul coatelor îi rînjeşte urzeala stofei ieftine şi grosolane.

Peste această întîmplare au trecut mulţi ani. Nimic n-a lăsat să străbată că o cunoştea şi Virgil.

Poate prietenul nu bănuise niciodată de ce tovarăşul de cameră şi-a strîns atît de repede cufărul lui sărac, să se refugieze sub alt adăpost. În ochii Mariei

nu surprinsese niciodată mustrare, regret ori amintire. Era aceeaşi bună camaradă dintotdeauna. Se vedeau doar mai rar. Însă ochii aceia îl silesc ades să coboare privirea.

Virgil Probotă îşi trecu mîna prin părul tuns şi roşcat. Îşi recapitulă în gînd, privind pe cer, stelele, planeţii tremurînd diamantin pe mătasea albastră, numiri de constelaţii vag amintite.

— Dacă şi cei d-acolo vor fi făcînd prostiile noastre, nu e nici o pricopseală că viaţa va mai fi existînd şi aiurea, în univers !... declară cu o amărăciune, pricinuită mai mult de ordinul de concentrare care îl cheamă la începutul lui septembrie, decît de destinul universului.

— De ce ?... Parcă tu spuneai adineauri că războiul intră în principiile de conservare a speciilor, ori aşa ceva ! se miră Radu Comşa, căscînd şi aşezîndu-şi mai bine dunga pantalonului pe genunchi.

— Principiile !... spuse cu batjocură Virgil Probotă, umflînd cuvîntul. Crezi tu că-mi arde de principii cînd ştiu că au să mă ţină în bordeie cine ştie cîtă vreme ?...

Vru să-l întrebe cum izbutise să scape de asemenea griji (desigur tot Alexandru Vardaru fusese la mijloc), dar o pereche ciudată, venind din capătul aleii, îi atrase luarea-aminte.

Erau un bărbat şi o femeie. În lumină se proiectau numai siluetele negre, fără a lăsa să se desluşească nimic din trăsăturile chipurilor.

Femeia se smucea clătinîndu-şi pălăria cu aripi moi, căutînd să scape din strînsoarea braţului.

Bărbatul se răsucea scurt, o tîra cîţiva paşi ; se oprea gesticulînd cu mîna liberă. Voia să-i smulgă ceva şi nu izbutea.

Apoi, femeia se propti în tocuri, se plecă, şi lunecînd şerpuit din încleştare, se depărtă în lături cu un

salt. Omul se repezi s-o prindă. Se clătină... Măsură depărtarea şi văzu că n-are s-o prindă niciodată. Se întoarse, îşi scoase pălăria şi se rezemă cu amîndouă coatele pe bara de fier, deasupra stîncilor, unde izbea marea dedesubt.

Acum femeia se apropie în vîrful picioarelor şi-i puse încet mîna pe umăr. Omul se scutură cum fac copiii furioşi. Femeia stărui. O dată, de două ori, de trei ori. Încercă să-i apuce braţul şi să-l desprindă de bară. Dar omul o îmbrînci.

— Ce o mai fi şi asta ? se minună Virgil Probotă. Sînt cam !...

Şi arătă în jurul capului semnul cu degetele răşchirate, care, la orice popor din lume, exprimă fără cuvinte o neîndoioasă sminteală a creierului.

— Mă duc să văd ce naiba de i-a apucat jocul de-a puia-gaia pe uliţă, după miezul nopţii !

6

Dascălul de ştiinţe îşi luă panamaua din vîrful brăduţului şi porni, cu înfăţişarea nepăsătoare a unui trecător care-şi urmează o nevinovată plimbare. Ocoli perechea şi se prefăcu, tîrînd paşii, că priveşte cu luare-aminte, ceva, în mare.

Deodată, îi făcu semn lui Radu Comşa, strigînd :

— Vino !... E Dan ! Dan Şcheianu !...

Radu se ridică cu o mare plictiseală.

Dan Şcheianu fusese colegul lor de şcoală. Toţi erau încredinţaţi atunci că e cel puţin un geniu în embrion, dacă nu ceva mai mult, şi că va revoluţiona poezia românească. După cîteva versuri într-adevăr rare, proaspete şi de adînc lirism interior, amuţise. Îl pierdeau alcoolul şi drogurile.

O întîlnire cu el nu se anunţa din cele mai plăcute. Acru şi bănuitor, nu găsea nimic să-i intre în voie... Pe urmă, nu e un spectacol întăritor, acel pe care ţi-l dă un fost tovarăş din cea dintîi tinereţe, pornit spre ruinarea cea din urmă.

Radu Comşa se apropie de femeie şi, întinzîndu-i mîna, îşi rosti numele.

Tovarăşa lui Dan Şcheianu, nedeprinsă se vede cu atîtea ceremonioase prezentări, oferi stîngace la rîndu-i o mînă moale, umedă şi cu vîrful degetelor lat.

N-aveau nevoie de multă pătrundere ca să-i ghicească meseria. O spuneau pudra groasă de pe obraji, roşul prea tare de pe buzele largi, negrul de cărbune al sprîncenelor îmbinate. Purta o haină de mătase verde ; deşi măruntă şi slabă, sînii enormi care umpleau bluza lucie îi dădeau o înfăţişare de aţîţătoare voluptate animală.

Dan Şcheianu, cu spatele rezemat de bară, deşirat, cu picioarele osoase răşchirate, privea tulbure la noii veniţi, fără surprindere şi fără prietenie. Avea faţa neînchipuit de scofîlcită, nerasă de trei zile, verzuie poate numai din pricina luminii, şi un rînjet care-i descoperea dinţii negri şi măcinaţi de carie.

— V-a chemat ea ?

Se uită duşmănos la tovarăşă.

Femeia dădu din umeri : „Înţelegeţi-vă cu dînsul, dacă sînteţi în stare ! ?"

— Cine să ne cheme ? De ce să ne cheme ? întrebă în loc de răspuns Radu Comşa, cu asprime. Virgil te-a văzut... Ne-am bucurat ! Nu ne vedem doar prea des...

— Se şi vede bucuria !... Vă distrează spectacolul ?

— Nu mă distrează nimic ! Şi te priveşte dacă îţi place să dai spectacole de noapte, în Constanţa...

— Aveţi un costum foarte elegant, domnule Radu Comşa ! observă ironic, cu braţele încrucişate, omul rezemat de drugul de fier. Sînteţi corect ca o poză de jurnal... Noi...

Îşi desfăcu haina largă pe trupul slab. Dedesubt se vedea o cămaşă cu dungi, nu prea curată. Era descheiată din nasturi şi lăsa gol o parte din pieptul uscat şi păros din cale afară.

Radu Comşa, cuprins de o nemărginită milă, îi puse mîna pe umăr :

— Dan ! De ce faci asta ?... De ce nu...

Dan Şcheianu îşi trase umărul ciolănos de sub mîna prietenului.

— N-am nevoie de sfaturi... Nici de compătimire ! Nu sînt sub tutela nimănui. Fac ce vreau !

Îşi aminti, şi din nou îşi întinse degetele scheletice, să prindă femeia. Dar ea săltă sprintenă în lături, scăpînd şi de astă dată...

— Dă-mi ! porunci bătînd din picior.

Femeia ascunse la spate geanta de muşama neagră.

— Vrea prafurile ! lămuri cu un rîs prostesc, care-i descoperea dinţii laţi şi o parte prea mare din gingiile roze şi nicidecum atrăgătoare. Vrea prafurile lui, cocaina, şi mîine... Mîine din nou !...

Dan Şcheianu făcu un pas spre ea. Femeia se feri şi scăpă o batistă mototolită şi mirosind puternic a parfum de liliac. O batistă cu noduri şi poate cu bani de argint strînşi la nodul fiecărui colţ.

Nici unul din cei trei bărbaţi nu se gîndi să se plece şi să i-o ofere.

O ridică singură şi o depozită pe la gît, în bluză.

— S-a îmbătat cu marinarii ! se plînse mai departe femeia cu haina de mătase verde şi cu ciorapi albi. A pierdut banii ! I-am dat şi pe ai mei... Aşa face de o săptămînă. Nici n-are cu ce pleca !

— Dă-mi ! Arunc pălăria în apă !... ameninţă omul.

— N-ai decît ! îl înfruntă tovarăşa, strîngînd instinctiv geanta de muşama.

— Fac ce vreau !

— De asta nu mă îndoiesc !... Ştiu de cîte isprăvi eşti în stare ! rîse cu batjocură femeia, arătîndu-şi gingiile roze.

Dan Şcheianu, ca să dovedească tuturor că face ce vrea, se întoarse cu faţa spre mare, aruncă pălăria de pai în apă, departe, ca un disc... După această bravură, rămase privind stupid pălăria, care plutea albă, pe valuri, în întuneric.

Virgil Probotă îi prinse braţul cu hotărîre ; se întoarse către femeie.

— Dă-i ! Totuna e...

Femeia, supusă deodată, scotoci în poşetă şi scoase cutia rotundă. Dan Şcheianu i-o smulse din mînă. Desfăcu capacul, scutură praful alb pe unghia degetului mare şi mirosi cu lăcomie. Virgil Probotă îl aşteptă ; apoi, încet, fără să întîmpine împotrivire, îi desprinse dintre degete cutia şi o trecu femeii.

— Ajunge !

Amîndoi, lîngă scheletul omenesc cu unghia îndesată în nări, erau doborîţi de o mare tristeţe. O copilărie îndepărtată îi lega ; cărţi citite împreună, plănuiri de cucerit lumea, bucurii şi naive deznădejdi de odinioară. Viaţa lor, din care pierduseră şi dînşii ceva... Se gîndeau la năzbîtioasele nebunii ale băiatului cu capul zbîrlit şi neastîmpărat, de veveriţă, ridicat iscoditor deasupra băncii, cînd profesorii explicau lecţiile ! S-ar fi zis că nimic n-avea să fie vreodată atît de puternic ca să înfrîngă atîta neastîmpăr, atîta însetare de toate gîndurile şi de toate frumuseţile lumii !...

Acum, fostul lor coleg aşa de drag de odinioară, Dan Şcheianu, nemişcat, cu bărbia în piept şi cu părul

ud, lipit de fruntea osoasă, aspira otrava albă de pe vîrful unghiei.

— De cînd sînteţi în Constanţa ? întrebă într-un tîrziu, ca şi cînd abia în această clipă se pătrunsese de prezenţa lor.

Ochii începeau să străluce. Se întoarse spre luna înălţată acum sus şi o arătă cu degetele uscate ca ghearele, rînjind :

— Regina nopţii !... Astarte ! Diana ! Hecate ! Istar ! Selene ! Artemis ![1] Secere de argint !... Codoaşcă bătrînă !... Asta e : codoaşcă bătrînă ! Şi se mai găsesc idioţi s-o cînte ! Se screm să-i descopere ceva nou ! Au viaţa sub ochi, teribilă şi grandioasă, şi ei cîntă luna !... Eunuci, hermafrodiţi ! Fiindcă de trei mii de ani n-a scăpat poet să nu se încleie în balele ei ; toţi cîntă luna !... Cromolitografie pentru fete de pension ; le iei la braţ, le porţi într-o seară cu lună, le susuri la ureche un madrigal şi, cînd cască ochii pe cer, sus, le deschizi bluza jos... Uitaţi-vă ; carte poştală !... Şapte la franc !

Pe luciul rece al apei o barcă trecu în lumină.

Era într-adevăr o privelişte artificială şi dulceagă, de gravură trasă în mii de exemplare, pentru camere de hotel.

Dan Şcheianu rîse surd :

— Poezia lor !... Dar deschideţi un ziar, oricare, la informaţii şi la telegrame. La stupidele telegrame... şi citeşte !... Greve, accidente, a zburat un aeroplan, s-a inaugurat un pod, a murit un savant, a fost un scandal într-un parlament, a sosit un rege, s-a scufundat un vapor, s-a deschis o fabrică... Trust, boicot, lokout. Şi războiul ! O escadrilă de hidroavioane a bombardat un port. Au înaintat englezii o sută de metri.

[1] Zeiţe ale Lunii în mitologia greacă (Hecate, Selene, Artemis) ; romană (Diana) ; feniciană (Astarte sau Istar).

Au luptat tancuri. Un regiment de cazaci din „Divizia sălbatică" a pus pe goană o brigadă nemţească. S-au născocit gaze care ucid oamenii în spasmuri mai teribile decît tot ce a imaginat Dante pentru *Infernul* său... Fapte diverse, ştiri, litere negre... Şi ce viaţă grandioasă creşte totuşi dincolo de aceste orori ale războiului, dacă ştii să vezi şi să asculţi glasul planetei! Vapoare se depărtează din porturi; se văd agitîndu-se batiste albe... Exprese străbat lanuri, ţîşnesc din tuneluri, se reped peste viaducte. Şi tictacul maşinii de scris!... Şi undele nevăzute ale telegrafiei fără fir, căutînd staţiile şi înfăşurînd globul! Vezi traiectoriile farurilor şi şantiere cu cinci mii de lucrători; ghişeele băncilor, aeroplanul rotindu-se miraculos; dedesubtul nostru un oraş necunoscut şi fantastic, care se deşteaptă acum; Şangai, Singapore, Melbourne... Şi acei de acolo se iubesc, sufăr, au idealuri!... De o parte, au înălbit zăpezile; de alta, înfloresc pajişti; un tren chiuie ieşind dintr-un oraş, şi aiurea, în aceeaşi clipă, un sălbatic din insulele Polineziei, gol, dă drumul unei piroge pe apa oceanului, într-o insulă calmă de coraliu, care încinge apa cu un inel!... Minuni pe care nu le-au văzut, nu le-au putut închipui, nici Horaţiu, nici Dante, nici Shakespeare, nici Corneille, nici Goethe... Şi ei alambichează aceeaşi zeamă poetică; ne cîntă luna! Pe vîrfuri de brazi, pe lacuri, pe mare, în parc; iarna, toamna, primăvara; crai-nou, lună plină, răsărit, apus. Ce mizerie!... Lenuşca, dă-mi!

Femeia, care ascultase cu buzele întredeschise de admiraţie, fără să înţeleagă, n-avu cînd să ferească geanta. Dan Şcheianu i-o trase, scoase cutia, presără praful pe unghie.

Barca se întorcea în lacul tremurător de lumină. Se vedeau acolo oameni mici, ca mărunte şi negre furnici.

Virgil Probotă vru să-l mişte. Dar celălalt, cu pieptul lipit de bară, nu se clinti, privind ceva nevăzut în adînc.

— Ai pierdut cheia! îşi aminti tovarăşa lui Dan Şcheianu.

Omul se scotoci în buzunări, sacadat, fără să se întoarcă. Aruncă pe trotuar, la spate, peste umăr, un pieptene de damă, o cutie de chibrituri, apoi un carnet soios, în sfîrşit cheia... Femeia le strînse, cu un genunchi plecat în pămînt.

Radu Comşa făcu cîţiva paşi, ca să nu-l vadă nimeni; împături o hîrtie de o sută de lei, se apropie şi încercă să o strecoare în buzunarul hainei lui Dan Şcheianu, fără ca dînsul să simtă. Întîi, celălalt nu înţelese. Se pipăi înlăuntru, scoase hîrtia săltînd-o în palmă, o privi cu sentimente amestecate. Însemna preţul camerei la hotel, biletul de tren, masa pe a doua zi... Mai însemna şi altceva, care-l cutremură de spaimă şi de dezgust. Aceasta era? Aceasta ajungea?

Strînse ghem hîrtia şi o aruncă în obrazul prietenului:

— Canalie!

Radu Comşa îi răsuci încleştat mîna, şi trupul deşirat se răsturnă răpus peste drugul de fier. Apoi Radu Comşa îşi aduse aminte; îi dădu drumul cu milă.

Dar Şcheianu, gîfîind, îşi trecu degetele pe frunte şi se întoarse cu pieptul apăsat în fierul ruginit.

Nu le răspunse la noapte bună. Femeia culese hîrtia mototolită şi se aşeză pe un bloc de piatră, s-aştepte.

7

Înaintea hotelului, Radu Comşa se despărţi şi de Virgil.

Portarul, somnoros, îi întinse o dată cu cheia un plic. Cunoştea culoarea, monograma din colţ, scrisul lung, sigiliul cameei de inel în ceara albastră.

„Trebuie să sfîrşesc cu Zoe !..." îşi spuse, urcînd scările cu paşii înăbuşiţi de covorul vişiniu.

„Trebuie să sfîrşesc cu Zoe !..." îşi zise în cameră, răsucind butonul luminii şi aruncînd plicul pe masă, fără să-l deschidă.

Somnul îi pierise.

Se dezbrăcă, dădu drumul robinetului, îşi frecă îndelung, cu mănuşa spongioasă şi cu apă rece, pieptul, gîtul, braţele pînă sus, umerii, îşi răcori ochii cu apa rece adunată în pumni.

Din oglinda dreptunghiulară, prinsă în ţinte de metalul nichelat, îi răspundea fiecărei mişcări, trecînd peria cu pasta de dinţi, o faţă împrospătată, fără urme de oboseală, arămie şi prietenoasă, cu dinţii albi şi robuşti.

Îşi trase pijamaua, şi, cu coatele pe pervazul ferestrei deschisă deasupra mării, rămase nemişcat îndelungă vreme. Respiră cu nesaţ suflarea sărată şi udă.

Gura răcorită de apa cu mentă, sîngele biciuit de masajul rece, haina subţire lipită de trup, în care muşchii se mişcau elastic şi tînăr, îi dădeau o senzaţie triumfătoare de sănătate, de tărie şi siguranţă.

Viaţa i se arăta simplă, limpede, fără primejdii.

Cei porniţi o dată cu dînsul rămîneau în urmă, pe drum... Pe ce drumuri !

Se amestecau gînduri şi imagini nehotărîte... Hainele vărgate ale lui Virgil Probotă... Ochii bestiali ai femeii cu bluza verde şi sînii mari... Unde o fi dormind în astă noapte Dan Şcheianu ?... Cu craniul lui, putred, de strigoi !...

Deasupra, adierea balansa sfoara de la stor. O înnodă ca să nu-i împiedice privirea spre cerul înalt.

Se adunau acolo nori repezi, tîrîndu-se pe faţa lunii, ştergînd cîte o stea. Începea să sufle vînt răscolit din larg.

Jos, valurile loveau mai puternic în lespezi.

Adierea îi legăna pe frunte o şuviţă de păr ; şi-n carne îi tremura amintirea şuviţei din părul Luminiţei. De aci, gîndul lunecă cu trei zile în urmă...

Pe plaja încropită de soare... Luminiţa în costumul de lînă ud, cu bărbia în pumni, cătîndu-i în ochi... înotaseră pînă departe, era obosită, pieptul săpase două culcuşuri rotunde în nisip, ca două cupe, în care sînii se ridicau şi coborau o dată cu respiraţia. Nisipul plajei scînteia ca mii de cristali pisaţi, marea era foarte albastră, de culoarea cerului, şi cerul foarte albastru, de culoarea mării.

Plecat peste margine, Radu Comşa îşi simţea şi acum ochii şi sufletul inundat de lumina cu pîlpîiri fierbinţi, amăgitoare şi fluide...

Atunci, din noapte, un duh al brizei, umed şi întunecat, îi zvîcni în faţă.

O umbră neaşteptată fîlfîi, atingîndu-l aproape, acoperindu-l cu două aripi de funingine.

Se trase îndărăt, ridicînd mîinile cu o tresărire de spaimă.

Pasărea se zbătu, neagră, izbi orb în fereastră, bătu din aripi, cercînd să se agaţe. Se auzi scrîşnetul ghearelor lunecînd pe sticlă... Se răsuci, apoi, risipindu-se...

Radu Comşa reveni în pervazul ferestrei şi privi din nou, cu obrajii în palme.

Dar vraja era ruptă. Era nemulţumit de spaima cu care dăduse înapoi. Slăbiciune a nervilor pe care

nu şi-o ierta! Peste lumina de adineauri apăsa umbra făpturii de noapte.

Şi cerul era acum întunecat...

Fugeau rostogolindu-se nori fumegoşi. Un strat subţire şi despletit, jos, gonind spre miazăzi; altul, încîlcit şi nepătruns, deasupra, tîrîndu-se mai încet, către întunecimile de miazănoapte.

Din scorburile lor, apărea în răstimpuri o lună decolorată şi necunoscută, din altă lume.

Coasta de la Tuzla, cuburile albe ale vilelor de la Movilă se luminară brusc şi ireal de aproape, într-o flacără albastră, de magnezium.

În larg, furtuna cu fulgere lungi trecu dintr-o parte în altă parte.

CAPITOLUL I

MERGEAU CÎNTÎND VITEJEŞTE

1

O stropitoare de stradă împroşcă cu un pieptene lichid asfaltul.

Radu Comşa se lipi de perete, aşteptînd-o să treacă.

Un copil cu pulpele suflecate şi subsuoară cu o paporniţă plină cu butelii de limonadă fluieră, îmbăindu-şi picioarele goale în acest duş gratuit. În urma stropitoarei, din pietrele ude se înălţa o răcoare plăcută.

Radu Comşa traversă strada către birou. Soarele dimineţii era învăluit de nori alburii şi subţiri. Nu începuse arşiţa. Capitala avea înfăţişarea primenită dinainte de ceasurile nouă, cînd circulă numai oameni grăbiţi, slugi întorcîndu-se de la piaţă, olteni cu coşurile în cumpănă, trăsuri cu bagaje de la gară, funcţionarele de birou şi magazin, cu obrajii proaspăt pudraţi, păşind mărunt şi sonor.

Huruiau ridicîndu-se obloanele prăvăliilor. Rîndaşii şuruiau cu apă, pe trotuar, din tinichelele albe, nenumăraţi opt: 88888888.

„Victoria italienilor la Gorisia [1] ! *Moldova* cu decla-

[1] Oraş pe rîul Isonzo, la graniţa dintre Italia şi R.S.F. Jugoslavia. În timpul primului război mondial în împrejurimile Goriziei s-au dat mari bătălii (1916 şi 1917) între armatele italiene şi cele austro-ungare.

rațiile domnului Carp !... A apărut ediția... a apărut !..."

Țigănușul îi întinse gîfîind foile cu miros păcuriu de cerneală. Puse banul în gură, cît cătă restul, și o rupse mai departe la goană : „Edițiaaa !... Comunicatul inglez !... A apărut !..."

Radu Comșa își aruncă ochii din mers la telegrame „Frontul oriental. Verdun. Amiralul Tirpiz [1] și războiul submarin." Aceeași poveste ! Nimic nu se mai petrece nou.

Războiul era acum ceva familiar și statornic, ca îndeletnicirea cea mai firească a noroadelor.

Trecu cu glas vibrînd de trompete o companie de gardă. Fără voie, pînă s-au depărtat, trecătorii pășiră mai vioi în cadență.

În vestibulul biroului îi luă pălăria Ioniță, prezentîndu-și raportul :

— Vă adastă un domn ! Domnișorul Sachelarie n-a venit încă... Lucră numai domnișoara.

Se auzea țăcănitul mașinii de scris.

— S-a înnegrit fain domnișorul la feredee ! constată cu admirație Ioniță, ștergîndu-i cu peria praful nevăzut de pe haină. Este și o telegramă de la domnul deputat...

Cînd intră, domnișoara Betty nu întrerupse scrisul la clapele care zvîceneau picioarele lungi de lăcuste mecanice. Clătină numai capul exagerat de mic, sub frizura enormă, pufoasă și bălană.

Un domn foarte înalt și spătos, tuns cu mașina, cu fața congestionată puse alături gazeta germană și se ridică țeapăn, în hainele cenușii cu mari pătrate verzi, salutînd milităreşte :

[1] *Alfred von Tirpitz* (1849—1930) — amiral german, comandant al războiului submarin german în primul război mondial.

— Doctorul Carol Mayer ! V-a vorbit, desigur, domnul deputat !... Pentru grîu... Doresc să semnez neapărat scrisoarea astăzi.

Radu Comșa trecu în dosul biroului și răsfoi repede hîrtiile de sub cubul de cristal.

— Un moment !... Se află, îmi pare, o telegramă tocmai de la domnul deputat...

Telegrama lui Alexandru Vardaru vestea că se întoarce chiar în dimineața aceasta.

— Perfect ! Aștept ! se așeză domnul Carol Mayer, uitîndu-se la ceas și reluînd gazeta.

— V-a căutat cineva la telefon. Întreabă dacă ați sosit ! spuse domnișoara Betty, mutînd coala de hîrtie albastră și potrivind-o cu mare băgare de seamă. N-a vrut să spună cine. Zice că nu e nevoie. Un domn !... Dar era glas de doamnă.

Radu Comșa răspunse un „bine !" scurt.

„Trebuie să se termine odată povestea cu Zoe !" își repetă o hotărîre veche acum, uitîndu-se dușmănos la pîlnia neagră a telefonului, de unde putea să cheme iarăși glasul nedorit.

Desfăcu plicurile cu un cuțit de os ; răsfoi dosare ; însemnă datele în agendă ; avea puțin de lucru ; tribunalele în vacanță ; cîteva termene de fixat în septembrie ; își aruncă din nou ochii pe ziare.

Domnul Carol Mayer cercetă ceasul și îl controlă cu ora pendulului din perete.

— Al dumneavoastră merge în urmă... În România nu se potrivesc două ceasuri !

Surîse, punîndu-și gazeta împăturită în buzunar și dezvelindu-și o dantură cu prea mult aur, sub mustața tunsă după moda prusiană : două dungi înguste sub nări.

— La palat, orologiul arată douăsprezece ; la fundație, e douăsprezece și cinci ; cînd ajungi la Independența, e abia douăsprezece fără cinci... Și pînă

la bulevard, zece paşi, s-au făcut douăsprezece şi un sfert... E ca şi în politica dumneavoastră !... Domnul Filipescu spune că a bătut ora ; domnul Brătianu, că nu a sosit încă. Iar domnul Carp nici nu vrea să se uite la ceas. Domnul Carp e un foarte solid cap politic !...

Radu Comşa mută din faţă cutia cu codurile Hamangiu care-i împiedicau privirea, şi flutură ziarul de unde începuse să citească un articol.

— Aceasta o credeţi dumneavoastră... Aici însă scrie altfel !...

— O ! ce scrie în gazetele româneşti !... Germanii sînt pentru dumneavoastră un popor de antropofagi... Gazetele româneşti vor războiul ; dar noi, pentru binele României, dorim să nu aibă loc. Ar fi teribil ! În două luni e un război sfîrşit ! pronunţă domnul Carol Mayer această sentinţă fără apel, cu cel mai afabil surîs din lume.

Pe Radu Comşa îl ofensă siguranţa cumpărătorului de grîne.

— Domnule doctor ! — spuse — germanii n-au fost niciodată prea buni psihologi ! Credeţi prea mult în forţa organizării... Un război nu se face numai cu tunuri şi zepeline. Mai este încă ceva... Dar ce-ţi spun dumitale, străin, care n-ai de unde să cunoşti poporul ?

— Pardon ! întrerupse domnul Carol Mayer, mîngîindu-şi cu un surîs de satisfacţie lanţul de aur trecut prin nasturele vestei. Pardon, sînteţi în eroare !... Trăiesc în România de la etatea de cinci ani. Vedeţi că vorbesc româneşte aproape ca limba maternă. Şi fiindcă cunosc — cred, sînt sigur că România nu are să reziste mai mult de două luni...

— Fiindcă n-are tunuri ?

— Şi fiindcă n-are tunuri... Dar mai întîi fiindcă îi lipseşte acel încă „ceva" de care vorbeaţi adineauri.

— Atunci, dumneata crezi că Ardealul...

— Ce ştie badea Ion de Ardeal ? Acestea sînt discuţii de oraş, articole de gazetă. Discursuri şi întruniri... După ce a aplaudat discursul, publicul merge la grădină şi aplaudă cupletele domnului Tănase, care are un nas foarte inteligent exploatat şi foarte iubit de bucureşteni... Astă-primăvară au fost splendide bătăi de flori. Cine le-a văzut n-are nevoie de prea multă psihologie ca să înţeleagă că un public care se bate cu atîta frenezie cu roze nu poate vorbi de război decît în glumă ! N-are prea multă poftă să înlocuiască rozele cu grenade... Iar badea Ion gîndeşte că n-are porumb şi blestemă concentrarea, care-i smulge flăcăii de la seceră... Pentru Germania însă războiul e o chestie de viaţă şi de moarte. O ştie şi cel din urmă cultivator de cartofi din Pomerania... De aceea au alergat din America de Sud, din Asia Mică, din Balcani, de oriunde se află un german în stare să lupte.

— Îmi pare, cu toate acestea, că...

Radu Comşa nu-şi sfîrşi gîndul, măsurînd din cap pînă în picioare omul voinic care nu se afla pe nici un front, ci în acest Bucureşti, cu dispreţuitele lui bătăi de flori, se îndeletnicea nesupărat cu negustoria de grîu, fără îndoială foarte bănoasă. „Ori poate e un informator, un agent de propagandă... prea mult flecăreşte !"

Domnul Carol Mayer îi înţelese însă întrebarea şi ridică mîneca stîngă.

Sub manşeta de mătase moale, se văzu un aparat ortopedic : mîna era de lemn, ascunsă în mănuşa de piele.

— Suvenir de la Yser[1] ! lămuri fără să stăruie, continuîndu-şi îndată cuvîntul : războiul modern este un examen serios pentru un popor şi cere tenacitate... Românii nu sînt un popor tenace. O recunosc şi cei mai înfocaţi patrioţi ai dumneavoastră. Brav, da ; dar nu tenace ! Şi bravura nu înseamnă nimic dacă e numai o calitate anarhică a individului !... Războiul cere eroism disciplinat, colectivitate organizată... Vă subliniam că în România nu se potrivesc nici două ornice...

— Ştiu ! Individul, la dumneavoastră, este număr : o unitate într-un tot. Dar dintr-o renunţare a individului, faceţi o virtute naţională ! vorbi Comşa, urmărind în aceeaşi vreme cu ochii o scenă care se desfăşura în birou.

Onisfor Sachelarie, secretarul, îşi strecurase pe uşă capul pătrat şi negricios, cu fruntea chinuită de creţuri adînci, cu părul negru-albăstriu, pornit ţepos îndată deasupra sprîncenelor late de un deget. Îşi luă locul de la masa sa de la fereastră, plecîndu-şi obrazul cu trăsături muncite deasupra hîrtiilor. Încercă peniţa pe unghie, ascuţi un creion, adună foiţele de lemn pe sugătoare.

Apoi, din buzunar, scoase un pachet de hîrtie subţire, dezveli pe genunchi un mănunchi de garoafe roşii şi cărămizii ; pîndi cînd domnişoara Betty scria mai cu zor pe clapele rotunde şi-i lunecă florile pe mescioară, pe vîrful unei rigle.

Domnişoara Betty le dădu la o parte, fără să le privească şi fără să se întrerupă : nu e vreme pentru fleacuri !... Dar încîntat de ispravă, Onisfor Sa-

[1] Aluize la bătălia de pe Yser (fluviu în Belgia), unde, la începutul primului război mondial, după o luptă sîngeroasă, trupele aliate au stăvilit înaintarea trupelor germane (oct.-nov. 1914).

chelarie îşi frecă mîinile şi se aşternu de astă dată într-adevăr pe lucru.

Era muncitor bun. Fugar din Ardeal, venit la birou o dată cu Ioniţă. Aci, omul aspru şi simplu căzuse în mîinile cu unghişoare subţiri ale domnişoarei Betty. Radu Comşa surprindea unul din multele episoade ale acestei mici — drame, farse, comedii ori simple idile ?

— Ştiu ! reluă Comşa, întorcîndu-şi atenţia la domnul Mayer. Războiul de pînă acum a verificat însă fundamental erorile de psihologie ale germanilor...

Domnul Carol Mayer îşi aşeză cu mîna sănătoasă mîna de lemn pe braţul fotoliului şi continuă să zîmbească la aceste copilării, fără să se arate supărat.

— E tema franceză ! Ne-o spun de doi ani. Ne-au spus-o mereu de la 70 ! Ne urăsc fiindcă nu sîntem niciodată distraţi ; fiindcă ştim să voim, cu toată fiinţa... Într-adevăr, nu ne amuzăm cu eleganţă. Sîntem un popor grav... Frivolitatea noastră, cînd o încercăm, e nenaturală şi de aceasta ne intimidează într-atît, încît ne întoarcem îndată la gravitatea noastră de toate zilele. Căci viaţa nu e un amuzament. Aceasta am arătat-o şi avem s-o mai arătăm ! Germania are s-o arate tuturor celor ce nu vor să înţeleagă !... Mi se pare însă că domnul deputat întîrzie ! îşi cercetă încă o dată ceasul din vestă, dispreţuind măsurătoarea pendulului din perete.

Alexandru Vardaru intră tocmai în acea clipă, în manta albă de drum, cu genele albe de praf. Ioniţă, din urmă, îi aduse servieta şi-i dezbrăcă pardesiul, ţinîndu-l departe, să nu scuture colbul.

— Te-am făcut să aştepţi, domnule Mayer ! rosti deputatul, scoţîndu-şi mănuşile de piele şi aruncîn-

du-le pe masă. Pariez însă că n-ai pierdut vremea! I-ai zis niţică propagandă pentru *Mitteleuropa* [1]. Ca mîine o să te transportăm pachet într-un lagăr, sau o să te trezeşti expulzat ca indezirabil! Fii sigur că n-am să pun nici un cuvînt pentru dumneata... Dimpotrivă! Am să-ţi plătesc cu ingratitudinea noastră moldo-valahă toate binevoitoarele dumitale poveţe...

Domnul Carol Mayer îşi arătă într-un rîs foarte vesel toţi dinţii de aur, dovedind că e un om care ştie să preţuiască glumele fără intenţii răutăcioase.

Alexandru Vardaru scutură mîna lui Radu Comşa, îşi frecă praful de pe ochi cu batista despăturită, mişcîndu-se prin cameră ca să se dezmorţească.

— Mizerabilă şosea! De la şase de cînd tot vin... Desigur, n-a dat nici un semn Staicovici!

Şi fără să aştepte răspunsul, întorcîndu-se către domnişoara Betty:

— Domnişoară Betty, domnişoară Betty, mai puţină manichiură şi mai multă atenţie! Mi-ai scris pretutindeni în contract şaptesprezece mii în loc de patruzeci şi şapte... O oră am pierdut pînă să transcriu copiile.

Domnişoara Betty şi-ar fi retras, dacă ar fi fost cu putinţă, unghiile lăcuite, în carne, ca pisicile. Nu i se mai vedea decît ceafa roză sub cîrlionţii bălani ca laptele în care s-ar dilua cîteva picături de sînge.

Scrisoarea domnului Carol Mayer fu semnată într-o jumătate de oră. Grîul trebuia predat în două săptămîni. Domnul Carol Mayer, ţinînd portbiletul pe colţul biroului, cu degetele de lemn în mănuşă, trase şi numără treizeci de hîrtii foşnitoare şi nou-nouţe.

---

[1] Vezi nota 1. p. 99.

— Preferăm plata direct, nu prin bancă... zîmbi cu subînţelesuri reprezentantul consorţiului german. E mai primitiv şi mai puţin elegant, aproape preistoric, dar e mai discret şi mai prudent pentru toată lumea pe asemenea vremuri.

Se ridică gata de plecare, salutînd milităreşte, cu tocurile lipite, sunînd un pinten nevăzut.

După plecarea lui, Alexandru Vardaru zvîrli bancnotele în servietă fără să le mai numere încă o dată. Apoi, luîndu-şi servieta de pe teancul de coduri, hotărî:

— Dacă nu ai nimic de lucrat, mergi cu mine, Comşa!... Cît mă spăl şi mă schimb putem vorbi. La trei plec în Moldova!

Radu Comşa aruncă hîrtiile în sertar.

2

— Întorci acasă! porunci Vardaru şoferului, care se răsuci să închidă portiera maşinii, trîntind-o în încuietoare.

Casa lui Alexandru Vardaru se afla la Şosea.

Era cu hîrtie albastră în ferestre; în grădina din faţă crescuseră florile stufoase şi dese. Trandafirii se scuturau. Pe alei năpădiseră ierburile, ca într-un loc de mult neumblat.

O bancă albă şi o masă rotundă de trestie, sub un arţar cu frunzele verzi, pătate cu alb, aşteptau părăsite.

— De ce nu piveşti? arătă Alexandru Vardaru cărările servitoarei care tîra geamantanul gîfîind. Nu-ţi dă în cap?...

Ca şi domnişoara Betty, Mariţa nu încercă să se dezvinovăţească. Lăsă valiza pe peron şi fugi, cu picioarele desculţe, să deschidă prin dos.

Candelabrele erau înfăşurate în pînză subţire şi verde. Oglinzile, în aburul de praf, răsfrîngeau umbre-fantome. Covoarele strînse sul. Miros de naftalină.

Paşii sunau deşert pe parchet în sălile înalte.

Numai biroul lui Alexandru Vardaru, camera de dormit şi baia erau aerisite, cu ferestrele în lături.

— Într-un sfert de oră am terminat! se grăbi Alexandru Vardaru, desfăcîndu-şi butonul de la guler şi trecînd în camera de baie. Mariţo! două cafele!... Comşa, găseşti ziarele străine pe birou, dacă nu le-o fi întrebuinţat idioata...

„Idioata" plecase după cafele.

Radu Comşa nu desfăcu benzile neatinse. Se aşeză pe scaun; iar din cadra de la birou îi surîse Luminiţa.

În perete, în faţă, se afla un tablou mare, o pictură de iscusit meşter. Elena Vardaru, mama Luminiţei, aşa cum va fi fost la douăzeci de ani. Era o mare asemănare între mamă şi fiică; dar în chipul Luminiţei lipseau liniile moi şi transparente, care dădeau portretului din perete un aer îndepărtat, străin de această lume.

Luminiţa era numai viaţă şi fotografia-i păstra ceva din lucirea neastîmpărată a ochilor...

„Cu mutra mea de gaiţă ar fi ridicol să încerc a juca roluri de tragedie!" izbucnise în rîs, într-o seară cînd o întrebase dacă a fost vreodată tristă.

Aşeză cadra mai în lumină. Cu dînsa într-adevăr viaţa nu poate avea nimic trist şi ascuns.

— Caută, te rog, în servietă! vorbi Alexandru Vardaru, prin uşa întredeschisă, din camera de baie. E un plic oficial care te interesează!...

Radu Comşa desfăcu servieta şi răscoli între hîrtii. Deschise plicul cu inscripţia *„Ministerul de Interne"* şi citi: *„Domnule, în caz de mobilizare vă rugăm a vă prezenta în termen de 48 ore la biroul... Serviciul... din ministerul nostru, unde sînteţi repartizat pe ordinea de mobilizare în calitate de... Alăturat aveţi ordinul de mobilizare, emis de Direcţia... din Ministerul de Război."*

Prins cu un ac, ordinul Ministerului de Război...

Răsuci hîrtiile pe toate feţele. Ce însemna aceasta?

Hîrtiile purtau data de acum trei zile, cînd îşi aminti că Vardaru întîrziase toată dimineaţa la Interne şi la Război. Înţelese şi roşi. Dispunea aşadar de soarta lui ca de a unui copil?

Se ridică de pe scaun şi măsură parchetul cu nemulţumire.

În camera de baie se auzea împroşcarea sonoră a apei.

Duşul vîjîi din nou.

— Zici că n-a venit Staicovici? întrebă glasul lui Alexandru Vardaru, întrerupînd şuruitul duşului. Trebuie să-i trîntim somaţie. Notează, te rog!...

Afacerea Staicovici era de mică însemnătate.

Se ghicea că Alexandru Vardaru stăruia asupra ei numai pentru a nu da răgaz să vorbească despre tot ce-i stătea lui Comşa pe suflet. Dar aceasta nu putea sfîrşi aşa.

Nu s-a gîndit niciodată să se pună la adăpost şi cu atît mai puţin să roadă scările ministerelor pentru asemenea manopere. Că a evitat timpul pierdut cu concentrările e altceva. Ar fi fost o prostie să fi făcut altfel. Dar de mobilizare... război! Acolo e o laşitate să eviţi. E viaţa pe care vrei s-o cruţi, cînd alţii şi-o dau... Oprit înaintea ferestrei, Radu Comşa îşi recapitulă cum avea să decurgă explicaţia.

Pe şosea, dincolo de şiragul prăfuit al teilor, săgetau automobile repezi: o trăsură, cu o doamnă şi două fetiţe în haine albe, se întorcea în pasul cailor.

Una din fetiţe ţinea pe genunchi un uriaş maldăr de flori...

Se mută de la fereastră, înaintea bibliotecii, şi trecînd mîna peste legătura de piele, citi titlurile familiare : Demangeat [1], *Histoire du droit romain. Le droit pur.* [2] Ce situaţie idioată !... Nu găsesc cuvinte." Era mai greu de cum crezuse.

Va lua plicul şi-l va înapoia simplu, fără multă vorbă. Din obicei, aşeză volumele desperecheate în raft.

— Ce-ţi spunea doctorul Mayer ? întrebă Alexandru Vardaru, intrînd îmbrăcat în alte haine, bărbierit şi mirosind a apă de păr. Am venit cu dînsul în tren joia trecută : ţinea piept unui compartiment întreg, cu „victoria finală a puterilor centrale..." Simionescu de la Bîrlad să-l ia în gheare, nu alta. Fierbea... Dar nu poţi lovi un invalid... Am ajuns la o fază absurdă a neutralităţii ! Polemici între rusofili, germanofili, francofili, anglofili... Toţi am uitat că datoria noastră dintîi e să fim şi să rămînem românofili, români pur şi simplu !

Radu Comşa luă plicul de pe birou cu hotărîre :

— Nu înţeleg, domnule Vardaru...

— Te rog să înţelegi !... îl opri Alexandru Vardaru, punîndu-i pe umeri mîinile ce miroseau a săpun proaspăt. Am făcut-o pentru mine, nu pentru dumneata ! O să avem nevoie... în prima lună de mobilizare toate au să se dezorganizeze... Am nevoie de dumneata, pînă îmi adaptez lucrările la situaţia nouă care ne va surprinde atunci.

— Se găsea alt mijloc, în loc...

— Te rog ! te rog ! nu ne grăbeşte nimic... de altfel mai putem discuta şi altă dată. Acum serveşte dulceaţă !...

---

[1] *Joseph-Charles Demangeat* (1820—1896) — juristconsult francez.

[2] *Istoria dreptului roman. Dreptul pur* (fr.)

Mariţa, încălţată de data aceasta şi încinsă cu şorţ alb, aştepta cu tava de dulceaţă şi cafea. După ce aşeză în farfurioară linguriţa de dulceaţă, lui Radu Comşa îi fu greu să reia discuţia. Puse plicul în buzunar. Într-adevăr, nimic nu-l grăbea !...

Era o formalitate extrem de simplă, care se putea împlini oricînd : n-au să fie prea mulţi acei care vor cere să meargă pe front...

Alexandru Vardaru scoase agenda şi fixă programul pentru cele trei zile, cît avea să lipsească în Moldova. Vorbea păşind apăsat cu picioarele scurte, în parchetul fără covor, mutînd cîte un scaun din loc.

Observă stratul subţire de praf de pe masa bibliotecii şi se întoarse să apese butonul de porţelan. Soneria izbucni lung în casa goală.

Cînd se ivi Mariţa, Alexandru Vardaru, fără să întrerupă fraza, trecu un deget peste ceaţa de praf şi arătă urma rămasă. Servitoarea se repezi să şteargă cu colţul şorţului, dar Vardaru o opri :

— Nu cu asta ; cu cîrpa ! Şi nu acum !... cînd nu sînt aci !

Obrazul fără vîrstă al slugii se aprinse stacojiu. Mariţa îşi plecă ruşinată în pămînt ochii verzi, de culoarea pelinului veşted.

— Acum ce-mi stai ca în strană ? Spune lui Neculai să întoarcă maşina !...

Îl conduse pe Radu Comşa pînă în Calea Victoriei. Lua dejunul la senatorul Bogza, fratele ministrului, de unde avea să afle cele din urmă ştiri ; de acolo pleca direct la gară.

— Mîine ori poimîine era vorba să se convoace Consiliul de Coroană. Dacă e ceva grav, amîn ! Las răspuns la telefon lui Ioniţă. La revedere !...

Alexandru Vardaru se prăvăli pe spate, în fundul maşinii. Neculai sună şi apăsînd pedala dădu drumul lanţului de trăsuri şi automobile, oprit o clipă.

3

Radu Comşa porni fără ţintă, căutînd umbra de pe lîngă ziduri.

Amiaza de august dogorea acum din plin; trecătorii înaintau moleşiţi pe sub corturile vărgate ale vitrinelor. Femeile aveau rochiile foarte subţiri; o înfăţişare lîncedă de oboseală languroasă; bărbaţii, cu pălăriile în mînă, îşi tamponau fruntea cu batistele. Ce putea să se mai întîmple „grav" ?

Era numai o mare toropeală, care muia asfaltul şi făcea caii birjelor să clempăne cu urechile blegi.

Un vînzător de gazete număra un pumn de gologani, pe treptele unui gang. Din uşa deschisă sufla un şuvoi de curent rece. De pe celălalt trotuar, un cunoscut îl salută întrebîndu-l din ochi, cu gestul mirat, ce caută în Capitală pe canicula aceasta ?

La palat, sabia soldatului de gardă sclipea fulgere fierbinţi în soare. Un cîine se strecură printre trăsuri, cu limba roşie spînzurînd lung afară.

Insuportabilă căldură !... Se decolorează cărţile în vitrine. N-a mai apărut nimic nou. Cine mai citeşte pe dogoarea aceasta ?...

Îl priviră lung două femei; una se întoarse spunînd ceva tovarăşei. Avea rochia albastră de culoarea fulgerelor noaptea; i se vedeau pulpele rotunde în ciorapi de mătase aurii. Îşi amintea de undeva figura. Sînt multe figuri pe care le recunoşti, fără să le fi cunoscut vreodată. Chipuri fără nume, întîlnite pe stradă, într-un restaurant, într-o gară, între două trenuri. S-au oprit ochii în treacăt. A rămas imaginea lor fugace, ascunsă undeva, de unde acum tresare. Oameni cu bucurii, cu griji... Ciudat: atîţia cîţi trec pe lîngă tine, fără să ştii cine sînt, ce duc cu ei !... „Nimeni nu înţelege pe nimeni." Flaubert a spus-o parcă aceasta !... Dar realitatea e încă mai plină de

înfricoşare. „A nu înţelege" înseamnă a fi încercat să înţelegi şi a nu fi izbutit. „Nimeni nu vrea să cunoască pe nimeni." Acesta e adevărul cel teribil !... Trăieşti cot la cot cu semeni de-ai tăi, pe care n-ai curiozitatea să-i cunoşti nici cît ai avea-o pentru o vietate din altă planetă, ori din altă epocă geologică... Şi aceşti oameni necunoscuţi între ei, indiferenţi, alcătuiesc un oraş, o ţară. Între ei şi domnişoara Betty; între Alexandru Vardaru şi Onisfor Sachelarie, între el şi Mariţa, sluga cu ochii de culoarea pelinului veşted, ce legătură poate exista ? Ce dureri, ce revoltă, ce aspiraţii comune ? Ce pot voi entuziast laolaltă ? Pe căldura aceasta tropicală !...

Radu Comşa coborî de pe trotuar să ocolească mulţimea îmbulzită înaintea vitrinei de la Independenţa, unde o hartă uriaşă, cu stegulețe colorate în vîrf de ac, arăta fronturile după ultimele comunicate.

Şiragul trăsurilor şi maşinilor se încrucişa necurmat; un rînd spre Capul Podului, un rînd spre Poştă.

Într-o limuzină, o femeie foarte frumoasă; alături de şofer, un cîine-lup privea grav curgerea lumii. Cine sînt toţi ? Un general cu bărbiţă căruntă a salutat pe cineva de pe trotuar, vesel, fluturînd mîna îmbrăcată în mănuşa albă... Ce tainică legătură, tainică şi trainică poate fi între el şi popa de ţară cu umbrela de ploaie alergînd unde a întîrziat ? Între puzderia de oameni care se ghiontesc o clipă ? Între doamna foarte impunătoare cu haina de mătase plesnind pe trup şi între portarul de minister trecînd cu condica vărgată subsuoară ? Între perechea în costume albe de tenis, cu rachetele în învelitoare cadrilată şi birjarul care s-a ridicat în picioare să vadă de ce s-a oprit trăsura dinainte ?... Necunoscuţi !... Se uită încruntaţi unul la altul cînd s-au izbit gonind piept în piept, sau politicos se feresc în lături,

rostindu-şi scuze cu surîs prefăcut şi convenţional, alergînd mai departe. Necunoscuţi fără număr. Fără nume. Nu ştii cine sînt — cum poţi şti ce vor ? Cum poţi hotărî ceva grav, unanim, etern, în numele lor ?

Radu Comşa îşi scoase şi îşi aşeză batista în buzunarul de la piept, fără nici un motiv, uitînd ce voia să facă cu dînsa.

Surprinzîndu-şi gestul şi preocuparea, zîmbi în sine : „Mi se pare că pregătesc un discurs pentru neutralitatea eternă !... Doctorul Carol Mayer m-ar aplauda încîntat ! Nu ! Doctorul Carol Mayer nu mai poate aplauda. Cu o mînă de lemn nu se poate aplauda."

Îşi aruncă ochii la Capşa.

Era ora aperitivului. Cafeneaua, îngustă ca un vagon, gemea. Îi făcu loc, trăgîndu-se pe canapea, Titel Iliescu, care întinse mîna cu prietenoase exclamări :

— Cînd ai venit, Radule ?... Te-ai înnegrit, să joci rol de maur zuliar[1] la Naţional.

Radu Comşa se privi involuntar în oglinda din faţă. Era într-adevăr foarte brun, ars de soare, aci, între atîtea figuri bolnăvicios decolorate.

Prietenul îl cercetă o clipă cu o imperceptibilă încruntare între sprîncene, apoi vorbi, uitîndu-se pe fereastră şi surîzînd, cu tristeţe parcă, unui gînd :

— Am văzut pe doamna Zoe Vesbianu. Mai frumoasă ca oricînd !...

— Şi de ce îmi spui mie ? strînse din umeri Comşa.

— Cum, de ce-ţi spun ţie ? se întoarse Titel Iliescu mirat, gata să-l tachineze.

Dar văzînd chipul înăsprit al prietenului, îşi reveni cu părere de rău:

— Iartă-mă, dacă...

[1] Gelos. Aluzie la Othello, generalul maur din tragedia cu acelaşi nume de W. Shakespeare.

Apoi se sili să schimbe vorba :

— Priveşte la masa Antantei ! Ai zice că e Marele Consiliu Aliat.

La o masă din fund, un grup plecat pe o hartă urmărea explicaţiile unui domn pipernicit, slab, ras pînă la culoarea vineţie a pielei, cu o pălărie imensă, dată pe ceafă. Demonstra, fără îndoială, o mişcare decisivă de trupe, aşa cum ar comanda-o el, căci, atunci cînd sfîrşi, privi tovarăşii triumfător, dîndu-şi pălăria pe ceafă cu un bobîrnac victorios : germanii erau pierduţi !

Se aflau adunaţi gazetari, cunoscuţi oameni politici, poeţi, cu şi fără volume, actori cu faimă, tineri fără nici o îndeletnicire, micul parlament nelipsit la ora zece dimineaţa, la douăsprezece, la două, la şase, la opt seara : ora cafelei cu lapte, a şfarţului, a ţuicii, a băuturilor răcoritoare.

În amestecul de haine corecte după ultimul jurnal şi de haine boeme, cu lavalieră şi pălării late, figura aspră şi arsă de soare a cîte unui proprietar, atunci întors de la seceră ori de la treier, arăta ca un urs păduratic într-un panoptic cu figuri de ceară.

Un intervenţionist celebru, care dezlănţuise multe scandaluri şi huiduise în stradă pe trimisul extraordinar al Austriei, vocifera în picioare cu glas detunat, fluturînd un ziar filogerman în mînă :

— Am să le rup urechile !... O să-i spînzurăm în Piaţa Teatrului ! Să-i scuipe trecătorii !...

— Lasă, viteazule ! îl întrerupse, tărăgănînd, un bătrîn chel, care nu-şi lăsă din gură paiul mazagranului. Mai bine ţi-ai încheia nasturii la pantaloni, Adriene !

Intervenţionistul îşi trecu mîna la nasturi şi-i încheie fără grabă, potolindu-şi doar diapazonul peroraţiei.

— Unde iei masa, Radule ? întrebă Titel Iliescu. lăsînd vermutul neisprăvit, prea fad, deşi în pahar pluteau două bucăţi de gheaţă artificială.

Toate păreau moi, calde, fără gust, într-adevăr artificiale, pe zăpuşeala aceasta.

— Indiferent : Enescu, Iordache !...

— Atunci la Enescu ! Să-mi şterg gustul sleit de pe gît, după două luni de popotă ! se plînse Iliescu, întors abia de o zi din concentrare.

În timpul mesei, povesti episoade din aceste două luni.

Lipsise din ţară multă vreme. Îşi cheltuia, fără pasiune şi cu discreţie, venitul unei moşteniri destul de însemnate. Prin viaţă trecea ca şi pe stradă, privind cu ochi care înţelegeau totul şi nu voiau nimic, obosit de toate fără să fi încercat ceva. Poate ascundea o amărăciune, o deznădejde, o pricină de supărare reală, dar nimeni nu i le ştia.

Cele două luni de concentrare aduseseră o schimbare în monotonia existenţei sale fără scop, care îl înviorase...

Văzuse alţi oameni, trăise în case nevoiaşe de ţară, fără confort şi fără lumină, luptase cu insectele, îşi muncise oasele pe laiţe tari — toate luaseră proporţii de adevărate evenimente.

— Două luni de viaţă pierdute, de care nu mă plîng... Dar n-aş vrea să se repete îndată ! încheie, desfăcînd carnea de pe osul unui picior de pui. Ceea ce m-a interesat cu deosebire a fost ţăranul. Abia acum l-am descoperit. Nu-l cunoscusem decît vara, în vilegiatură : femei care vindeau zmeură, pui ; călăuze, în excursii ; un cioban la o stînă, unde ne-a prins o dată ploaia, pe Caraiman... Acum l-am descifrat de aproape. Cîteodată mi s-a deschis singur... Moale, cum mă ştii, nu prea făceam instrucţie şi nu-mi pierdeam răbdarea cu dînşii. Mă amuzau ! Soldaţii au simţit-o şi nu-mi mai vorbeau cu sfiala obişnuită faţă de superior...

Titel Iliescu făcu o pauză : în ochii albaştri şi clari luci o amintire care-l făcu să zîmbească. Radu Comşa înţelese că se pregăteşte să povestească ceva şi fu nerăbdător, fiindcă prietenul istorisea minunat, ca un actor, cu mimică şi umor, schimbînd glasul după rolul personajelor.

— Da — reluă Iliescu — sînt într-adevăr amuzante ideile lor despre stat, rege, guvern şi toate prerogativele constituţionale... Îmi vorbeşte unul, un servant, Vasile Breazu, de pe undeva din ţinutul Tutovei. Nici mai breaz, nici mai sărac cu duhul decît ceilalţi... Soldatul tip, aşa cum găseşti trei sferturi într-o baterie : „Cît ne mai ţine, domle sublocotinent ? Că ne fac alţii copchiii acasă !“ „Cine să vă ţină, mă camarade ?“ „Statul, domle sublocotinent !“ „Apoi dacă zici tu că statul, atunci statul, mă Vasile, o să ne ţină pînă la război...“ „Cu nemţii, domle sublocotinent, or cu ruşii ?“ „Cu nemţii or cu ruşii, aceasta numai statul o ştie...“ Dă din cap cu neîncredere. „Cu ruşii, nu credem, domle sublocotinent. Ce are statul cu ruşii ? Nu-s de-o lege cu noi ?“ „Atunci, dacă vrei tu, fie şi cu nemţii, Vasile !“ „Păi şi cu nemţii, domle sublocotinent ? Ce avem noi cu dînşii ? Ei cu drăcăriile lor, cu maşinile !... încolo, de treabă oameni, care nu se mai află !... Era unu la noi, la triirătoarea boierului, unu Iohan. Cam lua el, nu-i vorbă, luleaua neamţului sîmbăta seara şi nu se trezea pînă luni. Da om bun Iohan !... Tot ce aveam betejit, la el îşi găsea leacul. O cinste de rachiu : nici nu vrea să audă de mai mult !... Amu s-o fi dus în ţara lui, l-o chemat şi pe dînsul la datorie. Poate-o murit, săracul !... Şi să vorbim drept, domle sublocotinent : cum o să ne batem cu Iohan ? Ce avem noi cu el ?“ „Bine, camarade ! Nu ne-om bate atunci nici

cu Iohan. Om sta în bordeie, pînă or isprăvi alţii să se bată..." Dă din cap : „Parcă statul zice aşa ! Lui îi trebuie război, cu gl.~~manul şi gata ! Zice că prea să-ntinde, şi statului nu-i convine asta." „Dar ce crezi tu că e statul, mă urîtule ?" „Hei, că parcă dumneavoastră, domnule sublocotinent, nu ştiţi mai bine decît noi !... Maiestatea sa, domnii generali ! Pe urmă, o mulţime de boieri care scriu, umblă, dau poruncile, grijesc de treburile ţării... Îi cheamă maiestatea sa, cînd vede că ceilalţi au făcut-o de oaie şi le zice : Iaca, dau poruncă anul ista să fiţi voi stat ! Dar vedeţi, să nu care cumva să vă prind şi pe voi cu mîţa-n sac, că vai de mama voastră ! Se cheamă că se fac ei atuncea stat, ne poftesc frumuşăl la alegeri, ne mai duc cu jandarmu cînd ne lăsăm greu, mai dă un boloboc cu vin, se mai tocmesc între dînşii — na şi ţie, să nu zici că-s om rău ! — şi doitrii ani ei îs statul... Pe urmă, cînd se ticăloşesc ş-aiştia, maiestatea sa îi schimbă cu cei care li-o vinit cuminţenia la cap. Acum, zice că i-o spus maiestatea sa Brătianului : Te-am făcut stat, dar vezi să mi te porţi cu cinste ! Ai văzut cum se-ntind ghermanii ? Mie aiasta nu-mi place ! Pînă într-un an să le retezăm clonţu, că altfel nu mai încape lumea de dînşii ! Să supără franţuzul şi rusul... Şi le-om reteza clonţul, domle sublocotinent, dacă-i ordin." „Fugi mă, că spui idioţii !" Rîde : „Parcă aieste nu le ştiţi dumneavoastră mai bine decît noi !... Numai una mă tem că n-o ştiţi !" „Care n-o ştiu, Breazule ?" „Anume, nu ştiţi că ne ajunge şi pe noi cuţitul la os, cum îl răzbeşte şi pe bou, cît îi de bou !..." „Ce vrei să spui cu asta, Breazule ?" „Ia, tot nişte idioţii cum le-aţi botezat dumneavoastră ! N-avem oare şi noi cuvînt, n-avem şi noi barem o părticică de drepturi ? Statul ista, nu pe spinarea noastră se ghiftuieşte ? Nu-i dator să ne întrebe şi pe noi ce ne doare ?" Aceasta

e, dragă Radule, pregătirea morală a războiului ! încheie Titel Iliescu, răsucind sticla în răcitoare, cu gîndul îndepărtat şi cu mîhnire în glas.

— Nici nu-ţi închipui cît ai fost în nota doctorului Mayer, un fost combatant german, care-mi demonstra astăzi dimineaţă lipsa noastră de pregătire...

— Nu ştiu cine e acest Mayer al tău, dar are dreptate... Din nefericire are dreptate ! Şi e trist, dragă Radule, că vina e a noastră, a mea, a ta, a tuturor celor pe care-i vezi aici şi care voim cu toţii războiul ! Nu mă îndoiesc că toţi sîntem sinceri şi că-l voim din toată inima, pentru a elibera Ardealul, Maramureşul, Banatul. Nici nu mai putem admite că poate fi altfel !... Dar ce am făcut toţi, eu, tu, alţii ca noi ; ce am făcut ca să avem dreptul de a cere lui Vasile Breazu să ia puşca la umăr şi să treacă văgăunile munţilor, ca să fie eroic şi eliberator ? Dacă-i dai ordin, se duce, evident că se duce, şi dacă-i dai ordin strigă şi ura, chiuie, merge la moarte, aşa cum a mers neam de neamul lui !... „Le-om reteza clonţu, domle sublocotinent ; dacă-i ordin di la stat, o facem şi pe asta, măcar că nu de asta ne arde nouă. Ne ustură la inimă bieţii copilaşi pe care i-am lăsat flămînzi în bordeiele noastre !" Mă uitam la dînşii ca la nişte fenomene : Aceştia sînt barbarii traci !

Titel Iliescu picură romul în cafea şi privi obosit mesele dimprejur. Radu Comşa se întrebă încă o dată în ziua aceea ce legătură misterioasă şi subterană poate să fie între toţi necunoscuţii aceştia, ca să primească o hotărîre luată în numele lor şi să-i vrea împlinirea pînă la eroica lepădare de sine.

— Război n-are să fie niciodată ! decise Comşa, împingînd ceaşca de cafea în lături.

— Aceasta nu poţi s-o spui, Radule ! zîmbi Titel Iliescu. Dacă statul lui Vasile Breazu dă ordin, n-ai

ce face ! Vasile Breazu se duce, te duci şi tu, merg şi eu... Mîrîim, dar ne ducem !

Aruncă şervetul. Restaurantul se golea. Prietenul îl întovărăşi cîţiva paşi, pînă găsi o trăsură goală.

Căută şi Radu Comşa una din ochi. Dar toate cele deşarte erau cu pernele ridicate — se întorceau acasă.

Birjarul arăta cu biciul, fără să oprească, direcţia în care i-ar face hatîrul să meargă : „Bulevard, conaşule ! Bariera Moşilor !"

Radu Comşa o luă pe jos, furios, în soarele care frigea mai cumplit decît acum două ore. Tocurile se înfundau în asfaltul moale. Ferestrele arătau perdele trase.

„Cel puţin găsesc răcoare acasă !" se mîngîie, grăbind paşii o clipă, dar domolindu-i iar, sub arşiţă.

Pe Popa Tatu, trecu bălăngănind deşert un tramvai. Conductorul îşi puse batista roşie în jurul gîtului şi îndemna caii, ridicînd numai pe jumătate biciul şi lăsîndu-l la loc, ca o mînă de ceară care începe să se topească.

În sfîrşit ajunse şi în Ştirbei Vodă. De aci, cîţiva paşi...

4

Răsuci cheia, dar uşa era deschisă. Aruncă pălăria pe divanul antreului şi intră în camera întunecoasă, cu îndoita umbră : a storurilor trase şi a draperiilor vişinii.

Cineva se mişcă din întuneric, ridicîndu-se. Nu desluşi la început.

— Zoe !

— Da, Zoe ! rîse cu veselie silită umbra, ieşindu-i înainte cu foşnet de rochii. Nu spui : ce surpriză ?

— Nu spun : ce surpriză ! răspunse fără prietenie Comşa, repetîndu-şi în gînd hotărîrea : „Acum trebuie să fiu scurt, fără şovăire, repede ! *Und jetzt, rasch !* [1] cum spune tactica doctorului Mayer."

— Radule ! Ce înseamnă toate acestea ?... se apropie umbra, schimbînd glasul a linguşită mustrare.

Cercă să-i cuprindă gîtul cu mîna şi-i căută gura cu buzele.

Radu Comşa îşi feri obrazul ; sărutul îl atinse, neisprăvit şi ridicol, în bărbie.

— Înseamnă că trebuie să sfîrşim ! hotărî, depărtîndu-se ca de o atingere primejdioasă. Înţelegi, o discuţie e penibilă...

— Tre-bu-ie să sfîr-şim ! silabisi apăsat şi teatral umbra, dînd îndărăt şi lăsîndu-se într-un jilţ.

Aruncă pe un scaun gentuliţa :

— Aşadar, trebuie să sfîrşim ! E foarte simplu, nu ? Cum ai spune : de această pălărie m-am plictisit, trebuie s-o schimb, nu mai e de sezon !... Şi cu atît s-a terminat !...

Radu Comşa îi întoarse spatele şi se plimbă în cameră, cu mîinile în buzunări.

— Şezi, te rog ! La loc... îl invită ironic Zoe Vesbianu. Vezi : fac ca la mine acasă ! Mi-ai spus-o de atîtea ori ! Uite scaunul de colo, e la o distanţă îndestul de convenabilă... Şezi... şi să vorbim.

— N-avem nimic de vorbit. Ce să vorbim ? continuă Radu Comşa să se plimbe.

Zoe Vesbianu rîse în ungherul ei întunecat, mişcîndu-se în jilţ.

— Oamenii binecrescuţi găsesc totdeauna ceva de vorbit... Uite, de exemplu : Cum te-ai amuzat la Constanţa ? Ce lume cunoscută se afla acolo ? Ce

[1] Şi acum, repede ! (Germ.)

crezi de bătălia de pe Somme ? Nu e nevoie de prea multă imaginaţie ca să le descoperi...

— Şi pentru ca să afli astea vii pe cea mai teribilă căldură în casele oamenilor ?

— Da, domnule Radu Comşa ! Pentru ca să aflu acestea vin pe cea mai teribilă căldură în casele oamenilor. Cînd oamenii nu răspund la scrisori, cînd dresează servitorii să spună că nu s-au întors de la băi, cînd oamenii întorc capul pe stradă, prefăcîndu-se că nu te văd — atunci îi descoperi unde ştii că se află. Acasă ! Mai ales cînd nu intri întîia oară în această foarte bine fortificată retragere... E cum nu se poate mai simplu...

— Într-adevăr, sînt anumite persoane pentru care toate acestea par cum nu se poate mai simple ! întări agresiv Radu Comşa.

— Cum spui aceasta, Radule ! rosti dureros femeia. Vreau să-ţi văd ochii cînd spui aceasta... întunericul te face laş.

Se ridică şi trase în lături, cu o smucitură, draperiile ; dădu drumul storului, care se răsuci pînă sus, cu un zgomot sec.

În izbucnirea de lumină, femeia apăru cu trupul înalt şi elastic de viespe ; sînul şi coapsele pline, curmate de un mijloc foarte subţire. Asemănarea era accentuată de costumul de mătase în benzi circulare, negre şi galbene, strîns mănuşă pe trup.

— Aşa da ! ne putem vedea ochii ! spuse aşezîndu-se la loc în jîlţ şi ridicînd picior peste picior.

Radu Comşa clipi des, pînă i se deprinseră ochii cu lumina ; apoi se opri cu mîinile la spate, înaintea unei gravuri, studiind cu impertinenţă liniile fine ale desenului, ca şi-cum nu se mai afla nimeni în cameră.

— Vă admiraţi achiziţiile ?... Văd o groază de schimbări... Şi figuri noi văd, domnule Radu Comşa... Fetiţa aceasta cu ochii de japoneză !...

— Te rog ! se întoarse brusc Radu Comşa şi-i smulse din mînă fotografia Luminiţei. Te rog, nu permit !...

Aşeză rama la loc pe birou.

Dar în mîini îi rămăsese atingerea dogoritoare a femeii.

Zoe Vesbianu cercetă curioasă fotografia. Era un instantaneu : Luminiţa Vardaru în flanelă albă de tenis, cu racheta în mînă, rîzînd în soare. Umbrele şi luminile erau puternice, se vedeau numai dinţii albi şi, din pricina soarelui, ochii cu pleoapele micşorate apăruseră pe clişeu mai oblici decît în realitate ; ochii de musmé [1]. Îşi desprinse cu tristeţe privirea :

— E domnişoara Vardaru ? întrebă cu glas din care pierise intenţiile batjocoritoare.

Radu Comşa îşi căută de lucru, punînd în ordine un teanc de reviste.

— Radule !... M-auzi ? Radu ! Am fi putut să ne despărţim prieteni !...

Din pricina pălăriei mici şi cu borurile coborîte mult pe ochi, Zoe Vesbianu privea ţinînd capul pe spate, cu bărbia îngustă în sus.

Aşa, avea o înfăţişare provocătoare, chiar cînd era umilită şi fără putere, ca acum.

O pană subţire şi curbă tremura ca o antenă de insectă.

Radu Comşa continuă să potrivească după mărime revistele ilustrate.

— Radu !... chemă femeia abia respirat.

Radu Comşa ridică privirea şi o sfredeli întîia dată în ochi. De ce spusese Titel Iliescu că e mai frumoasă ca oricînd ? Nu avea nimic ca nealtădată. Ochii um-

[1] Tînără (în limba japoneză) — aici : japoneză.

briţi de cearcăne mari, albastre, nările subţiri, dilatate la fiecare respiraţie, buzele întredeschise pe dinţii mărunţi... Aceeaşi dintotdeauna. Cînd cunoşti fiecare colţ intim al trupului, cînd nu mai e o taină pentru tine, cînd ştii cum îşi încleaştă braţele după gît la sărut, cum se lipeşte de tine — ce femeie e mai frumoasă decît era cînd n-o cunoşteai ?

Zoe Vesbianu înfruntă examenul, legănînd piciorul dezvelit, care arăta ciorapul străveziu, de culoarea elitrei de cărăbuş.

Voia să fie rea şi tare, dar ochii îi înotară în lacrimi abia stăpînite.

— Aşa sfîrşim, Radule ? îşi trase rochia peste picior. Aceasta a fost tot ?

Radu Comşa strînse imperceptibil din umeri. Ce putea să facă ? Cine era de vină ?

— Ai primit cel puţin scrisorile mele ?

Comşa deschise mut un sertar şi-i puse înainte scrisorile nedesfăcute : una, două, trei, patru...

— Exact ! Au fost mai multe ?

Zoe Vesbianu întoarse plicurile pe o parte şi pe alta. Le aruncă departe.

— Nici n-ai fost curios să afli ce-ţi scriu aici ?... Poate eram bolnavă, poate te rugam... Altădată mă certai că scriu prea rar.

— Altădată !...

— Da, altădată ! Ce, e atît de demult ?... E atît de lung un an ?

— 365 de zile cînd e anul normal, 366 cînd e bisect ! Dar aceasta rar ; din patru în patru ani...

— Sînteţi foarte spiritual, domnule Comşa !

— Cum mă vezi ! o privi Comşa cu ură.

Tăcură un timp. În stradă se depărtă o trăsură. Două glasuri trecură rîzînd pe sub ferestre. Zbură, nesigur în evantaiul de lumină, un fluture mic, alb, catifelat, de molie.

Zoe Vesbianu îşi privi fix unghiile ; apoi fără să ridice privirea :

— Îmi dai şi celelalte scrisori ? Acele de atunci, cînd erai curios să le deschizi...

Radu Comşa aduse o cutie de lac negru şi răsuci o cheiţă aurie, cu şnur.

Alese scrisorile şi le rîndui teanc, pe masă.

Zoe Vesbianu luă una la întîmplare, scoase hîrtia albastră din plic şi îşi rătăci ochii pe rînduri, ca pe o scrisoare străină, a altcuiva.

O puse la loc în plic, îşi făcu vînt cu plicul, fluieră în muchia hîrtiei un început de arie.

— Cînd te gîndeşti că am putut scrie aceasta... Că am putut crede acestea...

Radu Comşa răsuci cheiţa. Atîta era tot !

— Acum ?...

Zoe Vesbianu se ridicase în picioare şi adună vraful de scrisori. Erau multe. Abia le putea cuprinde cu mîna. Încercă să le înghesuie în poşetă, dar nu încăpeau.

— Dă-mi, te rog, o hîrtie, ceva, un ziar... Nu pot merge ridicolă pe stradă, cu un tenc de scrisori în mînă !... Un teanc de scrisori de dragoste, ca o modistă...

Radu Comşa căută în mapă o coală de hîrtie şi începu să împacheteze scrisorile, cu grija unui amploaiat de librărie. Confecţionă un pachet dreptunghiular, alb şi corect — un adevărat pachet de magazin. Lipsea numai şnurul şi laţul pentru trecut pe deget.

Pachetul stătea acum între ei, pe colţul biroului.

Zoe Vesbianu îl privi. Îl împinse cu degetul, într-un mare dezgust.

— M-am răzgîndit... Nu mă mai interesează... Arde-le ! Fă ce crezi cu ele.

Luă cadra de pe masă şi privi chipul Luminiţei, de aproape, căutînd să-i descopere ceva nevăzut în ochii oblici, inundaţi de soare.

— Şi cînd mă gîndesc că toate sînt pentru aceasta... O fetişcană cu fusta scurtă...

Radu Comşa vru să-i desfacă rama din mînă, dar Zoe se feri în lături.

— Lasă-mă !... Vreau să văd ce are... ce...

— Zoe ! păşi Comşa prinzîndu-i braţul. Îţi spun : lasă !

Femeia dădu drumul cadrei şi, răsucindu-se neaşteptat în tocuri, cuprinse gîtul bărbatului. Îi strivi buzele cu o sărutare încleştată.

— Pentru aceasta... O ! pentru aceasta !... şopti şuierător printre dinţi, muşcîndu-i lacom buzele, pînă la sînge.

Prin mătasea subţire, Radu Comşa simţi trupul femeii lipindu-se de el, căutîndu-l genunchi peste genunchi, cu sînii striviţi de pieptul lui. Mîinile cereau să se desfacă, dar cu o împotrivire din ce în ce mai slabă. În carne, amintirea fierbinte ca plumbul topit se deştepta întunecînd cugetul. Era o luptă scurtă, fiecare simţind în obraz răsuflarea dogoritoare a celuilalt.

Radu Comşa nu-şi mai feri buzele. Mîna lui încleştă capul femeii cu degetele răşchirate în păr, strîngînd cu sete rea, cu dorinţă şi ură ; apăsînd dinţii care scrîşneau pe dinţii lui, amestecîndu-şi respiraţiile şi sorbindu-şi-le ca o otravă amară şi ucigaşă. O ridică în braţe, tîrînd-o în cealaltă cameră, izbind-o cu tîmpla de uşor, împleticindu-se. Femeia îşi scutură

pălăria care se rostogoli jos ; pe obrazul bărbatului se revărsă părul roşu, scurt şi buclat, cu parfumul care-i intră în nări.

— Nu vreau... Îmi sfîşii haina ! gemu femeia.

Smucindu-şi rochia cu capsele descheiate, lunecă din ea şi amîndoi o călcară în picioare.

Afară, lung şi departe, pentru amîndoi larma oraşului muri.

5

— Îţi strălucesc ochii ca la o pisică în întuneric, Radule ! murmură femeia, tîrziu, cu capul înfundat în pernă, zîmbind unui gînd nelămurit.

Îşi ridică panglica cămăşii pe umăr şi se întoarse într-un cot, să-l privească în faţă.

— Altă dată aveai ţigări... De ce taci ?... Nu vreau să taci ! se alintă, întorcîndu-se peste pieptul lui şi cercetîndu-i în ochi.

Îi căută buzele. Răsuflarea îi era din nou şuierătoare.

Şopti, repetînd fără să ştie, cuvintele colonelului Pavel Vardaru :

— Gura aceasta... gură de cadînă !

Radu Comşa întoarse capul. Era copleşit de ură şi de dezgust, pentru el, pentru ea, pentru tot... De ce făcuse aceasta ? O iubise odată — i se părea acum atît de demult ! O iubise altfel, cînd această chemare unul lîngă altul, căutare de suflete, nu de trupuri, îi făcea buni, îi înălţa, le înfiora tinereţea cu o îmbătătoare încîntare. Credeau că-i apropie ceva în afară de cenuşiul fiecărei zile, o dorinţă pură, descătuşată de animalitate. Acum, între dînşii, dorinţa se împletea cu ură. Erau înlănţuiţi prin ceva obscur şi plin de degradare, o chemare a cărnii, care se căuta peste

voinţa lor şi pe urmă îi obosea pînă la saţietate unul de altul.

— Ce gîndeşti aici ? îi ciocăni în frunte Zoe cu arătătorul îndoit, ca într-o uşă, dîndu-i neliniştită părul în lături.

Radu Comşa îi feri mîna.

— Lasă...

— Uf ! ce botos eşti !... Te-ntreb unde sînt ţigările ?

Radu, cu mîinile sub cap, arătă cu cotul spre măsuţa de noapte ; vorbind tărăgănat, cu jumătate de cuvinte :

— Ştii doar !... 'n sertar...

Zoe Vesbianu sări în picioare şi scotoci în sertar :

— Imposibil să văd ceva... Fac lumină...

Trase perdeaua şi storul. Căută ţigările. Aprinse una şi, în cămaşa subţire, mergînd prin cameră, se cercetă în oglindă.

— Am nişte ochi !...

Îşi scutură părul roşu-arămiu, răsfirîndu-l cu degetele.

Radu Comşa o privi prin oglinda şifonierei, cum păşea în pantofii de antilopă cu tocurile înalte, în cămaşa mai scurtă de genunchi, cu pulpele arcuite fus în ciorapii de mătase. Sînii ridicau pînza subţire ; străveziu se contura trupul înalt şi mlădios, cu toate tainele ascunzişurilor. Pe umărul rotund se cunoşteau urmele muşcăturii.

Radu îşi schimbă ochii în tavan. Cum putea să se plimbe oare în casa altuia, aşa goală, impudică, fără nici o stinghereală ?

Pe urmă, se gîndi că o judecă aspru fiindcă de intimitatea asta a pieliţei goale se teme ; o urăşte, îl irită şi se teme.

Femeia se încolăci pe divan, între perne, în faţa

patului, cu o mînă sub ceafă, ţinînd cu cealaltă ţigara ridicată şi urmărind aţele albastre de fum.

— *Y en a-t-il des cigarettes et des divans, dans notre souvenir !...* [1]

Îşi trase o pernă sub şold şi scutură scrumul pe covor. Risipi fumul cu mîna.

— Tăcem !...

Radu Comşa mormăi :

— Da, tăcem...

Şi tăcură.

Tăceau, spionîndu-se cu coada ochiului, străini şi duşmani.

Comşa se ridică şi-şi încheie haina.

Femeia aruncase ţigara şi stătea cu faţa ascunsă în braţul îndoit. Poate plîngea. Poate numai cerca aşa, prefăcută, să-i cheme o dezmierdare.

O clipă Radu Comşa gîndi să-i spună ceva, blînd şi împăciuitor. Dar ce însemnau toate ? Totul între dînşii era acum minciună şi umilire.

Trecu în cealaltă cameră, alese o carte la întîmplare şi încercă să citească. Ochii fugeau pe rînduri. Luă de mai multe ori fraza de la capăt fără să-i poată prinde sensul : „Libertatea e din ce în ce mai puţin dreptul subiectiv al individului de a..."

Zoe apăru îmbrăcată.

— Încheie-mă, te rog, la spate...

El îi încheie docil capsele.

Femeia se plecă şi-şi ridică pălăria de jos. O îndesă pe cap şi surîse trist, aşezîndu-şi părul sub boruri.

— Radule, mă urăşti ?

— De ce ?...

[1] În amintírile noastre stăruie fumul ţigărilor şi moliciunea divanelor !... (Fr.)

Bărbatul puse un semn în carte şi o aruncă pe masă.
Zoe îşi trase mănuşile, netezind pe fiecare deget pielea de căprioară, moale şi dezmierdătoare pipăitului.
— Ţi-aduci aminte, acum un an ? Stăteai tot aci, pe scaun... Intram întîia oară...
Zoe îi trecu mîna înmănuşată pe frunte.
Comşa deschise cu hotărîre cartea din nou.
— Dacă începi iar !...
Femeia îi luă cartea, o închise şi-o aşeză alături, rezemîndu-se de birou.
— Te temi de amintire ?... Spune-mi ceva...
— Ce să spun ?... Ce ne putem spune !...
— Într-adevăr... Acum, ce ne mai putem spune ?...
Şovăi. Se gîndi, pentru despăţire, să-şi apropie buzele de fruntea lui, de obraz.
Dar i se păru că ar fi acum ceva silit, teatral. Întinse numai mîna.
— La revedere !...
Radu Comşa sărută degetele mănuşii cenuşii.
O petrecu pînă la uşă.
Auzi portiţa de fier, de la grilaj, închizîndu-se după ea.
— Uff ! respiră, cercînd să păşească eliberat.
Se descoperi însă lipsit de bucuria acestei eliberări.
Era mîhnit. Se întrebă de ce nu i-a rostit un cuvînt bun. Ar fi fost atît de uşor ! I-au rămas scrisorile... Răsuci pachetul în mînă. Deschise uşa sobei şi le aprinse cu un chibrit. La început nu ardeau. Erau prea îndesate. Le răvăşi şi dădu foc întîi uneia, desfăcută între degete. Pe urmă toate se sfîrlogiră în foi răsucite de scrum ; fragili trandafiri de cenuşă cu inima de jeratic...

După acest ritual funerar, îşi schimbă hainele. Ceasul arăta trecut de şapte. Peste marmura lavoarului, găsi, uitat, un ac pentru păr, de bagá. Îl aruncă în sobă, peste scrumul scrisorilor. Izbucni o flacără mică, albastră ; acul se încovoie, sfîrîi, se destinse. Împrăştie fum albicios şi greu, care pluti în cameră.
Toate îl zoreau să plece. Ieşi, trîntind uşa. Atîta rămînea în urmă. Un miros dezgustător de corn ars.
— Veronico, să aeriseşti ! porunci slujnicii care, în portul ei bucovinean, alb, cu pieptar de catifea şi fluturi de aur, vorbea, rezemată de portiţă, cu o ordonanţă.
Veronica lăsă colţul barizului din gură şi fugi bocănind pe plăcile de ardezie, cu tocurile ciuboţelelor înalte, potcovite cu mici semilune de alamă.

6

Radu Comşa coborî pe Schitul Măgureanu, ca să treacă pe drum ocolit, prin Cişmigiu.
Umbra copacilor, priveliştea lacului somnoros, scîrţîitul nisipului sub paşi îi dădeau întotdeauna odihnă. Îşi încetini mersul, agale. Soarele se apropia de asfinţit ; în dosul Cotrocenilor, incendia acoperişurile de tablă, punea flacără în ferestrele mansardelor. Furnalele fabricilor sprijineau cu stîlpi negri cerul învăpăiat ; dungi întunecate de fum se despleteau peste clădirile sure.
Cînd să intre în grădină, o trăsură trecu în goană la deal. Doctorul Carol Mayer, după o baricadă de valize, panere, pleduri vărgate şi cutii, îl privi fără să-l recunoască, poate fără să-l vadă.
„Unde-o fi gonind aşa ?“ se întrebă Comşa, pătrunzînd sub bolta copacilor.

Pe cărările de nisip, copile în rochițe albe se fugăreau cu cercuri. Bonele plimbau cărucioarele de pai împletit. Un copil bălan îi surîse după perdele de dantele, întinzînd un clopoțel de metal. Fără să-și dea seama, răspunse acestui surîs. „Ce poate gîndi un copil ? Cum se va fi oglindind lumea în ochii aceia apoși, umezi și tulburi încă, așa cum sînt ochii de miel ?... E o umanitate embrionară în el, încă pură și bună... Pe urmă devine crud, laș, ipocrit — om întreg ; un domn, o doamnă... va cunoaște toate dezgusturile."

Pe lacul cu apa verde-ruginie pluteau cîteva frunze de timpuriu căzute. Copacii și cerul purpuriu tremurau răsturnați în luciul transparent. Totul era departe și calm, ca la o sută de kilometri de fierberea orașului.

Dar cum dădu în bulevardul Elisabeta, în fața Ministerului de Lucrări Publice, înțelese că ceva neobișnuit se petrecea.

Trecătorii grăbeau spre calea Victoriei. Trăsurile se îmbulzeau lanț. Două tramvaie sunau zădarnic, abia înaintînd. Figurile aveau ceva convulsionat. Cunoscuții se strigau de pe celălalt trotuar făcîndu-și semne. „Desigur, iar vreo manifestație ! Distracție de neutri !" se gîndi Comșa, îndreptîndu-se spre chioșcul de ziare.

Cineva îl atinse pe braț.

Onisfor Sachelarie, gîfîind, își scoase pălăria :

— V-am ajuns din urmă !... A telefonat domnu deputat...

— Ei ?

Onisfor Sachelarie se căută în toate buzunarele, scoase o batistă mototolită, își șterse obrazul roșu și ud de sudoare. Apoi :

— S-a gătat. Ne batem !

Comșa îl privi fără să înțeleagă. Ochii i se opriră, îndărătnic și absenți, la obrazul lui Sachelarie, unde se lățise o pată de cerneală violetă. „Și-a pierdut mintea ? Ce spune ?"

— S-a gătat ! Războiul ! surîse cu fericire Onisfor Sachelarie, apucîndu-i amîndouă mîinile. În sfîrșit, ne batem pentru Ardealul nost' !

Se opri intimidat de pornirea necugetată care rupea distanța între șef și subaltern. Nu știu ce să facă cu mîinile. Își împinse în buzunarul de la piept un capăt metalic de creion.

— Nu poate fi războiul ! refuză să creadă Radu Comșa. De atîtea ori s-a spus...

Onisfor Sachelarie scoase din buzunarul hainei un ziar împăturit și-l desfăcu.

— Citiți ! Starea de asediu. Și acum se afișează decretul de mobilizare !

Radu Comșa luă ziarul. Numai o foaie ; ediția specială cu litere mari de pe care cerneala se lățise pătată de urmele degetelor. Citi dintr-o singură privire, peste rînduri : „Consiliul de Coroană. Starea de asediu în Capitală. Decretul de mobilizare..."

Cînd s-au petrecut toate ? Cu șase ceasuri înainte, războiul părea cea mai îndepărtată posibilitate.

— V-am așteptat la cancelarie. A vorbit la telefon domnu deputat... Știa de la ora unu, de la domnul unde a cinat. N-a mai mers în Moldova. A plecat la Sinaia, să aducă domnișoara...

Arătă un teanc de foi :

— Mi-a dictat telegrame ! Douăsprezece telegrame : procese, afaceri, vagoane, contracte... Fug, să le dau la poștă...

Onisfor Sachelarie făcu cîțiva pași... Se întoarse...

— Ce e ?

— Mă rog frumos, gazeta ! O țiu. Pentru bătrînii

de la Tîrna o ţiu, că lor are să le fie mai scumpă decît toate telegramele...

Radu Comşa îi întinse ziarul şi Sachelarie plecă repede, împăturindu-l.

Aproape de Calea Victoriei trăsurile şi automobilele făceau baricadă. Mulţimea se îmbulzea, revărsată de pe trotuare, într-un freamăt. Negustorii scoteau steaguri în vitrină.

Pe sub botul cailor se strecură un băiat cu cîteva foi de ziar, zbierînd :

— Ediţiaaaaa..., 'trarea României în războooi !...

— Mă, cu ziare ! făcu un domn gras, cu vesta albă, scotocindu-se în buzunarul pantalonului.

Băiatul era însă departe, şerpuind pe sub coatele oamenilor.

— Şi Jorj, care a plecat aseară la băi ! exclamă cu glas de contraltă o doamnă din care Radu Comşa nu văzu decît ceafa, cu părul frizat sub pălăria neagră...

Dar în urechi, glasul îi stărui plăcut.

— Radule ! Ce-ţi spuneam ! îi ieşi în cale Titel Iliescu.

Îi despărţiră trei doamne la braţ, pe urmă o ordonanţă care fugea ghiontind în dreapta şi-n stînga, pe urmă un domn cu o prea frumoasă barbă revărsată pe piept.

— Ce-ţi spuneam ? repetă Titel Iliescu, izbutind în sfîrşit să-i prindă braţul. Dacă dă „statul" ordin lui Vasile Breazu, toate s-au isprăvit !... Să ne oprim aci... Ia aminte : trăim o zi memorabilă ! Un moment istoric ! O să ne ceară copiii să le povestim...

Zeflemisea, cu înfăţişarea plictisită şi obosită dintotdeauna ; dar, sub cuvintele leneş îngăimate, se ghicea emoţia pudic ascunsă, ca o slăbiciune ruşinoasă.

Se rezemară de bara ferestrei, la Capşa.

Curgea lume pestriţă : măhălăli desfundate şi trecătorii din fiecare zi, de pe Calea Victoriei. N-aveau nici o ţintă. Paşii îi purtau într-o parte şi alta ; să-şi vorbească, să vadă, să afle. Rîndaşi cu straiele albe se încrucişau cu femei elegante — o tălăzuire de capete, de porturi şi de suflete, împinsă, rătăcită, tîrîtă.

Radu Comşa se trudi să descifreze ce stă scris pe figura mulţimii ; aceeaşi printre care trecuse dimineaţa. Aştepta nelămurit ceva nou, tragic, pînă atunci încă neîntîlnit.

Dar figurile îşi păstrau, închise, aceeaşi taină. Şi doamna cu crosa albă, la braţ cu domnul în haine de *soie-écrue* şi cu ţigară de foi ; şi soldatul bleg, gonind cu o tunică ofiţerească pe mînă ; şi fetiţa cu cutia de pălării ; şi tînărul care-şi pipăia batista în buzunarul de la piept — toţi nu arătau nimic din ceea ce lacom cerea să le scînteie în ochi. Curiozitatea, o bucurie asemeni celei din orişice desfătare populară — unde însă era sufletul acela, nespus şi epic, vibrant, vulcanic, patetic, pe care-l aşteptaseră toţi ?

Da, ţara cea adevărată, ţara lui Vasile Breazu, nu se afla aici, pe Calea Victoriei !...

Din capătul străzii răsună cîntec de goarnă. Apoi tăcu.

Mulţimea se împinse în lături şi trei batalioane trecură undeva, spre gară, ori aiurea.

Erau soldaţi în uniformele verzi, cu obrazul pămîntiu, cu echipamentul de război.

Călcau în marş, cot la cot, în rînduri strînse.

Nu întorceau capul, nici privirile. Nu aveau pe figurile aspre nici rîset, nici bucurie.

Semănau toţi ; neînchipuit cum semănau toţi.

Feţe întunecate şi indescifrabile, trecînd în lumina cenuşie a asfinţitului sub ziduri cenuşii. Paşii sunau icnit în piatră. Un ofiţer scund, cu sabia scoasă, fugi pe lîngă rînduri să-şi prindă locul. Mulţi treceau, nesfîrşit de mulţi.

Un glas îndrăzni un strigăt scurt şi se opri.

Alături de Radu Comşa îşi făcu loc un bătrîn osos şi înalt, rezemat în baston, cu mustăţile albe şi răsfirate, galbene sub nări, de fumul tutunului. Radu Comşa văzu cum îi tremura bărbia şi buza de jos, ca la copiii gata să plîngă. Şi pe el îl încercă emoţia, molipsită de la această emoţie a altuia.

Prin gînd îi trecu amintirea a tot ce făcuse în ziua aceea. Mirosul părului, trupului, al parfumului lăsat în nările şi carnea lui, de Zoe Vesbianu, îi părea acum plin de oroare.

Aceasta făcea el, cînd...

De pe marginea trotuarului din faţă, domnişoara Betty îşi smulse de la pieptul bluzei garoafele — garoafele trimise azi-dimineaţă pe vîrful liniei de Onisfor Sachelarie — şi le aruncă în picioarele soldaţilor. Dar nici unul nu le ridică.

Trecu din rînd în rînd, de la capăt spre coadă, o comandă.

Şi soldaţii începură deodată să cînte. Începură să cînte marşul pentru eliberarea Ardealului.

Radu Comşa simţi sub braţ mîna prietenului tremurînd. Bătrînul rezemat în baston privea, cu ochii în lacrimi, peste capete.

Cîntecul se ridică mai puternic, între zidurile sure, în întunecarea de cenuşă.

CAPITOLUL II

VREM ROMÂNIA MARE!

Să ne găsească ceasul pregătiţi!
(Discurs la Dacia)

1

Bulevardele din mijlocul Capitalei îşi primenesc inscripţiile, adesea cu fiecare schimbare de regim.

Numele unui fruntaş politic, despre care nimeni nu va mai pomeni peste douăzeci ori treizeci de ani, izbuteşte pentru o clipă să-şi cîştige o nemurire iluzorie şi temporară, scrisă cu litere albe pe tăblia albastră.

Străzile mărginaşe sînt mai ferite de această concurenţă a faimelor trecătoare. Cu discreţie, poartă numiri pitoreşti, obscure şi veşnice. O fantezie, uneori îndestul de plină de duh, a scos la întîmplare, dintr-un lexicon, întru botez, cuvinte amestecate ca într-un poem dadaist. Cartiere întregi par de aceea specializate în mitologie, în geografia globului terestru, în domeniul sentimentelor şi în fenomenele meteorologice : strada Minotaurului şi strada Cerber, strada Zefirului şi strada Aurorei, strada Frumoasei şi strada Simpatiei, strada Bizanţ şi strada Engleză.

De la linia de tramvai, străbaţi astfel în zece minute domeniile celor mai contradictorii noţiuni : de pe strada Inocenţei, dai în Sarmisegetuza, pe urmă în strada Emisferului, în strada Supliciului, pe Vampir şi în Orion.

La colţul străzii Domiţian cu strada Centenarului se află o casă lungă ca un vagon, cu un paravan de sticlă, o singură fereastră la drum şi grilaj de lemn, cu verdele spălăcit şi înecat în praf.

Oraşul pare foarte departe. Clopotele tramvaiului străbat surd. Peste zaplazuri se apleacă crengile grădinilor ca într-un tihnit oraş provincial.

De treizeci de ani, madam Ana Czvimbrovskich găzduieşte acolo, generaţii după generaţii, studenţi, cu veşminte nevoiaşe, dar cu proiecte grandioase.

„Băieţii" i-au simplificat şi românizat de mult numele polonez, cu neputinţă de rostit pentru o limbă moldo-valahă : i-au spus mai întîi madam Cimbrovschi, pe urmă, mai sumar, madam Cimbru.

La împămîntenirea aceasta silită a contribuit fără îndoială şi o vagă apropiere între numele răposatului Anton Czvimbrovskich şi cel al condimentului neaoş naţional. Dar hotărîtoare a fost, mai cu seamă, tocmai măiestria netăgăduită a cucoanei gazde în prepararea fripturilor în sînge, presărate cu aromate frunzişoare de cimbru uscat, de sub grinda cămarei.

Acum nimeni nu-i mai spune altfel, şi mulţi nici nu-şi mai închipuiesc că a purtat cîndva numele întortocheat şi zbîrnîind în consoane al unui surghiunit din multprigonita Polonie.

Toată ziua, madam Cimbru e nevăzută. Din bucătăria cu sfîrîituri de untură, din concertul de tigăi ciocnite, de tacîmuri şi farfurii spălate, i se aude numai glasul :

— Lisbet ! Adă smîntîn de la pivniţ !... Modest, hoţ *batrin*, acum ţi rupem piciorile !...

Ameninţarea aceasta e urmată întotdeauna de o dezlănţuire metalică de cleşte ori vătrar aruncat cu vehemenţă, şi de pe uşă, ţîşneşte atunci, cu coada

între picioare, Modest, hoţul bătrîn, mergînd să-şi lingă botul sau rănile sub scări, unde aşteaptă, filozof, să se potolească furtuna.

La ora douăsprezece şi jumătate şi la ora opt, madam Cimbru începe a-şi face din cînd în cînd apariţia în uşă, învăluită într-un nor de aburi graşi de fum.

Cu ochelarii bulbucaţi şi mari, ar părea un alhimist care părăseşte o clipă alambicurile unde fierb misterioase şi drăceşti amestecuri pentru magie neagră, dacă şorţul albastru, cu pete de sosuri, şi linguroiul ori cuţitul din mînă n-ar trăda neasemuit mai altruistele îndeletniciri culinare ce-au făcut-o celebră în tot cartierul şi au alimentat elanul cîtorva generaţii cărturăreşti. Madam Cimbru cată cu nerăbdare spre portiţă, dacă nu vin „băieţii". Veşnicii „băieţi", ai unor veşnic primenite generaţii. Îşi ridică ochelarii pe frunte şi cu un şervet de cînepă îşi şterge sudoarea de pe faţa roşie, cu vinişoare albastre pe nasul rotund, înflorit şi lucios. „Băieţii", ca întotdeauna, întîrzie, iar madam Cimbru se întoarce să tragă cratiţele cu bucate la o parte.

Madam Czvimbrovskich a avut două mîhniri mari în viaţă.

Una, acum treizeci de ani, cînd vecinii i-au adus pe braţe al domniei-sale soţ, Anton, lovit în stradă de dambla. Domnul Anton Czvimbrovskich surghiunit din Polonia, pentru patriotice păcate ale juneţei, ajunsese după numeroase peripeţii, în ţara românească, slujbaş de oarecare însemnătate la o fabrică de bere şi îşi manifesta dezgustul pentru această băutură leşietică şi greoaie, consumînd alarmante cantităţi de alte băuturi incomparabil mai tari şi mai nobile : coniac, rom, mastică de Hio, zubrovca şi cu preferinţă tot soiul de spirtoase de la cincizeci de grade alcool în sus.

Cînd medicul, după acest avertisment, l-a oprit să mai pună alcool în gură, domnul Anton Czvimbrovskich a căzut într-o adîncă melancolie şi după o lună, ca un om care şi-a socotit misiunea pe pămînt încheiată, a închis ochii şi a murit.

Pentru toate necazurile din viaţă, madam Cimbru l-a iertat. Acum vorbeşte despre răposatu-i soţ ca despre un om straşnic în tinereţe, mare cîntăreţ şi mare iubitor de frumos, om nefericit şi cu totul neînţeles de contemporani şi de conmeseni.

A doua mîhnire i-a fost pricinuită lui madam Cimbru de către fiica domniei-sale, Lisbet.

Cînd a murit domnul Anton, Lisbet avea numai un an ; o fetiţă născută tîrziu în căsnicia lor, în sfîrşit binecuvîntată. O gingaşă făptură cu părul aproape alb de bălan ce era, cu ochii albaştri decoloraţi, gîngurind şi încercînd să cînte înainte de a încerca să vorbească.

A crescut-o cu mare nevoie, a dat-o la carte, pe urmă la Conservator.

Talentele domnului Anton Czvimbrovskich se prelungeau în tîrzielnica odraslă. Se ridicase la optsprezece ani o fată înaltă şi trupeşă, o adevărată fiică a ţării sale îndepărtate, cu frumuseţi faimoase şi pomenite în toate cronicele dragostelor regeşti.

Avea piciorul viguros şi fin, anume plăsmuit pentru dansurile care au fermecat juneţea bunicelor noastre : mazurci, polci şi menuete ; avea părul împletit în două coade groase, sprîncenele încondeiate, pieliţa obrazului străvezie, de se simţea sîngele dedesubt, ca un abur cald ; avea un glas cu vibraţiile strunelor de argint.

Madam Cimbru o privea cu mare severitate şi cu o presimţire rea, dimineaţa, plecînd cu sulul de partituri subsuoară ; iar chiriaşii de pe acele vremuri rămîneau cu ochii visători, pînă cînd domnişoara Lisbet dispărea la colţul străzii, ducînd cu ea un uşor parfum primăvăratic şi ceva din prospeţimea dimineţii.

Dar într-o seară, Lisbet nu s-a mai întors acasă. Glasul cu vibraţiile strunelor de argint s-a dus să încînte alte auzuri, aiurea, unde era mai puţină posomorală şi unde nu supravegheau, cu atîta severitate, doi ochi cenuşii după ochelarii bulbucaţi.

Madam Cimbru nu i-a ştiut de urmă doi ani. A încercat să ascundă ruşinea, povestind chiriaşilor că, ameninţată de o necruţătoare boală de piept, se află undeva, la o rudă îndepărtată, în alt capăt de ţară, cu munţi, cu linişte, cu brazi şi ozon.

În noaptea de Crăciunul catolic, după al doilea an de la aceste întîmplări, madam Cimbru citea *Universul*, depărtînd gazeta în lumina lămpii.

Ţinea şi acum bine minte : era vorba despre nişte evenimente grozave din Petersburg, pe timpul războiului ruso-japonez şi a revoluţiei de-atunci. Se afla şi o gravură în mijlocul paginii : mulţimea înaintînd deznădăjduită pe Perspectiva Nevski, spre palatul ţarilor, să ceară pace şi pîine. Un escadron de cazaci, cu săbiile scoase, gonea dinspre colţul unei străzi ; o femeie ridica un prunc în sus, oferindu-l tăişului de armă ; sub copitele cailor, cu braţele în lături, zăcea alt copil...

Viscolul zgîlţîia ferestrele şi madam Cimbru se gîndea, copleşită de-o amară mîhnire, la soarta ei singură, în ţară străină.

Ochii lăcrimoşi priveau barba neagră a unui luptător pentru pace şi pîine, de pe gravură, înfruntînd cazacii cu căciuli late şi cu săbii încremenite în aer ; iar femeia bătrînă medita la alte asemenea urgii scăldate în sînge, auzite din copilărie şi citite în depeşele gazetelor ; la acele faimoase şi crunte exe-

cuţii din Varşovia unde are neamuri, despre care de multă vreme nimic nu mai ştia.

Atunci cineva a deschis încet uşa de la antret, pipăind peretele prin întuneric. A răsucit încuietoarea de la a doua uşă. Iar cînd madam Cimbru şi-a ridicat ochelarii pe frunte să vadă cine e (toţi chiriaşii plecaseră în vacanţă şi nu aştepta pe nimeni) — să lunece de pe scaun, nu alta!

Lisbet, slabă ca o vedenie, în haine subţiri, vînătă de frig, cu un copil în braţe, învelit într-un şal de lînă verde...

A iertat-o şi pe ea. Era îngheţată de ger, pruncul scîncea amorţit; de fiară să-i fi fost inima şi n-o putea alunga afară, pe viforul care şuiera dezlănţuit pe străzi.

Dar pe copil nu l-a putut apropia de suflet.

L-a botezat Anton, după numele răposatului; iar Toni a crescut alungat din bucătărie, alungat din casă, mai mult pe stradă şi în maidanul cartierului. Era acum un soi de rebel, care ţinea piept copiilor din vecini, bombardîndu-se cu bolovani, spînzurîndu-se prin grădinile mahalagiilor, fumînd capete de ţigări şi dresîndu-l pe Modest să execute o sumă de acrobaţii de circ, cu o străşnicie care făcea să mijească uneori în mintea dobitocească şi bătrînă a cîinelui gînduri desperate şi neaşteptate de la un neam de patrupede reputate drept statornice sclave omului; ca de pildă să-şi ia lumea în cap, ori să-şi muşte călăul de nasul cu pistrui.

Prin aceste aprige peripeţii, madam Czvimbrovskich şi-a purtat trupul scurt şi gros cu acelaşi resemnat eroism, cum îşi poartă numele născocit de băieţi.

Generaţii s-au perindat una după alta, prin cele trei camere închiriate. De cîteva ori a adăpostit în aceeaşi odaie, după douăzeci de ani, feciorul unui fost chiriaş de odinioară, venit să-şi sfîrşească învăţătura unde a terminat-o părintele, acum magistrat, avocat, doctor ori dascăl prin cine ştie ce pierdută urbe de provincie. „Băieţii" treceau — ea rămînea locului.

Pe lîngă cele trei camere, madam Cimbru, ajutată de Lisbet, găteşte masa şi pentru alţi cinci-şase studenţi, cu adăposturi prin apropiere. Trei luni pe an, cît durează vacanţa de vară, locurile la masă sînt împuţinate, băieţii se risipesc şi nu rămîn decît cei mai nevoiaşi, cu slujbe în Capitală.

Toamna, masa din geamlîc se lungeşte cu o tăblie adaos. Băieţii se adună aducînd proaspeţi recruţi. Discuţiile ţin de la masa de seară pînă la miezul nopţii uneori, şi Modest, după ce a sfîrşit de ros toate oasele şi după ce a înghiţit toate fărîmiturile, urmăreşte, cu ochii lui veterani şi somnoroşi, cu botul pe labe, gesturile aprinse ale acestor personaje ciudate, care nu mai pleacă la culcare şi, fără să se atingă de farfuria de brînză în care au rămas cîteva felii albe, se frămîntă pe scaune, cîteodată foarte supăraţi, altă dată şoptindu-şi domol despre ceva depărtat şi neînţeles; pe urmă, din nou se întărîtă bătînd cu pumnul în masă de se cutremură paharele şi îl fac să tresară în patru labe, mîrîind indignat.

În vara aceasta madam Cimbru are numai un singur chiriaş, în camera de la stradă; Onisfor Sachelarie.

Ceilalţi doi sînt plecaţi, unul la părinţi, la ţară, în Mehedinţi; altul în concentrare, în munţii Bacăului, de unde a trimis o carte poştală cu vederi de la băile Slănic: un şipot alb într-o poiană de brazi şi un domn cu capul gol, sorbind dintr-un pahar apă din izvorul numărul 3.

Vederea a fost aşezată de madam Cimbru în rama oglinzii, făcînd vizavi cu o fotografie a domnului

Anton Czvimbrovskich, ciocnind şi dînsul paharele — altfel de pahare, cu altfel de conţinut — împreună cu doi prieteni necunoscuţi, la bîlciul din Nămăeşti.

Masa o mai pregăteşte încă pentru trei studenţi, rămaşi în Bucureşti pe timpul vacanţei; toţi trei băieţi buni, cuviincioşi şi la zi cu plata.

2

Acum, în pridvorul cu geamlîc, masa e întinsă pentru patru persoane. Trei au şi sosit: Lăscăruş Codreanu, Stelian Minea şi Ionel Cristescu.

Lipseşte numai Onisfor Sachelarie; dar îl aşteaptă cu toţii.

E întrucîtva o sărbătoare a lui: mobilizarea înseamnă războiul pentru Ardeal, iar Onisfor Sachelarie înfăţişează Ardealul.

Ionel Cristescu, fecior de podgorean din Moldova, a trimis pe Toni cu un bilet la gazda lui, aproape zece minute de drum, să-i încredinţeze două sticle de vin înfundat, Cotnar adus de acasă şi păstrat pentru zile mari. Stelian Minea i-a mai dat bani lui Toni să treacă pe la regie şi să cumpere două pachete de ţigarete Intim-Club. Masa avea să fie lungă: se încheia o discuţie care dura de doi ani.

Lisbet aşeză lîngă tacîmuri şervetele răsucite în inele de lemn pirogravate, purtînd iniţialele fiecăruia. Tăcută, cu părul de culoare cenuşie acoperit cu o broboadă roşie, cu sînii atîrnînd moi sub bluza pestriţă, nu mai păstra nimic din frumuseţea fetei de acum doisprezece ani, care trăise romanul rămas pentru toţi o taină. Îi căzuseră dinţii: cînd vorbea şi rîdea, gura arăta o spărtură neagră şi dezgustătoare, ochii priveau plumburiu, mîinile stacojii, mîncate de leşie, păreau mîini de servitoare, şi, într-adevăr,

rostul ei în casă era mai mult de slujnică decît de fata stăpînei.

Din cele întîmplate atunci, madam Cimbru nu-i putuse smulge un cuvînt. Pierzania şi-o ispăşea fără să se plîngă şi fără să se spovăduiască nimănui, cu o îndărătnicie duşmănoasă faţă de viaţa care-i nălucise luminos o clipă cine ştie ce înşelare şi o îngenunchease.

Cînd sfîrşi de rînduit masa, cu mîinile încrucişate în poale, rămase uitată, privind cu ochii suri în zid.

— Lisbet! se auzi glasul lui madam Cimbru, în aburii unsuroşi ai bucătăriei.

Lisbet tresări, alungînd gîndul cu mîna, ca pe o insectă supărătoare, şi se mişcă tîrîndu-şi lălîu papucii cu talpa de pîslă.

— Ceea ce e sigur — vorbi Stelian Minea plimbîndu-se între cele două uşi şi aşezînd din mers cu piciorul colţul muşamalei îndoite — ceea ce e sigur e că niciodată oamenii n-au să-şi verse sîngele pentru triumful unui adevăr geometric!... Războaiele şi revoluţiile nu se fac pentru adevăruri obiective... Vrem adică libertatea Ardealului, fiindcă vrem triumful ideii de libertate? De loc!... Ce-mi pasă mie că pentru ideea de libertate s-ar răscula cine ştie ce neam din Asia şi că o represiune a guvernului respectiv sfîrşeşte cu spînzurători, execuţii la zid eţetera?... Nu-i cunosc, nu ştiu cine sînt; admit că or fi avînd dreptate, ba încă nu numai din punctul lor de vedere, ci şi din cel al întregii umanităţi... Dar ce să fac dacă nu pot participa sincer la suferinţele, la idealurile, la lupta lor?... Cînd e vorba însă de Ardeal, e altceva!... Libertatea nu mi se mai pare un principiu oarecare, o religie a altora, dacă vreţi; ci mă pune în mişcare direct, mă pasionează, fiindcă educaţia, şcoala, o legătură de sînge, istoria, literatura, comunitatea de limbă, mai ştiu eu ce, mă fac

solidar, mai mult ori mai puţin, cu soarta indivizilor de acolo; mă fac sensibil la suferinţele şi la bucuriile lor. Lui Robinson, în insula lui, sînt sigur că i-ar fi perfect egal dacă Tisza[1] face ori nu cutare concesie şcolilor româneşti, ori dacă, în loc de o şcoală românească mai mult, dă ordin să se ridice cîteva spînzurători în plus!...

Stelian Minea îşi scoase ochelarii, îi aburi, îi şterse cu batista şi se uită în zare, prin sticlă, cu ochii lui de miop.

Era un tinerel puţin la trup, cu capul mare şi abia susţinut de un gîtlej subţire ca un vrej. Pătimea de boala teoriilor şi discuţiilor, încît se afla în continuare.

— Pe Robinson îl interesează dacă vine ori nu vine cineva să-l scoată din insula unde s-a săturat de Vineri, de papagal, de pisică şi de rădăcini crude! întări Lăscăruş Codreanu, care privea cu mîinile la spate, pe fereastră, în stradă, un orb bătrîn al cartierului, pipăind cu luare-aminte marginea trotuarului cu bastonul.

— Exact! continuă Stelian Minea, trecîndu-şi între degete urma vînătă, lăsată de ochelari pe rădăcina nasului şi aşezîndu-şi-i la loc. Exact; pe Robinson îl interesează mai mult decît orişice orizontul lui; apare ori nu o corabie în zare?... Pe cînd pentru mine, Ardealul devine o chestiune vitală! A sunat mobilizarea, las tot: cărţi, examene, dragostea, liniştea mea, risc tot ce am, şi viaţa, adică tot ce am mai scump, dar nu pentru triumful ideii de libertate ori de dreptate; ci fiindcă de astă dată ideea de libertate şi de dreptate o văd şi o simt prin sufletul celor cîtorva milioane de oameni cu care mă ştiu solidar!...

---

[1] *István Tisza* (1861—1918) — om politic reacţionar maghiar, prim-ministru al Ungariei între 1913 şi 1917.

— Cunosc! Aceasta e un lucru vechi! spuse Ionel Cristescu, curăţindu-şi unghiile cu o scobitoare şi privindu-şi degetele, pe care le avea lungi, subţiri şi albe. Eşti în marginea empirismului lui James[1], obţiuni vii ori moarte, obligatorii ori evitabile, importante ori insignifiante... Din fericire, nu mai e vorba de aceasta acum: războiul a trecut din faza argumentărilor şi ipotezelor la fapt. Doi ani l-am dezbătut şi pe o faţă şi pe alta — să ne vedem la fapte!

— O! cît despre aceasta!... făcu Stelian Minea un semn în sus cu mîna, luînd o înfăţişare vitează şi dîrză, care contrasta cu făptura lui puţină şi golită de sînge, de june cărturar miop şi cu spinarea de timpuriu încovoiată. Bună, Onisfoare!

Onisfor Sachelarie intră agăţîndu-şi din treacăt pălăria în cuier şi strîngînd mîinile pe rînd.

— Ştiţi?

— Ştim! răspunseră toţi, înţelegînd că este vorba despre ordinul afişat cu cîteva ceasuri înainte.

— Mîine seară plec!

— Şi noi...

— O, drăguţii de dînşii, santinelele de la Carpaţi! îşi freacă Onisfor Sachelarie degetele scurte şi pătate de cerneală.

— No! hai! zîmbi Ionel Cristescu, amintind proclamaţia de două cuvinte a lui Iancu, către moţii lui.

Îşi luară toţi locurile ştiute. Onisfor Sachelarie, cu figura de obicei colţuroasă şi lipsită de prietenie, era acum luminat de bucuria care-i dădea un fel de

---

[1] *William James* (1842—1910) — filozof idealist american, întemeietorul pragmatismului. James consideră adevăr ceea ce este „comod", „util", ceea ce corespunde „ţelurilor practice"; cu alte cuvinte, ceea ce corespunde intereselor de clasă ale burgheziei.

bărbăţie păduratică şi aprinsă. Era o apă : fugise la poştă să dea telegramele lui Alexandru Vardaru ; străbătuse de două ori Calea Victoriei, ghiontit şi ghiontind să citească ordinele afişate pe ziduri ; întovărăşise acasă, tocmai în Calea Văcăreşti, pe domnişoara Betty ; iar drumul aici îl făcuse pe jos. Tramvaiele gemeau de lume, de n-ar fi încăput un ac.

Mîncară la început tăcuţi şi flămînzi. Peste o zi, toţi trebuiau să plece ; în seara următoare, masa lui madam Cimbru rămînea pustie.

Doi îşi pregătiseră examenele de licenţă : timp pierdut. Cine ştie cînd şi cui va mai veni rîndul examenelor vreodată ? Onisfor Sachelarie, transfug de pe frontul galiţian, unde purtase gradul de subofiţer, făcuse concentrare în oştirea românească, era înaintat sublocotenent la un regiment pe care îl ştia în apropierea Predealului ; pierdea şi el cel dintîi examen de jurist, pregătit cu grea muncă de un an, fiindcă se deprindea anevoie cu programul, cu graiul, cărţile şi sprinteneala mobilă a „regăţenilor". Toţi, în afară de Lăscăruş Codreanu, medicinist, mai ferit la o formaţie sanitară, intrau în linia întîia de foc.

Dar gîndul primejdiei şi al morţii nu-i încerca o clipă. Era alungat ca o posibilitate absurdă, de tinereţea lor caldă din vine şi de viaţa pe care o socoteau eternă.

Lisbet schimbă farfuriile, mişcîndu-se fără vuiet cu paşii ei de pîslă.

Intră, gîfîind şi împingînd uşa cu piciorul desculţ, Toni, cu cîte o sticlă sub fiecare braţ.

Pe obraz purta o zgîrietură proaspătă, sîngerînd. Aşeză sticlele pe masă cu mîinile negre de nuci. Din buzunare scoase pachetele de ţigări. Unul era turtit.

Explică, ştergîndu-şi cu mîneca hainei sîngele de pe obrazul pistruiat :

— Au sărit la bătaie, domnu Stelian !... Zice că-s inamic !... Dar le-am arătat eu lor !...

— Bine, mă dezmăţatule ! se sperie Ionel Cristescu. Cu alte cuvinte, era să-mi spargi sticlele !...

— Dar ce, sînt prost ? se indignă Toni de această bănuială plină de ofensă. Am aşezat mai întîi sticlele jos, şi pe urmă le-am tras... Le-am tras, să ţină minte !... Ţigările nu puteam, domnu Stelian, erau în buzunar.

— Hai, marş, şi-ţi cumpără rahat !... îi aruncă Stelian Minea un zece bani de hîrtie, mic ca un timbru verde.

Toni îl mistui cu degetele negre în buzunările pantalonilor, umflate de o parte şi de alta, ca două torţe. Acolo îşi avea depozitată toată avuţia : mingea, cuţitul, capete de creioane, bilele, arşicele, o colecţie de nasturi celebră printre toate haimanalele, pe-o rază de zece străzi.

De la uşă, se întoarse :

— Domnu Stelian, am să vă rog ceva... Nu e aşa că polonezii nu sînt germani ?... Dar de ce-mi spun ăştia că sînt neamţ ?

Stelian Minea înţelese ce proces se petrecea în mintea copilului şi-i răspunse cu glas îmblînzit :

— Nu, Toni, polonezii nu sînt germani ! Sînt chiar în duşmănie cu dînşii, pentru o ţară a lor, cum au mai avut-o şi au pierdut-o... Iar tu, Toni, nici nu eşti polonez !... Tatăl tău a fost român.

Toni clătină cu neîncredere capul tuns ca în palmă, cu urechile blegite în lături. Privea în jos ; cu piciorul gol şi murdar scociora ceva.

— Domnule Stelian, eu n-am tată ! şopti fără să ridice ochii.

— Hait, marş ! nu-mi toca prostii !... Ai avut tată, tatăl tău a murit de mult, cînd erai mic... minţi la

întîmplare Stelian Minea. Astea nu sînt lucruri pentru copii... Ţi-am spus : şterge-o ! se înfurie, ca să-şi ascundă tulburarea.

Toni ieşi cu pălăria de doc răsucită sul subsuoară.

Se auzi un geamăt, un scîncet care aducea cu suspinul unui animal sugrumat.

Atunci prinseră de veste că Lisbet era acolo, rezemată de uşor, şi că ascultase. Privirile tuturor s-au înfipt în farfurie.

În tăcere se auzi o muscă zbătîndu-se în perdea, izbindu-se în geam, apoi scăpînd liber, afară.

Femeia îşi alungă dinaintea ochilor o vedenie, cu mîna roşie şi arsă de leşie. Pe urmă, împietrită din nou, cu buzele vinete, strînse, începu să culeagă tacîmurile, mută ca întotdeauna.

Aduse lampa.

Iar în jurul acelei lămpi, care avea să-i urmărească nostalgic în amintiri, în povestiri, în nopţile de nesomn, frămîntînd cocoloşi din miezul de pîine, cei patru rămaseră la sfat multă vreme ; ultimul sfat la masa aceasta unde se încheia o viaţă comună, pentru a începe alta : necunoscută, eroică poate, şi înainte de toate plină de nedesluşite ameninţări. Goliseră cele două sticle cu vin. Obrajii le erau îmbujoraţi, glasurile mai calde, ochii strălucitori.

Rumoarea oraşului expira îndepărtat. Se auzea, din cînd în cînd, duruind un tramvai electric, pe a treia stradă. Fără voie, îşi spuneau în gînd : „Numărul 16 ! Apoi unul cu cai pe altă stradă : Numărul 3 !“

Dincolo de vorbele rostite, se urzea pe al doilea plan gîndul că zvonurile acestea familiare n-au să le mai asculte multă vreme şi au să li se pară mari şi îndepărtate fericiri, cînd îşi vor aminti de ele, undeva, în cine ştie ce firidă umedă de pămînt.

3

Prin ferestrele deschise, fluturi mărunţi, albi, cafenii, cenuşii, negri cu dungi argintii, pîlpîiau orbi, atraşi de lumină, se izbeau de sticla fierbinte, se zbăteau cu aripile arse, mureau încleiaţi în petrolul scurs pe piciorul de nichel.

Cîte unul mişca într-o ultimă convulsie o aripă cu praful scuturat, destindea o trompă minusculă, tremura o antenă fină şi înfiorată de spasm.

Şi deodată, în miezul nopţii, glăsuiră, de bronz, clopotele Mitropoliei.

Era un fior, o chemare şi o tînguire înălţată peste ziduri şi peste oameni, dincolo de geana luminoasă, plutind peste oraş, sus, în noaptea albastră, dincolo de văzduhuri, spre cer. Şi altele, şi altele porniră chemări din noapte, căutîndu-se, îngînîndu-se, unind un singur psalm, care nu mai era vibraţie de metal, ci înfiorare cutremurată în carne.

Clopotele rugară grav deasupra deşertăciunilor şi oraşul deşertăciunilor o clipă tăcu.

Cei patru îşi simţiră ochii învăluiţi de o ceaţă ; iar de această înduioşare s-au ruşinat, ca de o slăbiciune.

Vînturaseră tot. Planuri care rămîneau părăsite ; altele, urzite acum. Nimicuri cu care îşi umpluseră viaţa şi de care se despărţeau cu o uşoară melancolie.

Toate rămîneau acum depărtate, pierdute pentru cine ştie cîtă vreme.

Lăscăruş Codreanu se uită la ceas. Aproape unu.

— În clipa asta Rodoş poate a trecut graniţa... Poate e rănit... Poate...

Nu-şi sfîrşi gîndul, ridicîndu-se să scuture farfuria cu scrum şi cu rămăşiţele de ţigări.

Rodoş era colegul lor, tovarăşul de masă, chiriaşul care trimisese acum o lună cartea poştală cu vederea din Slănic.

— Da, poate e rănit... repetă gînditor Stelian Minea. Are să fie un război fără cruţare. Ungurii au să-şi apere hotarul pas cu pas.

Onisfor Sachelarie îşi frecă părul aspru cu podul palmei, nemulţumit că aude aceeaşi poveste.

— Dar gătaţi odată, fraţilor, cu ungurii! Ni-i cunoaştem noi oamenii!... Arme să aibă catanele româneşti, că nu-i prinde nici drac pînă la Pestă... Teamă mi-i de alta. Ni-or face spînzurători pentru bătrînii de-acasă. Şi-or căpăta regăţenii Ardealul, cum l-a cerut un drăguţ de-al vostru : fără ardeleni!

— De ce spui aceasta? îl întrebă Stelian Minea. De ce spui? Cînd ştii că toţi...

— Ne ard la suflet aceşti doi ani! răspunse întunecat Onisfor Sachelarie, arătînd cu mîna spre un tablou din perete, pe care-l cunoşteau toţi cu de-amănuntul, deşi se afla acum ascuns în umbra globului de lampă.

Era o ilustraţie dintr-o revistă : oameni ucişi pe stradă, o spînzurătoare într-o piaţă, dedesubt scris : *Liniştea domneşte în Varşovia!* [1] O gravură veche, în ramă îngustă, neagră, dăruită odinioară de un chiriaş proprietăresei din patria lui Kosciuszko [2].

— Trebuie să vă intre în minte că tot aşa a fost păstrată liniştea în Ardeal, doi ani! spuse duşmănos Onisfor Sachelarie. Spînzurători, oameni puşcaţi... Feciorii noştri la front, iară în Bucureşti bătăi cu flori, pita vîndută germanilor, gazete pentru *Grossösterreich* şi *Mitteleuropa* [1]... cîţi dintre bogătanii de-aici nu jinduiesc la Ardeal doar de dragul afacerilor, al uzinelor, al minelor?

[1] Frază rostită de generalul francez Sébastiani în Parlamentul francez, în timp ce la Varşovia era înăbuşită în sînge răscoala din 1831 a patrioţilor polonezi.

[2] *Tadeusz Kosciuszko* (1746—1817) — fruntaş al mişcării de eliberare naţională a Poloniei, conducător al răscoalei din 1794.

Îşi şterse sudoarea cu batista mototolită şi se uită la fiecare, pe rînd, cu ochii mici, scufundaţi sub sprîncenele aspre şi păroase.

Toţi îşi dădeau seama că se aprindea o discuţie de prisos, un vechi proces dezbătut de zeci de ori la această masă, acum scormonit fără rost, de un duh duşman, numai ca să le înrăiască o noapte de bucurie ; ultima lor noapte.

Dar nu-şi puteau înăbuşi pornirea care le punea pe buze cuvinte grele şi fără sens.

— Şi voi? Voi? întrebă Ionel Cristescu, aplecîndu-se peste masă şi mutînd o sticlă, să vadă mai bine faţa lui Sachelarie. În Ardeal, nu s-a spus că voi cei dintîi aveţi să trageţi în valahi cînd or îndrăzni să atace sfînta monarhie?...

— Şi pe urmă, povestea cu Ardealul purificator!... rîse subţire şi dispreţuitor Stelian Minea, îndesîndu-şi ochelarii pe nasul cu nările străvezii. Ne-aţi înnebunit!... Tot aveţi să transformaţi, să faceţi perfect, să reformaţi, să ne regeneraţi ; sînteţi panaceul [2] universal!... Mersi! Voi cu popa Mangra al vostru şi cu Siegescu... Nu sîntem nici mai buni, nici mai răi unii decît alţii, şi pe urmă...

Stelian Minea aruncă ţigara neterminată şi privi fix în tavan, bătînd toba cu degetele în masă.

O clipă se lăsă tăcerea.

Un fluture îşi sfîrîi aripile în flacără ; cu faţa în sus se zbătu pe masă, strînse aripile ciung şi rămase

[1] Austria mare şi Europa Centrală (germ.) — planuri expansioniste ale imperialismului german, prin care se urmărea, într-o formă sau alta, înfeudarea tuturor ţărilor cuprinse între Marea Nordului şi Golful Persic.

[2] *Panaceu* — leac despre care se credea odinioară că vindecă orice boală.

neclintit. Poate murise, ori poate, în mijeala lui de cuget, înainte de a muri, cerca să-şi lămurească cu spaimă de unde puterea aceasta înfricoşată şi rea, care-l chemase la pieire cu o atît de orbitoare şi fierbinte strălucire.

— Sîntem stupizi cu toţii ! mărturisi Lăscăruş Codreanu, rupînd tăcerea grea dintre dînşii. Stupizi ca fluturele acesta, pe care l-a ucis prea multa şi strălucitoarea lumină ! Toţi o să fiţi în trei zile pe linia de foc. Ştiţi că altfel nu putea fi, şi ne servim unul altuia toată drojdia dezbaterilor de doi ani... Rămînă acestea oamenilor de afaceri, politicienilor, lupilor bătrîni care stau la pîndă... Dar noi ? Mai bine, dragă Onisfoare, spune-mi cui laşi în grijă pe domnişoara Betty ?

Onisfor Sachelarie privi încruntat, fără să surîdă glumei.

Toţi erau acum, în geamlîcul cu lumină fumegoasă, neîmpăcaţi şi străini.

Ceva absurd, trist şi fără îndreptare se căsca între dînşii.

Ştiau că nimic din tot ce rostiseră, cu atîta răutate şi îndîrjire reciprocă, nu credeau nici ei într-adevăr. Totuşi, din adîncuri ceţoase, din ascunzişuri unde pîndea pitită, o putere întunecată şi duşmană le şoptise învinuiri netrebnice, ca să-i îndepărteze unul de sufletul celuilalt, cînd sufletele le fuseseră topite într-o îmbrăţişare. Poate că plăteau aşa pentru alţii toată drojdia dospită a neutralităţii, cu odioasele ei afaceri şi scandalurile ei de pomină. Poate că o clipă a plutit asupra lor simţămîntul vag că povestea războiului e alta şi că-i depăşeşte. Că *nu pleacă eroic*, din a lor voie, să elibereze Ardealul, *ci sînt trimişi să moară* de aceiaşi profitori ai neutralităţii, pentru care războiul începea să fie mai rentabil decît făţarnicele îndoieli şi chibzuieli.

Fluturele ars mai tremură o aripă, ca o rugare, şi trecu din viaţă.

Mai rostiră cîteva cuvinte. Voiau să alunge tăcerea. Dar vorbele sunau acum deşarte şi în silă.

Se despărţiră de Onisfor Sachelarie cu strîngeri de mînă, pe care le voiau frăţeşti şi împăcate, însă din care ceva lipsea şi era nefiresc.

În stradă au tăcut toţi. Ferestrele erau întunecate, casele cu înfăţişarea pustie şi misterioasă, aşa cum arată toate clădirile cu geamuri negre, noaptea.

La colţul cel mai apropiat, Stelian Minea se opri :

— Mă întorc... Să-i spun o vorbă mai bună ! Gîndiţi cît e de singur acum şi cît trebuie să se simtă de străin...

Ceilalţi clătinară din umeri :

— Ce să-i facem, monşer ? N-ai văzut ce capsoman e ?!... Nu mai face atîta literatură şi sentimentalism, că are să-i treacă toanele. Prea l-am răsfăţat şi l-am nărăvit.

Acestea fiind spuse, toţi plecară mai departe.

Stelian Minea se întoarse.

La fereastra „capsomanului" lumina era stinsă. Bătu o dată, de două ori, de trei ori.

Nu răspunse nimeni. O umbră întunecată îi atinse picioarele. Era cîinele gazdei, mişcînd bucuros coada scurtă, mirosindu-l cu răsuflarea caldă. Mai bătu încă o dată.

Zadarnic.

Capsomanul era tare.

Stelian Minea se pomeni bombănind şi el, înciudat. Porni înapoi pe strada pustie. Un timp îl petrecu, cu paşi mărunţi, cîinele.

Apoi merse singur, cu suflet mîhnit, în oraşul negru.

4

— Tăticule, tare mai eşti mata ticăit!...

Dinu, cu pălăria de pînză albă trasă peste cîrlionţii bălai, aştepta în prag, schimbînd pe loc picioarele goale, în sandale. Aşeză jos găleata de tablă şi lopata minusculă, încrucişînd braţele ca un om mare, decis să aştepte pînă la marginea răbdării.

Virgil Probotă, lîngă fereastră, răsucea pe o parte şi pe alta halatul nou de baie, cumpărat cu o zi înainte, pentru Maria. Îi smulse eticheta cu preţul şi o rupse în două, în patru, în opt, mărunt de tot, pînă cînd hîrtia rezistă.

O săptămînă întreagă imaginase un adevărat reviriment în capitolele bugetare, pentru a pune la o parte, fără să se simtă, preţul acestei surprize. Iar cînd, în sfîrşit, aseară, la Constanţa, se hotărîse — darul era de prisos! Telegramele de dimineaţă vesteau mobilizarea; vacanţa sfîrşea înainte de timp; în trei zile trebuia să fie la regiment şi Maria nu ştia încă nimic.

Se plecă peste marginea ferestrei şi zvîrli bucăţile rupte de carton.

De sus, de la fereastra din faţa hotelului Movilă, o femeie, cu faţa ascunsă de o pălărie mare de pai, arunca la fel rămăşiţele unei scrisori în vînt.

Erau mulţi acei care peste două ore vor avea să arunce în vînt bucurii curmate, aşteptări amînate, nevinovate alinări al păcii, pentru totdeauna pierdute...

Dinu i se agăţă de mînă.

— Haide, odată, tăticule! Eşti imposibil! Parcă eşti buniţa cînd pleacă în oraş: „Stai că mi-am uitat mănuşile! Stai că am închis pe Arabela în ietac! Stai că am pierdut cheile!“

Dinu fugea pînă la uşă şi înapoi, ţinînd subsuoară presupusa umbrelă şi scormonind într-o gentuliţă închipuită, să arate cum face buniţa cînd a uitat mănuşile, a închis pe Arabela în ietac şi nu-şi găseşte cheile.

Amărăciunea lui Virgil Probotă o clipă fu alungată departe. Îl înălţă cu amîndouă braţele la piept.

— Va să zică, de ăştia-mi eşti, domnule! Lasă că mi te aranjez eu la buniţa, cum ajungem la Bucureşti... Aşa, domnule: „Stai că am închis pe Arabela în ietac; stai că mi-am uitat cheile!...“

Dinu îşi arătă dinţii mărunţi, lăsîndu-se pe spate în braţe şi scuturîndu-şi părul inelat, de i se rostogoli pălăria.

— Parcă eu nu sînt sigur că mata ţii cu mine! Ştiu eu că n-ai să mă trădezi...

Şi cu viclenie, ca să schimbe vorba, se zbătu să scape:

— Dă-mi drumul... Să-ţi arăt matale ceva extraordinar... Ce-am scris aseară! Se plecă, şi de sub masă, dintr-un carton, scoase o foaie scrisă cu creion albastru. Erau cîteva litere inegale şi tremurate... Numele lui: Dinu V. Probotă, sfîrşit cu o parafă încîlcită, iar restul coalei plin de desene fanteziste: un vapor cu un steag ţeapăn şi mult fum încreţit ca un smoc de cîlţi, cîteva şiruri de soldaţi cubişti defilînd înaintea unui ofiţer cu sabie lată într-o mînă; la picioare, un căţel scund şi lung ca un crocodil, în sfîrşit în aer, peste capetele tuturor, plutind o barcă şi un turc.

— Ali! lămuri cu mare orgoliu Dinu, acoperindu-i fesul cu degetul. Ali, cu barca la pescuit...

Fesul lui Ali era mult mai mare ca restul trupului şi Ali, la rîndu-i, era mult mai mare decît toată barca; astfel toate principiile perspectivei erau înfrînte dintr-un creion.

— Ei, ce zici mata ? întrebă Dinu cu o mînă la spate şi cu degetul celeilalte în gură, în semn de admiraţie înaintea propriei sale opere.

— Zic că bietul Ali nu mai are multe zile !... Acuşi-acuşi se îneacă ! îl necăji Virgil Probotă, zîmbind. Cum vrei să nu se înece, dacă e mai mare decît barca ?

Dinu rămase o clipă surprins de această funestă perspectivă.

Virgil Probotă îl ridică aproape de obraz, strîngînd vietatea fragedă care-şi zbătea braţele mici de gînganie.

— Lasă-mă, că mă înţepi cu barba !... Eşti aşa de neglijent !... se feri Dinu. Ai zis adineauri că mergem.

Virgil îl lăsă jos ; îi aşeză cîrlionţii sub pălărie. Puse halatul nou cumpărat pe braţ, îl acoperi cu pardesiul de ploaie, ca să-l ascundă.

Închise uşa şi porniră pe poteca prăfoasă, printre plantaţiile firave de salcîmi şi de oţetari, printre ierburi uscate, unde lăcustele începuseră sfîrîitul metalic, presimţind dogoarea zilei. Soarele sclipea orbitor în faţă, răsfrînt în mii de oglinzi.

Din vilele inundate de lumină se îndreptau repede femei în haine viu colorate, cu umbrele şi voaluri lungi, bărbaţi în halaturi albe, cete de copii gonind înaintea guvernantelor, care strigau desperate în graiuri străine.

Dimineaţa era fierbinte.

Pe apă, lumina tremura de-a curmezişul unui fluviu de smalţ topit.

Un vapor alb trecea departe, în razele jucăuşe, cu o parafă de fum în urmă. Zburau pescăruşi repezi, în zvîcnite perechi, care descindeau pe valuri ca alte albe foi de răvaşuri rupte. De sus, de pe faleză, linia curbă a orizontului, îndepărtată pînă la

ultima margine pe cerul străveziu, se desfăşura odihnitoare, ca o mare şi potolită bucurie. În palpitarea apei, dîre lungi şi lucii însemnau cărările unei corăbii nevăzute. Totul era aci ca totdeauna : luminos, puternic şi nemărginit.

Virgil Probotă îşi aduse aminte deodată că mîine vor sfîrşi toate şi simţi în gură un gust ruginit, ca atunci cînd podideşte sîngele. Strînse mai încleştat mînuţa caldă, care lupta să se desprindă. Dinu, în vîrful picioarelor, încruntase sprîncenele, căutînd să desluşească cu privirea în mulţimea de pe plajă.

— Uite mămuţa ! strigă, descoperind-o în colţul „lor", la o parte, culcată pe nisip, citind o carte.

Se smuci şi, apăsîndu-şi pălăria cu mîna în care ţinea lopata de joacă, îşi dădu drumul la goană, în vale.

Virgil Probotă veni încet în urmă, cu inima tresărind de cîte ori Dinu sărea peste pietre şi de cîte ori, din fugă, trecea plecîndu-se pe sub barierele de lemn. Ziarele încă nu se împărţiseră : nimeni nu bănuia nimic. Se gîndi la frămîntarea de peste un ceas, cînd toţi vor afla.

De îndată ce-au ajuns, Maria desfăcu sandalele lui Dinu şi îl lăsă într-un pantalon scurt, aproape gol. O fetiţă tot atît de golaşă, sprîncenată, cu ochi albaştri, se apropie prudent ca o pisică, cu braţele încărcate cu o ispititoare provizie de cele mai diverse unelte de săpat, de construit, de cărat apă şi nisip.

— Mămuţă, pot să mă duc cu Alina, să sfîrşim cetăţuia ? întrebă Dinu mai mult de formă.

Şi fără să aştepte învoirea, ajunse din cîteva sărituri lîngă apă, unde se aflau, înălţate pe jumătate, meterezele viitoarei cetăţui.

O doamnă în doliu, mama Alinei, surîse prietenos, dînd din cap, deşi nu se cunoşteau.

Maria îndoi un semn în carte, o aruncă alături.

— Aa ! Versuri ? ! se miră Virgil, aşezîndu-se pe nisipul cald, după ce avu grijă să acopere bine haina de baie, cu pardesiul.

— Ţi-am spus că o lună vreau să mă refeminizez ! plecă ochii Maria, cu o lucire de ironie în bătaia genelor, pentru propriile sale hotărîri.

Lunecă mîna cu o dezmierdare pe scoarţele elastice ale cărţii :

— N-am luat cu mine — ai văzut ? — decît literatură : versuri şi romane. Şi, te rog, domnule profesor, două săptămîni, cît mai stăm aci, să mă slăbeşti cu teoriile tale biologice !... îl ameninţă cu degetul. Sînt sătulă de mutaţiile lui Hugo de Vries[1] ! Ascultă, dacă nu sună la locul lor aci :

Mon coeur, comme un oiseau, voltigeait tout joyeux
Et planait librement à l'entour des cordages ;
Le navire roulait sous un ciel sans nuages,
Comme un ange enivré du soleil radieux...[2]

Scutură nisipul şi firele de alge uscate dintre file, apoi închise volumul :

Mon coeur, comme un oiseau, voltigeait tout joyeux
Et planait librement à l'entour des cordages...

5

Virgil Probotă se simţi dintr-o dată cel mai înverşunat duşman al lui Baudelaire. Maria se gîndea ce vor face încă două săptămîni — „versuri, romane !"

[1] *Hugo de Vries* (1848—1935) — botanist olandez ; a emis teoria idealist-metafizică mutaţionistă.

[2] Inima-mi, ca o pasăre, zbura plină de veselie
Şi plutea liberă în jurul catargurilor ;
Nava înainta sub un cer fără nori,
Ca un înger îmbătat de soarele strălucitor... (fr).

— iar dînşii urmau să plece în seara aceasta chiar, mîine cel mai tîrziu... Îi fu dureros să risipească brutal această fericire la care n-aveau drept.

De patru ani, luna aceasta la mare era pentru dînşii evenimentul central al existenţei. Tot ce făceau, ce amînau, ce renunţau, avea să fie răscumpărat în această lună unică.

Acum, Maria în două săptămîni îşi topise paloarea, ca o glastră scoasă din umezeală şi întunecime la soare. Serile lor cu îndelungi plimbări pe ţărm, în aşteptarea răsăritului de lună pe singuratice promontorii de faleză, departe de toată lărmuiala lumii, îi scuturase de mocneala dintotdeauna. Se deşteptau în fiecare dimineaţă pentru o hohotitoare sărbătoare.

Cum să vestească, cu cel mai simplu aer din lume, că toate acestea sînt sfîrşite şi că începe ceva mai grozav chiar decît mediocritatea vieţii care le acordase armistiţiu ?

Maria prefiră printre degete un pumn de nisip. Părul negru, adus pe spate într-o răsucitură de mînă, lăsa dezvelită fruntea rotundă, luminată de ochii castanii cu fire de aur. Buzele puţin întredeschise, cu o uşoară umbră brună, puneau în figura gravă o frăgezime copilărească. Dar un singur dinte cu emailul imperceptibil albăstriu, în şiragul alb, intact şi regulat, dădea surîsului văzut îndelung o înfăţişare neliniştitoare, ca o atingere ascunsă a morţii într-un fruct tînăr.

— Pozezi pentru o statuie a meditaţiei ? întrebă glasul care întotdeauna îi amintea lui Virgil, absurd, sunetul mat al bilelor de fildeş.

Virgil făcu un semn nehotărît cu mîna către mare, minţind aşa fără să rostească cuvînt : Nu gîndea nimic, privea.

— Într-adevăr ! mărturisi Maria, înşirînd pe nisip cîteva scoici, pe care le îngropă presărînd deasupra praful de sidef. Şi pe mine, marea mă face stupidă... M-am deprins să urmăresc un punct de apă fără nici un gînd. N-aş fi crezut niciodată că nemişcarea aceasta, încorporarea aceasta în viaţa vegetală, poate însemna o voluptate...

— Te-am prins, pedanto ! Eşti gata să-mi dezvolţi o teorie ! o necăji Virgil, glumind fără entuziasm, în vreme ce gîndul îi rătăcea aiurea.

Cele mai stupide întrebări îl asaltau, fără să le poată alunga : să-şi cumpere pentru campanie cizme sau bocanci ? Cizmele sînt mai practice şi mai durabile. Şi pe urmă se încalţă mai simplu...

— Ba de loc ! îşi urmări Maria firul ideilor, întinzîndu-se pe nisip cu faţa în jos şi făcîndu-şi umbră ochilor cu jacheta albă de lînă. Aseară m-am surprins cîntînd... Închipuieşte-ţi ! După cinci ani !... Şi mă gîndeam că sînt ca fetele de la ţară : după ce se mărită nu mai cîntă decît cîntece de leagăn...

Virgil gîndea : „Are dreptate ! De cinci ani n-am auzit-o cîntînd. Coardele pianului s-au destins singure acasă. Acum odihna aceasta îi deşteaptă o tinereţe adormită înainte de vreme, ca mugurii care se zgribulesc de frig, după ce au fost amăgiţi de o mincinoasă primăvară."

Dinu alergă, ţinînd spînzurat de labă un crab vioriu.

Îl aruncă pe nisip.

Crabul se strînse un moment nemişcat, apoi începu să dea îndărăt şi în lături, cu picioarele lui subţiri şi oribile de mic monstru marin.

— Nu e aşa, tăticule, că e un rac de mare ? întrebă Dinu, chincit deasupra lui, să-l vadă de aproape. Alina zice că e păianjen. Aşa spune ea, numai enormităţi ! Ce fel de păianjen cu coadă ? Şi cu foarfece !... Are două foarfece, să vezi cum mai prinde cu ele !

Crabul se opri şi păru că-i priveşte atent, cu perechile lui de ochi neclintiţi. Dinu îl aruncă în apă.

— L-am trimis la familia lui. Poate are copii ! spuse, întorcîndu-se şi îngenunchind lîngă Maria.

Pe urmă, punîndu-i mîinile mici şi fierbinţi pe obraz, trecu la alte destăinuiri care-l munceau :

— Mămuţo, Alina spune că are numai mamă ! Tăticu ei a murit şi îl visează în toate nopţile... Îl duc în braţe nişte îngeri frumoşi, cu aripile albe şi mari, care zboară fără să se audă... Ea spune că în cer cîntă o muzică frumoasă de tot şi tăticu ei îi face semn să vină, s-o ia pe genunchi cum o ţinea la masă... Da Alina e o proastă, se teme şi nu se duce !... Plînge şi se deşteaptă !... Şi atunci plînge şi mămuţa ei... Şi eu vreau să visez îngeri. Eu nu m-aş teme de ei... Nu e aşa că îngerii nu-ţi fac nici un rău ?... Ei sînt buni şi ne păzesc cînd dormim, dacă sîntem cuminţi şi nu supărăm pe nimeni...

Virgil Probotă gîndea : „Peste o lună poate şi eu voi fi mort şi Dinu are să mă vadă în vis, purtat de îngerii lui albi. Am să-l chem şi are să se teamă. Are să se deştepte plîngînd, şi plîngînd are să se deştepte şi Maria."

Maria, nebănuind nimic din ceea ce se dezlănţuise dincolo de calmul lor, suprimînd tot ce e firesc şi pentru totdeauna, gîndea : „Facem desigur o mare greşeală că lăsăm copilul acesta să crească fără nici o rînduială în noţiunile haotice pe care le înregistrează în fiecare zi. Stă mai mult printre oameni mari. Ascultă tot ce vorbim noi şi răstălmăceşte în fantezia vîrstei lui tot ce aude şi nu-i de vîrsta lui. Imediat ce ne întoarcem la Bucureşti, trebuie să hotărîm ceva mai serios, pentru o educare mai normală."

Îi dădu părul asudat la o parte, dezvăluind fruntea rotundă, care semăna cu fruntea ei.

— Hai, fugi şi te joacă !...

— Mi-e urît singur !... Alina s-a dus la mămuţa ei să-şi facă lecţia... Ştii mata, tăticule, ce mai de poezii franţuzeşti ştie Alina ? O grozăvie... Multe, cît părul din cap... Da cît părul mămuţei, nu cît al matale, că mata ai puţin... Ai învăţat prea mult şi-ai năpîrlit, cum spune buniţa...

Virgil se încruntă şi-l prinse de un picior, trăgîndu-l pe nisip, la el :

— Bine, domnişorule, iar vorbeşti aşa ?...

Dinu se zbătu, îi scăpă din mînă. Fugi şi-i aruncă un pumn de nisip :

— Şi pe mine, mi-a promis mămuţa Alinei că are să mă înveţe mîine o poezie ! Eu am spus că nu vreau, fiindcă mă tem să nu-mi cadă şi mie părul...

— Dinule !

— Poftim ! rîse de departe Dinu, dîndu-se înapoi, fiindcă socotea prudent să pună o distanţă destul de mare între el şi omul cu părul năpîrlit de prea multă învăţătură.

— Dinule ! strigă a doua oară Virgil, ridicîndu-se într-un cot. Nu-ţi permit să fii necuviincios.

— Vezi cît eşti mata de nervos ! se miră Dinu cu o inocenţă prefăcută. Ca să nu te supăr şi ca să-ţi arăt că eu sînt bun, iacă, să ştii că mîine mă duc să învăţ cu Alina...

„Mîine şi noi, şi Alina, şi mama Alinei vom fi toţi cine ştie unde !..." îşi spuse Virgil Probotă, şi cerul se întunecă...

Maria privi un timp, neclintit, spre Constanţa, sclipind depărtată în pîcla albăstrie, albă ca o ireală cetate maură de miraj.

— Mergem joi ? îşi aminti plimbarea proiectată cu barca.

— A, da !... plimbarea de joi... Cine ştie ? rosti tărăgănat şi cu gîndul departe Virgil.

— De ce „...joi... cine ştie ?" îl privi atent Maria. Mai sînt patru zile : nu cred să se schimbe vremea... Şi marea, toată lumea spune că n-a fost de mult aşa de calmă... De ce atunci acest tenebros : „Joi, cine ştie ?"

— Nimic ! Spuneam aşa, fără să-mi dau seama ! nu îndrăzni Virgil să mărturisească.

Dinspre larg, se apropiau doi înotători, cu mişcări egale şi ritmice. O femeie în costum negru şi cu o bonetă roşie plutea pe spate, aproape, cu faţa în sus, legănată de răsuflarea uşoară a valurilor.

Maria se ridică, descheindu-şi de pe umeri haina sub care era în tricoul de baie. Îşi potrivi peste părul mult boneta de gumă neagră. Trupul subţire, cu sînii mici şi cu şolduri înguste, arăta ca un corp nelegat încă, de adolescent.

Pe nisipul ud, unde ajungea clipotul mării, paşii intrau plăcut şi elastic ca pe o placă de cauciuc.

Încercă valul cu piciorul.

Apa era ca niciodată, uşoară şi străvezie, lăsînd să se vadă la fund, ca printr-o subţire sticlă limpede, cutele înguste de nisip, regulate şi lungi, ca vărgăturile curbe de pe pielea tigrilor. Închise ochii şi, străbătută dinainte de fiorul apei, se aruncă despicînd albastrul cu mîinile împreunate.

Dinu zvîrli găleata şi intră şi el, stropind şi făcînd gălăgie cît trei.

Virgil Probotă îi aştepta la ţărm. În locul pardesiului de doc obişnuit, întinse pe nisip halatul nou. Nu mai simţea nici o bucurie la gîndul bucuriei pe care voise s-o facă tovarăşei sale de viaţă, lipsită de atîtea bucurii. Aşeză haina stîngaci, cu teamă, ca un vinovat. Îşi găsea singur, acum, asemănare cu un clovn bătrîn, nenorocit şi lipsit de duh, care îl indu-

ioşase odinioară, în tîrgul lor, la un circ falimentar, de a treia mînă, în anii copilăriei.

Ca şi acela pregătea o farsă proastă, de care nimeni nu se va înveseli nici de milă.

Se întinse alături cu mîinile sub cap.

Marea era nemărginită. Cerul nemărginit. Totul calm, grandios, plin de lumină, înecat de lumină...

„De ce se ucid oamenii ? De ce se urăsc ? De ce uită să se bucure de această nespusă fericire care e viaţa şi care nu mai are întoarcere ?"

Închise ochii peste atîta lumină, să facă întunecime umedă, cum o simţea adîncindu-se în el. Dar lumina stărui. În pleoape îi juca roşie şi fluidă, ţesînd inele aurii şi învăpăiate.

Pe obraz i se ridică o gînganie mică. Nu o alungă. Poate nici nu o simţea. Poate atingerea îi era ca o dezmierdare dureroasă.

Mîhnirea cobora greu în adîncuri, ca o corabie înecată.

Rîsul lui Dinu hohoti gîlgîind, aproape, la marginea impasibilei ape albastre.

6

Zoe Vesbianu ocoli pe drumul cel mai lung spre casă.

Cînd izbise uşa de fier a grilajului, o pornire de plîns îi înecase suflarea.

Şovăise, nehotărîtă încotro să-şi îndrepte paşii. Slujnicuţa lui Comşa, rezemată de stîlp, cu colţul barizului în gură, o măsurase de jos în sus, abia ferindu-se în lături. Ordonanţa, care pălăvrăgea cu un capăt de ţigară lipit de buza de jos, se plecase la urechea bucovinencei şi-i şoptise ceva, chicotind. Şi slugile îşi îngăduiau s-o judece !...

Simţi că roşeşte şi-i fu ciudă că roşeşte.

Era singură, o înăbuşea mîhnirea ; acasă o aştepta un om grosolan şi morocănos, pe care îl ura ; iar dînsa trebuia să pară nepăsătoare, să zîmbească firesc.

Îşi aminti că a uitat să dea cu pudră şi deschise punguliţa de mătase unde era încrustată oglinda, cercetîndu-şi obrazul din mers. Nimic nu se cunoştea. Ochii, doar, purtau cearcăne mai viorii. Îşi îndesă pălăria mai adînc.

Un domn, cu haine cenuşii-lăptoase, cu mustaţa cuceritoare, îşi încetini paşii, privind-o obraznic. Ce uitătură murdară avea, care dezbracă şi se tîrîie pe trup, ca o atingere vîscoasă de melc !... Toate privirile lor sînt dezgustătoare şi fără ruşine... Cum îi urăşte !...

Trecătorul făcu repede un ocol ; în colţul străzii îi ieşi în cale şi se opri s-o aştepte, netezindu-şi mustaţa năclăită de briantină.

Se uita pe sub pălăria de pai, răsucind un beţişor de trestie între degete şi umflîndu-şi pieptul, cu floare roşie la butonieră.

Zoe Vesbianu trecu sub privire cu buzele strînse, cu impresia că păşeşte goală la un examen umilitor. Cum de pot îndrăzni ?... Are ceva de femeie pierdută de îşi îngăduie cel dintîi venit s-o murdărească aşa cu ocheadele ?...

Paşii băteau uşor asfaltul, iar femeia în haină de mătase, cu cercuri galbene şi negre, trecea în lumina aurie de amurg, tremurîndu-şi cele două fire subţiri ale penei de la pălărie, asemeni antenelor de insectă ; luneca, apariţie uşoară şi plăcută, fără grijă şi fără suferinţă. Nimic nu se răsfrîngea afară din chinuirea dinlăuntru. Purta capul sus, puţin dat pe spate, ca să poată privi sub borurile prea joase ale pălăriei ; legăna elastic trupul strîns în mănuşa hai-

nei, surîse cu cea mai izbutită graţie unei perechi cunoscute, care o salută dintr-o trăsură de casă.

Aşa e, desigur, viaţa tuturor femeilor pierdute. Nici două ore nu sînt de cînd era dezbrăcată, în casa unui străin, unui străin care o alunga, şi acum se sileşte să zîmbească nevinovat unor oameni ce n-ar îndrăzni pentru nimic în lume să bănuiască ipocrizia surîsului ei inocent! Acuşi are să mintă acasă, bărbatului, tuturor!... Cea dintîi greşeală a fost grea, după o luptă... Celelalte vor veni singure. Ştie bine acum că vor veni singure — e atît de străin şi de pustiu în casa ei!...

Alt domn, bătrîn şi cănit, o urmări cu ochi rotunzi şi umezi, cu gene rare şi alburii, ca ochii de porc.

Poartă oare un stigmat toate femeile pierdute, de cheamă asupra lor cu atîta siguranţă privirea bărbaţilor?... Şi ea poartă un stigmat — muşcătura lui Radu pe rotundul umărului... Cum îi vine să-i mai spună oare, chiar în gînd, pe nume: Radu?... El nu mai e decît domnul Comşa; ea, doamna Vesbianu... Cît de ciudat va fi cînd se vor întîlni mîine, în lume!... Cum îl urăşte!... Aceasta a fost tot! O dorinţă animalică, după care s-au privit amîndoi duşmănos, cu dezgust.

Încetini paşii înaintea casei.

Servitorul stropea grădina; apa împroşca rece marmura statuilor, firele legănate de trandafir, drumuşoarele cu nisip galben.

Era o clădire cumpărată de Sofron Vesbianu de la un proprietar scăpătat, în anul cînd cumpărase cu aceiaşi bani de proaspăt înavuţit tinereţea Zoei Racliş, abia ieşită de pe băncile pensionului. Fiecare mobilă, cel mai neînsemnat lucruşor fusese ales de mîna ei, atunci crezuse că aşa va uita tovărăşia omului păros şi vulgar, cu care avea să-şi poarte viaţa.

Acum toate îi păreau hidoase, nesuferite şi de prisos.

Sună. Urcă scările de marmură şi intră de-a dreptul în camera ei, aruncînd gentuliţa, pălăria, mănuşile, la întîmplare, împrăştiate pe jilţuri şi pe divan.

— Coniţă, v-a întrebat boierul de două ori! o întîmpină fata din casă, tipărindu-şi şorţul alb cu chenar de dantelă şi arătînd cu capul spre camera de alături... Zice să servim masa imediat ce veniţi... Pleacă în oraş!... continuă servitoarea aşezînd la locul lor, din ochi, toate uneltele cu plăselele de argint, răvăşite pe măsuţa de toaletă...

— Şi?... întrebă distrată Zoe, care nu ascultase.

— Altceva nimic. V-a adus pălăriile de la madam Valda! îşi aminti fata cu un fel de mîndrie pentru luxul stăpînei, desfăcînd capacul unei cutii albe şi răsucind pe pumnul îndoit o pălărie cafenie, cu pene dese şi date pe spate, ca o coafură indiană.

Zoe Vesbianu apucă pălăria de vîrful penelor şi o aruncă în cutie, fără să se uite la ea.

— Lasă aceasta!... Te poţi duce. Aşteaptă să sun...

Fata nu se clinti.

— Coniţă...

— N-ai plecat? se întoarse Zoe din uşa şifonierei larg deschisă.

— Coniţă... Ştii mata că avem război?... Cu nemţii? răsuflă cu o mare şi bucuroasă uşurare fata din casă, care, anticipînd evenimentele, era într-o mai veche războire cu toate vienezele şi bavarezele vecine, guvernante.

— Cine ţi-a vîrît în cap prostiile astea? Hait, pleacă!...

— Zău, coniţă! Scrie în jurnale...

— Să le fie de bine!... De cînd ai început să discuţi politică cu mine?

— Credeam...

— Să nu crezi nimic. Ai plecat ?

— Iaca plec ! închise încetişor uşa, dezamăgită de puţinul efect al ştirii sale senzaţionale.

Zoe Vesbianu se trînti în jîlţ, răsucind pe gînduri o pilă de unghii. Îi trebuia acum o energie dureroasă să-şi schimbe haina. Ar fi vrut să plîngă şi era prea tîrziu ; în trup simţea un deşert şi un nod i se oprise în piept... Cum va fi fiind această domnişoară Vardaru ?... Ce brutal s-a repezit Radu să-i smulgă fotografia... „La revedere !... La revedere !“ Aşa sfîrşesc oare toate iubirile care păreau că vor dura o veşnicie ?

La uşa de alături, în camera lui Sofron Vesbianu, se auzi un foşnet.

— Zoe ! chemă un glas subţire ca o aţă.

— Da...

— Zoico !

— Am răspuns : da ! aruncă Zoe pila de unghii pe marginea mesei.

— Deranjează-te, rogu-te !

— Ce pofteşti ? se ridică în silă şi deschise uşa.

În prag, Sofron Vesbianu, cu cămaşa proaspăt călcată şi scrobită, în cap, se chinuia să vîre braţele pe mîneci. Era în papuci şi în ciorapi, cu jartierele gîtuind picioarele păroase şi cu tot restul trupului, gros şi burtos, înghiţit în cămaşă ca într-un sac, umblînd aşa orb prin casă şi gesticulînd în mîneci ca o sperietoare în lanuri.

— Descheie-mi, te rog, nasturii ! Fir-ar a dracului de spălătorească ! se plînse glasul piţigăiat din cămaşă.

Zoe îi desfăcu nasturii.

— Dacă n-ai grijă să-i deschei întîi ! Ce-i de vină spălătoreasa ?

Sofron Vesbianu scoase prin deschizătură capul chel şi negricios, cu urme de vărsat pe nasul rotund ca o mură cînd începe a se învineţi de copt.

— Credeam că mă sufoc, Zoico !... gîfîi.

— Te-am rugat de o mie de ori să nu-mi mai spui Zoico ! Mă cheamă Zoe şi atît. Zoica e numele spălătoresei.

— Scuzaţi ! îşi ceru iertare, batjocoritor, Sofron Vesbianu. Scuzaţi, Zoica o cheamă, pare-mi-se, şi pe soru-mea, care nu-i spălătoreasă.

Zoe vru să spună că, într-adevăr, sora lui Sofron nu e spălătoreasă, e nevasta unui amploiat de mişcare, ceea ce înseamnă desigur în lumea de hamali de unde a pornit neamul Vesbienilor un titlu de înaltă nobleţe.

Dar se opri. Privi de jur împrejur în cameră.

O răscoală sălbatică. Cutia cu gulere răsturnată, şiroaie de apă pe jos, un prosop aruncat în picioare, o pereche de pantaloni încălecaţi pe spătarul unui scaun, o ţigară fumîndu-se singură pe marginea unei măsuţe scumpe.

Voi s-o arunce ; dar Sofron Vesbianu i-o desprinse din mînă, ducînd-o la gură cu degetele scurte şi păroase făcute cupă, cum fumează şcolarii pe ascuns ori rîndaşii.

— Pardon ! Mai am două fumuri...

Trase două fumuri pînă la carton şi aruncă restul într-un vas de Gallé.

— Pentru Dumnezeu ! imploră Zoe. Te-am rugat de o mie de ori să nu mai arunci ţigările unde apuci... E un vas de preţ şi e un obicei oribil, ca la han.

Ţigările lui Sofron Vesbianu îşi sfîrşeau existenţa pe colţul meselor, arzînd feţele, lepădate pe scoarţele cărţilor, aruncate în cutii, în glastre de flori, în vase, oriunde în afară de scrumiere.

— E un vas de preţ... un vas de preţ! repetă Sofron Vesbianu, căutînd ceva şi aruncînd lucrurile din cale. Te cred!... Asta nu era nevoie să mi-o spui... Ştiu eu cît costă, că doar pe mine mă costă!...

Se plecă într-un genunchi şi cu un papuc exploră tenebrele de sub pat, zvîrli un teanc de ziare, deschise două sertare, trînti uşa de la dulapul cu haine.

— Ce cauţi, frate? nu mai putu răbda Zoe.

— Pe dracu-l caut! pufni omul ridicînd din nou teancul de ziare. Casă e asta? Han!... Ai spus bine că e han!... Cucoana se plimbă, vine la ora mesei: pune-te masă, strînge-te masă!...

— Tot nu mi-ai spus ce cauţi! se sili Zoe să-şi păstreze calmul.

— Bretelele le caut, cucoană! Nu vezi ce caut?

Zoe ridică pantalonii aruncaţi pe spătarul scaunului şi-i arătă bretelele atîrnate.

— Nu era simplu să începi de aici?

Dezarmat, Sofron Vesbianu se scărpină în chelie.

— Simplu! E uşor să zici simplu. La voi toate sînt simple... Mîncăm astăzi ori nu?

Zoe trînti uşa fără să-i răspundă. Bărbatul se plimbă prin cameră, încheindu-şi nasturii şi bretelele, izbind cu picioarele în dreapta şi în stînga obiectele din cale.

Se uită dispreţuitor spre uşa închisă şi mormăi:

— S-a supărat cucoana. Are nervi!

Aşezîndu-se în faţa oglinzii încercă să-şi înnoade de cîteva ori cravata fără să izbutească. O aruncă şi trase din cutie alta. Sună servitoarea.

— Strînge porcăriile d-aci! dădu ordin fetei, care se plecă şi începu să culeagă de jos gulerele aruncate, batistele, pălăria căzută cu gura în sus, ziarele stropite cu apă.

Prin oglindă, trupul slujnicei se vedea sănătos şi plin, dereticînd cu spor, apăsîndu-şi o mînă pe sîni din cînd în cînd să-şi acopere deschizătura bluzei.

Sofron Vesbianu îi urmărea prin sticlă mişcările şi simţea o dogoare încălzindu-i tîmplele.

Cînd se apropie de dînsul, îi prinse între degete bărbia şi o privi în ochii verzi de pisică. Fata se feri roşie foc, uitîndu-se cu teamă spre uşa unde dincolo se afla Zoe.

— Proasto! gîfîi bărbatul, răsucindu-i faţa mică şi albă, cu nasul în sus şi cu ochii vicleni. Proasto, de ce nu?...

Era a patra slujnică; pe celelalte, Zoe le schimbase, fiindcă îl surprindea pipăindu-le prin colţuri.

Cînd o mai strînse o dată de sfîrcul sînului de-i năvăliră lacrimi în ochi, fata deschise ca din întîmplare uşa de la camera de alături. Sofron Vesbianu se linişti făcînd un salt de neaşteptată agilitate pentru greutatea lui, plantîndu-se din nou în faţa oglinzii să-şi lege cravata.

Sfîrşi repede de data asta şi coborî.

În sufrageria înaltă şi mare, cu bufeturi grele şi cu o uriaşă masă ovală la mijloc, Zoe, în chimono cu ibişi albaştri şi trandafirii, înşiraţi în procesiune pe un cîmp cu flori violete, îl aştepta răsfoind o revistă ilustrată.

— Sînteţi gata? Ţî-ţî-ţîî!... Mare minune! se miră Sofron despăturind şervetul. Ce e întunericul ăsta, frate?...

Era aprinsă o singură lampă de masă, cu glob albastru, translucid.

Aşa, încăperea părea mai mică şi mai prietenoasă, cu ungherele ascunse în umbră.

Sofron Vesbianu merse însă pînă la uşă, răsuci butonul, aprinzînd toate becurile candelabrului. Lu-

mina scînteie orbitoare și prea vie, în cristale și în tăvile de metal.

Sala de mîncare avea două oglinzi, mai înalte decît statul omului, fără ramă, în doi pereți față în față. În ele se aprinseră acum nenumărate candelabre, în lanț neîntrerupt; ca într-o nesfîrșită sală unde, la mese fără capăt, aceeași Zoe Vesbianu, multiplicată în zeci și zeci de exemplare, în haină japoneză cu păsări albastre și trandafirii peste cîmpul liliachiu, privea îngîndurată albul farfuriei, în fața omului scurt, gros și cu chelia în care lumina se răsfrîngea ca în luciul unui genunchi.

— Așa da! exclamă cu glasul lui absurd de subțire pentru înfățișarea-i rotundă și voluminoasă de balercă. Așa da!... Ce-am ajuns, să facem economie de lumină?

Fata servea fără zgomot, cu pașii înăbușiți în lîna covorului. Sofron Vesbianu picură fața de masă, își picură cămașa și o șterse cu miez de pîine. Mesteca lacom, clefăind; presăra sare și piper din belșug, înainte de a gusta.

Vîrî cuțitul în pește. Zoe îi luă cuțitul din mînă ca unui copil rău crescut și îl puse alături pe scăunașul de argint. Sofron îl apucă din nou.

— Lasă-mă, frate, cu mofturile astea! Așa am învățat să mănînc de cînd m-a făcut mama și, slavă Domnului, îmi merge! De ce-i cuțit? N-o să mănînc doar supa cu el!...

Turnă vin, îl gîlgîi pe gît, plescăi din limbă...

Împinse farfuria cu tort.

— A se slăbi cu cofeturile. Niscai brînză!

Fata alergă cu farfuriile de brînzeturi.

Zoe frunzări din mîncare puțin și fără poftă. Rămase privind în neștire la omul care mesteca alături, se scobea în dinți scuipînd resturile în farfurie.

Niciodată nu-și vorbeau decît încrucișînd cuvinte înțepătoare. Îl prindea ciupind slugile. Vorbea despre restul lumii cu dispreț. Era grosolan și scandalos de mulțumit de sine. Lîngă omul acesta trebuia să-și sfîrșească viața, să îmbătrînească. Fără nici o zare. Ca o osîndă. E cu putință oare să nu caute aiurea o evadare din această vulgaritate?... Cum îi păruse viața un dar ispititor și divin, plin de toate făgăduielile și voluptoasă ca o înserare de august, atunci cînd rămînea gînditoare pe filele de roman citite în dormitorul pensionului!... Toate au sfîrșit aci. Fără nici o scăpare... Ca în visurile rele, cînd vrei să te trezești și nu poți...

Sofron Vesbianu sfîrși de mîncat și își șterse gura cu tot șervetul, aruncîndu-l peste pahare.

— Și ce-ai rămas așa pansivă? o întrebă, apucînd-o de bărbie, cum făcuse cu un ceas înainte cu fata din casă.

Zoe se scutură de silnica dezmierdare.

Își aminti cuvintele fetei din casă și întrebă:

— E adevărat că avem mobilizare?

Bărbatul o privi uimit de atîta ignoranță, imitîndu-i glasul:

— E adevărat că avem mobilizare? Dar bine, cucoană, pe ce lume trăiești?... Urlă orașul, și dumneata parcă acum te-ai trezit din somn. Sigur că e mobilizare, stare de asediu, război, ce poftești!... Au vrut războiul: îl au acum!... Să-i vedem! Pierd jumătate de milion, cît am de încasat de la Berlin pentru furnizări de cereale și petrol, dar să-i vedem și pe ceilalți. Război, război! De doi ani nu mai putem răsufla de viteji!...

Sofron Vesbianu, indignat, cu mîna tremurînd, turnă vin în pahar, îl răsturnă pe gît și se ridică rostogolind scaunul.

Strigă fata să-i aducă pălăria şi amintindu-şi că, oricum într-o zi ca aceasta, istorică, nu se poate despărţi de nevastă ca întotdeauna, îşi ţuguie buzele unsuroase şi o sărută pe frunte, punîndu-i mîna pe umăr, acolo unde era semnul muşcăturii lui Radu Comşa.

— La revedere, micuţo! Nu lua şi tu toate la inimă... M-au lovit şi pe mine nevricalele! Am şi de ce... Înţelege, o jumătate de milion nu-i glumă!... Dar bibicul nu se lasă. Dacă-i vorba de război, o să le-arate el ce se poate cîştiga tăbăcind pielea vitejilor care-au cerut război, război.

Îşi aşeză pălăria pe sprînceană şi circulă pe picioarele scurte.

Zoe privi cu ură spatele omului îndepărtîndu-se spre uşă, cu ceafa groasă şi revărsată, cu un cerc de chelie ieşind alb de sub pălăria de pai.

Îşi şterse apăsat cu batista locul sărutat.

Dar uşa se deschise din nou, şi Sofron Vesbianu reapăru, făcînd o reverenţă exagerată.

— Uite, micuţo, nu rămîi singură! L-am întîlnit pe scări...

În dosul lui, păşi, în haine cenuşii, un bătrîn uscăţiv şi înalt, cu părul alb, purtînd într-o mînă bastonul cu mîner de fildeş, în cealaltă pălăria de pai, pe care o înclină cu un gest larg de muşchetar ce nu capitulează vîrstei: Dumitraşcu Racliş.

— Papa! sări Zoe din loc, întinzîndu-i fruntea.

Dumitraşcu Racliş lipi buzele uscate de fruntea fiică-si, apoi se trase un pas îndărăt şi o admiră cu emfază.

Pe urmă, ameninţînd cu gest uscat pe Sofron Vesbianu, care asista la scenă cu pălăria pe ceafă, proptit pe picioarele scurte:

— Vezi, aşa îmi place! Să-mi ştii de frică, Piston!... Ţi-am spus; delicat cu fetiţa, cum te porţi cu un ou fragil!... Altfel...

Ameninţarea şi-o termină răsucind bastonul într-o figură de scrimă, cu cel mai perfect aer de spadasin, după care lucru rîse singur cu zgomot şi se aşeză pe scaun, picior peste picior, cu mîna ţinînd pălăria dusă la şold, cu cealaltă rezemată în mînerul de fildeş.

Sofron Vesbianu mormăi ceva neînţeles, duse un deget la pălărie, cum se salută între ei gardiştii, apoi ieşi pe uşă, de astă dată definitiv.

7

De pe obrazul lui Dumitraşcu Racliş, masca de jovialitate teatrală căzu, lăsînd numai înfăţişarea unei mari oboseli. Întrebă, căutînd din ochi loc pălăriei şi bastonului:

— Ce are mormolocul de e atît de botos astăzi?

Zoe dădu din umeri, luîndu-i lucrurile din mînă: cine se interesa de grijile ori de bucuriile lui Sofron?

Şi, întorcîndu-se, după ce a pus în cuier bastonul şi pălăria:

— Papa, desigur n-ai luat masa...

Dumitraşcu Racliş protestă:

— Cum, fetiţo? Crezi că de asta vin întotdeauna la ora mesei?

Zoe nu-l ascultă. Sună, porunci slujnicei să pună tacîmuri noi, îl servi singură, ca pe un copil întîrziat de la cină după haimanalîcuri.

Cu toate împotrivirile de la început, Dumitraşcu Racliş devora cu pofta unui înfometat... Dar trebuia într-adevăr un ochi expert pentru a ghici această foame, sub gesturile stăpînite, savant cuviincioase şi sub aerul distrat cu care îşi scotea a doua oară în farfurie, povestind o anecdotă de la club, amintind o întîmplare din tinereţea-i foarte furtunoasă.

Zoe îl privea şi îl asculta cu o dragoste mărită în acea seară de senzaţia singurătăţii în care se afla. Nu-şi păstra multe iluzii despre acest părinte de teatru, dar îl iubea ca pe un copil stricat.

Venea pe la dînsa numai cînd avea nevoie de bani. Îşi tocase averea în cărţi. La club îşi dădea şi acum ultima centimă. Privite de aproape, hainele croite cu pretenţie de impecabilă eleganţă, ghetrele albe, cravata de mătase arătau, ca şi figura, o mare oboseală. Se vedeau marginile uzate ; se simţea mirosul de benzină.

Dumitraşcu Racliş îşi ascundea sărăcia ca o pecingine ruşinoasă. Iar sub înfăţişarea-i bonomă se pitea un egoism crunt.

Împărţise în dreapta şi în stînga dureri la care nici nu luase aminte. Îşi ruinase mai întîi sora. Nevasta îi murea de ftizie într-un sanatoriu din Elveţia, în vreme ce el se îndeletnicea să-i joace zestrea pe două tablouri la Monte Carlo. Pe Zoe o închisese în pension la călugăriţe, unde apărea rar, cochet, periat şi parfumat ca un amant, încărcat de cadouri, de fleacuri, bomboane şi cutioare, ca să dispară o jumătate de an, cutreierînd toate staţiunile de băi din Europa, unde se aflau cazinouri şi de unde îşi amintea că are un copil, pe o carte poştală ilustrată, cu o grăbită semnătură cu creionul sub fotografia unui cazinou.

Cînd sfîrşise pensionul, îşi sfîrşea şi dînsul de risipit averea : a lui şi a fetei.

Sofron Vesbianu îi cumpărase ultima sfoară de moşie ; o întrezărise pe Zoe cum supraveghea împachetarea bagajelor la conacul de unde era izgonită ; îl chemă pe Dumitraşcu Racliş în cancelaria contabilului şi, după o jumătate de oră, cînd au ieşit amîndoi, o dată cu moşia, omul nou aproape cumpărase şi fata fostului proprietar.

Fericit şi inconştient, Dumitraşcu Racliş zugrăvi copilei, abia ieşită de pe băncile şcolii, viaţa fără de grijă, de confort şi belşug, pe care i-o oferă omul cu picioarele scurte, cu burta rotundă şi cu chelia ţuguiată ca vîrful unei căpăţîni de zahăr.

— Dar e urît, nu mai e tînăr şi e vulgar ! suspinase Zoe în batistă, văzînd în ce odioasă fiinţă se întrupase prinţul şarmant visat de ea, ca de toate colegele de pension.

— Frumoşi sînt numai tenorii de operă !... Că nu e tînăr, cu atît mai bine : nu te va plictisi cu expansiuni juvenile şi, dacă e vulgar, va fi un joc pentru tine să-l civilizezi ! rezolvase sumar Dumitraşcu Racliş toate problemele de conştiinţă, şi după nuntă plecă ferice şi întinerit, să cheltuiască banii vînzării — moşiei şi a fetei — la Spa, la Biaritz, la Nisa, la Deauville, la Ostanda.

După un an se întoarse cu o valiză mică şi cu un costum de voiaj. Restul bagajelor era amanet la Hotel Negresco din Nisa.

De atunci trăia „împrumutînd“ de la Zoe bani, pe care avea să-i restituie odată şi odată, cînd va izbuti martingala [1]. O sută, cinci, o mie — hîrtiile se mistuiau discret în portbilet, de unde mergeau de-a dreptul pe masa verde a clubului.

Pentru Sofron Vesbianu nu mai găsea acum decît vorbe dispreţuitoare ; mormoloc, piston, cantalup, *chameau* [2], şi aproape îi făcea vină Zoei că-l suportă de bărbat, uitînd cu desăvîrşire cine pusese la cale această hidoasă împerechere.

Zoe îl privea ciugulind boabele de struguri şi, văzîndu-i funda inegal înnodată, i-o desfăcu şi o prinse din nou cu o atenţie de îndrăgostită :

---

[1] *Martingală* (la jocurile de noroc) — sistemul de a juca dublul sumei pierdute în jocul precedent.
[2] Cămilă (cu sens peiorativ) (fr.).

— Papa, am să trec pe la tine să fac ordine...

Dumitraşcu Racliş locuia într-o cameră mobilată, a cărei chirie o plătea Zoe, ca şi spălatul rufelor, ca şi bacşişul servitoarei, ca şi florile pe care i le aducea să înveselească încăperea cu miros de tutun şi cu reviste umoristice franceze, pline de femei mai mult sau mai puţin goale, răvăşite pe toate scaunele.

Cînd întinse farfuria cu struguri, Zoe îi ceru portbiletul şi urcă scările în iatacul ei, să-şi depună birul.

Dumitraşcu Racliş aprinse o ţigară înfiptă într-o ţigaretă lungă şi groasă de chihlimbar. Contemplînd inelele de fum, îşi recapitulă o socoteală simplă : dacă Zoe îi pune o mie de lei, un pol dă pentru consumaţiile din urmă la bufetul clubului, o sută şaizeci datoria de ieri de la ecarté, un pol îi rămîne de cheltuială şi opt sute plini, pentru joc. Are noroc să le rotunjească ? Poate lua bancul singur, ca în tinereţe la Ostanda, la Nisa, la Biaritz...

Zoe se întoarse în foşnetul de mătase al chimonoului. Dumitraşcu Racliş îi luă cu neglijenţă portbiletul şi îl puse în buzunarul de la piept, pipăindu-şi haina pe deasupra.

Apoi se uită la ceas cu o înfăţişare deodată foarte grăbită. Era nerăbdător să ajungă mai repede la club.

Bugetul se încărcase cu doi lei pentru trăsură. Dar Zoe voia să-l mai ţină încă prizonier.

— Trebuie să iei cafeaua cu mine !... Uite, o fac eu, aşa cum îţi place ţie : amăruie şi tare !

Dumitraşcu Racliş făcu un gest de resemnare : era gata la toate sacrificiile. Nu putea ghici dorinţa deznădăjduită a Zoei de a se simţi apropiată de o vietate care să-i îmblînzească singurătatea.

Şi chiar de ar fi înţeles aceasta, n-ar fi fost în stare să sacrifice un ceas, cînd la club începeau partidele.

O singură preocupare îl stăpînea : Zoe i-a pus în portbilet cinci sutare, ori o mie de lei ? Şi cum Zoe era întoarsă cu spatele la el, cătînd în bufet maşina de spirt pentru cafea, cu o îndemînare de şcolar care copiază la teză, scoase portbiletul din buzunar, îi cercetă conţinutul, respiră uşurat — se afla o mie ! — şi îl puse la loc.

Ridicînd ochii, văzu că Zoe prin oglindă l-a surprins şi că a roşit pentru el.

Atunci desfăcu portbiletul, frecă între degete cele două hîrtii de cîte cinci sute, strînse buzele dispreţuitor :

— *Merci... Quelle saleté que l'argent !...* [1]

Şi involuntar, încă o dată trase cu coada ochiului la ceas.

— Papa, nu te mai reţin ! făcu Zoe cu tristeţe şi cu umilinţă. Te văd că eşti grăbit !... Desigur, e mai bună cafeaua la club.

— De ce vorbeşti aşa, fetiţo ? se apără moale Dumitraşcu Racliş. E adevărat că aveam o întîlnire, dar...

— Tocmai, nu vreau ca din pricina mea...

— Atunci, la revedere ! se ridică de pe scaun, căutîndu-şi din ochi bastonul şi pălăria.

Zoe i le aduse. Îşi plecă fruntea şi se lăsă sărutată. Avu un gest dureros să-l oprească — atîta nevoie simţea de cineva să-i alunge pustiul ! — dar şi-l stăpîni.

— Înţelegi, fetiţo, războiul ne aduce atîtea complicaţii ! vorbi Dumitraşcu Racliş, numai ca să rostească ceva, punînd mîna pe umărul Zoei, a doua oară în ziua aceea, pe locul unde se afla semnul lăsat de dinţii lui Radu Comşa.

[1] Mulţumesc... Ce murdărie şi banii ăştia !... (Fr.)

Uşa grea se trînti din nou.
Zoe rămase din nou singură. Îşi apăsă tîmplele.
Aşadar, războiul !...
Rîse răutăcios. Să moară toţi. Cum îi urăşte acum pe toţi ! Un sfîrşit de lume n-ar mai înspăimînta-o, dar nici n-ar înduioşa-o.
Se ridică de pe scaun. În una din oglinzi, se apropie spre ea în chimonoul cu flori violete şi cu ibişi albaştri şi trandafirii altă Zoe, atît de aproape, că răsuflarea caldă aburi sticla, înecîndu-i în ceaţă obrazul.
Şterse negura cu batista şi se cercetă cu luare-amintea unei străine, în ochii de culoarea florii de liliac. Cum putuse o clipă măcar să dorească moartea tuturor ? Aşa gîndesc desigur femeile pierdute !... Pentru ele nu e decît egoism, nesaţiul şi pe urmă dezgustul cărnii.
Privi cu lăcomie în adîncul ochilor.
Aşa se privesc desigur în oglindă femeile pierdute !...
E o conspiraţie în jurul ei ; toate complotează s-o piardă. Umărul gol arăta semnul dinţilor lui Radu Comşa, puternici.
Aşa poartă, desigur, stigmate impudice, trupul tuturor femeilor pierdute !...
În încăperea largă, cu toate luminile aprinse, printre dulapurile grele cu scînteieri de cristal şi metale, femeia plecată spre recele joc al oglinzii îşi cerceta cu nelinişte ochii în care se regăsea străină şi nedescifrată.
Şi alte femei, fără număr, în alte haine cu flori violete, cu procesiuni de ibişi albaştri şi roz, se plecau scormonindu-şi din oglindă în oglindă genunile ochilor, dincolo de care se căsca o prăvălire ; neputinţă de a delimita realul de ireal ; o spaimă.

8

Neagră Luminiţă,

Aş vrea atîtea să-ţi scriu dintr-o dată, că uite, nu ştiu de unde să încep. Şi nu mai sînt sigură, acum, dacă scrisoarea te mai poate găsi la Sinaia, ori n-are să ocolească drumul pe la Bucureşti, ori la ţară, la Arpăşeşti, după cum erau proiectele tale. Are să-ţi aducă în acest caz ştiri învechite şi nici o pagubă dacă se va pierde pe drum.

Lunea trecută am fost şi eu cu papa la Bucureşti pentru nişte lucrări care întîrziau la Credit. Am stat aproape tot timpul singură la hotel, în afară de mesele pe care le luam împreună la restaurant şi, de două seri, una la Şosea şi alta la Oteteleşeanu, unde se juca o revistă foarte decoltată, de ne-a fost ruşine că mai venisem, dar ne era şi ruşine să plecăm.

Am crezut un moment că, în trecerea de la Constanţa la Sinaia, mai sînteţi în Bucureşti şi am fost pe la voi. Am luat o trăsură şi, cum mergeam întîia oară singură într-o birjă, mi se părea că toată lumea pe Calea Victoriei se uita la mine.

La voi nu era decît servitoarea, de la care am aflat că sînteţi la Sinaia şi că domnul Vardaru e singur în oraş. L-a căutat şi papa să-l roage ca să intervie la Credit, dar a fost cu neputinţă să-l descopere.

Marţi, în Piaţa Teatrului, l-am văzut pe domnul Radu Comşa. M-am îndreptat să-i ţin calea, foarte veselă şi zîmbitoare ; eram bucuroasă să aflu veşti de la tine şi mă gîndeam că-i fac un serviciu lui papa, aflîndu-i unde-l poate găsi pe domnul Vardaru.

Dar nu m-a recunoscut şi a trecut mai departe, aşa că am rămas cu o figură stupidă în stradă, cu toate că mi-am luat aerul că zîmbesc altcuiva, de mai departe. Era cu un domn blond şi distins la figură, care trecea printre lume cu privirea absentă şi elegiacă. Domnul Comşa mi s-a părut

mai înalt parcă decît anul trecut cînd l-am cunoscut la tine ; şi, aşa pîrlit de soare, semăna cu Henri Owen, californianul din filmele din Los Angeles. (Nu zîmbi : provincia, cu singura distracţie, cinematograful, mă sileşte să-mi culeg rezervele de impresii de la Pathé, Gaumont etc...) Dacă şi tu te-ai mai înnegrit la mare, îmi închipui ce trebuie să fii ! Numai ghioc îţi mai lipseşte, aşa cum ne-am fotografiat în travesti, după balul nostru de la şcoală, în carnavalul de acum trei ani.

În sfîrşit, ce să-ţi mai spun ? M-am plictisit mai rău ca la noi, la Roman, şi am citit în camera de la hotel în patru zile trei romane şi un vraf de reviste ilustrate. O singură surpriză. M-am întîlnit cu Eliza noastră, cu Elise Algiu, care s-a măritat anul trecut cu unul din fraţii Negulescu, aviatorii. Ieşeam de la Jeana d'Arc, cînd m-am lovit cu ea faţă în faţă.

Ne-am sărutat în stradă, era cu bărbatul ei, mi l-a prezentat. Un tip scurt şi cam gras, n-are de loc mutră de aviator şi tot timpul cît am vorbit a stat mut, răsucind între degete o cravaşă cu mîner de metal. De ce i-o fi trebuind cravaşă în aviaţie, n-am putut să-mi explic ! Biata Eliza a slăbit mult la figură şi s-a urîţit rău, cu pete pe obraz ca bolnavii de ficat. Are să aibă un copil peste două luni ; se cunoaşte de la cincizeci de paşi, cu toate că şi-a făcut rochii largi, să mascheze. Nu pot înţelege cum poate ieşi cineva pe stradă în situaţia asta ! Mi s-ar părea că toţi ochii se opresc la mine.

I-am adus aminte de nebuniile noastre, de grevele şi scandalurile de la ora de latină, de fluturii de hîrtie pe care-i agăţam de coada jachetei lui domnul Caramfil-Clempuş ; orchestra wagneriană din ora doamnei Savel, în sfîrşit o mie şi una de nebunii, pe care într-adevăr astăzi mă mir că le-am putut trăi vreodată.

Eliza protesta acum că ar fi fost ea capul drăciilor şi parcă îi era ruşine de toate nostimadele care o făcuseră celebră şi iubită de toată şcoala. Aviatorul ei asculta foarte

plictisit, uitîndu-se la firmele magazinelor. Cred că le-o fi învăţat pe de rost, pe rază de o sută de metri.

M-am întors la hotel, foarte indispusă. Mă gîndeam ce face viaţa cu noi, dacă şi dintr-o fată veselă, cu inteligenţa şi drăgălăşenia Elizei, nu rămîne într-un an de mariaj decît o doamnă care atrage atenţia trecătorilor cu talia ei voluminoasă şi apare păzită pe stradă de un domn anost şi monosilabic, cu cravaşă de jocheu.

Acasă, la Roman, cînd am ajuns, după huruiala, căldurile şi praful din Bucureşti, mi s-a părut un rai grădina noastră cu nuci şi aleile de trandafiri.

Şi acum, dragă Luminiţă, să-ţi scriu şi cum ne-a găsit pe noi mobilizarea în astă-seară. Nu ştim cum va fi căzut vestea aiurea, dar în casa noastră parcă venise un faire part[1] *de înmormîntare.*

Papa s-a întors din oraş negru ca pămîntul. În vara aceasta ne-a bătut piatra la moşie. Nu eram asiguraţi. Au fost doi ani răi, unul după altul. Papa, lăsător cum e, s-a gîndit la economie. Recolta din anul acesta, ceva mai bună, i se părea, în sfîrşit, o compensare pentru cei doi ani dezastruoşi şi nu se mai aştepta să ne încerce Dumnezeu cu o nouă pacoste. Spera să aranjeze în cîteva zile toate cu Creditul — acum cine ştie cînd o să se mai poată face ceva ! Pe deasupra, mai angajase să vîndă ce brumă mai avea strîns în hambare din alţi ani ; grîul şi secara pe care se încăpăţîna să nu le dea unor negustori germani, unui oarecare doctor Mayer, invalid şi fanatic prusac, dar parese negustor cinstit... Acum, în sfîrşit, îl convinseserăm noi copiii şi încheiase contract ; începuse să încarce în gară — cînd colo intrăm în război, şi tocmai cu nemţii ! Alţii mai prudenţi şi mai pricepuţi în afaceri au luat aconto, sau chiar preţul pe jumătate din pîinea vîndută, aşa că n-au ce pierde. Ba chiar le convine. Dar noi am rămas cum e mai rău. Frate-meu, Camil, de cînd s-a întors de la Paris nu face nimic : joacă doar cărţi

---

[1] Comunicare, anunţ (fr.).

la club, aşteptînd să se poată întoarce ca să-şi termine doctoratul şi, fireşte, viaţa şi cărţile costă bani. Bărbatul Emiliei — sora mea cea mai mare — ai cărei ochi îţi plăceau atîta şi spuneai că seamănă cu Fabiola, e de un an concentrat ; leafa lui de magistrat, de altfel, niciodată nu i-ar fi ajuns fără venitul pe care i-l serveşte papa.

În sfîrşit, numai pricini de întristare şi griji în toate părţile.

La masă, papa abia a gustat de două-trei ori din mîncare. Toţi tăceam. Camil, ca întotdeauna seara, nu era acasă ; mînca în oraş cu prietenii, zice că la club, însă Dumnezeu îl ştie pe unde umblă. Dar mai era un loc de mult gol, şi, fără să ne spunem, gîndul nostru al tuturor se învîrtea împrejur, cum sînt atrase albinele de farfuria unde au fost fructe.

E locul lui Todiriţă, frate-meu, cu un an mai mic, chemat de trei luni la regiment, prin apropierea Bacăului. Pentru dînsul, războiul înseamnă ceva mai precis şi mai apropiat decît pentru noi toţi. Bănuiesc că şi maman şi papa simţeau acum o mustrare.

Nu ştiu de ce Todiriţă a fost întotdeauna aşa, mai prigonit în familie. Poate fiindcă e mai liniştit şi şi-a văzut întotdeauna de învăţătura lui, fără să ceară prea multe de acasă, unde toţi socoteau firesc să se intereseze mai mult de Camil, care e mofturos şi pe care niciodată nu-l mai satisface nimic. Acum ne gîndeam cu toţii la cel plecat. Dar ce mai puteam face ? Maman era plînsă. Atunci ne-am dat seama cît a înălbit în ultimii doi ani.

După masă, am stăruit de papa şi maman să ieşim puţin în oraş. Eram şi eu curioasă să văd ce impresie a făcut în oraş vestea războiului ; dar îmi închipuiam pe urmă că mişcarea şi aerul are să le facă bine şi să le alunge gîndurile urîte. Şi am avut dreptate. În oraş era o nemaipomenită fierbere. Cînta în faţa grădinii publice o muzică militară. Un grup de liceeni veneau nu ştiu de unde şi se duceau nu ştiu unde, purtînd un steag şi cîntînd imnul lui Iosif. Toate

luminile aprinse la ferestre, drapelele scoase afară, ofiţeri şi soldaţi mulţi. Pe o masă, înaintea cinematografului, un student, feciorul preotului de pe strada noastră, rostea o cuvîntare. Lumea l-a luat pe sus şi l-a purtat cîntînd şi strigînd cu o vitejie, de ai fi zis că sînt cu toţii gata să treacă peste un sfert de ceas Carpaţii. După el se urcă pe masă, cine crezi ? Camil al nostru. M-a apucat aşa un fel de frică şi de ruşine. Ce-are să vorbească despre război, el, care stă toată ziua la club şi şi-a petrecut viaţa la pension, în Elveţia, şi pe urmă, neîntrerupt, la Paris, numai noi ştim cu cîte sacrificii ? Ei bine, a vorbit scurt şi foarte frumos, ceva mişcător, de-a izbucnit mulţimea într-o nebunie de urale.

Lui papa îi tremura mîna sub braţul meu şi în loc să se supere, cum m-aşteptam, şi-a făcut loc în primul rînd şi l-a sărutat cu ochii în lacrimi, deşi de două săptămîni aproape nu-şi vorbeau, fiindcă aflase despre o poliţă, ori aşa ceva, iscălită fără ştirea lui.

Pe urmă, cînd am ajuns acasă, vreun ceas m-am plimbat singură în grădina noastră, care-i foarte mare şi cu tufişuri sălbatice. M-am gîndit la multe, la multe, Luminiţo ! Cum îmi lipseai tu, să stăm acum cu sufletele aproape !... M-am urcat tîrziu în casă. În camera lui maman, uşa întredeschisă.

Am împins-o încetişor. Maman în genunchi, înaintea icoanei, cu candele aprinse, se ruga, poate plîngea... Am ieşit fără să simtă. Lui maman îi e jenă faţă de noi de apucăturile ei bisericoase. Dar acum o înţelegeam prea bine, şi cît îmi era de dureros că nu pot şi eu îngenunchea ca dînsa, la o icoană, sub o candelă...

Acum am terminat de scris, dragă Luminiţă, şi de la fereastră, din iatacul meu, privesc sus o stea. Poate în clipa aceasta şi privirea ta e chemată de dînsa. Aşa gîndul nostru se întîlneşte prin noapte. E Venus, ştii, steaua pe care o priveam amîndouă, cu coatele amorţite pe marginea ferestrei în dormitor, după ce adormea M-lle Roche. Toate mi se par aşa de departe, atît de departe ! Şi nu ştiu de ce-mi vine să plîng.

Mă gîndesc la frate-meu. Oare şi el va fi ridicat ochii spre steaua aceasta, în astă-noapte? Şi cîţi trebuie să fi fost în ţară, astăzi, ca mine, cu ochii la cer!... Şi atîtea mame şi surori care plîng... Dincolo de noi, pe urmă, în toată lumea, atîţia şi atîţia care se ucid... Se cumpără atît de scump fericirea? E foarte tîrziu, toţi dorm, poate numai acolo unde a început războiul se petrece ceva înfiorător. Dar aci toţi dorm, e mare tăcere şi îmi vine, nu ştiu de ce, Luminiţo, să plîng.

Iţi sărut ochii drăcoşi, Elena

RĂZBOIUL STEGULEŢELOR

I

— Ghiorghio Sîn Micloş!
— Ghiorghio Sîn Micloş...
— Cic Sereda!
— ...csereda...
— Sepsi Sîn Giorgi!
— ...psi Sîn Giorgi. Da. Pe urmă?
— Kezdo Vasarhely...[1]

Dură tăcere. Mîna cu steguleţele de hîrtie căută în zadar pe hartă.

— E un nume imposibil! Cum ai zis, te rog?

— Kezdo Vasarhely. Cu K şi cu y. Cred că e între Cic Sereda şi Sepsi Sîn Giorgi...

— Nu! Imposibil... Nu-l găsesc.

Luminiţa Vardaru îşi ridică pieptul de pe harta prinsă pe măsuţă cu ţinte galbene. Era îmbrăcată în haină albă de infirmieră, cu capul înfăşurat în legătoarea de olandă cu minuscula cruciuliţă de sînge pe frunte. Aruncă în cutia de carton steguleţele tricolore şi luă din mîna lui Radu Comşa foile ultimelor comunicate, să le citească singură.

[1] În limba maghiară: Gyergyószentmiklós (Gheorghieni), Csikszereda (Miercurea-Ciuc), Sepsiszentgyörgy (Sf.-Gheorghe), Kézdivásárhely (Tg.-Secuiesc).

Într-adevăr, comunicatul armatei de nord aşa scria : Kezdo Vasarhely cu K şi cu y.

— Ce nume stropşite, Doamne !... Zici că e regiune săcuiască... Ce fel de tipi or fi şi săcuii ăştia ?...

Luminiţa se întoarse la hartă şi de astă dată descoperi oraşul imediat : era mai citeţ şi mai mare scris decît se aştepta.

Înfipse stegulețul şi privi acum cu încîntare oştirea ei de ace. Pe harta cu vine albastre, însemnînd rîurile şerpuite printre omizile cafenii însemnînd munţi, steguleţele roş, galben şi albastru arătau, ca tot atîtea mici fanioane, frontul, mult dincolo de hotar.

Armatele, acolo, străbătuseră în miez de noapte defilee, între stînci cu umbră umedă şi şuvoaie de munte ; îngropaseră morţii la margini înalte de codru ; în marşuri istovitoare ridicau culmi şi coborau văi necunoscute, de unde neaşteptat începea să secere o mitralieră şi oamenii îşi dădeau sufletul îngenunchind. Convoaie scîrţîiau pe şosele, brancarde cu răniţi rămîneau în urmă ; oameni halucinaţi de nesomn şi oboseală păşeau cu praful lipit de sudoare, cu ochii adînciţi în orbite şi cu pleoapele albe. Umerii încovoiaţi de greutatea sacilor şi de povara armelor, la fiecare popas erau mai dureroşi ; totul se desfăşura precipitat, în afară de orice firească logică şi de tot ce-i omenesc, între spaimă şi nebuneşti episoade de deşartă bravură — aci, pe harta netedă şi nouă, steguleţele de hîrtie se plimbau desfăşurînd un război amuzant şi geometric.

Luminiţa puse capacul cutiei de carton şi scutură acele înăuntru.

— Radule, trebuie să-mi aduci altele... Sînt sigură că în două-trei zile n-or să ne mai ajungă...

Îşi înnodă mai strîns cingătoarea peste mijlocul hainei albe şi îngropîndu-şi mîinile în buzunarele largi, se răsuci în călcîie ca o slujnică în şorţ nou.

— Nu e aşa că-mi vine bine ?...

Radu Comşa, scufundat în jîlţ, picior peste picior, o îmbrăţişă cu privirea.

Costumul de infirmieră o prindea minunat.

Dar ca s-o necăjească, repetă exclamaţia tantei Laura cînd o văzuse apărînd întîia oară în acest travesti :

— Admirabil ! O adevărată soră de caritate de operetă !...

Luminiţa Vardaru făcu ceea ce numea ea „bot". Adică strînse buzele îmbufnată, cu o mutră pe care o ştia din oglindă că nu e de fel dizgraţioasă, ba dimpotrivă.

— Te rog ! Ai putea cel puţin să fii mai original în spirite.

— Dar nici nu m-am gîndit să fac spirite... E o simplă constatare ! o necăji mai departe Comşa, cu ipocrită nevinovăţie, amintindu-şi neplăcut alt dialog, cu altă femeie, care tot aşa îl învinuia că n-o prea nimereşte cu spiritele. Fac o simplă constatare, Luminiţo !

— Frumoasă constatare ! dădu din umeri Luminiţa, trecînd prin faţa oglinzii şi cercetîndu-se din treacăt, cu o uşoară nelinişte.

Imaginea mlădioasă din oglindă însă o asigură. Ce spuneau dînşii ? Era o foarte simpatică soră de caritate !

Puse în braţele lui Radu Comşa un vraf de ziare şi-i făcu o reverenţă.

— Fiindcă nu-ţi plac aşa, mă duc să mă fac „civilă". Peste o jumătate de oră au să fie toţi aici. Nu vreau să mai devin subiect de glume... Dacă doreşti

ceva, suni! Butonul ştii unde e!... arătă nasturele de porţelan lîngă draperia uşii. Pa!

Paşii Luminiţei se auziră depărtîndu-se într-o cameră, pe urmă în alta, pe urmă de loc.

Radu Comşa dădu drumul ziarelor jos pe covor, alături de jilţ şi rămase privind prin uşa larg deschisă afară, în grădina cu trandafirii legaţi cu sfoară galbenă de tei, lîngă stîlpişorii vopsiţi verde.

Era în holul caselor lui Alexandru Vardaru, după ceasurile şase.

Soarele de sfîrşit de august răsfira printre frunze raze domoale cu o melancolică vestire de toamnă.

Pluteau uşor funigei albi, legănîndu-se în lumina oblică. O vrabie cenuşie ciripi pe scările peronului şi ciupi o gîză nevăzută. Pe sub teii aleii, dincolo de vergelele de fier ale grilajului, întorcîndu-se dinspre capătul şoselei, trecu o femeie cu capul ascuns de o umbrelă albastră.

Mergea încet, singură, şi o clipă Radu Comşa tresări: îi păru că recunoştea mersul şi trupul Zoei Vesbianu. Dar femeia opri o trăsură goală şi se urcă închizînd umbrela. Era o necunoscută; o femeie în vîrstă, cu părul alb — cum o putuse asemui cu Zoe? De altfel, de ce a tresărit? Acum trei zile a întîlnit-o neaşteptat în faţă, în plină Calea Victoriei, încît n-a mai putut-o ocoli. A salutat-o, şi Zoe i-a răspuns cu surîsul dintotdeauna, ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat. Ce înseamnă într-adevăr măruntul lor episod, în precipitarea de evenimente care tîra pe toţi, nimeni nu putea spune încotro?

Radu Comşa îşi schimbă piciorul amorţit. Cu degetul răsucea un canaf de la braţul jilţului, cuprinzînd în gînduri nehotărîte aceste întîmplări care s-au petrecut în mai puţin de două săptămîni.

A treia zi, după ce fuseseră afişate ordinele de mobilizare, se înfăţişase la minister.

Îşi dădea bine seama acum că Alexandru Vardaru avusese toată dreptatea. De la birou, Onisfor Sachelarie plecase; toate lucrările se paralizau, întrerupte; era nevoie de o lună cel puţin, pentru a fi restabilite aşa cum cereau împrejurările noi.

La minister, căutase îndelung, dintr-un culoar în altul, să descopere serviciul unde-l îndrepta ordinul mobilizării.

— Trebuie să fie la domnul Ispaşiu! îşi dăduse cu părerea o dactilografă cu buzele foarte roşii, cu un început de mustaţă şi cu mîneci de lustrin negru, trecînd cu un teanc de hîrtii la semnat. A doua uşă, la stînga!

Domnul Ispaşiu avea o figură slăbănoagă şi prelungită într-o bărbiţă roşcată, către care păreau că se preling în jos toate trăsăturile amărîte. Citi hîrtia prin ochelarii cu rame de fier, scobindu-se în creştet cu un vîrf de creion, întorcînd-o pe o faţă şi pe alta, pe urmă i-o întinse îndărăt, ţinînd-o depărtat, cu două degete, ca ferindu-se de o atingere impură.

— De unde vrei să ştiu eu, domnule, unde-o mai fi şi serviciul ăsta? Au înfiinţat atîtea, că nu ne mai cunoaştem ministerul!... Aci e un haos, domnule, un haos! se văietă domnul Ispaşiu, aruncînd pe deasupra ochelarilor o privire gălbuie şi bolnavă împrejur, peste dosarele şi hîrtiile clădite din toate părţile pe birou, în dosul cărora făptura lui puţină se mişca asfixiată, ca şoarecii sub globurile aparatelor de laborator, de unde a fost pompat aerul.

Uşi se deschideau şi se închideau fără întrerupere; funcţionarii şi oamenii de serviciu cărau alte hîrtii şi alte dosare.

— Ionescule, ia vezi ce e cu ordinul domnului!

Apăsă pe „domnul“ şi „domnului“, ca să păstreze o distanţă bine precizată, între el, şeful unui serviciu împovărat de importante lucrări, şi străinul care se

plimba pe vremea aceasta cu „ordine“ ; ştia el cu ce fel de „ordine“ !

Ionescu luă şi el hîrtia şi o citi cu luare-aminte. Se scobi cu coada condeiului după ureche — se vede că în tot biroul, după exemplul şefului, perplexitatea se manifesta prin actul scărpinatului — o întoarse pe o parte şi pe alta, deschise un sertar, ca şi cum de acolo avea să ţîşnească străluminarea unei idei salvatoare, îl închise dezamăgit şi era gata să-i dea ordinul îndărăt, cînd se dumeri :

— Să vedem la domnul Bîrzotescu ! Dînsul are un serviciu nou. Poftiţi după mine !

Îl purtă pe o sală lungă la dreapta ; pe urmă la stînga.

Radu Comşa îşi spunea că n-are să mai nimerească niciodată, fără firul Ariadnei[1], drumul îndărăt, prin acel labirint.

La o uşă cu inscripţie nouă, în preafrumoase caractere gotice pe un carton spînzurat cu şnur, călăuza se opri :

— Intraţi aci ! Cu domnul Bîrzotescu o să vă înţelegeţi imediat. Nu e ciufut ca al nostru... Nene Iliuţă, ian vezi dumneata ! îl dădu pe seama unui moşneguţ, apărut din pămînt, sugînd un capăt de ţigară, care-i frigea degetele.

Într-adevăr, domnul Bîrzotescu nu părea de loc să fie un ciufut.

Foarte gras, cu părul sur tuns cu maşina şi cu mustăţi groase şi albe, răsucite cu oarecare pretenţie de ştrengărie, părea fericit la culme de tot ce vedea şi auzea.

[1] Aluzie la legenda mitologică după care Ariadna, fiica regelui Minos din Creta, i-a dat lui Tezeu un ghem de aţă, cu ajutorul căruia acesta a reuşit să iasă din Labirint, după ce l-a omorît pe Minotaur.

Citi ordinul dintr-o aruncătură de ochi şi-l puse sub o placă de sticlă neagră. Îşi frecă cu mare mulţumire mîinile bondoace, care-i ieşeau din manşetele tari şi rotunde :

— Bravo ! Perfect ! Ne adunăm, ne adunăm !...

Radu Comşa întrebă care-i vor fi atribuţiile viitoare.

Despre aceasta, domnul Bîrzotescu nu ştia încă nimic.

— Înţelegi, drăguţă, abia acum ne organizăm ! Aşteptăm un maior... Bravo ! Perfect ! Are să fie un serviciu foarte important, şi cu mine sînt sigur că or să meargă lucrurile strună. Fumezi ?... îi întinse o tabacheră mare de piele, unde se aflau rînduite, cu siguranţă, cel puţin cinci duzini de ţigări.

Radu Comşa mărturisi că nu fumează decît rar. Dar luă o ţigară, fiindcă nu se cuvenea să refuze pe un om atît de amabil ca viitoru-i şef. Domnul Bîrzotescu îşi suflă nasul zgomotos, ca o detunătură de armă, într-o batistă uriaşă şi cadrilată cu verde şi cu roşu, ca un plan de oraş model, parcelat.

Destăinui pe urmă, după ce împături batista şi o aşeză în buzunarul de la piept :

— Mi-a vorbit domnul deputat Vardaru despre dumneata. Spunea să te am în grijă, că eşti un tînăr distins. Bravo ! Perfect ! Ehei, dacă primea domnul Vardaru să fie secretarul nostru general, altfel ar fi mers lucrurile... În cîteva luni l-am fi văzut şi ministru. Apoi atunci pune-te pe organizare ! Suprabravo ! Supraperfect ! Dar merge bine, drăguţă ; să ştii de la mine că merge bine şi aşa !... Bravo ! Perfect ! Să te prezint acum şi colegilor...

Domnul Bîrzotescu îşi mişcă cu mare bunăvoinţă trupul gras pînă la uşa de alături ; deschizînd-o, îl împinse înăuntru şi după aceea astupă în urmă intrarea cu tot corpul voluminos. Zîmbea foarte fericit,

îmbrățișînd cu privirea pe cei din cameră, ca un părinte care-și admiră copiii :

— Bravo ! Perfect ! Să vă prezint, copii, pe domnul Radu Comșa. Să știți de la mine : un tînăr foarte distins !... Bravo ! Perfect !

Radu Comșa strînse mîinile celor din cameră. Erau trei. Fumau și citeau ziare.

Domnul Bîrzotescu se retrase în biroul său. Bravo ! Perfect ! Și Radu Comșa rămase cu noii camarazi. Nimeni nu putea da nici o lămurire asupra serviciului. Izbutiseră să fie mobilizați acolo, fără îndoială după mari și grele stăruinți : asta era în definitiv tot ce-i interesa.

Mai departe, lucrurile rămîneau să le „organizeze" maiorul, cînd o veni, și șeful, care din camera de alături se auzea suflîndu-și nasul din cînd în cînd, ca înăbușite focuri de salve, încolo băiat bun : bravo-perfect !

Maiorul sosi abia după trei zile. De atunci tot organizează. E vorba de un birou statistic, de repartizare, verificare, centralizare etc., etc. În camera mică s-au centralizat și distribuit la mese, deocamdată, șapte camarazi, care fumează, citesc ziare, comentează mișcările de pe front și după două-trei ore se împrăștie fiecare la treburile lui.

Domnul Bîrzotescu e însă deplin fericit. Biroul său e alcătuit din personalul cel mai select. Tot odrasle și nepoți de preaputernici stăpîni ai țării, care n-au să uite ce șef serviabil le-a fost. Ca atare își freacă mîinile grase și oferă tuturor, cunoscuți și necunoscuți, țigări din tabachera groasă de piele :

— Bravo ! Perfect ! Ne organizăm, ne organizăm !...

În lumea aceasta, Radu Comșa nu se simte la îndemînă. Glumele lor, judecata ușoară, optimismul de oameni coborîți cu hîrzobul din cer, care socotesc războiul o cumpănă numai pentru cei mulți, dincolo

de persoanele lor sacre și inviolabile, îl fac complice la o faptă care-i rîcîie inima...

În cîteva zile, Capitala luase o înfățișare necunoscută. Mulțimea străzilor era împestrițată de uniforme proaspete ; regimente plecau, escadroane de cavalerie se înșirau spre gări bătînd cu copite de fier, cadențat și sonor, granitul pavajului.

După bucuria nedumerită și înfrigurată din cele dintîi ceasuri, se destinse altă bucurie, mai calmă și mai sigură. Evenimentul zilei fu o apariție nouă ; comunicatul.

Oameni ce nu se cunoșteau își vorbeau înaintea foilor lipite pe zid, își strîngeau mîinile, destăinuind vești „sigure" despre care comunicatul, din prudență, nu vorbea încă. Fiecare știa o noutate senzațională : trupele se aflau mult mai departe decît le arăta oficialitatea, în două săptămîni au să bată la porțile Budapestei.

Pe urmă, apăru zepelinul.

Luminile ascunse, ferestrele astupate, trăsurile și mașinile cu felinarele acoperite de foiță albastră, nopțile bîjbîind la lumina palidă a stelelor, pe străzi devenite deodată necunoscute și misterioase, de unde apărea neașteptat o umbră amenințătoare : „Stinge, domnule, țigara !" ; fîșiile proiectoarelor plimbîndu-se pe cer în căutarea dihaniei aeriene, clopotele Mitropoliei sunînd alarma, mugetul sirenei de la Arsenal ; toate dădeau existenței un farmec nou, senzațional, pitoresc, o atmosferă ireală și factice, de teatru. Și apoi, în plină fierbere de bravură, cînd comunicatele de nord erau atît de generoase : Turtucaia !

Automobilele și camioanele rechiziționate într-o jumătate de zi. Fiaturile Crucii Roșii, cu perdelele albe-cenușii, străbătînd mute și repezi străzile, spre barierele de sud. Zvonuri grele, ochi căutînd cu nerăbdare comunicatul care devenea laconic, mulțimea

tăcută, cu bucuria ucisă pe feţe, neîndurîndu-se să se culeagă acasă.

Alexandru Vardaru îi liniştise pe toţi ai săi ; comandantul armatei de pe frontul Dobrogei îşi rîsese, la Jockey, de această panică absurdă şi fără temei :

— *Mais, c'est notre Verdun, mon cher ! Qui s'y frotte s'y pique !* [1]

Treceau printre zidurile de curioşi aliniaţi pe marginea trotuarelor cele dintîi convoaie de prizonieri din Ardeal : austriaci şi unguri, în fumuriile lor uniforme zdrenţuite, cu feţele palide şi ţepoase, cu barba de cîteva zile, cu privirea opacă şi cu mersul lălîu, de turmă.

Dar tot atunci, îşi făcură apariţia şi altfel de convoaie, care-au strîns deodată inimile şi-au făcut trecătorii să meargă lăcrimînd singuri pe străzi. Soldaţii din regimentele Turtucaiei, cu braţele în fîşii albe, prin care străbătea roşul sîngelui, oameni care nu puteau da nici o lămurire, purtînd în ochi vedenii de spaimă, în cuvinte nelegate, pomenind despre ceva plin de groază care s-a petrecut acolo : carne pisată de tun şi cai aruncaţi în Dunăre, comandanţi părăsind posturile, răniţi măcelăriţi, copii cu mîinile tăiate, ofiţeri zburîndu-şi creierii cînd ultimul foc de baterie a fost tras, batalioane luptînd în cămaşă, pînă la ultimul om.

Se lămurea bine : războiul nu mai era o simplă expediţie cu riscuri neînsemnate. Şi dînsul lipsea de acolo ! În puterea unui ordin pe care nu el l-a căutat : dar lipsea.

Gîndul îi dădea tîrcoale.

Îl alunga şi se întorcea iarăşi, furiş, împletindu-se în tot ce făcea în fiecare ceas ; cînd mergea pe stradă, acasă, cînd citea în gazetă comunicatul, în mijlocul unei discuţii în care îşi întrerupea dintr-o dată firul şi rămînea cu mîna în aer. Trebuia să sfîrşească. În trei-patru săptămîni să pună toate în bună ordine, să găsească în locul său un om care să-l suplinească în toate afacerile biroului „Alexandru Vardaru & Radu Comşa" ; aceasta pentru stima ce şi-o purta lui însuşi...

[1] Asta e Verdunul nostru, dragul meu ! Cine o caută, o găseşte ! (Fr.)

2

Luminiţa se apropie în vîrful picioarelor, pe la spate, şi-i acoperi ochii cu palmele. Radu Comşa îi desfăcu mîinile, sărutîndu-i vîrful degetelor.

Îşi schimbase o rochie cafenie cu bluză şi guler ca la cămăşile bărbăteşti şi cu o fundă îngustă de mătase, care-i dădea înfăţişarea de şcolăriţă. Împinse pe rotiţe un jîlţ şi, aşezîndu-se, îşi sprijini între spătar şi spate un puf moale şi altă perniţă sub ceafă.

Flutură apoi un plic :

— Ia să-mi spui, te rog, cu ce domn te plimbai mătăluţă acum vreo douăzeci de zile pe Calea Victoriei ! Ce domn atît de distins şi cu privirea elegiacă, încît trecea prin îmbulzeala de la douăsprezece ca printr-un parc din poeziile lui Samain [1] ?...

Radu Comşa o privi nedumerit.

— Ei da, un domn blond şi se pare completamente absent de pe planeta noastră !...

Luminiţa îi purta plicul pe sub nas şi izbucni în rîs :

— Cînd faci ochii ăştia uimiţi, numai cu Henri Owen nu semeni !

[1] *Albert-Victor Samain* (1859—1900) — poet simbolist francez.

— Dar nici nu vreau să semăn cu orice imbecil... Cine mai e şi ăsta ?... se miră Comşa.

— Cum, imbecil ? exclamă indignată Luminiţa. Henri Owen, te rog, eroul californian, spaima banditilor din Los Angeles !... Bineînţeles, bandiţi de cinema...

Radu Comşa înţelese că-i plăteşte poliţa de adineauri, cînd o asemuise cu o soră de caritate de operetă. De aceea nu răspunse şi îşi privi cu insistenţă vîrful pantofului.

Luminiţa desfăcu scrisoarea din plic şi aruncă ochii pe cîteva rînduri.

— De altfel, aceasta nu e părerea mea. O spune o foarte inteligentă domnişoară, păcat că prea poetică şi sentimentală...

Radu strînse din umeri.

— Să-i fie de bine ! O domnişoară al cărei repertoriu poetic se limitează la vedetele de cinematograf !... Îmi închipui de ce calitate poetică trebuie să fie...

— Pardon ! Nu vorbi aşa de prietenele mele ! lungi Luminiţa ceea ce numea ea „bot". Mai ales cînd ele îmi vorbesc bine de tine şi tu, drept recompensă, te porţi nepoliticos... Îţi vine în stradă să ţi se adreseze, iar tu te faci că nu o cunoşti !...

— Atunci e o prietenă cam...

Radu Comşa nu-şi sfîrşi cuvîntul, înlocuindu-l cu o schimă a buzelor, care arăta cît de puţină consideraţie simţea el pentru inteligenţa şi imaginaţia acestei prietene necunoscute a Luminiţei.

Şi adăugă :

— Cînd m-am prefăcut eu că nu cunosc pe cineva ?

Luminiţa citi din scrisoare :

— *„Marţi, în Piaţa Teatrului, l-am văzut pe domnul Radu Comşa. M-am îndreptat să-i ţin calea, foarte veselă şi zîmbitoare, eram bucuroasă să aflu veşti de la tine... Dar nu m-a recunoscut şi a trecut mai departe, aşa că am rămas cu o figură stupidă, în stradă, cu toate că mi-am luat aerul că zîmbesc altcuiva, de mai departe..."* Ce zici la aceasta ? Scrie negru pe alb ! îl privi Luminiţa cu ochii oblici, care se făceau înguşti de înveselirea lăuntrică şi vicleană, ca ochii de pisică, la amiazi, cînd e soarele puternic.

— M-o fi confundat cu Henri Owen al dumisale ! spuse Radu Comşa, hotărîndu-se în aceeaşi vreme să vadă, la cea dintîi ocazie, ce mutră are acest erou de film.

— Vezi cum eşti ?... îl mustră Luminiţa. Scrisoarea e de la Elena Bilbor, o fată foarte gentilă, pe care ai cunoscut-o anul trecut la noi. Chiar aci, în hol... Îmi amintesc acum perfect ! Stătea pe divan în colţul ăsta, cînd ai intrat tu. Te cunoşteam puţin atunci, şi după ce ai plecat, am vorbit de tine. Aşa cum vorbesc fetele abia scăpate din pension despre domnii care seamănă cu eroii din film... Îmi păreai un tip cam ţepos şi, dacă nu mă înşel, m-am exprimat chiar foarte puţin favorabil despre mutra dumneavoastră... fiindcă aveam impresia că vă credeţi Radu cel Frumos, încît v-am şi numit la moment Radu de la Înfumuraţi...

Radu Comşa, care ştia că purtase atunci fără vină ponosul de Radu cel Frumos şi Radu de la Înfumuraţi, îşi aminti acum într-adevăr de prietena Luminiţei, aşa cum o cunoscuse aici, dar nu-şi amintea s-o mai fi întîlnit vreodată din acea zi.

— Cînd asta ? întrebă. Marţi, săptămîna dinaintea mobilizării ?... Şi zice că eram cu un tip elegiac ?

Îşi numără în gînd prietenii şi cunoscuţii cu înfăţişarea care să pună pe jeratic domnişoarele poetice şi sentimentale. Titel Iliescu nu putea fi. Îl întîlnise

abia în ziua mobilizării. Altul ? Deodată, îşi aminti şi rîse :

— Asta-i nostimă ! Marţi dimineaţa, înaintea mobilizării, m-am întîlnit pe Calea Victoriei numai cu Măinescu. Era mahmur. Toată noaptea jucase cărţi. Scuturat pînă la ultimul sfanţ. Ce-o fi găsit la el, prietena ta, absent şi elegiac ?... E tipul cel mai sec şi mai feroce cu putinţă ! De altfel, nici nu ştiu cu ce trăieşte... Puţin pospai de lectură, un doctorat neisprăvit la Paris, o epocă misterioasă în Elveţia şi pe plajele de la sud ale Franţei. Dar, încă o dată, mă întreb, de unde i-o fi găsit domnişoara Bilbor privirea elegiacă ? La el, care toată vremea vîntură numai „lovituri" în cap şi expediente...

Radu Comşa îşi materializă imaginea lui Scarlat Măinescu, cu hainele întotdeauna după ultimul jurnal, în tovărăşia unor femei foarte spoite, tolănit în muscal spre Şosea după chefuri şi partide norocoase de cărţi, sau în zilele de ghinion, căutînd din uşa restaurantelor un prieten la masa căruia să se invite. Şi aceasta îi putea da aerul unui om absent de la cele pămînteşti ? Nu poate felicita pe Elena Bilbor pentru intuiţia ei psihologică.

Zîmbi, amintindu-şi că, la despărţire, Scarlat Măinescu îl tapase de doi poli. Probabil că de aceea avea aerul atît de elegiac. Se gîndea cum să dea atacul.

— De ce zîmbeşti ? îl întrebă Luminiţa, aşezînd scrisoarea în plic.

— Mă gîndesc că Bucureştii mişună de o sumă de indivizi pe care nu-i ştim de unde vin, cine sînt, cu ce trăiesc... Şi care, la un moment dat, pot părea domnişoarelor poetice şi sentimentale coborîţi din cine ştie ce Cîmpii Elizee...

Luminiţa nu părea prea convinsă de aceste reflecţii. Răvaşul din mînă îi adusese şi ei o tristeţe : gîndurile prietenei despre soarta lor, fosta camaradă întîlnită pe stradă cu aviatorul ei scund şi cu cravaşă de jocheu, cu apropiata-i maternitate, de care n-avea de ce să fie, în mijlocul lumii, falnică. Ce face viaţa din ele ? Dar cu Radu Comşa nu putea fi decît fericită. Are atîta siguranţă !...

Se ridică, apropiindu-se de el, privindu-l în ochi, ca şi cum ar fi putut să-i citească ceva tăinuit.

— Radule !

— Luminiţo !

Îi dezmierda numele, rostindu-l ca o dezmierdare fizică. Apoi, întrebă deodată îngrijorat :

— Doreşti ceva, Luminiţo ?... S-a întîmplat ceva ?

— Nimic. Sînt ceasuri cînd mă îndoiesc de tot. Aş vrea să mă ameţesc. Am nevoie să-mi spui, ca unui copil, poveşti care să mă adoarmă...

Îşi scutură apoi părul, încercînd să surîdă. Îşi amintea că „nu poate, cu mutra ei de gaiţă, să adopte fasoane de tragedie".

Radu îi prinse mîna, o sărută şi-i trecu cealaltă mînă după mijloc, cu o mişcare înceată şi sigură, de uriaş care cuprinde o vietate fragilă. Luminiţa se desfăcu. Se lăsa întuneric şi de umbră se temea. Răsuci butonul.

Se aprinse numai un bec, cu lumina învelită într-o capsulă de mătase viorie. Aprinse şi luminile de la piano. Răsfoia vraful de note, după ce-şi dezmorţise degetele cu cîteva refrene de romanţe neisprăvite pe clape, cînd sună claxonul maşinii care aducea pe tanti Laura şi pe Mihai.

Automobilul se întoarse îndărăt, după Alexandru Vardaru.

Mihai semănă pe drum pălăria şi ziarele, se repezi de-a dreptul la harta cu steguleţe, să identifice, după noua linie a frontului, înaintările aşteptate în comunicatul de a doua zi.

Rămase tăcut, cu fruntea rotundă tăiată de o cută preocupată, atins de molima tacticii şi strategiei care făcea ravagii.

Dar Laura Vardaru abia îşi desfăcu şorţul alb şi batista cu picătura însîngerată a crucii, că şi izbucni indignată :

— *Mais c'est épouvantable !*[1] Dacă aceasta se poate numi război !... E un adevărat măcel. Astăzi ne-au adus oameni fără picioare, cu limba smulsă şi orbi. Larve omeneşti, nu oameni. *Ah, les canailles !...*[2] Şi noi care le împărţeam pîine, ceai şi ţigări, prizonierilor ! Ne întreceam care de care să fim mai afabile cu dînşii. *Les canailles !...*

Tanti Laura păşea între piano şi uşă, ca o tigroaică după gratii. Îşi smulse mănuşile plesnind nasturii. Tîrziu numai, observă prezenţa lui Radu Comşa şi îi întinse mîna grăsulie, albă şi moale, în vîrful degetelor cu urme cafenii-violacee de iod.

— Mă ierţi, te rog... (Aşezîndu-şi părul, care friza zbîrlit.) *Je suis complètement folle, mes enfants, folle !*[3]

Nu era nevoie s-o spună.

În zece zile, Laura Vardaru se schimbase ca după o băutură vrăjită. Somnolenţa de bălană păpuşă aromită de lectura romanelor lîncede şi sentimentale dispăruse. Se frămînta cu toată energia care dormitase atîta vreme în trupul moale şi gras, dezlănţuită acum frenetic : alergînd la spital, la gară, la cantinele improvizate încă haotic ; scriind bilete în dreapta şi în stînga să ceară camioane, camere libere pentru răniţii care nu mai încăpeau în spitale, chemînd de zece ori pe zi la telefon. Tresărea la fiecare telegramă ; la fiecare zbîrnîit de clopoţel.

---

[1] Dar e îngrozitor ! (Fr.)
[2] Ah, canaliile ! (Fr.)
[3] Am înnebunit de tot, copiii mei, de tot ! (Fr.)

Colonelul Pavel Vardaru se afla cu regimentul pe frontul Cadrilaterului. De acolo plouaseră numai veşti negre. Nu se ştia nimic despre el ; nu dăduse nici un semn. Acum placida Laura tresărea noaptea din somn, sufocată de visuri teribile şi de presimţiri sinistre. De multă vreme toţi socoteau căsnicia lor împotmolită într-o desăvîrşită indiferenţă, şi această îngrijorare, întretăiată de plînsete şi de profeţii catastrofale, nu însemnase în casa Vardarilor surpriza cea mai mică a războiului.

Îşi închisese locuinţa de pe Batişte ; toţi se strîngeau în jurul lui Alexandru Vardaru, ca puii în furtună sub aripa cloştei. Se strămutase aci, într-o cameră mică, unde ghemuise un pat îngust, alb, dur, de internat ; „nu voia să doarmă pe somieră şi pe puf, cînd ştia că atîţia n-aveau unde să-şi odihnească oasele". Camera era plină de fotografiile colonelului Pavel Vardaru, care, de pe carton, zîmbea zeflemist şi cu cea mai totală indiferenţă acestei atmosfere tragice, cu obrajii proaspăt raşi, sub coafura timpuriu înălbită, din faţă, din profil, din trei sferturi, în uniformă de mare şi mică ţinută, cu chipiu şi fără.

Laura Vardaru îşi adusese şi toată „menageria" : foxul, basetul, motanul de Angora, pisica cenuşie care născuse patru pui cît patru cîrtiţe, într-o cutie de pălării, papagalul care, în cele mai disperate discuţii, izbucnea diabolic refrenul, odinioară dăscălit cu mare bătaie de cap de unchiul Pol :

„Qu'est-ce qu-i-ii-t'a fichu ça, ma fille ?
C'est un har-tilleuur, maman...
C'est un har-tilleuur, maman..."[1]

---

[1] Cine-a fost, spune, fetiţo ?
Un artilerist, mămico...
Un artilerist, mămico... (fr.).

Toate aceste vietăţi îi dădeau tîrcoale, cerşindu-i o dezmierdare: foxul ridicîndu-se în două picioare, cu o labă dusă la piept ca într-o declaraţie patetică de prim-amorez, cotoiul înfigîndu-i nervos ghearele în rochie, pisica aducîndu-i în gură plocon, în poale, pe rînd, tuspatru puii de sobol, orbi; papagalul sărindu-i pe umeri, închizînd o pleoapă de gutapercă pe un ochi, rotindu-şi coada verde şi ţipîndu-i brusc în urechi:

„C'est un bar-tilleuur, maman..."

Dar tanti Laura nu-i vedea, măcar că eroismul şi abnegaţia războiului nu mersese pînă la a se lepăda de toţi şi de toate. Deocamdată îndepărta scumpele-i odoare cu un gest nerăbdător; iar menageria circula dezorientată, în casa străină, cu aerul inconsolabil al unei familii de orfani emigranţi.

Mihai se îndreptă de mijloc părăsind harta.

Aprinse o ţigară cu îndrăzneală, şi aruncînd volute de fum, vorbi:

— În curînd, sîntem dincolo de munţii Gurghiului şi ai Harghitei!... De acolo înainte se deschid văile Tîrnavelor, Valea Mureşului, tot Ardealul...

— Nu-mi vorbiţi mereu de Ardeal, mereu! se lăsă să cadă cu un suspin în jîlţ Laura Vardaru. Frontul de sud, acesta ne interesează, acolo de unde vin răniţii cu picioarele retezate!... Unde Pol, în fiece moment, poate să...

— Tanti, războiul nu e un joc de şah, să mişti pionii cu siguranţă şi sînge rece!... Cred că e bine chiar că ne-am lovit de la început de un dezastru... Aceasta are să ne mai dezmeticească. Învăţăm toate asprimile! Nu mai e o plimbare ca acum trei ani.

Mihai vorbea cu obrajii de fată îmbujoraţi; preocuparea săpată între sprîncene începea să-i dea înfăţişare bărbătească. Şi dînsul se simţea acum alt om.

Peste cîteva zile îmbrăca uniforma Şcoalei de ofiţeri de rezervă. Nu mai pomenea decît de front; se vedea smulgînd un drapel vrăjmaş, îngenunchind cu el încleştat în mînă, sub clănţănitul mitralierelor, deşi, de pe cîmpurile de bătălie, stindardele poeziilor eroice dispăruseră de mult, puse la adăpost, cum cerea războiul modern.

Cele două surori mai mari, de la Iaşi, Cora şi Ralu, îl chemau de nenumărate ori cu telegrame. Dar chemările îl lăsau rece.

O singură grijă îl stăpînea: numai de nu s-ar termina războiul înainte de a ieşi el din şcoală. Şi, în aşteptare, luase apucături de veteran, fuma ţigări groase, citea manuale cu toate principiile de tactică şi strategie, îşi îngroşa vocea cînd vorbea de ofensive şi de contraofensive; iar pe ascuns, în camera lui, după ce răsucea cheia, se contempla în oglindă, în uniforma pe care nerăbdător şi-o comandase, plătită din banii de buzunar.

Tanti Laura îşi admira nepotul dezgheţat mai repede şi mai desăvîrşit decît cutezaseră toate aşteptările ei.

Toată bucuria însă îi era întunecată de gîndul că s-ar putea întoarce, dacă va pleca acolo, cu un picior retezat, sau cu orbitele goale şi însîngerate, ca atîţia dintre răniţii „ei".

Se răsuci în jîlţ, adresîndu-se lui Radu Comşa:

— E adevărat că s-au anunţat muniţii şi o misiune de ofiţeri din Franţa?

Radu Comşa dădu din umeri:

— Cine mai poate şti? Rusia e atît de mare şi drumul atît de lung!...

— Nici n-avem nevoie! întrerupse Mihai. O să luptăm, dacă va trebui, dezbrăcaţi la cămaşă, cum au luptat grănicerii de la Turtucaia...

— Ca să murim fără nici un folos ?... Nu uita, Mihai, că luptăm cel puţin cu două ţări civilizate, unde şi forţele naturii s-ar părea că ştiu să citească şi să scrie. Războiul astăzi nu se cîştigă numai cu dreptate şi bravură, ci cu maşini. Ce-mi foloseşte avîntul, dacă mă împiedic în sîrmă ghimpată, de jos mă aruncă o mină, din faţă mă seceră mitraliera şi de deasupra îmi seamănă în cap aeroplanul bombe ?...

— Cum te invidiez că peste o lună ai să fii în linia de foc ! rosti Mihai cu părere de rău, fără să ţină seama la pronosticurile pesimiste ale lui Comşa. Dacă m-ar fi lăsat unchiul Alexandru, eram acum voluntar...

— Şi, desigur, înecat în Dunăre, cum şi-au găsit sfîrşitul atîţia ! se cutremură tanti Laura, numai la gîndul acestei posibilităţi.

— Ce importă aceasta ? Ce poate fi mai consolator decît să dispari cot la cot cu atîţia oameni pe care de abia îi cunoşti şi sînt totuşi una cu tine ? Ştiţi cum urăsc pe toţi ceştelalţi, care s-au pitit la partea sedentară ?... Îi văd mergînd pe stradă, ruşinaţi de ei înşişi, privind în jos, ca animalele despre care Salust[1] spunea că le-a făcut natura cu capul înclinat în pămînt, sclave ale poftelor lor grosolane şi temerilor lor tîmpe...

— Oh ! viteazul măicuţei ! rîse Luminiţa trecîndu-i mîna prin păr.

Mihai se scutură de dezmierdare şi bătu nerăbdător din picior :

— Să ştii tu ! Şi nu rîde... Simt că am să săvîrşesc o faptă bravă. Numai să nu se sfîrşească războiul pînă îmi vine rîndul şi mie... Trăiam ca un imbecil ! Mi se părea un act de curaj să îndrăznesc

[1] *Caius Sallustius Crispus* (86—34 î.e.n.) — istoric roman.

a fuma înaintea tuturor ţigara pe care o fumam pe ascuns. Şi mi se părea evenimentul cel mai formidabil examenul care îmi dădea diploma de opt clase de liceu... Acum abia îmi dau seama ce sens are viaţa şi ce mare fericire mi-a rezervat destinul să trăiesc o catastrofă care va trece prin văpăi umanitatea !... Cei care ne vom întoarce de acolo avem să fim alţi oameni...

Luminiţa voi să glumească. Să-i atragă luarea-aminte că deocamdată încă nici n-a plecat. Dar Mihai vorbea cu atîta foc, cu obrajii aprinşi, cu ochii scînteietori, întrevăzînd acea himerică umanitate călită prin văpăi, în care şi el va fi un om ideal, nou ; încît Luminiţa se opri. Era atît de departe acest Mihai de băieţelul care lăcrima pe caietul, pe mănuşa şi batista Carmencitei, cîntăreaţa portugheză de la Alcazar !

— Ascultă... începu.

În clipa aceea însă, uşa se trînti de perete şi apăru Mariţa, slujnica cu ochii de culoarea pelinului veşted :

— Coniţă, a venit Vanea, soldatul lu dom' colonel !

— Să ştiţi că s-a întîmplat ceva ! gemu Laura Vardaru, ridicîndu-se din jîlţ şi căzînd îndărăt.

8

Într-o clipă, Luminiţa şi Mihai nu mai erau în hol. În bucătărie, îl tîrau pe soldat, pipăindu-l, răsucindu-l, asaltîndu-l cu întrebările.

— Spune repede... E rănit ? A căzut prizonier ? Ce s-a întîmplat ?

— Cum se poate una ca asta, duduie, conaşule ?... Mai veneam eu, ca să dau ochii ? Domnu colonel e voinic şi voios ca un bei ! Am o scrisoare...

— Dă-o repede !... Ce mai stai ? Pentru numele lui Dumnezeu, ce ticăit ! Hai în hol...

Vanea se lăsa greu împins, de la spate, cu capela subsuoară, scotocindu-se în buzunarul tunicii.

— Are o scrisoare, tanti ! năvăli Luminiţa, îmbrăţişînd-o cu lacrimi în ochi... Haide odată, Vanea !

Soldatul lepădă capela lîngă uşă şi se plecă să sărute mîna, ştergîndu-şi mai întîi mustăţile cu dosul palmei.

— Sărut mîna, coniţă, şi bine v-am găsit sănătoşi...

— Lasă aceasta acum... Ce s-a întîmplat ? Ce ? Zici că ai o scrisoare...

— Avem, să trăiţi, coniţă.

Şi începu din nou să scotocească buzunarul tunicii, de unde scoase un carnet cenuşiu cu scoarţe de muşama vărgată şi de acolo plicul cu colţurile îndoite şi gras de sudoare.

— Poftiţi !... Da domnu colonel n-a avut vreme să scrie multe. A ordonat să vă informăm verbal.

Fericit de cum o adusese cu „informaţia verbală", privi triumfător împrejur şi luînd seama că a călcat pe parchet, se dădu îndărăt pînă ajunse cu bocancii pe covor.

Trei capete erau aplecate, cu respiraţiile fierbinţi contopite. Radu Comşa se simţi stingherit. Îşi căuta de lucru apăsînd mai adînc vîrfurile de ac în harta steguleţelor.

Scrisoarea era laconică. Pavel Vardaru se afla sănătos ; trupa fusese topită fiindcă „banditii" erau bine utilaţi — dar retragerea era numai temporară. Cerea lenjuri noi, două rînduri de uniforme şi manta de ploaie, fiindcă bagajele i se pierduseră. Trimitea îmbrăţişări tuturor. Un post-scriptum îl zugrăvea întreg : „Te rog, treci la Ciobanu şi ia-mi patru cutii de homari şi două sticle de coniac Martel, trei stele.

Spune lui Tache că sînt pentru mine. Dacă are loc Vanea, adaugă şi două sticle de Vieux Barsac..." Acestea le scria colonelul Pavel Vardaru, cu cel mai imperturbabil calm, de pe frontul unde într-o singură zi căzuseră morţi şapte mii de oameni.

— Mai înţelege ceva ! suspină tanti Laura, împăturind consternată scrisoarea.

Din sufragerie, glasul gureşei păsări tropicale răsună ticălos :

— *„C'est un har-tilleuur, maman ?"*

— L-aţi adus şi pe Jack aici, coniţă ? se bucură Vanea. Tare-i mai era dor lui domnu colonel de dînsu... Cică numai el lipsea, ca să-i suduie pe domnii generali de la comandamentul armatei... Ian auziţi ce frumos îi mai zice, parcă-i glas de om, nu alta...

— Se şi potrivesc minunat ! Au tot atîta creier în cap şi unul şi altul ! pufni Laura Vardaru, mototolind scrisoarea în mînă.

Îi venea să plîngă după destinderea nervoasă care-i risipise temerile de pînă acum. Şi era indignată de indiferenţa cu care Pol Vardaru trimitea salutări ca dintr-o manevră.

Se întoarse către soldat :

— Ia poftim mai încoace şi prezintă-te cu „informaţiile tale verbale" !...

Vanea înaintă doi paşi şi făcu drepţi, ca la raport.

Pe obrazul, de felul lui decolorat şi prăfuit, mai decolorat şi mai prăfuit acum, stătea scrisă conştiinţa deosebitei importanţe la care ajunsese neaşteptat. În ochii galbeni însă îi sclipi scurt o şiretenie de om simplu : „Ţin'te bine, Vanea ! Dacă ştii s-o întorci cu meşteşug, e rost să te alegi cu atîtea parale, ca să trimiţi şi nevestii acasă pentru juncană !"

Ţeapăn, cu gîtul întins şi mîinile lipite la cusătura pantalonului, părea însă preocupat numai să păstreze cea mai corectă verticală din creştet pînă în călcîie.

— Haide odată ! se frămîntă Laura Vardaru în jilţ. Soldatul clipi din genele prăfuite.

— Apoi, v-aş ruga să mă întrebaţi, coniţă... De unde să ştiu eu ce vreţi să ştiţi dumneavoastră ?

Luminiţa îşi puse mîinile în şold, ca un ofiţer la instrucţie, şi îi vorbi cu asprime :

— Vanea, ia uită-te la mine ! Să nu mi-l faci pe prostul, că-ţi iei adio de la ţigări, de la ţuică şi de la pitaci !

— Vai de mine, duduiţă, se poate una ca asta !

— Sst !... Acum povesteşte...

Şi Vanea povesti. Cum la bătaia artileriei, puşcoacele româneşti răspundeau ca cu pietre. Cum, de sus, maşinile de zburat au regulat în cîteva ceasuri, vrăjmaşului, tirul. Cum s-au năruit toate întăriturile, îngropate în pămînt şi amestecate în sîrme, pari şi trupuri omeneşti. Cum, cinci zile, nimeni n-a închis ochii. Cum ajutoarele veneau tîrziu şi intrau în foc pe apucate... Mai multe Vanea nu ştia — nimeni nu ştiuse ce se petrece la dreapta şi la stînga. Se cutremura văzduhul, plouau de sus gloanţele, în furnicarea de oameni, împinsă cînd înainte, cînd îndărăt, schijele pisau şi rupeau carnea. Nu se vedeau, nu se înţelegeau, nu se recunoşteau ; atît doar, un val îi împingea înainte, altul îi trăgea îndărăt şi peste toţi măturau rafalele... Dar colonelul Pavel Vardaru nu-şi pierduse pînă la sfîrşit cumpătul. Fuma ţigară de la ţigară, şi-şi stăpînea trupa din ochi. Trupa respinsese opt atacuri, pînă cînd un automobil blindat apăru de-a lungul şoselei, împroşcînd cu mitralierele. Din casele bulgăreşti, începură de la spate focuri de armă.

Se retrăgeau cei din urmă, în a cincea zi, spre seară, cînd trecu în goană printre soldaţi, urlînd din sirenă, maşina comandantului, fugind spre Dunăre. Colonelul Pavel Vardaru era în mijlocul şoselei. Nu

se dădu în lături. Maşina patină înfrînată. Generalul dinăuntru era alb ca hîrtia. Pavel Vardaru nu duse mîna la chipiu, nici nu scoase ţigara din gură. Erau prieteni de chef, de club, de cărţi. Dar pentru o clipă, măcar pentru acea clipă, se căscase o prăpastie între ei.

— Fugi ? întrebase, privindu-l cu scîrbă.

Generalul îngăimase ceva.

— Uite ce laşi în urmă ! arătă puzderia omenească risipită printre porumbiş, tîrîndu-se prin şanţuri, prăvălindu-se spre Dunăre.

Generalul strigă la şofer :

— Mînă !

Vanea se opri, privi cu şovăială la Luminiţa şi la Laura Vardaru, apoi luîndu-şi inima în dinţi :

— Să mă iertaţi că am să spun ceva urît, care nu se cade înaintea cucoanelor... Dar atunci, domnu colonel s-o aplecat pe marginea automobilului şi l-o suduit de mamă... L-o suduit ca pe un soldat de mamă şi mai urît... Domnu general s-o tras înapoi în automobil şi-o strigat de cîteva ori repede : „Mînă odată, dobitocule !“ Şoferul i-o dat drumul maşinii şi duşi o fost...

Jack, din cealaltă cameră, se auzea strigînd cît îl ţinea pliscul :

— *„C'est un har-tilleuur, maman ?“*

Astfel, duhul colonelului Pavel Vardaru, palavragiu, tembel, nepăsător şi totuşi îndrăzneţ, era prezent în toată casa, sub cele mai diverse eroice înfăţişări.

Vanea mai ştia încă ceva, ce n-ar fi spus să-l fi picat cu plumb topit. În carnetul cu scoarţa de muşama vărgată, mai purta o scrisoare. Pentru *mademoiselle* Follette Fantin, Hotel Majestic, camera 38 ; epistolă mai puţin laconică şi mai tandră, completată cu zece prozaice bilete de bancă.

Mihai ascultase toate peripeţiile cu lăcomia unui însetat în mijlocul Saharei. Cînd Vanea sfîrşi, îi făcu semn să meargă după dînsul, în camera lui, să-l descoase mai pe îndelete.

Prin uşa deschisă, năvăli toată menajeria tantei Laura. Întîi, foxul, întinzîndu-se pe picioarele de dinapoi, pe cele de dinainte, strănutînd şi cerîndu-şi locul în braţe. Apoi, pisica, purtîndu-şi în gură odraslele oarbe... Cînd îi adună pe toţi, se întinse torcînd, cu puii încleştaţi de burtă, sugînd ca patru lacome lipitori. Basetul se încolăci, cu botul înfipt în covor, resignat şi meditativ. Scăpă şi Jack, tîrînd un lanţ subţire şi şchiopătînd de un picior, fiindcă în labă strîngea o bucată de zahăr. În jurul tantei Laura, într-o desăvîrşită solidaritate, se adunase astfel, să o consoleze de indiferenţa epistolei şi de urgiile războiului, care n-o atingeau de la distanţă, o întreagă secţie din arca lui Noe.

Numai Mem, motanul de Angora, impasibil, sări pe măsuţa cu harta războiului. Bombă mai întîi o spinare de dromader şi încovoie coada pufoasă ca o pană de struţ.

Apoi, delicat, cu laba rotunjită, începu să se joace cu steguleţele tricolore, culcîndu-le pe rînd la pămînt.

CAPITOLUL IV

AVUZUL CU PEŞTI JAPONEZI

1

Septembrie veni cu cer palid şi nopţi clare, cum nu mai fuseseră de multe toamne.

Soarele învăluia colinele unduioase ale ţării cu lumina ca niciodată blîndă ; apusurile erau roze ca sideful dinlăuntrul scoicilor ; iar sus, pe mătasea decolorată a înaltului, se topea, alb, şi ireal, cîteodată, numai o fulguire de nor, cîteodată numai o legănare de funigel, dar de atîtea ori risipit, fumul ghiulelelor.

Era coaptă şi bună şi îndelungă toamna, ca în amintirea bătrînilor. Să pîrguie fructele, să rumenească strugurii, să fiarbă mustul, să ghiftuie hambarele, să duduie morile.

Dar sub cerul acesta clement, fără ploaia şi vînturile echinoxului, ceva înfricoşat şi hain strîngea inima oamenilor, ca o pasăre gîtuită.

Cînd listele de morţi deveniră paharul înveninat din fieştece dimineaţă, cîte o femeie se împleticea cu un „a !“ scurt şi, cu fruntea rezemată de perete, ascunsă sub braţul încovoiat, rămînea stană pînă cînd alături nu mai suna nici un vuiet de paşi. Acesta era războiul ? Cu nevinovată surpriză, ochii întrebau dureros şi încă nedumeriţi, cerşind un răspuns de

amăgire. Iar în locul răspunsului, mereu alte comunicate şi alte liste de morţi.

Nimeni nu putea încă să creadă. Pentru aceasta strigaseră, bătuseră din palme, cîntaseră ? Totul făgăduise să fie atît de simplu, firesc, dinainte hotărît şi voios ; şi totul era atît de plin de cutremurare ! Soldaţii cu frunze de tei în ţeava puştilor, de unde niciodată parcă n-aveau să iasă gloanţele ucigaşe, soldaţii cu crengi de brad la roţile tunurilor — unde erau ? De ce chiotul se prefăcuse în geamăt prin somn ? Odihnă speriată, vis întrerupt de vedenii, cînd sufletele se cheamă prin întuneric, din nevăzut. Scrisori rătăcite pe drumuri lungi, de la un mort a cărui mînă, după ce scrisese, era acum în putreziciune cînd ajungea răvaşul. Scrisori unde, cu litere tremurate, copiii îşi trimiteau sărutul lor inocent, căutînd în deşert omul cu pieptul sfărîmat de fier, cu degetele în iarbă, devenit hoit puturos, cu larve în globul ochilor. Şi cadavre fără nume, aruncate de-a valma în gropi, cu ceafa pe căpătîie de piatră. Şi cuţite retezînd braţe cu osul zdrobit. Şi batalioane îngenunchind cu capul în piept sub rafale. Carne înveninată pe trupurile încă vii. Pleoape închise pe lumina ochilor opac sleită, dinţi încleştaţi, vine golite de sînge, carne amestecată cu postav, cu prund, cu rădăcini, cu sfărîmături de alamă.

Acesta era războiul ?

O mare tăcere ghemui răsuflările şi nimeni nu mai înţelese.

Toţi cunoşteau dintotdeauna altfel de moarte.

O taină ori numai o nefericire ultimă, adăstînd la capătul vieţii, undeva îndepărtat, unde gîndul nici nu voia să se oprească. Pentru acest sfîrşit cuminte, discret şi patriarhal, la fiecare margine de oraş ori de cătun se afla un cimitir la o parte — locaş întru odihnă eternă, cu flori cuvioase şi simple, cruci aliniate, cărări înverzite şi loc de îngenunchere, unde deznădejdea învaţă pe încetul să se prefacă în resignare. Familiile de aci îi regăseau pe cei de acolo. Prietenii nu erau pentru totdeauna pierduţi. Şi cei care-au iubit, încă veneau să cheme o umbră imaterială deasupra movilei unde, înlăuntru, materia era neantizată de viermi. Iar acum, acest lucru nou, absurd şi neînţeles ! Moartea culegînd de oriunde, într-ales, trupurile cele mai sănătoase, minţile cele mai tinere, inimile cele mai calde — şi morţii risipiţi în viroage şi la margini de drum, în mlaştini şi pe creste de stînci ; pretutindeni unde nu mai pot fi regăsiţi să dea împăcarea omului cu misterul ultim : un mănunchi de flori tomnatice lîngă o lespede cu un nume săpat, unde să îngenunchezi.

— Mamă, în toamna aceasta nu mai pleacă cocorii ?

Dar cine ştia unde s-au ascuns înspăimîntate păsările cerului ? Acum, sus rotea un vultan cenuşiu şi stoluri de porumbei albi, iar din guşa lor lepădau jucăria înflăcărată, ca să ucidă copilul cu ochii albaştri şi femeia cu ochii plînşi.

Bucureştii se dezmeticeau în mijlocul acestei spaime, după superbele-i bătăi cu flori...

Convoaie nemaivăzute ; camioane gonind către spitale ; căruţe ţărăneşti, sărace şi fără frumuseţe, înşiruindu-se pe străzi ; iar în locul limuzinelor şi faetoanelor, cînd un automobil spinteca repede mulţimea, alb de praf, cu roţile căptuşite de noroi, ochii desluşeau în praf şi în noroi o şuviţă subţire de sînge, încă nu deplin zbicită.

Pe urmă trecu şi octombrie. Cerul se posomorî. Din burniţă se desprinseră alte fantome. Literele negre ale comunicatelor evocau numele atîtor plimbări de vară : Predeal, Rucăr, Bran, Cîmpulung, valea Oltului !

Sunetele deşteptau în minte dimineţi cu mult soare, aburi destrămîndu-se pe vîrfuri de brad, un automobil alergînd sprinten pe şosele în serpentină, schimbînd la fiecare cotitură peisajul, vile la margine de poieni, o amintire, un rîs, un şipot rece, un sărut furat, o fluturare de batistă ; atîtea fericiri, atîta lumină, edenul pentru totdeauna pierdut !

Acum, acolo, vuietul tunurilor clătina piscurile şi ăuia în văgăuni ; fiecare braţ de pămînt era păzit pe brînci, sub gloanţe care se înfigeau în cap, iar la Predeal, în gara prăbuşită, trupul soldatului încremenise sub cărămizi, strîngînd micile bilete colorate de vilegiatură în pumnul mort.

Sub norii tîrîndu-şi pîntecul negru aproape de pămînt, în ploaia necontenită şi mucedă, se revărsa din strîmtorile văilor puhoiul uniformelor cenuşii. Drumurile se înnegriră de curgerea fără capăt. Un pod sărea în aer cu fiarele răsucite, şi a doua zi, capetele unite la loc lăsau să se scurgă mai adînc spre miezul ţării furnicile mărunte şi multe şi repezi.

Înainte, sfărîmături de oaste, tîrînd piciorul, cu drapelele strînse, cu cai betegi, cu chesoane lovite ; soldaţi dormind în mers, sate în bejenie regăsind din nou alaiul tragic al cronicilor. În urmă, casele fără cîini, uşile trîntite în lături, fîntîni sleite.

Şi de tot în urmă, cu toate drumurile închise, rătăcitoare, întreaga oaste de la Cerna.

Din noaptea umedă se lămureau umbre orbecăind, cu mişcări ireale de stafii.

— Ce sat e ăsta, camarade ?

— Cine să-l ştie ? Nu ne mai înţelegem unul cu altul... Parcă nu mai sîntem oameni. Poate-i Grunjii, alţii zic că-i Răstoaca...

— Ce unitate, camarade ?

— Divizia 17, regimentul 15 Războieni...

— De unde veniţi ?

— Acum din urmă, de la Jii, să trăiţi !

Ofiţerul vrea să-i întindă în întuneric pachetul de tutun, dar soldatul a dispărut înghiţit de noapte. Şi alte umbre se tîrîie în beznă, în scîrţîirea de cară, în scrîşnetul de copite.

Iar un cîine latră undeva, pustiu.

— Ce sat e ăsta, camarade ?

Locotenentul Virgil Probotă nu-şi mai simţea de mult picioarele în cizme, mantaua udă atîrna pe trup cu pulpanele îngreuiate de noroi, trupa bîjbîia pe marginea şanţului.

Nici foame, nici sete — o singură dorinţă deznădăjduită : să doarmă, să doarmă. Undeva, întins sub un acoperiş, ferit de curgerea îngheţată care pătrunde în oase. I-a crescut barba ţepoasă şi roşcată. De mult din minte i-au pierit toate legile lui Linné[1], Harvey[2], de Vries. Cu indiferenţă îşi aminteşte că are nevastă, copil : Maria, Dinu... Toate s-au petrecut în altă existenţă, sînt undeva, într-un trecut himeric.

Acum e un fost om, tîrîndu-şi picioarele, fiecare cu cîte două ocale de noroi, cu umerii încovoiaţi, cu înfăţişare îndobitocită ; o vietate inclasificabilă în nici o categorie zoologică, un biet animal nefericit, izgonit, pîndit, istovit, care vrea să-şi ghemuiască într-o scorbură ciolanele.

Cele dintîi case. Un sat. O fereastră cu lumină. Ce caldă e o fereastră cu lumină ! Mai sînt oameni care au case, un pat, un jîlţ la gura focului, unde să ţi se urce copilul pe genunchi şi să-i simţi obrazul fraged lîngă obrazul tău ?

O momîie păşeşte peste şanţ, calcă alături.

— Tu eşti, Mitrule ?

— Eu, s'trăiţi ! murmură încet caporalul.

---

[1] *Karl Linné* (1707—1778) — naturalist suedez.
[2] *William Harvey* (1578—1657) — medic şi fiziolog englez.

— Ei, ce veste ?

— E Răstoaca, domnu locotenent. Batalionul doi a trecut înainte. Nu putem rămîne, tot satu-i ocupat...

— Ce vorbă? Cum ocupat ?

— Artileria, domnu locotenent!... Cîte zece oameni într-o casă. Unde ajung, se „instalează“ ca boierii. După ce au bătut cu tunurile în noi, nu mai încăpem de dînşii... Şi domnu maior a „constatat“. Zice să întindem corturile la margine...

În ogrăzi, după gardurile de salcie, se aud caii ronţăind, glasuri de oameni. S-au aprins focuri.

Umbrele, între flăcări şi noapte, se mişcă gigante. Unul dondăne un cîntec de acasă.

La cea din urmă lumină, Virgil Probotă nu mai poate răbda.

— Mitrule !

— Ordonaţi...

— Intru aci. Mi se învîrte tot înaintea ochilor. Trimiţi pe Costache la mine.

— N-aveţi să găsiţi loc, domnu locotenent. Credeţi-mă, zău ! Vă facem noi foc. Aci toţi stau claie peste grămadă... Vă fierbem ceai cu rum...

— Îi scot afară. Au mers călări, pe chesoane...

Virgil Probotă împinge duşmănos cu umărul poarta de leaţuri, care se deschide greu, descriind un început de circonferinţă în pămîntul ud. Îşi lasă jos gluga, să se vadă chipiul de ofiţer.

Cîţiva soldaţi dorm pe prispă. Caii moţăie în picioare. La lumina unei gazorniţe, un soldat, în tindă, lustruieşte o pereche de cizme ofiţereşti. Două ferestre cu ochiurile astupate de mantăli filtrează numai o aţă de lumină.

Soldatul e dezbrăcat de tunică ; a întins-o să se usuce. Cînd vede ofiţerul în prag, scoate cu greu mîna înfundată pînă dincolo de cot în cizmă, lipeşte călcîile.

— Trăiţi !

— Bună, camarade. Un pat de dormit nu s-o fi găsind pe la voi, băiatule ?

— Nu se află, domnu locotenent...

Apoi, văzînd că Virgil Probotă pune mîna pe încuietoarea uşii, face un pas şi acoperă intrarea cu pieptul.

— Vă rog, să iertaţi. Avem un domn ofiţer rănit greu...

Virgil Probotă îi dă peste mînă :

— Am mai auzit povestea. E veche !... Inventaţi altceva...

Trînteşte uşa de perete. Pe laviţă, un om întins drept, cu obrazul palid, învelit cu mantaua pînă la bărbie. Întoarce numai privirea albastră, înfiptă pînă atunci în grinzile tavanului. Miros de alcool, de eter, de iod.

O ordonanţă culcată la picioarele laviţei sare uitîndu-se cînd la ofiţerul de la uşă, cînd la rănitul din pat, ca şi cum ar întreba : „Ce ordonaţi ? Să-l aruncăm afară ?...“

Ridică fitilul să mărească lumina.

Virgil Probotă îşi scoase chipiul, încurcat. De data aceasta a dat greş. Un adevărat rănit. Nu simte compătimire pentru el — numai un fel de dezamăgire duşmănoasă. Atît de hotărît era să cucerească prin orice mijloace un culcuş cald, sub un acoperiş !...

Îşi rosteşte numele, gradul, unitatea, apropiindu-se de pat :

— ...te rog să mă ierţi... Patruzeci de kilometri pe jos fără oprire. Căutam un adăpost. N-am crezut ce spune soldatul. S-au învăţat să mintă. Vorbesc despre răniţi grav, şi înlăuntru îi găseşti stînd la sfat, sau ofiţeri jucînd cărţi...

Rănitul scoate încet mîna, cu fereală, de sub manta, o întinde vorbind cu glasul tăiat, atît cît îi îngăduie

pieptul străpuns, cu bucăţi de postav împinse în torace.

— Nu e nimic... Mă numesc locotenent Constantin Iliescu. Ia loc, te rog... Ioane, dă hainele la o parte... O să se găsească un colţ şi pentru dumneata. Aştept din moment în moment ambulanţa.

Locotenentul Constantin Iliescu îşi înăbuşă tusea. Priveşte cu atenţie în grinzile afumate. Apoi, cînd tusea a trecut, după ce a dus batista cu pete roşii la gură, dă să zîmbească :

— Am plecat cu un vagon pe care scria Bucureşti-Budapesta, 48 ore !... Şi-acum, iată !...

Virgil Probotă făcu un semn vag cu mîna, fără să găsească cuvinte.

Toţi plecaseră într-un asemenea vagon, cu asemenea inscripţie.

Ochii rătăcesc pe pereţii văruiţi alb, la icoana sfîntului Nicolae cu mănunchi de busuioc, la candelă; un chilim vărgat, în fundul laviţei, zestrea fetei : perne şi plapome clădite pînă-n tavan. Afară se aud caii strănutînd. Un cocoş deşteptat cheamă pe cel vecin, în noapte. Privirea lui Probotă se întoarse la rănitul întins, cu ochii albaştri sticloşi de durere. Titel Iliescu, prietenul lui Radu Comşa, primise astfel botezul războiului. Nu se tînguia, nu simţea părere de rău ; în sfîrşit, trăia altceva decît plictisul care-l mistuia înainte de a fi încercat ceva. „Statul" lui Vasile Breazu dăduse ordin : se supusese. Fără să crîcnească, întocmai ca şi Vasile Breazu, care lustruia cizmele în tinda de alături. Dar de ce atîta ruinare de prisos, atît prăpăd, atîtea vieţi ?

Ochii celor doi oameni se întîlniră şi se cercetară o clipă.

Pe urmă, Virgil Probotă privi în pămînt ; Constantin Iliescu, în grinda tavanului.

Nu se cunoşteau. Poate nici nu se văzuseră vreodată. Erau totuşi apropiaţi, măcar prin această mare nefericire comună. O clipă au simţit trecînd printre ei îndemnul acelor cuvinte puţine şi rare, care nu mai sînt articulaţii, ci sufletul liber, lăsat să curgă. Acum clipita trecuse. Tăcerea era între dînşii, din nou impenetrabilă şi indiferentă, cum se cască îndeosebi între oamenii răstălmăcirilor cărturăreşti. O tăcere, ronţăită de tictacul mărunt al ceasului pe masă, la căpătîi, de şiroitul ploii în streaşină.

Virgil Probotă se văzu de prisos şi grotesc, acolo, pe marginea lăzii, cu chipiul pus pe genunchi, cu cizmele grele de noroi, din care se întinsese pe podea un şerpişor negru de apă. Se ridică.

— Încă o dată, mă ierţi. Un rănit... înţeleg.

— De ce ? Se poate improviza un pat.

— Mulţumesc !... Găsesc aiurea. Avem corturi. Îţi urez însănătoşire repede...

Pe urmă, întorcîndu-se :

— Îţi pot fi de vreun ajutor ?

Rănitul clătină capul.

— Am camarazi, băieţi de inimă. Îngrijesc dînşii... Sînt plecaţi la ambulanţa diviziei... A noastră s-a sfărîmat într-un şanţ.

Locotenentul Probotă ieşi în vîrful picioarelor ; locotenentul Iliescu privi iar neclintit, în grinda tavanului.

Soldatul micşoră la loc lumina lămpii. Cel din tindă isprăvise de lustruit cizmele. Bea acum ceva fierbinte dintr-o gamelă care fumega.

Afară, din negrul umed, înaintă caporalul.

— Tot aici eşti, Mitrule ?

— Trăiţi, domnu locotenent, v-am aşteptat. Ştiam că o să vă întoarceţi. Vă facem noi un ceai, d-ăla

grozavul. Rum are don sublocotenent. Pentru foc, ne-au dat aşchii uscate flăcăii ăştia.

Doi soldaţi salutară din întuneric.

Virgil Probotă îşi trase gluga udă peste chipiu.

2

Şi a doua zi, înainte de luminatul de ziuă, în semiîntunericul murdar, cu pîcla îmbibînd vîscoasă hainele, trupa se tîrî mai departe, pe drumul la capătul căruia se aflau undeva Bucureştii.

Alţi Bucureşti decît cei dintotdeauna. Rafturile magazinelor golite. Măhălălile înghemuind coadă la brutării, de cu noapte. Calea Victoriei pustiită de norodul plimbăreţ de altădată. Nopţile spintecate de săbiile iluminate ale proiectoarelor.

Cleştele se strîngea. Fiecare spărtură de front îi împuţina zilele. A învăţat să nu mai sărbătorească nici o victorie, să n-o mai aştepte.

Generalii scoşi din comandă, numirea altora proaspeţi au adus o bucată de vreme nădejdea unui salvator de roman epic, providenţial personaj, care să răstoarne magic soarta bătăliilor. Pe urmă, nici în aceasta nu mai crezu nimeni. Iar trenurile cărau spre Moldova, şi mai departe, spre Caucaz, spre Crimeea, spre Cherson, războinicii cei mai înfocaţi, şi lăzile cu argintării, şi cutiile de pălării, şi căţeii cucoanelor.

Ministerele erau pe jumătate golite. Îşi trimiseseră arhivele la Iaşi. „Cînd pleci ? Cu cine pleci ?" Întrebatul răspundea grăbit, evaziv, cu un semn vag al mîinii ; ascunzîndu-şi fricos „învîrteala", să nu i-o descopere şi celălalt, ca să-i zădărnicească rosturile cu cine mai ştie ce îmbulzeală şi concurenţă.

Radu Comşa nu mai trecea decît un ceas pe la minister.

Biroul fiinţa numai pe hîrtie.

Cîţiva plecaseră înainte cu ordine şi compartimente speciale, în vagoane oficiale.

Domnul Bîrzotescu uita să ofere ţigări din tabacherea cît un geamantan. Cu mustăţile pleoştite, nu-şi mai freca mîinile exclamînd : Bravo — perfect ! Iar cînd îşi sufla nasul în batistele cadrilate, în locul formidabilei detunături de canonadă scotea un sunet împuţinat, rebegit şi ridicol, ca plesnitura unui pistol de soc.

— Cînd pleci, domnule Comşa ? Familia Vardaru a început să împacheteze ?

Familia Vardaru începuse să împacheteze ; cel dintîi vagon şi cele dintîi camioane plecaseră la Iaşi, la casa bătrînească, unde aşteptau Cora şi Ralu Vardaru, surorile lui Mihai.

Alexandru Vardaru străbătea neobosit drumurile la cele trei moşii din Muntenia, ale lui şi cea a colonelului Pavel Vardaru, organizînd convoaiele care trebuiau să plece, lăsînd oamenii de încredere, împărţind hambarele serviciilor de manutanţă.

3

Într-o dimineaţă de la sfîrşitul lunii noiembrie, automobilul gîfîia greu pe şoseaua judeţeană desfundată de ploi, spre Arpăşeşti.

Ploaia curgea purtată în pale de vînt.

Totul era de culoarea leşiei, posomorît şi mortuar. Soarele nu se mai arătase de săptămîni. Îl bănuiai numai, dincolo de plumburiul norilor, stins şi răcit. Zarea era fără nici o dungă de pădure. Abia ondu-

lată de movili golașe. În fund, spre răsărit și miazăzi, începea Bărăganul.

Mașina se încrucișa cu pîlcuri de infanteriști, grupuri răzlețe de călăreți, sotnii rusești; o întreagă armată în derută, fără comandament și combatanți, rătăcind fără țintă în spatele liniilor de bătaie. Cîmpul era negru, pustiu; porumbul necules putrezea vînăt și țărna ogoarelor zbura cîteodată în bulgări moi, din copitele unei ștafete care tăia drumul de-a dreptul.

În fundul automobilului, numai pe jumătate apărați sub capota de pînză impermeabilă, Alexandru Vardaru și Radu Comșa tăceau, înfășurați în blănuri. Mai rămîneau atît, Arpășeștii, și toată averea Vardarilor era pusă la adăpost, așa cum se putea pune ceva la adăpost pe aceste vremuri. Alexandru Vardaru își număra în minte etapele unde trebuiau să poposească cirezile de vite în drum, se întreba unde vor încăpea la conacul de la Chioaia, de lîngă Iași, atîta puzderie de vaci, de cai, de oi, care, căruțe, mașini, cîte mînase de la cele trei gospodării de aci.

Radu Comșa, cu obrazul bătut de ploaia rece, cu pleoapele strînse sub înțepăturile vîntului, se lăsa purtat de gîndurile care întotdeauna izvorăsc nehotărît și neisprăvit, cînd mergi drum lung, în ploaie, cu orizontul încins pretutindeni de neguri, populat de fantasme.

Nici vorbă nu mai putea fi de front, de renunțare la ordinul care-l ținea în serviciul vag și lipsit de orice eroism. Ar fi însemnat într-adevăr, de această dată, o bravură copilărească. Un pai mai mult, aruncîndu-se de bunăvoie în puhoi. Cu ce folos? Într-al cui folos?

Și roțile săltau înainte peste bolovani, se înfundau în mocirle, motorul gîfîia astmatic, respira înviorat cînd scăpa pe o postată de drum mai neted.

Dar Alexandru Vardaru ce gîndea la aceasta? Cum îl judeca? Nu era oare în adîncul tuturor gîndurilor o umbră, un început, o bănuială măcar de ușor dispreț pentru omul valid care se lăsa atît de ușor alintat de o soartă prea generoasă?

Radu Comșa se răsuci pe jumătate în blana care-l înțepenea, să citească pe fața lui Alexandru Vardaru bănuiala acestei judecăți. Vardaru, clătinat pe pernele moi, își scoase țigara de foi din gură și blestemă:

— Afurisit drum!... Nu mai ajungem în dimineața aceasta.

Rămase în urmă o companie înșirată în turmă: ofițerii pășind pe cărarea de la marginea șanțului, negri de noroi, cu mantălile descheiate, cu capetele în jos — posomorît convoi.

Radu Comșa gîndi: „Unul dintre aceștia ar fi trebuit să fiu eu. Și merg liniștit, confortabil înfundat în perna moale, învelit în blana caldă, ferit de toate riscurile, și de riscul ultim, acel de unde nu este nici o scăpare."

Alexandru Vardaru păru că-i ghicește gîndurile. Îi puse palma înmănușată pe genunchi:

— Ai fi vrut să fii în locul lor? Ai? Mărturisește... Ți-am citit în ochi... Ca să te ducă la moarte sigură și inutilă un general imbecil care socoate războiul o manevră, doar ceva mai dezordonată...

Radu Comșa își deschise blana, ca să-l bată vîntul și ploaia. De cînd aștepta explicația aceasta!

— Domnule Vardaru, de mult simt o piatră pe suflet...

— E un bagaj incomod pe vremurile acestea, rîse Vardaru, ținînd țigara departe și privind-o cu luare-aminte să nu-i sfărîme scrumul în hurducările mașinii.

Gluma căzu duş rece peste pornirea lui Comşa. Tăcu o clipă, apoi încercă să reia firul, fără nici un entuziasm :

— Nu ştiu dacă e un bagaj incomod... Dar, domnule Vardaru, omeneşte vreau, înaintea altora, să mă stimez eu. Ca să te aştepţi la cruţarea aproapelui, trebuie mai întîi să fii tu sever cu tine însuţi...

— O-la-la ! Eşti confuz, Radule... Nu pricep ! Intrăm în domeniul obscur al aforismelor ; Marc Aureliu, Rochefoucauld, Schopenhauer...[1]

Apoi, văzînd figura mîhnită a lui Comşa, îl bătu pe genunchi.

— Haide, Radule, spune !... Gluma, chiar stupidă, e cîteodată singurul mijloc ca să rezişti deprimării. Santinelele îşi sprijină bărbia în baionetă, ca să nu adoarmă... Vezi că m-am molipsit şi eu de genul aforistic ?... Treci peste această contradicţie.

— Spuneam de severitate faţă de tine însuţi... Mă simt jenat în situaţia aceasta neclară, pe care dumneata ştii mai bine ca oricine altul că n-am căutat-o. Am acceptat-o numai. Dar şi acceptarea, cîteodată... În ochii soldaţilor şi ai ofiţerilor pe care roţile îi împroşcau adineauri, era greu să citesc ? O reflecţie firească şi legitimă : „Iată un om tînăr, voinic, fără nici o meteahnă. Călătoreşte confortabil. Fără nici un risc. Pentru el toate amărăciunile noastre nu există. E un om pus la adăpost, unul din cei cîteva mii de oameni puşi la adăpost. Şi toţi ştim de ce fel de providenţă puşi la adăpost ! !..."

Un hop scutură maşina şi scrumul ţigării lui Alexandru Vardaru căzu, ceea ce pentru un fumător de havane ia proporţiile unei catastrofe.

[1] *Marcus Aurelius Antonius Augustus* (121—181) — împărat roman ; de la el ne-a rămas o culegere de *Maxime* în limba greacă. *François, duce de la Rochefoucauld* (1613—1680) — moralist francez. *Arthur Schopenhauer* (1788—1860) — filozof idealist german.

Vardaru îşi privi consternat ţigara decapitată, apoi o aruncă în noroi.

Se întoarse cu totul spre Radu Comşa, vorbind cu alt glas, îmblînzit, pe care puţini i l-ar fi recunoscut :

— Radule, înţeleg perfect !... Ştii bine că înţeleg mai multe decît vreau uneori să par... Dar deschizi o discuţie inutilă. O boală de Hamlet categoria a patra : să iei sufletul, să-l storci, să-l învîrţi, să-l torturezi pînă rămîne o biată cîrpă cu urmele degetelor pe el — a fi, ori a nu fi — jucat la Zimnicea. Tu socoţi războiul terminat ?... Poate să dureze un an, mai mult. E un război de epuizare. Va veni rîndul tuturor. Nici eu nu te-aş opri ! M-ar mîhni chiar, dacă aş fi nevoit să-ţi spun eu atunci : „Radule, acum da ! E timpul, ai datoria..." Ştiu însă că aceasta n-o să fiu nevoit s-o fac. Dar acum ce-ar folosi — hai să-i zicem — eroismul tău ? S-o înşiri prin noroaie ca nefericiţii de adineauri ? Nu ştiu unde merg, de ce, pînă cînd... Un deprimat mai mult. Ai idee măcar unde ţi-e regimentul ?... N-ar fi ridicol să te prezinţi : „Am venit să iau parte la epopeea eroică a retragerii...", şi după aceea un imbecil să te uite, cu unitate cu tot, în cine ştie ce păragin, ca să măreşti convoiul prizonierilor ? Priveşte toate situaţiile, fără de panica din jurul nostru ! Calm... Are să-ţi vină rîndul şi o să fiu mîndru de tine, Radule, sînt sigur, tot atît cît de Pol, pe care l-ai văzut acum : sub tembelismul lui incorigibil s-a arătat cu simplitate brav şi logic şi consecvent cu el însuşi ; a luat viaţa în glumă ; e oare moartea pentru el ceva mai serios ?... Pînă atunci, de ce însă acest hamletism, dostoievschism ? Trebuie ?... Nu trebuie ?... E bine ?... Nu e bine ?... Gîngăveală de abulici incapabili să se hotărască la o acţiune precisă !... Eu văd viaţa jalonată cu puncte de reper sigure ; aceasta trebuie să o fac, aceasta nu ! Am un singur criteriu. Morala mea ! Cred în

ea, nu mă îndoiesc. Judecata mea mă absolvă de a tuturor...

Radu Comşa tăcea, privind în noroiul drumului, din care stropii de sub roţi săreau ca lăcustele. Simţea uşurarea care se destinde întotdeauna cînd gîndurile tale ţi le rosteşte altul, să-ţi adoarmă cele din urmă îndoieli.

Alexandru Vardaru aprinse altă ţigară şi cuprinse cu ochii întinderile învăluite în neguri.

— Ne apropiem...

Apoi, după o tăcere lungă:

— Ne apropiem şi acum e rîndul meu, Radule, să-mi adun toate silinţele ca să birui o mare mîhnire. Tu ştii... Arpăşeştii erau moşia Elenei. Aci am trăit cei dintîi ani de căsnicie. Aci s-a născut Luminiţa... Era o moşie părăginită. Abia îşi acoperea dobînzile datoriilor. Bătrînul Arpăşeanu, socru-meu, era om moale, nehotărît, incapabil de energie; decît să ridice pe piloţi un hambar pornit la vale, se văieta o lună că i se ruinează gospodăria. Un al doilea Pol!... Am ridicat tot de la pămînt, ca şi la Făloasa. Casele oamenilor erau după pilda conacului. Ruină, garduri sparte, bordeie, viaţă de troglodiţi... În cinci ani au devenit un sat model. Toate casele împrejmuite, acoperite cu tablă, livezi, plante furajere. Le-am făcut bancă. Am adus vite de rasă, stupi. Tot ce-am văzut aiurea, unde fiecare palmă de pămînt e stoarsă de tot ce poate fructifica. Nu din altruism. Din logică. Pentru a avea pace cu oamenii pe care ni-i scoate foamea şi sărăcia din minţi. Ai să vezi satul, conacul, moşia... O muncă de om! Nici nu-ţi închipui satisfacţia, cînd ceva a crescut din voinţa ta. Ca un pom răsădit. Cine spunea aceasta? Confucius [1], ori nu ştiu ce asiatic. „Cine a plantat în viaţă un pom n-a trăit

[1] *Confucius* (551—479 î.e.n.) — legislator şi filozof chinez.

degeaba!..." E o faptă a ta, nu o vorbă! Nu utopii, socialism, falanstere[1], construcţii alături de realitate, reverii de bibliotecă, ieşite din capul unor oameni care n-au fost în stare să-şi clădească o casă a lor, dar se găsesc gata să reclădească societatea!... Pe mine nu mă încurcă teoriile, în viaţă. Şi nici nu-s reformativ! Am pasiunea organizaţiei, fireşte şi recompensa... Şi acum trebuie să le părăsesc toate! Să se aleagă cine ştie ce!... E moşia Luminiţei. Are să fie a ta. Aici şi-a petrecut vacanţele de şcolăriţă. În camera ei nici un lucru nu e clintit. În fiecare toamnă, pînă în anul acesta, venea aci măcar o lună... O iubesc slugile, oamenii, o recunosc cîinii, caii din grajd. Şi din toate acestea ce vor face ei, mîine?... E aci şi mormîntul Elenei... Iată, Radule, cum devii sentimental, chiar cînd vrei să dai la alţii lecţii de fermitate!...

Alexandru Vardaru se sili să zîmbească, persiflîndu-şi această slăbiciune de o clipă.

Dar nu izbuti şi nu mai încercă.

Trăgea din ţigara de foi, fără să mai ia aminte la scrumul desprins la fiecare clătinare nervoasă de mînă. Radu Comşa îl simţea alături, mai mult decît îl observa. Aşadar şi în omul acesta activ, aspru, tiranic, se ascundea, pitită, o floare fragilă a himerei. Pasiunea energicilor: nevoia de a domina realitatea, de a scormoni puterile latente, de a crea ceva chiar dacă nu e aşa de dezinteresat, cum ar specula alţii aparenţele: stupii ţăranilor, livezile, „satul model!"... Vorbea despre ele cu alt glas. Cine-ar fi recunoscut pe omul temut, cu cleştele vorbei neîndurat, de care tot atît se intimida domnişoara Betty, dactilografa, ca şi Mariţa, slujnica, cu ochii de culoarea pelinului

[1] *Falanster* (în doctrina social-utopică a filozofului francez Ch. Fourier) — clădire destinată membrilor unei comunităţi.

veşted, ca şi adversarii de la bară, ca şi cei din parlament ?

Maşina intrase pe hotarul moşiei.

Alexandru Vardaru se îndreptă de mijloc să privească miriştile cu ochi de stăpîn. O clipă fu nemulţumit că vede o pîrloagă încă nearată, cum poruncise ; apoi amar îşi aminti că acum e de prisos. Porumburile erau culese. În jurul unor girezi de paie, în mijlocul miriştii ţepoase şi vinete, încolţiseră pete verzi de grîu, din boabele scăpate în pleavă la treier. În tufişurile de măcieş de la marginea drumului fugi un animal cenuşiu. Fructele roşii, ude de apă, luceau — cercei de mărgean.

Satul se ivi din pînza ploii, cu gardurile de nuiele meşteruit împletite, cu livezile plantate geometric ; pomi înşirîndu-se din fiece parte în linie dreaptă şi în diagonală ; casele la o parte, cerdacuri cu stîlpi vopsiţi, ferestre largi, glastre. Conacul se afla în celălalt capăt. La primărie opri o clipă. Vardaru porunci străjerului :

— Să vie Iacovachi la curte !... Şi şeful de post. Hait, trap !...

Cîţiva soldaţi în ogrăzi. Cai militari pe ici-colo, cu frîul prins într-un stîlp de poartă.

La curte, cînd se deschise poarta, argaţii ţîşniră din toate cotloanele. Maşina viră între pini, plopi şi tei, pe şoseaua curbă, cu prundiş şi nisip galben, bătătorit şi spălat de apă ca un drum gudronat. Opri înaintea peronului ; pînă să se desfacă din blăni, jupîneasa era gata cu cheile.

— Ce veste, Varvaro ? Ce-ţi fac copiii ?

„Copiii" erau orătăniile de toate rasele, colecţionate de Vardaru din toate expoziţiile : gîşte gigante şi cocoşi pitici, păsări împintenate şi cu crestele ascunse de coafuri enorme, o adevărată grădină de aclimataţiune pentru care Varvara arăta mare orgoliu.

— Sărut mîna, boierule !... Dumneavoastră să ne aduceţi veste, că pe la noi ce ne-ajută mintea să ştim ?... Copiii ? (Aci obrazul Varvarei se lumină ca şi cum ar fi fost vorba de autentice odrasle). Copiii sînt bine, sănătoşi ! Nu ne-a pierit nici un pui şi Prinţesa (prinţesa era păuniţa) ne-a scos unul alb... Parc-a ştiut pofta duduiei Luminiţa, să aibă un păunaş alb...

Argaţii făcură cerc, cu pălăriile în mînă.

— Ce e cu voi, Năstase, Eftimie, Simioane ?... Şi tu, urîtule, de ce te-ai ras pe cap ?

— Îi ia la Moldova !... Contigentu 919, aşa-i ordinul de la domnu şef dă post.

— Hai, puneţi-vă căciulile în cap şi nu mai căscaţi gura. La treabă ! Vă chem acuşi... Unde-i Tomulescu ?

— Domnu administrator e pîn' la ocoale cu notaru. Ordin să facă numărătoarea vitelor...

— Daţi fuga unul să-l cheme ! Să vină şi notarul.

Cînd împingea uşa să intre, unul îndrăzni pentru toţi ceilalţi, care nu se clintiseră :

— Boierule, oare vin ghermanii ? Zice că să pice dă pă o zi pă alta.

— Şi-ai să-i opreşti tu, cu furca, dac-or fi să vină, Năstase ? Lăsaţi acum. Am spus că vă chem... Varvaro, apă de spălat şi pune să fiarbă samovarul pentru ceai. Ai grijă de Neculai.

— Lăsaţi, că de ceai porunceşte el ca şi dumneavoastră şi mai dihai încă !...

Între slugile de la Arpăşeşti şi şofer dura o veche ostilitate, din pricina ierarhiei domestice.

Neculai purta haine nemţeşti, aştepta să fie servit, fuma ţigări gata, cu carton, şi la o adică, ce mare ispravă făcea ? Se plimba cu automobilul ca un boier. Striga numai din goana lui. Deschide poarta ! Închide poarta ! Şi speria găinile satului ; dacă nu cumva mai şi strivea sub roţi o seamă din ele.

Într-o jumătate de ceas erau spălaţi, focul trosnea în sobă, ceaiul aburea şi în jurul jupînesei două fetişcane dădeau zor.

După ce-şi deşertă paharul, cu gîndul în altă parte, Alexandru Vardaru se ridică :

— Lipsesc un moment, Radule ! Poate vrei să vezi camera Luminiţei, pînă mă întorc ?... Varvaro, deschide ietacul duduiei !... Oamenii să aştepte !

Jupîneasa îl conduse pe Radu în camera Luminiţei. Cu înţelegerea servitorilor care ghicesc îndată fără să întrebe, ştiau acum toţi că boierul venise cu logodnicul duduiei.

Varvara trase perdelele la o parte, deschise o fereastră :

— E cam închis aerul, conaşule... Cu atîtea ploi, au crescut zbîrciogi şi-n piatră seacă...

Înnodă sfoara storului :

— Boierul s-a dus la mormîntul duducăi !... Aşa face întotdeauna cînd vine : întîi acolo, pă urmă celelalte...

Aşeză colţul unei feţe brodate pe masă.

— Iaca masa duduiei, dulăpaşul cu cărţi. Are şi caietele de şcoală în raft... Sub ochii mei a crescut de cînd era atîtica. Am ţinut-o în braţe de cînd trăia biata duduca, Dumnezeu s-o odihnească. Era un pui dă diavol, să nu-ţi închipui : numai în drăcii o ţinea... Acum a crescut, e domnişoară în toată puterea cuvîntului... Dar face un haz cînd îi aducem aminte ! Să mă iertaţi, trebuie să mă întorc la bucătărie...

Rămas singur, Radu cercetă cu o curiozitate lacomă ietacul acesta de fată, cu împletituri de şcolăriţă, cu monograme pe mescioare, cărţi de premiu cu legătura aurită. *Aventurile tînărului Telemac* [1], biblioteca roză,

[1] Roman al scriitorului francez Fénelon, inspirat din aventurile pe care le-a trăit Telemac, fiul lui Ulise, pornit în căutarea tatălui său.

desene şi pasteluri : cîteva fructe, o creangă de trandafir cu un fluture, un cap de madonă. Picturi naive şi stîngace, care nu lipsesc niciodată din arhiva unei absolvente de pension.

Deschise un caiet cartonat, învelit cu hîrtie albastră, cu marginile liniate roşu : *Caiet de Caligrafie al elevei Luminiţa A. Vardaru, cl. II primară, 1905.* „Buturuga mică răstoarnă carul mare. Ai carte, ai parte. Mila e un sentiment nobil. Răbdarea e mama tuturor virtuţilor." Alte caiete. Teze. Caiet de probleme : geometria în spaţiu. Şi caiet de compoziţii în limba română. *Clasa IV secundară, anul 1911 :* „O dimineaţă de primăvară la ţară..." „Natura în poezia populară..." Cîteva flori presărate, pansele, panglici cu violete pictate.

Radu Comşa se aşeză la biroul de la fereastră. Aci, cîteva cărţi noi, probabil lecturile din vara trecută : René Boylesve, Loti, Henri Duvernois, Gérard d'Houville, Colette, Galsworthy [1]... Cerneala uscată pe fundul călimării de cristal. Peniţele ruginite. Un album cu desene, aforisme, nume de colege, de prietene, iniţiale şi maxime :

„Il n'y a d'amour vivant qu'un amour menacé."
„Dans tout premier amour, on aime déjà avant d'aimer."
„Les coeurs délicats sont partout en pays ennemi." [2]

[1] *René Tardivaux* zis *René Boylesve* (1857—1926) ; *Pierre Loti* pseudonimul lui *Julien Viaud* (1850—1923) ; *Henri Duvernois* (1875—1937) ; *Marie-Louise-Antoinette de Heredia,* zisă *Gérard d'Houville* (n. 1875) ; *Sidonie-Gabrielle Colette* (1873—1954) — scriitori francezi. *John Galsworthy* (1867—1933) — romancier şi dramaturg englez.

[2] Numai o dragoste primejdioasă trăieşte. La prima dragoste iubeşti înainte de a fi îndrăgostit. Firile delicate sînt pretutindeni în ţară duşmană. (Fr.)

Scrisul era al Luminiţei. Nu-i bănuise această predilecţie pentru aforistica atît de puţin simpatizată de Alexandru Vardaru.

Şi versuri :

Et le bassin au ciel sans âge
Offre le miroir pur de l'eau
Pour qu'il y mire, en leur voyage,
Le vol céleste du nuage
Et l'aile souple de l'oiseau. [1]

La spate simţea prezenţa Luminiţei, avea senzaţia mîinii uşoare pe umăr, surprinzîndu-l în această percheziţie profanatoare. Cum i-ar smulge albumul, gata să zgîrie ca o pisică !

Şi toate acestea vor fi ale lor, ale lui, cu tot cu Luminiţa :

„Il n'y a d'amour vivant qu'un amour menacé..."

Desigur, altfel visase Luminiţa să-l aducă aci, să-i arate ea cărţile, caietele, amintirile de şcolăriţă, locurile strategice unde se retrăgea pentru a pune la cale farsele de copil zvînturat, banca din grădină, unde a visat după cele dintîi romane, cu volumul pe genunchi şi cu ochii închişi, ca ochii de pisică la amiazi : „prinţul şarmant, tu urîtule, puah..."

Radu Comşa duse la buze un cuţit de fildeş pentru tăiat foile, fiindcă nu e cu putinţă, cînd fusese pe gînduri, să nu-l fi dus tot aşa la buze şi Luminiţa. Îi era sufletul plin de dînsa. Toate obiectele acestea banale se învăluiau în emoţie.

O regăsea astfel în minte, în inimă, mai întreagă decît numai în imaginea prezentă, aşa cum crescuse de la caietul de caligrafie : „Buturuga mică răstoarnă

[1] Şi cerului fără de vîrstă / Oglinda limpede a apei / Bazinul i-o întinde, să privească / Zborul ceresc al norilor / Şi aripa întinsă a păsării (fr.).

carul mare", pînă la manualele spălăcite, la primele reflecţii asupra vieţii :

„Les coeurs délicats sont partout en pays ennemi..."

Şi minunea aceasta unică, un trup, un suflet, crescuse pentru el ; tot misteriosul proces care an de an dezbrăcase cîte o foaie a crisalidei ca să-i dea pe Luminiţa de astăzi, toate fuseseră pentru el. Şi Varvara, care o legănase în braţe ; şi Alexandru Vardaru, care veghease cu încordarea sălbăticiunilor de pădure pentru puii lor încă firavi ; toţi, pentru el o ocrotiseră, tremuraseră... Ce făcuse să merite aceasta ?

4

Alexandru Vardaru intră şi înaintă cîţiva paşi în odaie, cuprinzînd într-o singură privire decorul Luminiţei. Ochii lui ocoliră ochii lui Radu. Şi-i simţea încă tulburaţi de gîndurile de adineauri, la mormîntul Elenei.

În gene, pe păr, pe obrazul cu trăsăturile tari, mai avea încă o pulbere măruntă de ploaie.

Îşi scutură gîtul scurt, cum ar fi scuturat apăsarea unui jug cu care nu era deprins. Îşi frecă mîinile şi călcă mai apăsat, ca prin gesturile exterioare să-şi recapete energia lăuntrică :

— Putem merge, Radule ! Aşteaptă oamenii în ploaie... M-am gîndit. Din casă nu scot decît cîteva lucruri ; de aci, ale Luminiţei, şi din camera Elenei. Obiectele, cum s-ar spune, de o valoare sentimentală... Celelalte, cum le-o fi norocul ! Şi argintăria, covoarele, pun să le zidească în pivniţă. Tocmai se întîmplă să avem material rămas de acum trei ani, cînd am făcut basenul din grădină... Biata Luminiţa !

Ea, care ţinea să nu i se clintească un lucru din „muzeul ei sentimental“ !

Observă un tablou agăţat strîmb. Îl îndreptă, din obiceiul său să vadă totul în ordine ; se dădu un pas îndărăt ca să verifice dacă l-a aşezat bine.

Apoi îndată îşi aminti că e inutil acum.

Avu un sentiment ciudat : o clipă, impulsia să-l strîmbe la loc, ca şi cum ar fi anulat aşa gestul de prisos.

— Ai văzut parcul ? întrebă, arătînd spre fereastră. De altfel o să ai vreme după-amiază, mîine...

Radu Comşa nu prinsese decît o impresie fugitivă din priveliştea pe care se odihneau desigur întotdeauna ochii Luminiţei ; grădina cu alei galbene în cernerea ploii, boschetele de arbuşti desfrunziţi, în care negura se acăţa în scame, trei tei pitici, punînd în fumuriul toamnei pete verzi-albăstrii.

Afară, în jurul peronului, era adunat tot satul : primarul, notarul, şeful de post, oamenii curţii, moşnegi şi femei, chemaţi şi nechemaţi, veniţi să aştepte cuvînt de dezlegare de la omul care-i descurcase pînă acum din toate păsurile.

— Stăm aci, ori mergem undeva la adăpost, sub o şură ?

— Stăm aci, boierule !... Cu ploaia ne-am împăca noi, că-i dă la Dumnezeu. Cu celelalte mai greu, că sînt d-ale oamenilor...

Şi se strînseră cu gîturile lungite, să-i soarbă cuvintele.

Alexandru Vardaru vorbi mai întîi gospodarilor şi autorităţilor. Le dădu sfaturi ca pentru aceste vremuri grele ; dar sfaturi care sunau aspre, ca poruncile. Ordonă primarului să împartă tot ce se afla în magaziile moşiei, dacă nu le ridică armata pînă în ultima zi, fără a uita de bonurile de rechiziţie în acest caz. Celelalte nu mai erau în puterea lui, nici a oamenilor.

Pe urmă, cu argaţii, vătafii şi administratorul, trecu la grajduri, la şoproane, la ocoale şi la hambare, să socotească din ochi convoaiele care trebuiau să plece de a doua zi în zori : tamaslîcurile de boi, cirezile de vaci, turmele de oi, carele. Alese oamenii. Însemnă numele, să completeze hîrtiile de la Ministerul de Război şi de Interne, care aveau să le deschidă toate drumurile şi să le ferească de neajunsuri.

Cînd după două ceasuri se întoarse, oamenii tot mai aşteptau înaintea peronului.

— Avem o rugăminte, boierule... Să ne primiţi şi vitele noastre cu ale curţii... Alegem fruntea şi, ce-or îndura ale dumneavoastră, să pată şi ale noastre... Dăm flăcăii !

— Bine, bade Ilie, cum îţi închipui dumneata că o să purtăm grijă la atîta amar de dobitoace ? Unde să le găsesc adăpost, nutreţ, cînd nici pentru ale mele nu ştiu dacă...

— Boierule, ştiţi că ele-s toată puterea noastră... Dacă ni le-or lua oastea duşmană, putem zice c-am pierit şi noi !

— Dă o molimă peste ele. Să port eu răspunderea ?

— Mai molimă decît duşmanul !...

— Vi le rechiziţionează armata...

— Dacă-s cu ale dumneavoastră, nu le mai rechiziţionează, să fie ele zece armate !

— Le prind germanii...

— Dacă le-or prinde pe cele boiereşti, le-or prinde şi p-ale noastre.

Alexandru Vardaru văzu că n-o scoate la capăt :

— În sfîrşit, lăsaţi ! Mă mai gîndesc. Pînă diseară vă dau răspunsul...

— Va să zică le primiţi ?

— Cum va să zică le primesc ? Am spus că am să văd ! Asta e tot !...

— Boierule, vă faceţi mare păcat cu noi !... După ce ne-aţi dat o mînă d-ajutor ne lăsaţi aşa, în voia urgiei, să ne scufundăm ?...

Omul stătea cu pălăria în mînă, înaintea celorlalţi, cu părul sur în ploaie, şi la fiecare vorbă întorcea ochii către cei de la spate, să capete îmbărbătare.

Hotărîrea lui Alexandru Vardaru slăbea. Aceasta complica tot planul lui.

Vorbi răstit, ca să curme odată :

— Bade Ilie, am vorbit româneşte, mi se pare !... Aşteptaţi să văd. Dacă se poate, bine ! Dacă nu — nu !

— Lasă, Ilie ! rostiră cîteva glasuri. Nu se-ndură el boieru să ne părăsească...

Boierul porunci să i se înhame, îndată după amiază, docarul, ca să meargă la stînă, la ocoale şi la hambare. El pleca a doua zi cu maşina. Radu Comşa rămînea încă, pînă ce aveau să pornească toate convoaiele.

Afară, oamenii tot mai aşteptau. Se încredinţaseră pe ei înşişi că le primeşte vitele. Cîteva babe se plecară să-i sărute mîna. Toţi priveau în pămînt, copleşiţi în şuroiala ploii. Ce-i aştepta ? Învăţătorul mobilizat ; popa bolnav în spital. Numai femei, moşnegi, babe şi copii — toţi oamenii în putere, cine ştie pe unde şi cine ştie cîţi încă în viaţă !

— Boierule, noi sîntem ca neaga rea... Se cheamă că vitele ni le-aţi scăpat. Să vă dea cel dă sus sănătate şi noroc coniţei Luminiţa ! Da noi, tot mai avem o rugăminte...

Alexandru Vardaru îşi pierdu sărita, ori mai mult voi să pară că şi-a pierdut-o.

Voinţa slăbită o clipă îi ameninţa propriul lui avut. Toate mergeau pînă aici. Ca mai adineauri cînd simţise impulsia să strîmbe la loc tabloul îndreptat, se burzului :

— Ia ascultaţi, măi oameni buni ! Credeţi că numai grija voastră o am ? M-aţi tocmit vătav la voi ? Ia mai plecaţi pe la casele voastre !... Ce mai aveţi de spus — să vie doi-trei dintre voi diseară, şi-om vedea. Am şi eu dreptul să mănînc.

— Drept este, boierule.

Oamenii se dădură cîţiva paşi îndărăt şi iar se pîlcuiră, spre poartă, în mijlocul drumului, neîndurîndu-se să intre pe la case.

Pînă în seară, Alexandru Vardaru isprăvise tot, ca un plan precis de manevră, cu fiecare mişcare dinainte prevăzută. Cutreierase toate încăperile, poruncind Varvarei şi argatului care trebuia să zidească în pivniţă :

— Astea, laşi ! Astea merg la pivniţă ! Asta pentru Chioaia !

În camera Elenei dădu peste unul din portretele bătrînului Arpăşeanu, în mărime naturală, în uniforma şcoalei militare Sfînta Tereza din Viena.

Acolo, pe vremuri, părintele Elenei se pregătise pentru cariera militară, la care de altfel renunţase îndată, fiindcă trebuia să se deştepte prea de dimineaţă şi avea prea mulţi stăpîni.

Un răstimp, Alexandru Vardaru ezită. Pe urmă, întorcîndu-se spre Radu :

— În vremuri de astea, orice expedient este permis. Poate mi-or cruţa mai miloşi casa ! Nici ea (nu rosti numele Elenei) nu m-ar dezaproba...

Şi porunci să fie atîrnat tabloul chiar în sala de intrare, ca în ochii celui dintîi feldvebel german care ar păşi pragul să apară tînărul cu chipiul înalt austriac, cu uniforma albastră şi cu nasturi auriţi, cu pantalonii de postav alb, strînşi pe pulpă.

— Cînd vei da cheile, arătaţi portretul ! Spui că boierul bătrîn a învăţat la Viena...

Astfel Mitu Arpăşeanu, măcar acum, din cadra unde apărea cu mustăţile bălane răsfirate între favoriţi à la Frantz Iosef, era chemat cu folos să apere moşia Luminiţei.

Fără voie, Radu Comşa îşi aminti anecdotele despre cîrciumarii din Galiţia, care de doi ani atîrnau deasupra tejghelei un tablou cu două feţe. Pe-o parte, ţarul Nicolae. Pe cealaltă, Frantz Iosef. Toată politica era să întoarcă destul de repede o faţă ori alta, după cum dictau retragerile şi înaintările trupelor ruseşti ori austriace. Hm! Vrednic gospodar Alexandru Vardaru, dar elastică morală sub aparenţa-i şi colţuroasa-i intransigenţă!

Mai neînduplecat s-a dovedit cu oamenii care-şi puseseră toată nădejdea în el să le scape vitişoarele. În zadar rugăminţi, delegaţii, apeluri. Cîteva pe sprînceană, şi gata!

În zori maşina plecă.

Oamenii strînşi pe marginea drumului, posomorîţi şi dezamăgiţi, i-au urat o morocănoasă întoarcere bună şi repede stăpînului tot aşa de morocănos. Cîteva femei îşi şterseră ochii. O fetiţă — nepoata vechilului — opri să-i întindă un mănunchi de flori sărace, de toamnă, leoarcă de apă şi cu frunzele veştede.

La marginea hotarului, Alexandru Vardaru se răsuci să privească înapoi.

Satul abia însemna o linie mai întunecată în pîcla vînătă a ploii. Zidurile conacului şi parcul nici nu se mai desluşeau. Duse, fără să-şi dea seama, mănunchiul de flori la nări. Dar florile nu mai aveau alt miros decît acel de frunze intrate în descompunere.

Se uită la ele, ca şi cum abia atunci prindea de veste că le are în mînă. Alexandru Vardaru cu un mănunchi de flori? Poate cu ochii uzi?... Dădu din

umeri; aruncă mănunchiul în şanţ; aprinse ţigara şi se înfăşură mai bine în blană.

— Neculai, înainte de douăsprezece trebuie să fim acasă!

5

Toată ziua, Radu Comşa se strădui să înlocuiască lipsa lui Vardaru, cît mai deplin.

Supraveghie plecarea cîrdurilor de vite însemnate cu boia albastră în frunte.

Iacovachi, primarul, şi Tomulescu, administratorul, nu-l pierdeau din ochi, căutînd fel şi chip să mulţumească pe cel care avea să fie viitorul stăpîn al moşiei: „Aţi ordonat ceva?... Am trimis întîi oile, cum v-aţi gîndit şi dumneavoastră; merg mai încet la drum şi-s mai gingaşe..."

Radu Comşa nu gîndise nimic, dar aproba cu nemulţumirea că se simte inutil.

Seara, căzu de oboseală. Ploaia foşnea în crengile grădinii. Prin somn îi apăru Luminiţa în rochie de şcolăriţă, pînă la genunchi, cu pulpele goale, cu guler alb, scrobit şi cu fundă neagră de mătase, plecată pe un caiet de caligrafie, scriind cu limba strînsă între dinţi, de atenţia încordată: „Buturuga mică răstoarnă carul mare. Mila e un sentiment nobil." Apoi, îmbrăcată în haine sărace, se făcea plîngînd de i se zguduiau umerii mici: ce lăsaseră barbarii din muzeul ei sentimental?

Doi bavarezi groşi răscoleau cu vîrful baionetelor un foc în care ardea caietul de compoziţii din clasa a IV-a, anul 1911: albumul cu aforisme: *„il n'y a d'amour vivant..."*

Zoe Vesbianu, lîngă un ofiţer de ulani, care nu era decît doctorul Carol Mayer, bătea din palme

şi îndemna, cu rîs desfrînat şi răutăcios: „Au mai rămas *Aventurile tînărului Telemac!*“ Iar doctorul Mayer hohotea şi dînsul, scuturîndu-şi crucea de fier pe uniforma de culoarea fumului, ridicînd mîna de lemn: „Le dau pentru zece vagoane de secară!... Ceasurile dumneavoastră nu se potrivesc: la palat e douăsprezece!... Începeţi bătaia cu flori. Dar energic şi metodic! Viaţa nu e un amuzament!“

Radu se repezi să-i smulgă *Aventurile tînărului Telemac* din mîna validă. O răsuci. Doctorul Mayer se apără cu cealaltă mînă, şi între degetele lui Comşa rămase aparatul ortopedic, de lemn, de piele şi nichel. Acum i se încrunta în faţă, în locul ofiţerului de ulani, Mitu Arpăşeanu, cu uniforma Sfintei Tereza, cu favoriţii şi mustăţile à la Frantz Iosef.

— Ce cauţi, măi? Ce vrei?

— Dar apăr pe Luminiţa... N-o recunoşti? Luminiţa!

Mitu Arpăşeanu se încrunta înainte, fără să înţeleagă, şi cînd încetă, avea din nou figura doctorului Mayer. Porunci numai cu un gest. Cinci bavarezi îl legară la stîlp.

— Ora douăsprezece! rînji doctorul Mayer. Douăsprezece după ceasul nostru, nu după ale voastre din Bucureşti! Să vie doisprezece soldaţi cu douăsprezece carabine încărcate. *Und jetzt, rasch!* Foc de salvă!

Salva pîcîi, ca din puşti de soc, cum sună acum trist nasul domnului Bîrzotescu cînd se vaietă.

Dar gloanţele i-au intrat în carne. N-a fost glumă! Se clatină... Toate se topesc... Şi Luminiţa îşi duce pumnii mici la ochii ei oblici, de musmé...

Radu Comşa se trezi scăldat în sudoare. „Ce vis stupid!“ Sări să dea perdelele la o parte.

Cerul se luminase. O pereche de porumbei gîngureau în fereastră. Aveau penele guşii zbîrlite şi cozile rotate; îşi dezmierdau pliscurile.

Se îmbrăcă repede şi ieşi să vadă ce e cu ultimul convoi. Tomulescu, administratorul, îl aştepta cu cizmele de fost plutonier-major lustruite oglindă.

Convoiul plecase: „Am văzut că dormiţi. N-am vrut să vă deranjez. Executarăm ordinele domnului deputat punct cu punct. Toate au mers strună! Am redus vitele ţăranilor la atît cît să nu ni-i facem duşmani. N-am avut încotro. Tăcură şi înghiţiră! Cred că aţi fost mulţumit dă noi?“ întrebă, netezindu-şi cizmele cu o cravaşă de piele împletită.

Aştepta, bătîndu-şi cizmele cu cravaşa de piele împletită.

Radu Comşa mai inspectă grajdurile acum aproape goale, unde cîţiva cai bătrîni şi betegi mai dormitau cu boturile în iesle; şurile cu maşinile de seceră înălţîndu-şi aripile verzi şi roşii; ocoalele pustii, unde mugea cîte o vită stingheră.

Apoi, cele două ceasuri pînă la plecare, ţinu să şi le treacă singur, în parc.

Cerul era spălat. Soarele încerca să lumineze cu putere odihnită, după atîtea săptămîni de diluviu. Picăturile se scuturau din crengi la fiecare adiere a vîntului. Iar porumbeii care stătuseră ascunşi se ridicau în stoluri fîlfîitoare.

Totul păru din nou, o clipă, fără nici o ameninţare, ca întotdeauna: singur, simplu, durat pentru eternitate.

Radu ocoli pe aleile ude, căutînd banca Luminiţei. Ştia atît: că e sub un tei şi că e scobită dintr-un trunchi întreg, culcat. O găsi, dar nu se putu aşeza pe lemnul care adunase apă în găvanul scobit.

Ramurile negre ale teiului se răsuciră ca o protestare, plouînd un ropot sonor şi rece peste omul străin care viola refugiul stăpînei.

Merse mai departe, printre tufişurile de arbuşti, sure şi spongioase, călcînd peste foi putrede.

Într-un avuz, îndată ce se apropie, peştii roşii se îmbulziră la suprafaţa apei, domesticiţi, aşteptînd cu ochii lor rotunzi şi cu gurile lacom întredeschise darul de fărîmituri pe care desigur îl arunca Luminiţa. Cîteva frunze coşcovite, galben-metalice, pluteau pe luciu, lunecate de răsufletul vîntului în aceeaşi parte, ca minuscule nave grăbindu-se să intre într-o radă jucărie.

Se vedea în apa tremurată cerul răsfrînt, vîrfuri de crengi, zborul alb al porumbeilor.

Era fără îndoială basenul din album :

Et le bassin au ciel sans âge
Offre le miroir pur de l'eau
Pour qu'il y mire, en leur voyage...

Peştii îl priveau neclintit, cu ochii rotunzi şi stupizi. Lui Radu Comşa îi păru rău că n-are ce le zvîrli. Pe urmă, se surprinse gîndind că toate acestea vor fi ale lui şi toată bucuria se posomorî. Venise să caute puţin soare călduţ ; să vadă o grădină miraculos răsărită din paragină, prin voinţa neclintită a unui om, să se umple de amintirea Luminiţei în decorul care să-i explice mai bine sufletul ; şi iată, îşi descoperea un simţămînt vulgar şi netrebnic !

O alee de trandafiri îngropaţi. Alta de peri întinşi pe spalier. Acoperişul de sticlă al serei. Arbuşti necunoscuţi, cu frunzele lucioase şi neatinse de frigul toamnei, cu spini ciudaţi, cu fructe rotunde, mici, violete.

Cînd se întoarse, din fundul grădinii, vîrful de ţiglă al conacului apăru printre copacii desfrunziţi,

inundat de soare. Îşi aminti de casele pe care războiul şi duşmanul le rad pînă la pămînt — tot ce se află aici putea fi devastat într-o singură dimineaţă de luptă. Apoi se gîndi că şi această teamă nu-i venise poate atît de dezinteresat. Şi se dezgustă de el.

Mînca fără nici o poftă. Iar cînd Varvara veni să-i spună că docarul e gata, cerul era din nou învăluit de funinginea norilor şi ploaia se puse iarăşi să curgă.

Îşi aşeză valiza mică la picioare, luă hăţurile din mîna vizitiului să mîne el.

Apoi gîndi că şi aceasta e un fel de intrare în posesiune, un gest de stăpîn, şi trecu hăţurile omului.

— Mai bine, boierule ! făcu Eftimie. Zarif, murgul din stînga, cam are nălucă !... Numai cînd simte mîna mea se poartă ca mieluşelul...

Tomulescu, administratorul cu mustăţi de plutonier-major, mai aşeză colţul pledului în jurul picioarelor, salută milităreşte, ciocnind călcîiele ; Varvara alergă cu un pachet învelit în hîrtie de mătase :

— Pentru duduia Luminiţa !... S-o păzească de ceasul rău...

Era o iconiţă mică, ovală, o Maică Precista săpată în sidef, cu marginile tocite, păstrată cine ştie de cînd şi căpătată cine ştie de unde.

— Haide, copii !

6

În urmă, în ploaie, în negurile toamnei mişcătoare şi imprecise, rămase grădina Luminiţei, teiul cu banca de trunchi scobit, muzeul ei sentimental zidit în ciment, porumbeii deprinşi să ciugulească grăunţele din mînă, peştii roşii şi aurii, care de-acum

în deşert se vor ridica domesticiţi la suprafaţa apei, aşteptînd.

Vizitiul dădu bici cînd ieşiră din sat ; caii o luară la trap întins.

Aveau douăzeci de kilometri pînă la şoseaua naţională ; de aci, doisprezece pînă la gara unde Radu trebuia să prindă un tren pentru Bucureşti.

Drumul era pustiu. Toate cetele răzleţe de soldaţi, de alaltăieri, intraseră în pămînt.

La o cotitură de cale, între ţarine, pe marginea şanţului, ghemuit într-un suman şi pe cap cu o glugă dintr-un sac, un moşneag ori poate o femeie bătrînă, nu se lămurea bine, căta spre cerul păcuriu de nori, cu înfăţişarea deznădăjduită a omului de ţară cînd aşteaptă grindina şi toate năpastele de sus.

Întoarseră, şi Radu Comşa şi vizitiul, ochii într-acolo.

Se vedea în vînăta zare un foc, ori era numai o părere ?

— Arde spre Ploieşti ! spuse omul şi înteţi caii.

În şosea, intrară într-un viermăt de lume neînchipuit.

Armată şi căruţe, curgînd spre Buzău. Trupe de infanterie şi chesoane, călăreţi singuratici, trăsuri încărcate pînă în vîrf, cîrduri de vite, camioane, oameni înjurînd, împingîndu-se, plesnind bicele ; căruţe sfărîmate în şanţuri, răniţi cocoţaţi în vîrful furgoanelor cu furaje ; o forfotă înecată în glod, tîrîndu-se ca o omidă cu mii de picioare de-a lungul şoselei neîncăpătoare, din care se revarsă, pe de lături, puhoiul în cîmpuri.

— Am luat-o rău !... se scărpină vizitiul. Mergem împotriva apei !...

Şi cîrmi pe un drum mai lăturalnic, pe care îl ştia numai el.

Pe măsură ce înaintau, geana focului dinspre Ploieşti se lărgea. Norii se îngroşau de fum ; cîteodată, flacăra părea că nu mai este, apoi, zbucnea mai învîlvătată.

— E un foc mare !... se minună Eftimie.

Radu Comşa nu ştia ce să creadă. Încă n-avea de unde să-şi închipuie că au început să se mistuie şi să se prăbuşească sondele, rafinăriile şi toate depozitele de pe Valea Prahovei, hambarele şi conacurile, magaziile gărilor cu grîne ; prăpăd desperat înaintea invaziilor, după aspra tradiţie a sciţilor.

În gară nu izbuti să capete altă lămurire decît că nici un tren nu mai merge spre Bucureşti. Toate vin dintr-acolo şi cele mai multe erau militare, cu trupe, muniţii şi răniţi.

Şeful de staţie îşi apăsă nerăbdător şapca roşie pe ochi şi nu mai vru să stea de vorbă. Cînd află însă că vine de la Arpăşeşti, moşia lui Alexandru Vardaru, o transformare magică se petrecu în toată figura şi, scoţîndu-şi şapca roşie, se precipită zîmbilog.

Avea obrazul ciupit de vărsat, purta un palton cafeniu şi un guler de celuloid, de un alb-verzui şi rece, cum sînt unii pereţi văruiţi cu piatră-vînătă, pentru dezinfectare.

— Ne-am pierdut capul, domnule... domnul ?...

— Radu Comşa.

— ...da, domnu Comşa, ştim noi. (Nu ştia nimic, dar socotea necesar să arate că ştie perfect cine vine şi se duce la moşia lui Vardaru.) Ne-am pierdut capul, domnule Comşa ! Ordine, contraordine, paraordine şi dezordine !

Aci, şeful de staţie se opri zîmbind, ca să guste propriile cuvinte.

Cu o scăpărătoare şi un fitil, se chinuia să aprindă o ţigară care se stingea mereu.

— Vreţi să ştiţi dacă mai trece vreun tren spre Ploieşti ?... Eu nu mai cred ! Dar să întrebăm. Aflăm imediat. Mersi, am aprins !...

Intră la telefon să întrebe staţia următoare, apoi Buzăul.

Nu se vestea nici unul, deocamdată.

— Poate mai tîrziu... Poate să treacă o locomotivă. Facem tot posibilul pentru dumneavoastră. Scuzaţi, numai să treacă numărul 42 ! S-a anunţat. Iar s-a stins... Să fie al dracului de tutun, cu ploile astea e umed ca o cîrpă...

Radu Comşa, care fuma rar, trei-patru ţigări pe zi, dar avea totdeauna bune şi potrivit de uscate — îi oferi tabacherea plină.

Şeful luă una cu două degete, mirosi tutunul, dădu din cap afirmativ şi ţuguindu-şi buzele a mirare, o puse după ureche. Voia s-o fumeze tihnit, după ce trecea 42.

Pînă atunci, cercă încă o dată să o aprindă tot pe cea veche.

Se dădu la urechea lui Comşa, cu aer misterios :

— Domnul Vardaru a evacuat de la Arpăşeşti ?

Radu Comşa făcu semn din cap că da.

— Atunci, bravo ! se bucură domnul cu şapcă roşie, ca şi cum ar fi aflat că cine ştie ce fericire a căzut pe familia Vardaru.

Şi îndată, înălţînd din sprîncene :

— Altfel ştiţi ? Din ceas în ceas, Bucureştii...

Făcu un semn de retezare cu mîna.

— Nu se poate ! refuză să înţeleagă Radu. Acum trei zile, cînd am plecat...

— Ce-s trei zile pe vreme de război ? rîse cu dispreţ omul ciupit de vărsat, dîndu-şi pe ceafă şapca roşie. Acum ce-aduce ceasul n-aduce anul... Iată-l că vine !

Trenul 42 intră gîfîind cu toate supapele celor două maşini, sub povara încărcăturii. Oamenii urcaţi pe acoperiş, agăţaţi pe tampoane, unul se legase cu o curea de-o scară, lăzi şi boccele, femei cu pălăriile turtite, copii urlînd la ferestre — ultimele trenuri care scăpau din Bucureşti spre necunoscut.

Pe toate figurile se citea spaimă, o mare oboseală, o mocneală de vite mînate la abator, prostite, cu gîndul absent. Un soldat ţinea în braţe un copil înfăşat ; o fată îmbrobodită cu şal, cu nasul roşu de frig, strivită de peretele vagonului, jumătate împinsă pe fereastră afară, plîngea cu lacrimile egale şi continui, fără să suspine, fără să le şteargă, ca un şipot nesăcătuit.

Radu se întoarse de la priveliştea care-i gîtui răsuflarea.

Păşi peste soldaţii culcaţi în ploaie, cu capul pe saci. Merse pe lîngă răniţii întinşi cu faţa în sus, cu obrazul palid şi cu buzele vinete — unuia, o femeie îi ştergea apa de pe frunte cu o batistă tivită cu mărgele albastre. Intră în sala unde ţăcăneau aparatele de alamă răsucind panglicile albe de hîrtie. Căută o hartă, ca să vadă de acolo ce are de făcut.

Pînă la Ploieşti, cu docarul, era cu neputinţă să plece în seara aceasta ; peste un ceas cădea noaptea.

După ce porni 42, şeful se întoarse şi aprinse ţigara fină de după ureche.

Îşi frecă mîinile cu mulţumirea unui om care aducea o veste foarte bună.

— Aţi văzut ? Au dat foc la sonde... Acum, cînd au să vie nemţii după benzină şi petrol, *kein*[1] *benzină und petrol !* Ai dracului englezii, domnule... domnu... ?

— Comşa.

[1] Nici (germ.).

— ...domnule Comşa. Ştiu !... Englezului, domnule Comşa, nu-i place vorbă lungă, ca românului... El tace şi face. Accelerat ! La el timpul e bani. *Taimizmonei*[1]. Tocmai ca domnu deputat Vardaru !... Domnul deputat cred că trebuie să aibă el niţel sînge de englez în vine ! Am cunoscut, să vezi dumneata, un englez, pe la 1905, ba nu, la 1906... Eram impiegat la Cîmpina. Ei bine...

Radu Comşa începu să se uite cu adevărată uimire amestecată cu admiraţie la omul cu şapcă roşie, care pălăvrăgea cu atîta poftă cînd totul se năruia împrejur.

Îi tăie povestea :

— Am cunoscut şi eu un englez, domnule şef. E adevărat ; nu-i plăcea vorbă multă ca românului. Şi ca să facem ca englezul, te rog să lămurim în cît mai puţine cuvinte un lucru. Aşteaptă caii domnului deputat Vardaru, afară în ploaie...

— Păcat... E o întîmplare de toată nostimada !

Şeful fu nevoit să renunţe pentru moment la întîmplarea de toată nostimada.

Rămaseră bun înţeleşi ca Radu Comşa să plece cu o locomotivă — avea să treacă una la zece noaptea spre Ploieşti. Dacă se anunţa vreun tren, cu atît mai bine. Îl vestea ; îl găsea în dosul gării, cu docarul, la han.

— Nu, rămîneţi aci !... Pe garanţia mea ! îşi duse la piept mîna cu manşeta de celuloid şeful staţiei. Acum, să vă spun întîmplarea cu englezul.

— Imposibil ! Aşteaptă caii domnului deputat Vardaru, în ploaie...

Şeful cedă în faţa acestui argument decisiv.

Pe scările din dosul gării, Radu Comşa văzu iarăşi o femeie bătrînă, cu bărbia proptită în mînă, privind

[1] Corect : *Time is money* — timpul înseamnă bani (engl.).

dincolo de curgerea opacă, spre cerul înfumegat şi încins dinspre miazănoapte, care nu anunţa nimic bun.

— Ei, boierule, ce faceţi ? întrebă Eftimie, care coborîse şi deretica ceva la o roată.

— Eu zic să te întorci, Eftimie. N-am deocamdată nici un tren, dar o să găsesc ceva ! Nu rămîn eu aici...

Sluga se scărpină în cap, scurmă în glod cu coada biciului. Îşi apăsă pălăria udă, o dădu iar pe ceafă.

Era foarte scund şi cu mustăţi de uriaş, aşa că părea nu un vizitiu cu mustăţi, ci o pereche de mustăţi cu un vizitiu anexă.

Dar, în contrast cu aceste podoabe de bărbăţie teribilă, era nevoiaş şi umil. Ochii căutau cu recunoştinţă la toţi : la Vardaru, la Tomulescu, administratorul, la Radu Comşa, pe care abia îl cunoscuse, mulţumind parcă tuturor că îi îngăduiau să trăiască.

Ridică biciuşca, hotărît :

— Apoi, eu nu vă las aşa, boierule !... Şi dacă n-aveţi tren ? Şi dacă nu găsiţi cu ce pleca ? Aşteptăm pînă mîine... Dacă găsiţi, om mulţumi lui Dumnezeu că s-a putut ! Dacă nu, o luăm de cu noapte spre Ploieşti, pe alt drum decît şoseaua, şi pînă la prînz sîntem acolo. Pe urmă îţi găsi tren pentru Bucureşti... Ovăz pentru cai avem. S-au hodinit destul în grajd.

Radu Comşa gîndi că poate e o hotărîre cuminte. Nu mai avea încredere destulă în garanţiile şefului de gară anglofil.

Eftimie trase docarul înaintea hanului, desprinse ştreangurile şi începură să aştepte.

Toată bătătura dinaintea cîrciumii gemea de căruţe, trăsuri de oraş cu cufere legate la spate, hulube ridicate în sus ca la bîlciuri ; caii cu botul în fîn, cu

urechile pleoştite în ţîrîiala ploii. Oameni legînd a doua oară boccelele desfăcute. Păsări cîrîind, cotcodăcind, gîgîind, măcăind în cuşti. Înjurături şi femei bocindu-se. Peste toate : stoarcerea neistovită din bureţii norilor.

Niciodată nu se văzuseră strînşi laolaltă oameni din lumi atît de pestriţe : ţărani şi tîrgoveţi, soldaţi de toate armele, răniţi şi sănătoşi, ciobani cu glugile acoperind ochii, femei şi haine popeşti ; chipuri întunecate, obraze îndobitocite, ochi goi cătînd la fiecare cinci minute către cerul dinspre apus, care în neguri se aprindea pe măsură ce se apropia noaptea. Şi pe şoseaua din faţă, scurgîndu-se în scîrţîit fără istov, bejănia. Prizonieri între soldaţi, muşcînd din pîini negre, ude de apă, privind indiferenţi la tot ce se petrece împrejur. Trecu un brec încărcat de copii. Apoi iar căruţe cu ciobăie şi cuşti, perne acoperite cu ţoale, porcul guiţînd în codîrlă şi cîinele legat cu frînghie, şchiopătînd alături. Vehicule de toate neamurile : care de fîn şi trăsuri hîrbuite, brişti şi docare, furgoane militare şi chesoane, cîte o baterie cu tunurile trase din greu de opt cai, apoi un escadron de tren, infanterişti şi cîrduri de vite, dar mai cu seamă căruţele cu stranii şi clătinate arhitecturi de bagaje, menţinîndu-se prin minune în echilibru ; mobile şi lăzi, cuşti şi leagăne de copii, oale de bucătărie şi lăvicere leoarcă de apă, spălîndu-şi vâpselele ; iar în vîrful acestora, zbierînd zgribuliţi copiii, femeile alăptînd pruncii.

Printre toate, străbăteau înaintînd grăbit camioanele care zguduiau pămîntul ; cîte-o trăsură de oraş cu cauciuc ; un automobil la geamul căruia mîrîia un căţel mic cît un pumn şi arogant ca un grof.

Trecu în trap săltat un regiment de cazaci siberieni, spre Bucureşti, cu suliţele la picior, plecaţi pe cai mici cu capul mare şi coamele în ochi.

Gloabele căruţelor se speriau, dădeau îndărăt ; siberienii le făceau semn căruţaşilor să fie fără teamă, dar copiii speriaţi de suliţe începeau a zbiera.

Şi atunci glasurile bejănarilor se ridicau molipsite unul de la altul, căruţaşii răcneau la vite, le pocneau ponciş peste frunte cu coada biciului, înjurau şi se căinau într-un haos de sfîrşit de lume. Iar noaptea se lăsa murdară şi grea, cu norii tîrîndu-se atît de jos, încît păreau că pot fi atinşi şi alungaţi cu coada biciului.

Radu Comşa îşi spunea că n-are să-i mai iasă niciodată scîrţîitul acesta necurmat din urechi, scrîşnetul roţilor pe prund, rîcîitul copitelor, tălăzuirea glasurilor, vuietul roţilor.

Acum noaptea căzuse cu totul.

Cerul era departe, un iad de fum şi de flăcări, în care gesticulau umbre ori numai păreri.

O clipă, o flacără lungă lingea norii şi se retrăgea înghiţită. Pe urmă iarăşi era întuneric desăvîrşit spre apus şi miazăzi ; şi în noapte rămînea numai ploaia, scîrţîitul convoaielor, glasurile şi duruitul fără istov. Neaşteptat, flacăra ţîşnea din nou ; erau mai multe, se aprindeau una de la alta, ca un joc inofensiv, cuprindeau jumătate de orizont şi în acelaşi moment se stingeau toate ca astupate de un capac.

Din întunericul de catran vîntul aducea atunci o suflare de panică.

Ici-colo, printre convoiuri, începură să se legene felinare ; farul automobilelor prindea în brazde de lumină albă spatele căruţelor, crupele vitelor ude de ploaie, un cal care se trăgea spăimîntat, împingînd căruţa în celelalte.

7

Radu Comşa se mişcă fără ţintă, ca să-şi dezmorţească trupul pătruns de umezeală.

Se opri orbit de lumina unei maşini, aşteptînd-o să treacă.

Păşise şanţul să se ferească de împroşcarea stropilor, cînd un glas îl strigă de la spate :

— Domnule Comşa ! Domnule Comşa !

Cine putea să-l mai cunoască şi aici ? Se sili să desluşească în noapte, înaintînd printre caii deshămaţi şi boii culcaţi în glod.

— Pe aci... Nu, la dreapta ! Încă... Aşa ! Bună seara, domnule Comşa !

O umbră îi făcu semn sub un copac, în faţa unui foc cu flacăra împuţinată de ploaie. Se apropie şi tot nu pricepea cine să fie.

— Nu mă mai cunoşti, domnule Comşa ?

Se plecă mult spre chipul necunoscut şi nu găsi cuvinte să-şi rostească mirarea :

— Madam Vîrcolici !... Cucoana Tincuţa !...

Era mama Mariei Probotă.

— Dar ce înseamnă ?...

— Vremuri de bejenie ! glumi trist cucoana Tincuţa. Pe Dinu nu-l recunoşti ?... întrebă arătînd jos, pe o boccea, copilul înfăşurat într-un şal negru. Dinule, dă bună seara domnului Comşa ! Nu-ţi mai aduci aminte ? Domnul Comşa, prietenul lui tăticu...

Dinu întinse supus şi fără surpriză o mînă mică şi îngheţată.

— Dar cum sînteţi aici ? tot nu se dumeri Radu Comşa.

— Aş spune că foarte simplu !... cuvîntă cucoana Tincuţa, aruncînd o bucată de scîndură în foc, care învioră o clipă flacăra. Şi iată de ce simplu : prietenii din Bucureşti ne-au lăsat ! Vezi, chiar pe dumneata a trebuit să te întîlnesc unde nu te aşteptai, ca să-ţi aduc aminte de noi... Maria e evacuată cu spitalul. De la Virgil nici o veste de-o lună... Ce-mi rămînea să fac ?... Să aştept ocupaţia ?... Mi-am adus aminte că sînt neam de mazîli care-au văzut altele mai grele şi au scăpat... Mi-am zis c-am să găsesc o fiinţă care să mă primească la Iaşi, cu braţele deschise : soră-mea !... Am cumpărat frumos un căluţ şi o căruţă, am încărcat ce-aveam mai bun, am chemat în casă pe vecină-mea — ştii, madam Ioţu, cea cu o droaie de ploduri de nu mai încap la ea !... I-am dat cheile şi îngăduinţa să stea în casă şi să facă ce-o şti !... L-am urcat pe Dinu în căruţă, am luat slujnica, pe Ioana, tot nu voia să rămînă în ruptul capului de frica nemţilor, şi am pornit la drum... Acum aştept să vie dînsa !... Umblă prin sat, ca să caute un pat de dormit pentru copil... Noi ne-om odihni cum om putea. Şi mîine ne luăm din nou calabalîcul în spate...

Radu Comşa îşi spunea că i-e dat în seara aceasta să întîlnească numai oameni scrîntiţi la minte. Să pornească două femei singure, cu un copil şi o căruţă, pe drumuri, pe asemenea drumuri şi pe asemenea vremuri !

— Şi de ce n-aţi plecat măcar cu trenul ?

— Dar cine să ne dea bilete ? Trebuiau stăruinţi. Ştii că n-avem pe nimeni, mai ales acum, cînd nu e nici Virgil, nici Maria...

— Puteai să trimiţi la domnul Vardaru, la mine.

— Dumneata ne-ai uitat de mult ! îl mustră cucoana Tincuţa, care poate în afară de Maria era singura fiinţă ce înţelesese de ce-a plecat Radu Comşa de la ei şi nu i-o ierta.

— Şi acum ?

— Acum, foarte simplu ! Mergem mai departe !...

— Avem şi pe Arabela cu noi ! spuse Dinu, liberîndu-şi mîinile din şalul negru şi fugind împiedicat pînă la căruţă să o scoată pe Arabela din culcuş.

O tăbîrci în braţe şi-i dădu drumul jos.

Căţeluşa, smulsă de la căldură, se scutură, apoi fugi sărind în căruţă, cu coada între picioare.

— Aşa e dumneaei, năzuroasă ! lămuri Dinu. Nu-i învăţată cu drumul. Dumneaei pofteşte toate numai de-a gata...

Dinu, în schimb, era fericit la culme de această călătorie plină de atît de plăcute peripeţii.

— Avem şi-un cal, domnu Comşa !... Avem calul nostru acum. Îl cheamă Piticu şi-i cam chior de-un ochi, dar încolo e cel mai prima întîi cal de trap. Mă mir că n-aleargă la curse ! Să nu cumva să te apropii de el, că zvîrle... Cînd o vedea că avem şi un cal, ce-are să se mai bucure tăticu !...

„Într-adevăr — gîndi Comşa — mare bucurie pe bietul Virgil, cînd va vedea că are şi-un cal, chiar vrednic s-alerge la curse şi să cîştige Derbyul !"

— Am cumpărat şi ovăz, pentru Piticu... Mata nu vrei să mergi cu noi ? Te lăsăm să-l mîi cîte oleacă. Nu e aşa că-l luăm cu noi, buniţă ?...

Radu Comşa îşi simţi ochii învăluiţi în lacrimi. Îl ridică în braţe, în lumina focului sfîrşit, să-i sărute obrazul şi să-i vadă ochii — ochii Mariei — sub fruntea bombată...

Îl strînse aproape şi îi simţi inima mică, bătînd cald sub hainele groase.

— Mata n-ai barbă aspră, ca tăticu... Nu eşti aşa de neglijent ca dumnealui !... Acum, lasă-mă să văd dacă a sfîrşit Piticu de mîncat ovăzul !... Să ştii că nu-i dăm apă îndată după ovăz, că se aprinde ! Are şi Piticu marafeturile lui !...

Piticu, beteag, bătrîn şi chior, strănută în chip de confirmare în întuneric. Avea marafeturi. Dar nu-mai de curse nu-i ardea, fiind deprins din fragedă juneţe să alerge numai la o umilă saca.

Cucoana Tincuţa se aşeză pe bocceaua de jos. Era îmbrobodită cu un şal ; îmbrăcată cu un palton bărbătesc peste hainele ei de pensionară nevoiaşă. Obrazul bătrîn şi plin de apă arăta, deasupra tăciunilor gata să se stingă, creţuri multe în jurul ochilor şi gurii, ca pungile ţărăneşti cu baierele strînse.

Tot curajul cu care vorbise pînă acum era stins.

Cu bărbia în pumn, privea cerul cu dunga de foc în noapte.

A treia oară în ziua aceea, Radu Comşa vedea această deznădejde fără glas.

— Arde-nspre Bucureşti ! vorbi încet cucoana Tincuţa. Bucureştiul, care nu se mai sătura !...

Nici Radu Comşa nu-şi putea lua ochii de acolo. Dincolo de scîrţîitul carelor şi de lărmuiala drumului, pe cerul învăpăiat departe, păreau că se mişcă umbre, se răsucesc şi se zvîrcolesc pîrjolite de foc şi înecate de fum ; infern populat de hidos forfot, glasuri care nu se aud, scrîşnete mute şi dans de sabat, prăbuşire de ziduri şi stihii înălţîndu-se deşirate în beznă.

Femeia bătrînă care fugise de acolo era o momîie în haine ude, pe-o legătură nevoiaşă zvîrlită în noroi.

Radu Comşa se întreba ce-ar putea face pentru dînşii.

— Să vorbesc cu şeful de staţie ?... Poate vă găseşte un loc într-un tren ! Spre Moldova e mai uşor, cred... Într-acolo trec toate...

— Asta nu ! Aşa am plecat, aşa merg !

— Nu-l lăsăm noi pe Piticu nici pentru Perplex de la circ ! se alie Dinu la hotărîrea cucoanei Tincuţa.

— Atunci, măcar să vă dea un adăpost... Chiar la el acasă ! E un om pus de Vardaru aici. Pentru dînsul face orice...

— Asta da! Dacă eşti bun, te rog chiar! Îngheaţă copilul în ploaie...

Radu Comşa pleacă spre gară, bucuros că poate măcar atît să facă pentru mama şi copilul Mariei. Şi călcînd peste bălţi, cu gulerul ridicat, se întreba de ce gîndul s-a format imediat: „Pentru mama şi copilul Mariei" şi nu „Pentru copilul prietenului său, Virgil?"

N-ajunse pînă la staţie. Eftimie fugea după el strigîndu-l:

— Duduile, cucoane!

Comşa nu înţelegea. Toate se legau straniu şi sacadat între ele, în noaptea aceasta de neînţeles.

Dar după cîţiva paşi, dădu în farul unui automobil, care fusese stins şi se aprinse brusc.

Uşa maşinii se deschise şi o mînă albă îl chemă înăuntru.

Glasul Luminiţei:

— Radule?

Şi glasul Laurei Vardaru:

— Domnule Comşa! În fine... Ce şansă!

Sărută amîndouă mîinile, calde şi moi.

— Mergi cu noi... Neapărat. Te căutam...

— Dar cum? Imposibil... Ce înseamnă?

— S-a sfîrşit!... Mîine, poimîine cel mai tîrziu, e predarea Bucureştilor... S-au afişat ordonanţe...

— Nici într-un caz nu pot pleca aşa... Am şi eu casă, lucruri de aranjat!... Pe urmă, domnul Vardaru aşteaptă...

— E hotărîrea lui papa. El ne-a spus să întrebăm întîi la gară. Altfel treceam la Arpăşeşti. Noroc că ne-a văzut Eftimie... Se duce papa pe acasă la tine. Aranjează el toate — ştii că e mania lui! Ne ajunge din urmă, la Buzău ori la Rîmnic, cu Neculai şi cu

Fiatul... Acesta e Rollsul lui unchiul Pol... Haide odată! Urcă-te, încurcăm drumul! Max! Strigă la vizitiu să pună bagajul lui domnu Comşa, de la docar!...

— Aşteptaţi cel puţin să dezbrac mantaua de ploaie. E udă toată.

— Haide! Gata! dă-i drumul, Max!...

Înăuntrul limuzinei era cald. Îi făcură loc în blănuri între Luminiţa şi Laura Vardaru.

Max dădu drumul maşinii. Eftimie, vizitiul, fugi cîţiva paşi lîngă uşă, cu pălăria în mînă, urîndu-le:

— Mergeţi cu bine! Să vă întoarceţi sănătoşi... Cel-de-sus...

Apoi sluga rămase în urmă, îşi şterse capul ud cu mîneca şi îşi puse pălăria. Un soldat îi strigă să se ferească din drum; se întoarse cu capul în jos, la caii lui.

În pîlnia de lumină a farurilor, Radu Comşa văzu o clipă pe mama Mariei, ghemuită pe legătura ei nevoiaşă. Dinu în picioare, înfăşurat în şalul pus cruciş pe sub braţe, lîngă Piticu ronţăind resemnat, cu botul în pămînt; grup de mizerie şi de părăsire în noaptea lichidă.

Nici nu-şi luase noapte bună! Nici nu se dusese la gară să vorbească pentru un adăpost, după cum făgăduise!

— Să oprim un moment! se mişcă în blănuri.

— Uf! De cînd te-ai făcut atît de năzuros?... Stai liniştit şi nu-mi vorbi nimic. Aşa!

Luminiţa îi strîngea mîna în mîna ei caldă. Destul să-i aţipească toată voinţa.

Maşina gonea în noapte, spintecînd drum printre căruţe, în muget necurmat de sirenă.

În pîrtia farurilor apăreau şi dispăreau, luminate fantastic pînă în cele mai mici amănunte, presărate ca într-un praf de cretă, carele pline de noroi; sol-

daţii pe jos ; furgoanele legănate ; o trăsură prăvălată într-un şanţ, cu două doamne agitîndu-se desperate ; un rănit care-şi strîngea bandajul de la mînă ajutîndu-se cu dinţii ; doi copii în spatele unei căruţe, strînşi unul lîngă altul ca în gravurile de sinistraţi.

Şi ploaia fără sfîrşit, măruntă şi verticală...

Din spate, nimic nu se mai zărea din cerul de fum, nori şi văpaie, în care piereau prăbuşindu-se negrele duhuri.

Înăuntru era cald, efluviu plăcut de blănuri şi parfum feminin, legănare uşoară pe pernele capitonate.

Toate îl toropeau. Toate îl înstrăinau, îl izolau de sfîşietoarele prăbuşiri ale celor rămaşi afară. Toate îi paralizau orice pornire cinstită de a se alătura marilor suferinţi.

Capitulase.

Luminiţa ceru o ţigară şi foc.

— Aşa... Acum spune-mi, te rog, ce-mi fac peştii mei japonezi din basen ?

CAPITOLUL V

ACOLO ŞEZUM ŞI PLÎNSEM

1

E răscrucea vînturilor.

Toate viscolele care mătură chiuind troienele de-a lungul ţării şi-au dat întîlnire aici.

Crivăţul vine din miazănoapte şuierînd în întuneric, se năpusteşte scrîşnind din măsele îngheţate într-un zid, în tabla acoperişurilor, în firme, în bolţi de ganguri ; se opinteşte adunîndu-şi puterile ; o clipă e tăcere de panică, sub apăsare numai tinicheaua tremură ; apoi deodată, cu muget, răsucindu-se, se deşiră slobozit peste case, spulberînd o făiniţă măruntă şi aspră, care arde obrazul cu vîrfuri de ac. Tot oraşul se clatină. Se aude un pocnet de tablă, un colţ de acoperiş care a fost undeva smuls.

Casele s-au pitit după tranşee de troiene. Ferestrele arată pete opace ; dincolo palpită în agonie lumini.

Becul înalt se balansează în vîrful stîlpului, lărgind şi strîngînd un cerc alburiu, în care se ţes, se încrucişează, se risipesc, se frămîntă fulgii fantastic dănţuind. Deasupra, întunericul, care e ciudat, e alb. Nu se vede. Dar ştii vălmăşagul haotic.

Aci Tufli, în sus strada Carol, în jos Rîpa Galbenă ; toate se conturează nelămurit în urgia cu tăiuşuri de brici.

Pe lîngă pereţi o singură pîrtie îngustă, unde oamenii, cu feţele ascunse în gulere şi căciuli albe de zăpadă, se împing, se ciocnesc, grăbiţi, orbiţi, fără să se cunoască, duşmănos. Strada, la mijloc, e ascunsă după două ziduri de nămeţi. Trec acolo sănii, soldaţi călări, căruţe, furgoane ; un camion s-a întroienit, scrîşnindu-şi lanţurile cu vuiet desperat de motor.

De ger, ochii lăcrimează ; iar cînd se deschid, un pumn de zăpadă, ca un pumn de sticlă pisată, se repede usturător.

Un sublocotenent cu trup de copil într-o manta cu poalele smulse de vînt, strivit sub o căciulă uriaşă şi conică, aşteaptă să traverseze strada Lăpuşneanu. Mîinile înfundate în buzunări, cu toate mănuşile de lînă, sînt sloi dureros. Îşi încleaştă dinţii să nu clănţăne. A fost nevoit să-şi strîngă ochelarii astupaţi de ninsoare la fiecare clipă, şi acum, miop, în întuneric şi viscol, vede jucînd spectre nehotărîte. Şi săniile acestea nu mai sfîrşesc !

La spate, cineva, nerăbdător, aşteaptă şi el. Vrea să-l împingă, să-şi facă loc. A lunecat şi se agaţă de dînsul, aproape să-l tîrîie jos.

Sublocotenentul cu trup de copil şi căciulă conică mormăie, aşa cum vorbesc toţi acum, răstit :

— Eşti chior, domnule ?

Cel de jos, tot ofiţer, se ridică scuturîndu-şi mîinile, duce mîna la căciulă să-şi ceară iertare. Apoi deodată, întinzînd braţele, zguduindu-l de umeri :

— Stelian Minea !

— Onisfor Sachelarie !...

Se uită unul la altul. Nu le vine să creadă. Se pipăie peste mantăile îngheţate. Viscolul îi clatină şi-i înfăşoară în cearşafuri sticloase.

Nu ştiu ce să-şi spună mai întîi.

— Mergi, încotro ?

— Oriunde !... răspunde Onisfor Sachelarie. N-am casă. Am ajuns astăzi... De cinci ceasuri caut... tot caut !

— Atunci, rămîi la mine ! se bucură sublocotenentul mic şi miop. Dă-mi braţul. Aşa !

Amîndoi merg printre umbrele negre şi fără figuri, care nu apar decît în dreptul becurilor. Nu pot să-şi vorbească. Le intră zăpada în gură ; vîntul le smulge cuvintele. Cîteodată sînt nevoiţi să se întoarcă amîndoi cu spatele cînd se năpusteşte un vîrtej.

Lunecă. Se agaţă unul de altul... Rîd ! Ciudat : mai pot rîde !

Dar îşi spun îndată că e ceva reflex, fără voie ; o reminiscenţă de altă dată a unor muşchi care-şi cer funcţia, şi atît.

Blăni groase pe trupuri voinice ; doamne chicotind ; soldaţi cu mîini ţapene şi cu bandaje albe ; ofiţeri ruşi în mantale cafenii pînă-n pămînt şi cu căciuli late ; femei în broboade ; copii alergînd zgribuliţi cu mîinile vîrîte în mîneci, cum le ţin birjarii — toţi se înşiră o clipă, desprinzîndu-se din noapte înaintea unei vitrini luminoase, dispar absorbiţi în întunericul cu vînzoleală de fulgi. Şi viscolul zgîlţîind obloanele, zbîrnîind în uluce, tăind cu unghii de sloiuri obrajii, unde descopăr un colţ de piele învineţit.

— Şi ceilalţi ?

— Ceilalţi... Cine să-i ştie ? Atît : Lăscăruş Codreanu, mort la Argeş !

Tac iar.

Stelian Minea se înspăimîntă de nepăsarea cu care a ascultat vestea : „Lăscăruş Codreanu, mort la Argeş !“ Ca şi cum ar fi auzit : „Lăscăruş Codreanu a căzut la examen, sau şi-a cumpărat vesta cenuşie, din vitrina de pe Calea Victoriei, unde s-a oprit rîvnind timp de două săptămîni, ca un amorezat...“ El, care părea cel mai adăpostit, la o ambulanţă de di-

vizie !... Veşnicul împăciuitor dintre dînşii... Toate glumele de la madam Cimbru... Ochii cu o lumină de surîs, înainte de a le povesti întîmplarea proaspătă de la spital : „Am una nostimă..." Toţi ciuleau urechile !...

Sfîrşit. Mort. Unul pentru care nimic de acum nu mai există... Mort ! Mort !... Cuvîntul repetat mult în minte se goleşte de sens, îşi epuizează semnificaţia, devine sunet enigmatic. El era cel care spunea : „Repetă un cuvînt pînă la epuizare. Rămîne ca un balonaş de gumă dezumflat. Nu mai înseamnă nimic. Aşa vine nebunia..."

Şi-acum, tocmai gîndind la destinul acestui prieten, moartea nu mai răsare decît ca un cuvînt. Şi-a pierdut conţinutul înfricoşat.

Ar vrea să-i spună aceasta lui Onisfor Sachelarie, dar îşi aminteşte imediat că Onisfor e prea puţin subtil ca să înţeleagă. Şi e încă mai înspăimîntat de răceala cu care a făcut această repede şi crudă reflecţie. A întîlnit un camarad. E bucuros, îi simte mîna prietenoasă sub braţ, îi leagă atît trecut — acum dintr-o viaţă ireală — şi el are calmul să-i măsoare pînă unde-i ajunge subtilitatea !

Iarna aceasta, războiul acesta le-au îngheţat inimile. Sînt numai nişte animale gonite, bucuroase că au scăpat cu viaţă, că au un adăpost ; nişte animale ghemuite în ele avar.

Strada cu luminile întrerupte s-a isprăvit. Păşesc acum în bezna desăvîrşită, pe pîrtia mai puţin umblată, pipăind cu piciorul, înfundîndu-se pînă la glezne.

Aşezat pe o piatră, lîngă o poartă, un om chincit, rebegit, cu capul plecat pînă aproape de genunchi. Între el şi poartă, zăpada a zidit troian. Îl zguduie :

— Scoală-te ! Mişcă !... Ai să degeri aci... Mor zeci şi zeci, în fiecare noapte...

Omul glăsuieşte ceva, se înfăşoară peste cap şi rămîne pe loc. Viscolul i-a îngropat picioarele.

În amintirea lui Stelian Minea clipeşte imaginea din povestea de copil : „Atunci zgripţuroaica s-a uitat o dată şi voinicul s-a făcut stană pînă la genunchi. S-a uitat a doua oară şi l-a împietrit pînă la brîu..."

Se întoarce şi îl scutură mai puternic :

— Pentru Dumnezeu, umblă ! Ridică-te de aici... Altfel moartea ! Înţelegi ? Moartea !

Omul mîrîie furios, îi înjură : Ce treabă au ei ?... Îl priveşte !...

Şi merg mai departe, cu viscolul în piept.

— Aici e Mitropolia, Trei Erarhi... explică Stelian Minea. Ai mai fost vreodată la Iaşi ?

Onisfor Sachelarie nici nu se uită la clădirile negre. Ce interes mai au toate ? I-au îngheţat picioarele ; dacă mai merge un sfert de oră, nu le mai poate mişca, se aşază şi el în zăpadă.

Încep a coborî.

— Încet. Atenţie la lunecuş !... Ţine-te de zăbrelele grilajului. Încă niţel... Am ajuns !...

O casă neagră, cu intrarea din stradă, între două ziduri mai înalte. O băcănie săracă. O singură treaptă, dar înfundată în omăt.

Stelian Minea bate cu pumnul în oblon. Explică :

— Trebuie să bat de nădejde ! Madam Vaisman doarme în cealaltă cameră, şi doarme greu...

În sfîrşit, madam Vaisman a auzit. Huruie drugul. Se răsuceşte cheia. Glasul somnoros şi gros dinăuntru îngînă cîntat :

— Domnu sublocotinent, mai aşteaptă mata, te rog, un moment. Pînă mă pun în aşternut, că sînt neglijé. Lăsaţi uşa, închid tot eu...

Aşteptară pînă să intre madam Vaisman în pat. Uşa abia se deschidea, înfundată pînă la jumătate. I-au săpat vad cu piciorul. Intrară în băcănia cu raf-

turi goale şi cu lucirea balanţei cu talgere de alamă prin întuneric ; păşiră în vîrful cizmelor prin camera lui madam Vaisman, cu o lampă mică lîngă sobă, luminînd gălbui trei paturi, în care se vedeau înfundate în perne uriaşe şi roşii — cîte capete de copii ? Patru, cinci, şase ? Toţi copiii celor douăsprezece triburi ?...

În sfîrşit, pătrunseră şi în a treia încăpere, a lui Minea...

— Madam Vaisman, n-ai să te superi ? Am adus un camarad. Numai pentru o seară. Plătesc supliment.

Madam Vaisman se frămîntă în aşternut, gesticulează dezvelind plapuma şi uitînd că e în „neglijé", ridică braţele atît de sus, încît mînecile capotului au căzut şi lasă să se vadă braţele albe şi grase, şi părul roşu de la subsuori.

— Vai de mine, domnu sublocotinent ! Da n-am perne. Da n-am ogheal !... Mata ştii că aici nu-i otel !... O soţie săracă de mobilizat...

— Lasă, madam Vaisman, că o să ne înţelegem mîne ! Acum n-avem nevoie de nimic. Avem mântăli. Bună seara, madam Vaisman, şi-ţi urez să-l visezi pe domnu Isidor general, decorat cu Steaua României şi trimis la vatră !...

Madam Vaisman tîngui ceva relativ la soarta domnului Isidor, dar Stelian Minea închise uşa şi aprinse lampa.

Îşi desfăcură mantălile scuturînd zăpada, tropăind cizmele încărcate, mişcînd degetele ţapene. Stelian Minea aruncă două lemne în foc, îşi aşeză ochelarii şi se priviră abia acum lung, lung, fără să-şi vorbească.

Onisfor Sachelarie lăsase să-i crească barba sălbatic.

Avea toată figura sufocată de păr ; de păr negru şi aspru. Barba se împreunase cu sprîncenele. Părea de patruzeci de ani. Din această prodigioasă exuberanţă a sistemului păros, se topeau acum ţurţurii de gheaţă. El şi-i curăţă cu unghiile făcute cange. Alături de dînsul, Stelian Minea, în tunica din al cărei guler larg gîtul alb ieşea încă mai subţire, cu părul blond albicios, cu mînecile lungi ajungînd la vîrful degetelor, părea un copil îmbrăcat în glumă cu uniforma unui frate mai mare. Capul enorm, cu fruntea bombată, s-ar fi zis că abia se susţine pe gîtul fragil ca un vrej.

— Să-ţi fierb un ceai ?... întrebă cu drag Stelian. Primitiv, într-o ulcică !... Dar am zahăr, rom şi pesmeţi. Aşa ! Trage jîlţul aci, la gura sobei. Uşor... Observă că e invalid. Onisfor Sachelarie, Onisfor, ce vremuri !

Îşi încleştară amîndouă mîinile. Îşi simţiră genele umede.

Fiecare privi în altă parte, să-şi ascundă ochii. Onisfor Sachelarie îşi suflă nasul zgomotos, într-o batistă de pînză groasă.

— Stai foarte bine aici ! rosti cu admiraţie, mai tîrziu, cînd îşi simţi vocea sigură. Mare noroc pe tine !... Şi mare noroc pe mine că te-am întîlnit.

Nu vru să se aşeze îndată pe jîlţul tras înaintea sobei.

Cercetă mai întîi, cu o lăcomie de om care n-a văzut de multă vreme o casă omenească ; cercetă pereţii cu zugrăveala ştearsă, oglinda cu rama poleită şi cărţi poştale înfipte de jur împrejur. Se afla şi o fotografie : un soldat cu tot echipamentul de război, desigur domnul Isidor. Admiră patul bronzat pe care era pictată o odaliscă de harem cu cercei de mahmudele în urechi şi cu triple salbe tot de galbeni, între sîni formidabili, amintind imperios că femeia este într-adevăr un mamifer.

— Da !... Relativ pot spune că am avut noroc ! aprobă Stelian Minea, după ce urmărise tot examenul amănunțit al prietenului. Isidor Vaisman e soldat de ispravă în plutonul meu... A aflat, după ce am fost rănit, că am concediu de-o lună. A aflat că vreau să vin la Iași... S-a oferit singur să-mi dea o cameră. M-am prezentat cu o scrisoare la madam Vaisman... Altfel nici n-aveam ce căuta aci. Credeam că voi găsi pe cineva dintre ai mei. Poate s-au refugiat — îmi spuneam — cine știe ?... Dar nu e nimeni ! Au rămas acolo !... Și-acum, n-am ce face cu concediul. Mai am zece zile ; abia aștept. Regimentul e în refacere, lîngă Vaslui. Dacă vrei să rămîi aci, putem face un aranjament cu madam Vaisman.

— Nu, Steliane !... Îți mulțumesc. Sînt numai pentru douăzeci și patru de ceasuri, cu ordine. Și nici într-un caz n-aș putea sta aici... Iașii nu sînt un oraș în care să poți trăi !...

Stelian Minea păru că n-aude.

Plecat deasupra focului, răscolea cărbunii cu cleștele. Ulcica de apă clocotea. Opări un ceai cum se pricepu. Ceaiul era afumat ; dar Stelian compensă inexperiența culinară cu rom din belșug.

Băutura fierbinte și romul îi dezmorți. Povestiră. Din despărțirea cu grele cuvinte de la madam Cimbru nu mai dăinuia nici o urmă între ei.

Erau împăcați acum, în marea prăbușire generală.

Regimentele lor luptaseră pe fronturi deosebite. Onisfor Sachelarie intrase în Ardealul său, pînă la Brașov. Păstra încă, în lada de campanie, florile întinse ofrandă de o fată cu obrajii îmbujorați și cu cămașa în fluturi, la Săcele. Scăpase din trei bătălii cu un singur glonț în picior, fără să-i atingă osul. Întinsese toată țara îndărăt, în retragere. Acum, florile fetei din Săcele sînt un mănunchi uscat și negru, într-o batistă, în lada de scînduri, lîngă pachetul de pansamente.

Istorisind, Onisfor Sachelarie se așezase în jîlț înaintea focului și sfărîma dușmănos, cu vîrful cleștelui, cărbunii. Ceea ce judeca el neîndurat era Iașul acesta, în care picase numai de o zi. Celelalte erau numai un trecut. O mare nefericire. Dar îl lăsase cu viață. Totul nu se sfîrșise... Acestea însă, de aci, n-aveau nici o iertare. Toți bucureștenii de pe Calea Victoriei, din bodegi și de la Șosea, strămutați aici cu alaiul lor. Lume fără căpătîi, gureșă, umplînd străzile, ocupînd casele, plimbîndu-și blănurile și spoiala.

Văzuse alături, mai răspicat decît întotdeauna, două lumi, cu desăvîrșire străine : oameni tîrîndu-și trupurile degerate, răniți bătînd în uși închise, trimiși la vatră cerșind lucru pentru o pîne...

Onisfor Sachelarie aruncă cleștele jos, cu sunet care desigur a făcut să tresară din somn toți pruncii lui madam Vaisman din cealaltă cameră.

— Înțelegi tu aceasta ?... Am văzut soldații mei din refacere dînd tîrcoale în jurul curților boierești, cum pîndesc cîinii cînd se taie o vită... I-am oprit și i-am pedepsit la început ! Am răcnit și i-am înjurat ! Pe urmă n-am avut ce face ; m-am prefăcut că nu văd. Îi strigau bucătarii : na, golanilor ! Și le aruncau un os, o bucată de pîne...

Începu iarăși să judece cu asprime tot ce au făcut românii și tot ce n-au făcut.

Stelian Minea avea aceleași gînduri, dar nu-i plăcea să le audă din gura prietenului ardelean. Și el fusese rănit ; și el străbătuse țara în retragere și lupte ; și ai lui rămăseseră acolo.

Dar pentru toate, simțea milă, nu răzvrătire.

Presimți că e gata să se încingă iar vechea lor discuție. Ar fi acum mai dureroasă. Numai între ei doi, izolați într-o încăpere din acest oraș al amără-

ciunilor, sub potopul viscolului, sfîşiindu-se cu unghii ascuţite, în loc să-şi găsească unul altuia o alinare. Înlătură această discuţie :

— Acum culcă-te, Onisfoare ! Se lasă frig în cameră. Aceasta e raţia de lemne pe astăzi. Vorbim mîine...

Îi aşternu patul. Pe al său şi-l improviză pe canapea. Stinse lampa.

— Noapte bună !

2

Nu dormi însă.

Viscolul zgîlţîia fereastra, zgîria acoperişul, se prelingea pe lîngă perete, se auzea urlînd dezlănţuit deasupra oraşului.

Şi Stelian Minea se răsuci astfel îndelung sub mantaua cu miros de postav jilav, fără somn.

Era încă un copil, cu tot despre viaţă învăţat din cărţi. Din mijlocul acestor cărţi, războiul îl luase să-l arunce în peripeţii înfricoşate. Nici n-avusese timp să se dezmeticească ; erau mulţi, camarazi, studenţi, ofiţeri activi cătrăniţi în pehlivăniile serviciului din timp de pace, bieţi soldaţi împinşi precipitat de evenimente ; oameni mai buni sau mai răi, care nici nu-şi dădeau deplin seamă de ce se întîmplă cu dînşii, repetînd fiecare gestul vecinului, susţinîndu-se unul pe altul. Dar cînd rămînea singur, noaptea, în vreme ce toţi dormeau, se simţea deodată iarăşi ceea ce era într-adevăr : o vietate becisnică, tîrîtă într-o urgie peste puterile înţelegerii !

Iar acum îl încerca şi altă mîhnire, pe care nu şi-o putea alunga.

Întîlnise un prieten. Fusese tovarăşul lor. Aproape doi ani, zi de zi, şi-au împărtăşit laolaltă gîndurile

bune şi rele, nădejdile şi deznădejdile lor, multe naive, multe măreţe, chiar dacă aveau să rămînă numai nişte visuri ale tinereţii. Se revedeau într-un ceas cumplit, după ce înduraseră toate durerile. Credeau că n-are să le ajungă o noapte ca să-şi împărtăşească atîtea cîte adunaseră aici, în cuget şi-n inimă. Şi fiecare elan care era gata să-i apropie căzuse frînt.

S-au simţit îndată străini. S-au privit deodată bănuitori.

Îl ştie cu judecată dreaptă, ţapănă, fără priceperea tuturor întorsăturilor elastice de gînd şi de sentiment. E un om tare, dintr-o bucată, fără mister... Dar bun ! Un om pe care-l iubeşte şi trebuie să-l iubească. Pentru el adevărul e unul singur, bloc colţuros. Desigur, se simte zdrobit acum sub acest adevăr. Durerea aceasta îl înăbuşă. Mănunchiul uscat de flori din lada de campanie, într-o batistă, alături cu pachetul de pansamente... Şi această durere nu şi-o împărtăşea. Nu-şi putea deschide sufletul. O purta în el, să-i devore măruntaiele, ca fiul spartanului din care muşca puiul de vulpe în sînul cămăşii, dar el nu gemea.

S-au întîlnit şi s-au temut să-şi vorbească. Tot aşa ar fi fost oare şi cu ceilalţi : cu Ionel Cristescu ? cu Rodoş ? cu Lăscăruş Codreanu ? Cu Lăscăruş Codreanu, nu !... Nu se mai poate... Pentru el, nimic din acestea toate nu mai au nici o însemnătate ; au încetat. Ai lui ştiu oare ?... Mai trăiesc ? Sînt aici ? Au să se mai vadă vreodată ?

Cum mugeşte în noaptea aceasta viscolul !

Tot oraşul e îngropat, îngheţat, toţi dorm într-o noapte polară. Iarnă ucigătoare pentru atîţia. Mii şi mii. Despărţiţi de tot. Despărţiţi aşa, încît acum nimeni nu mai ştie ce e dincolo, în ţara ocupată de inamic.

S-a lăsat un zid negru. Nimic nu mai străbate. Hălăduieşte chiuind numai vîntul, purtînd nămeţii de aici acolo, de acolo aici. Peste toate tranşeele, peste toate sîrmele, peste toate mormintele.

Iar ai săi, de acolo, ce fac ?...

Peste cinci zile, Agata, sora cea mai mică, împlineşte şapte ani.

Întotdeauna îi aducea ascuns cîte un dar potrivit vîrstei, pe măsură ce creştea : o păpuşă, o minge, o carte cu chipuri... Acum n-are să-l mai aştepte intrînd pe uşă, căutînd să ghicească cu ochii vicleni. Acum, în camera lui e încartiruit desigur un ofiţer neamţ ; priveşte nepăsător la cadrele din pereţi, îi răsfoieşte cărţile, se uită cu batjocură la tot ce i-a însemnat sensul vieţii lui, cînd viaţa avea un sens ; tratatele de filozofie, Wundt şi Kant, Comte şi Pascal, Bergson [1], romanele şi volumele de versuri, caietele cu notiţe de cursuri. Le-a trimis toate acasă. Ca să aibă, poate, cu ce face foc ordonanţa ofiţerului străin.

„Mama, la fereastră, mai stă oare plecată pe măsuţa de lucru, ca întotdeauna, pînă se lasă noaptea ?"

Cînd aducea lampa, îşi ridica privirea orbită de lumină :

— Stel, ce palid eşti tu astăzi ! Mai lasă cărţile. Fă o plimbare în grădină...

Mai ştie că trăieşte ? De cîte ori nu-şi îndreaptă poate ochii ei miopi, tresărind, cînd aude paşi dincolo, în camera lui ? De cîte ori nu gîndeşte poate :

[1] *Wilhelm Wundt* (1832—1920) — fiziolog, psiholog şi filozof idealist german. *Immanuel Kant* (1724—1804) — filozof idealist german. *Auguste Comte* (1798—1857) — filozof şi sociolog idealist francez, întemeietorul aşa-numitului pozitivism. *Blaise Pascal* (1623—1662) — matematician şi fizician francez ; ca filozof a făcut concesii misticismului. *Henri Bergson* (1859—1941) — filozof idealist francez.

„N-am făcut focul la Stel. Nu i-am trimis ceaiul. Iar lui, dacă nu-i dai, nu cere..." Şi pe urmă, de cîte ori nu-i va fi lăsînd răpusă în jos, cînd îşi aduce aminte că nu poate să mai fie el ? Că acolo e ofiţerul vrăjmaş care păşeşte apăsat, cu mersul său de stăpîn.

O vede întorcînd ochii spre grădina lor, potopită de viscol în întuneric. Merii în care iarna ciripeau scatii şi vrăbiile zbîrlite aşteptînd fărîmiturile aruncate în zăpadă, din şorţul Agatei, după masă... Grădina lor cu trandafiri îmbrobodiţi în şumuioage de paie, de care, copil, se speria ca de înfiorătoare vedenii ; îi păreau babe chincite, aşteptîndu-l noaptea... Cele două ronduri mici de flori... Poteca unde creşteau pe margine macii, care, toamna, în capsulele uscate, sunau sămînţa neagră ca alicele într-o cutie de carton.

Puneau masa afară, seara, pînă toamna tîrziu. Se auzea stingerea la cazarmă. Paşi pe stradă. Căţelul doamnei căpitan de alături, cu zurgălău de metal. Recunoştea toate glasurile. Ceasul catedralei bătea muzical jumătăţile. Luna apărea atît de mare şi roşie, în capătul străzii, încît întotdeauna se întreba dacă e luna ori numai ceasornicul catedralei iluminat. Au fost oare odată într-adevăr, aievea, acestea toate ?

De acolo, acum, nici un glas, nici o veste nu mai străbate.

Numai gîndurile se caută prin văzduhurile bătute de viscol ; visurile se întîlnesc în noaptea întreruptă de gemete.

Sublocotenentul Stelian Minea îşi încovrigă trupul de copil sub cele două mantăli. De frig, în rana închisă, trecu un junghi. Îşi înfundă capul în pernă, să n-audă răcnetul din ce în ce mai bezmetic al vîntului şi, poate, să-şi strivească acolo, ascuns, un început de plîns.

Onisfor Sachelarie gemu prin somn.

3

Prinţul Gurii Serghievici Vorşaghin, căpitan în al doilea regiment de gardă şi ataşat pe lîngă marele cartier de la Iaşi, căscă de cîteva ori cu un suspin din gît, ca ogarii, întoarse perna cu dosul în sus, vîrî mînile pe dedesubt, să caute un loc mai răcoros. Gura îi era coclită, oasele parcă secătuite de măduvă.

Se culcase la patru dimineaţa: nu ştia cînd s-a dezbrăcat, nici cînd i-a tras Kornei cizmele.

Atît i-a rămas în cap: patul care îndată a început să se legene, să se scufunde, pînă s-a transformat subit într-o sfîrlează, învîrtindu-se cum îşi închipuia că s-ar învîrti un pat la pol, acum douăzeci de ani, cînd întîia dată profesorul său, onorabilul Avacum Iacovlevici Augustinov, i-a explicat, cu ajutorul unei portocale, rotaţia planetei în jurul axei.

Îşi mai amintea încă ceva.

Pierduse opt mii de ruble la cărţi. Nu mai ştia cine i-a cîştigat. Dar surîse fără nici un necaz. Îi era indiferent acum. Admirabilă seară!... Cînd se ridicase să plece, toate îi jucau înaintea ochilor: şi masa de cărţi şi sticlele de băuturi. Samovarul balansa o mazurcă poloneză; polcovnicul Vasca Mihailovici rîdea cu gura lărgită pînă la urechi, săltîndu-şi burta elastică, de gumă, şi părînd, dintr-un moment într-altul, că are să se înalţe ca un aerostat în plafon. De ce dracu rîdea? Nu de el, desigur!

E adevărat că la ieşire, în prag, s-a ciocnit cu un soldat care aducea o tavă cu sticle. I s-a părut că sînt doi soldaţi: unul la dreapta şi unul la stînga. A vrut să treacă prin mijloc şi a dat exact peste el. Era şi firesc. Se afla numai unul singur, cel din mijloc... Sticlele s-au ciocnit: una s-a prăvălit.

A prins-o din zbor şi-a dat-o duşcă, pe nerăsuflate.

— Bravo, Gurii Serghievici!... Încă, încă!...

Soldatul stătea smirna cu tava ţapănă în mînă, privindu-l cu admiraţie.

Ceilalţi se ridicaseră în picioare şi aplaudau. Adevărat! Poate că de el rîdeau. Trebuie să fi avut o mutră foarte nostimă!... Cînd s-a întors, nu mai regăsea uşa. A vrut să intre într-un dulap cu oglindă, din care venea spre el alt Gurii Serghievici, cu gulerul tunicii descheiat, cu o etichetă de lichior prinsă între crucea Sfîntul Vladimir şi Sfîntul Gheorghe, cu o şuviţă de păr căzută pe frunte, pînă în ochi... Şi cu o privire! Să-l fi văzut Vera Pavlovna!... S-a dat în lături, poftind cu o solemnă reverenţă pe celălalt Gurii Serghievici din oglindă, dar şi acela nu s-a lăsat mai prejos, făcîndu-i loc cu identică graţie. A fost o adevărată întrecere de politeţe... Cît a durat? Toţi rîdeau! Acum e sigur că de el rîdeau.

Dar Vasca Mihailovici e oare mai smerit rob al ţarului Nicolae? Alaltăseară, n-a lepădat el tunica, în mijlocul doamnelor şi domnişoarelor, şi nu i-a tras un cazacioc ca pe Don, înfigînd cuţitul în duşumea, chiuind şi zvîrlind din picioarele scurte şi grase, pînă ce-a alunecat jos şi l-au ridicat de subsuori? Şi pe Piotr Gherasimovici, tată a cinci copii, dintre care două fete măritate, nu l-au găsit oare dormind într-un leagăn de prunc, cu picioarele spînzurate, cu o pălărie de damă pe cap şi cu o sticlă de coniac la gură, în chip de biberon? Buni băieţi, toţi!... Buni şi românii!... Mai ales refugiaţii aceştia din Bucureşti! Oameni de petrecere. Golesc zdravăn paharele, zvîrl banii la cărţi şi a doua zi îşi vînd inelele şi cerceii... Dar acum, ce plictiseală! Să îmbraci mantaua, să o înşiri prin ger pînă la cartier ca să asculţi prostiile lui Arcadie Artimievici, cu glasul lui plîngăreţ şi fornăit pe nas, de diac: sau glumele răsuflate

ale lui Uvar Uvarovici, pe care le-a citit acum zece ani, în călindare.

— Kornei !

— Porunciţi, nobleţa voastră !

— Ce se întîmplă afară ?

— Nu se întîmplă nimic, nobleţa voastră.

— Nu fi idiot !... Ninge, plouă ?

— Viscoleşte, nobleţa voastră. Crivăţ ca la noi, pe Don.

— Şi cît e ceasul ?

— Trei, nobleţa voastră.

Nu era nevoie să mai adauge că e trei după masă.

Prinţul Gurii Serghievici Vorşaghin se scărpină în cap cu gestul cel mai lipsit de nobleţe posibil şi pomeni un număr atît de respectabil de sfinţi-părinţi, cît ar fi putut convoca cu toţi laolaltă un mare sinod. Bun ! Va să zică iar a lipsit de la birou. Şi Carol Feodorovici Kiţling iar bombăne !

Apoi surîse la gîndul lui Carol Feodorovici, bombănind între hîrtiile şi dosarele lui, trîntind cu pumnul în planşete, de tresare, zăngănind linguriţa în paharul de ceai, şi toţi nu mai păşesc decît în vîrful picioarelor, ca în camera unui bolnav.

Se înveseli foarte la această închipuire. Mai căscă o dată, luă ceasul de pe măsuţă să se convingă dacă nu s-a înşelat Kornei. Era exact. Ba încă trei şi zece !

Porunci :

— Ceaiul ! Apă caldă de spălat... Încălzeşte şervetele. Şi un plic şi hîrtie... A să dai fuga cu biletul la cancelarie. Spui excelenţei sale Carol Feodorovici că sînt bolnav în pat... Foarte bolnav ! Teribil de bolnav ! Pericol de moarte ! Febră mare ; treizeci şi nouă de grade. Spui patruzeci !

— Înţeles, nobleţa voastră. Boala veche a nobleţei sale.

— Exact, Kornei ! Eşti un băiat deştept, cînd vrei. Ai s-ajungi staroste, cînd te-ai întoarce la Agrafena şi Korjiţkii tăi.

Kornei rîse, ştergîndu-şi nasul cu podul palmei. Nobleţa sa e vesel şi glumeşte. Nobleţa sa e întotdeauna vesel. Pentru nobleţa sa războiul e o joacă, un prilej de nesfîrşite chefuri şi partide de cărţi. Nu ca pentru el, prilej de ofuri şi suspine.

Nobleţa sa Gurii Serghievici Vorşaghin, cu un eroic spasm de voinţă, sări din pat. N-avea răgaz şi nici nu i-ar fi dat prin gînd să bage de seamă că în rîsul lui Kornei străbătea un scrîşnet de măsele.

Îşi spălă îndelung gura cu apă şi pastă, să-şi alunge cocleala. Sfîrşi o sticlă de colonie, căreia îi făcu vînt, sub lavoar, cu piciorul. Într-o jumătate de oră, era gata ; periat, pieptănat, bărbierit proaspăt, în faţa samovarului care bîzîia vesel şi a sticlei de coniac ; a farfuriilor cu şuncă, sardele, batog, pateuri şi unt.

Cînd sfîrşi această prea frugală gustare, aprinse o ţigară cu cartonul lung cît un periscop, merse pînă la fereastră şi trase în lături draperia de catifea vişinie.

În stradă, prin feregile subţiri de gheaţă ale geamului, se vedeau în trîmbele de zăpadă cîţiva soldaţi români, cu mantăli pirpirii şi căciuli albe, trecînd pe căluţii lor ridicol de slabi, ca mîţele. Crivăţul smulgea pale de omăt de pe acoperişuri, le răsucea în mijlocul străzii, le împroşca în trecătorii grăbiţi, îmbodoliţi pînă în nas şi înotînd pînă la genunchi în pîrtiile, de la o clipă la alta, astupate.

Pe poarta deschisă, în sania lui, a lui Gurii Serghievici, ieşea Sofron Vesbianu, cu blana şi căciula de lutru trasă peste ochi, răsturnat, cu mîinile în buzunări.

Ciudat individ şi acest Sofron Vasilievici! Nu înţelege o buche nemţească, franţuzească, englezească, rusească, *niet!* Şi cu toate acestea ziua întreagă e la cartierul lor. Cumpără, vinde, schimbă, cară, duce... Vulgar, lacom şi şiret, ca un negustor din Moscova. Dar Zoe Dimitrievna, ce femeie de rasă! Unde-o fi găsit-o ursul? Poţi discuta cu ea ceasuri întregi despre Turgheniev şi Balmont, despre D'Annunzio şi Shelley, despre Merejkovski şi Arţibaşev[1], ca în cel mai ermetic salon din Petersburg. Are ochi ca violetele imperiale şi un gît rotund şi sculptural, mai superb decît al Verei Pavlovna.

I-a spus-o ieri, iar Zoia Dimitrievna a plecat ochii în jos, aşezîndu-şi cutele rochiei peste vîrful pantofului mic, exact, tot atît de mic cît o rîndunea cu aripile strînse.

Cunoaşte el prea bine privirea aceasta modestă a femeilor: „Te rog, nu-mi place să vorbeşti astfel... Să ştii că n-ascult! Chiar poţi să continui, că tot n-ascult."

Gurii Serghievici Vorşaghin se postă în faţa oglinzii şi îşi examină cu deplină mulţumire ovalul obrazului, puţin obosit, dar cu atît mai plăcut, ochii cu cearcăne care nu făceau de loc urît figurii, părul bălan, mustaţa moale, cicatricea abia atinsă de sabie; o linie albă la tîmplă, dînd exact atîta bărbăţie cîtă lipsea acestui cap de feminitate molatică. N-avea de ce să nu-i placă Zoei Dimitrievna omul căruia atît de fierbinţi, lungi şi deznădăjduite epistole îi trimitea

[1] *Konstantin Dmitrievici Balmont* (1867—1943) — poet simbolist rus. *Gabriele D'Annunzio* (1863—1938) — poet şi scriitor italian. *Percy Bysshe Shelley* (1792—1822) — poet revoluţionar englez. *Dmitri Sergheevici Merejkovski* (1866—1929) — scriitor şi critic literar rus, reacţionar şi decadent. *Mihail Petrovici Arţibaşev* (1878—1927) — romancier rus, reacţionar.

Vera Pavlovna, cea pentru care atîtea sinucideri şi dueluri a văzut Petersburgul!

Într-adevăr, Gurii Serghievici Vorşaghin era din familia fericită a muritorilor care aduc îndată, unde păşesc, voie bună, lipsă de grijă şi veselie.

Slugile îl întîmpinau voioase la scară; cînd intra într-o casă posomorîtă cu un minut înainte, toţi exclamau bucuroşi: „A! Gurii Serghievici. Ce veste?... Ascultă, poamă bună ce eşti!..." Şi îndată, figurile se luminau, ca la cine ştie ce veste fericită; începeau rîsete, toţi se apropiau de el, femeile părăseau lucrul, ori cărţile, ori bîrfelile lor. Cel mai mocnit dintre toţi îşi aducea aminte o anecdotă de mult mucegăită într-un cotlon al creierului; viaţa părea imediat plină de surprize plăcute, aşa cum se arată în dimineţile de primăvară, cînd surîzi în cerdac vişinilor înfloriţi, numai fiindcă e multă lumină şi cer străveziu.

Prinţul Gurii Serghievici Vorşaghin nu făcea nimic pentru a răspîndi în jurul lui această atmosferă voioasă. Era numai lipsit de orice gînd, de orice preocupare şi orice răspundere; era lipsit de orice grijă şi deplin fericit de tot ce vedea, ce auzea, ce i se întîmpla.

În faţa oglinzii, răsfrîngîndu-i mijlocul subţire, înalt şi elastic, fluieră un cîntec, schiţă un pas de dans.

Îşi schimbă altă tunică, cu toate decoraţiile multicolore prinse ca un zaimf în dreptul inimii: ruseşti, franceze, engleze şi italiene, cîte adunase în diferite misiuni prin care trecuse, lăsînd în urmă glorioase amintiri de risipă şi de chefuri epice.

Bătu la uşa Zoei Dimitrievna, zîmbind dinainte celor ce avea să-i spună. Îi deschise Dumitraşcu Racliş, care îşi sorbea singur cafeaua, într-un jilţ, făcînd pasienţe.

Îşi strînseră mîna cu mare bucurie amîndoi.

Se înţelegeau. Se simpatizau. Se preţuiau.

Dumitraşcu Racliş găsise în sfîrşit în acest Iaşi al mizeriei un om care colindase Europa şi avea cele mai distinse purtări, în afară că era un pătimaş jucător de cărţi ; întocmai precum Gurii Serghievici găsise în sfîrşit în acest oraş moldav al mizeriei un om care colindase Europa, îşi tocase cu eleganţă averea, avea cele mai distinse purtări, în afară că era un şi mai pătimaş jucător de cărţi.

Făceau parte din aceeaşi lume, indiferent de hotare.

Lumea lor.

Că pînă şi un beţigaş de chibrit e produsul unei munci, nici nu le-ar fi trecut prin gînd. Că beţigaşul acela cu infima lui gămălie de fosfor însumează rezultatul unor îndelungi operaţii ; că a cerut geniu inventiv, iniţiativă, trudă ; că a adus după el încîlcite probleme de salarii, de speculă, de monopoluri, de boli profesionale, de greve şi represiuni, de sudoare şi sînge şi moarte — li s-ar fi părut cea mai absurdă pretenţie, pe care de altfel nici n-ar fi admis-o, izbucnind în hohote dispreţuitoare de rîs.

— Zoe vine imediat, *mon petit prince*[1], vesti Racliş. Se îmbracă, desigur. Facem pînă atunci un ecarté ?... - Trei partizi, două sute de ruble : distracţie !

— Perfect ! Cu cea mai mare plăcere... E întotdeauna o plăcere să joace cineva cu dumneata, Dimitrie Ştefanovici !...

Dumitraşcu Racliş alese cărţile, lepădă exoflele inutile şi partidele începură.

Părintele Zoei Vesbianu fila cartoanele cu cea mai deplină fericire scrisă pe figura osoasă, cu mustăţile

[1] Prinţişorul meu (fr.).

albe puţin fumegate de tutun şi cu cearcănele a nouă mii de nopţi pierdute în toate cazinourile vechiului continent.

Trăia acum într-o continuă beatitudine. Grijile de la Bucureşti dispăruseră.

Zoe îl tîrîse cu ea, îl instalase într-o cameră de la dînşii, îl îngrijea şi îi împlinea toate poftele. Sofron Vesbianu, abia ajuns la Iaşi, descoperise o casă încăpătoare, plătise chiria pe un an înainte, ca să nu aibă nici un neajuns, şi găsise imediat un cîmp fertil, o adevărată Californie pentru afacerile lui. Degeaba se plînsese el de război în prima zi a mobilizării. Războiul era filonul cel mare, să te îndestuleze pentru trei vieţi ! La cartierul rusesc se afla într-o zi scurmînd în acest nesecătuit filon, cînd Gurii Serghievici se plîngea că nu-şi găsise o locuinţă omenească. A înţeles-o aceasta din dialogul cu un misit de case. I-a oferit îndată o cameră şi un antret pentru ordonanţă, grajdul pentru cai. Stau la masă adeseori împreună. N-a vrut să primească, fireşte, nici un ban — „sîntem doar aliaţi" !

Dar Gurii Serghievici îl aprovizionează cu toate ale gospodăriei de la depozitele ruseşti, i-a pus la dispoziţie sania, caii şi mai e şi un cineva cu mare trecere la comandamentul armatei ruse, nepotul ministrului de război de la Petersburg şi al mai multor doamne de onoare de la curtea împărătesei ; deci om care să-i servească în toate afacerile lui misterioase.

Uneori ajunge să-i pomenească numai numele, o clipeală din coada ochiului, un subţire surîs cu înţeles. Alteori mai e nevoie şi de plicuri cu oarecare mii de ruble, după o partidă catastrofală de cărţi, ca aceea de aseară.

Cel mai încîntat însă de această prietenie e tot Dumitraşcu Racliş.

Are de-a face cu un adevărat gentleman: se poate recrea şi consola astfel de toate apucăturile grosolane ale ginerelui, pe care trebuie să le suporte. Prinţul Vorşaghin l-a introdus în cercul lor; un club improvizat într-o casă de pe strada Carol.

Acolo nu intră decît puţini români, cîţiva bărbaţi şi cîteva femei, prietenii proaspeţi ai aliaţilor.

Şi acolo i-au fost dat ochilor să vadă cele mai infernale partide de cărţi, cum n-a mai pomenit în toate casele de joc şi în toate cluburile din apusul Europei, unde şi-a azvîrlit pe postavul verde averea lui, zestrea nevestei şi moştenirea Zoei. Oameni care plecau spre front ori se întorceau pe front, scoţînd teancurile intacte de ruble, deşertînd cantităţi prodigioase de spirt sub toate formele şi de toate gradele; certîndu-se şi împăcîndu-se de la nimic; sfîrşind totul în fiecare dimineaţă într-o pîclă nepătrunsă de fum, printre movili de sticle deşarte, cartoane de ţigări, pahare de ceai şi cutii de compot, colonei şi generali beţi îmbrăţişîndu-se cu locotenenţi şi sublocotenenţi, zvîrlind bacşişuri fabuloase ordonanţelor şi apoi luîndu-i în palme pentru ca pe urmă să-i sărute şi să le plîngă pe umeri: o adevărată frenezie de sfîrşit de lume, veşnic primenită de alţi ofiţeri în ducere şi întoarcere, şi totuşi veşnic aceiaşi; oameni stranii din altă planetă, cu logică şi sentimente care scapă înţelegerii curente, cuprinşi de-o exasperată însetare, după doi ani şi jumătate de război, să-şi ucidă orice tresărire a amintirii despre viaţa de altădată; amestec de cruzime şi de sentimentalism, de brutalitate şi delicateţe, de viclenie şi de candoare, de slugărnicie şi aroganţă, de laşitate şi de bravură; lume care-şi juca ultima carte şi deşerta ultimele pahare înainte de revoluţie şi de sfîrşitul sfîrşiturilor pentru ea.

Dumitraşcu Racliş juca, nu lipsea o seară, juca şi cîştiga.

El, căruia valeţii şi rigii îi mistuiseră averea, avea de astă dată o superioritate vădită; nu punea un pahar de spirt în gură. Trăia numai pentru cărţi. Putea pune în sfîrşit în aplicare, cu izbîndă, sistemele „infailibile“ care-l trădaseră întotdeauna.

Acum norocul era egal: partidă şi partidă. Două el; două Gurii Serghievici. De altfel jucau numai pentru plăcerea jocului; două sute de ruble, cinci sute de lei, ce însemnau?

Cînd intră Zoe Vesbianu, în haina albastră care-i catifela mai fascinant albul pielii, Gurii Serghievici zvîrli cărţile. Arătă partenerului; n-avea în mînă decît exofle străine, era vol, tot pierdea partida.

O socotea pierdută.

4

Zoe Vesbianu se aşeză între dînşii.

După ce le întinse mîinile parfumate, fără altă podoabă decît verigheta de aur, simbol al sclavajului conjugal, îi mustră:

— V-am auzit venind astăzi dimineaţă... Unul la patru; altul la cinci. Cine a fost cel mai cuminte?

— Cucernicul pocăit care vă vorbeşte, Zoe Dimitrievna! se grăbi cu alintată smerenie prinţul Gurii, să pună în lumină această excepţională „cuminţenie“, care-l adusese acasă, e drept, pe mai multe cărări, dar la ora patru, pe cîtă vreme pe Dimitrie Ştefanovici, îşi amintea bine acum, l-a lăsat moţăind cu cei din urmă jucători.

— Mă rog, n-aş putea oare să ştiu două lucruri, *mon petit prince?...* Mai întîi, care din doi vă

depravaţi unul pe altul ?... Pe urmă, ce plăcere găseşti dumneata, om tînăr, inteligent, cultivat, cu atît de distinsă lectură, *vrai homme du monde*[1], ce plăcere găseşti să pierzi nopţile în fum şi în tovărăşii echivoce ?... Pe papa îl înţeleg. E un jucător înveterat. Nici nu mai cere vieţii altceva decît o plăcere, pe care — nu e aşa, papa ? — a plătit-o destul de scump... Dar dumneata ?...

— O, Zoia Dimitrievna ! ridică ochii albaştri şi inocenţi, spre tavan, prinţul Gurii. De unde ştii că nu încerc să înlocuiesc o pasiune prin alta ? Poate vreau să-mi adorm astfel o durere inconsolabilă !... Poate prefer să-mi ucid o noapte stupid, numai ca să nu-mi amintesc, torturat de insomnie, acele lucruri pe care nu trebuie să mi le mai amintesc !...

Gurii Serghievici minţea cu un aer foarte nefericit şi teatral, de victimă, în mijlocul acestei lumi vulgare.

De fapt, bea şi juca zdravăn, fiindcă îi plăcea să bea şi să joace zdravăn.

Nici pomeneală să sufere de insomnie şi nici amintiri ori gînduri triste n-aveau de ce să-l tortureze. Doar cîteodată mijea, în curînd aţipită, mustrarea că n-a răspuns la scrisorile Verei Pavlovna ; remuşcare vagă, în zori, cînd se întorcea cu gura coclită de la petrecere, dînd să intre în şifoniere şi trîntindu-se îmbrăcat în pat, ca să nu-şi mai amintească de fel, cînd l-a dezbrăcat şi i-a tras cizmele Kornei.

Dar ştia prea bine că în urechea unei femei — mai ales cînd femeia e soţia unui mops ca Sofron Vasilievici şi cînd ştia că a citit romanele lui Turgheniev ! — nu sună niciodată banal toate aluziile la aceste teribile nefericiri sentimentale, pentru

[1] Adevărat om de lume (fr.).

a căror consolare te abrutizezi, cauţi deznădăjduit o mocirlă să te împotmoleşti, tu şi nefericirea ta, bei pînă la fund drojdia acră, şi tot aşa mai departe cum scrie în romane şi se recită pe scenă.

Gurii Serghievici Vorşaghin repetă, aşadar, ceea ce repeta în dreapta şi în stînga, de zece ani, de cînd era încă în şcoala de cadeţi, cu efecte aproape invariabile.

Pe figura gînditoare a Zoei Vesbianu, în ochii de culoarea violetelor imperiale, căuta nerăbdător curiozitatea, mirarea, interesul ; deşi nu s-ar fi supărat de fel dacă Zoe Vesbianu i-ar fi răspuns hohotind că toate acestea sînt basme şi că e nedelicat să o socotească atît de naivă ca să le creadă.

Atunci Gurii Serghievici ar fi rîs şi el imediat, mărturisind că a minţit, şi găsind foarte firesc să mintă unei femei frumoase, pentru a da vieţii atît de vulgare puţină savoare romantică.

Zoe Dimitrievna era însă acum preocupată de altceva, mîngîind fără să-şi dea seama şiragul boabelor ovale de chihlimbar de la gît.

Întrebase şi asculta, cu gîndul aiurea.

Într-adevăr, se întîmpla minunat. Astăzi dimineaţă, întîia oară după două luni de cînd se afla în Iaşi, dăduse ochii cu Radu Comşa. Îl întîlnise la o strîmtoare unde Radu nu mai putuse scăpa şi a fost nevoit să se oprească. Au vorbit foarte simplu, ca doi prieteni care se revăd. Zoe a fost cît se poate de calmă ; a glumit, l-a tachinat... Poate ochii i se opreau prea lung la Radu şi la buzele lui cărnoase, pe care le simţea încă pe umăr, pe gură, pe pleoape. Dar acestea nu le ştia decît ea. Nimeni nu putea ghici : nici Radu... Şi cum i-a venit oare în gînd să-l invite numaidecît la ea, după-amiază ? Radu a răspuns că nu poate, nu ştie — a cercat să evite. Dar pînă la sfîrşit a fost silit să făgăduiască.

Şi acum îl aşteaptă.

Dacă vine într-adevăr, atunci ar trebui să sosească din clipă în clipă. E bine că se află şi prinţul Gurii. Prezenţa unui bărbat tînăr, plăcut, vioi, cu îndestul spirit va trezi desigur puţină gelozie în inima lui Radu. De multe ori iubirea nu se mai întreţine decît prin acest parazit galben.

A sunat afară. Cum a tresărit! S-ar cuveni să fie mai calmă. Radu intră întîia dată în casa ei — dacă aceasta se mai poate numi casa ei...

Zoe îşi aruncă ochii la pereţi, la mobile. E îndestul de plăcut salonul acesta larg!...

Casa fusese închiriată, cu mobile cu tot; casă veche de foşti moşieri scăpătaţi, ca în romanele şi nuvelele lui Turgheniev, ca în piesele lui Cehov.

Se simţea bine aici, fiindcă îi amintea ceva din viaţa lor, înainte de ruina lui Dumitraşcu Racliş şi înainte de a fi devenit madam Sofron Vesbianu.

Canapele largi, jilţuri comode, un piano cu coadă de lemn castaniu, cadre înfăţişînd bărbaţi şi femei în costume de acum patruzeci de ani, cîteva miniaturi de boierese, cu umerii goi şi căzînd în linii foarte lungi, cum erau frumuseţile de acum aproape un veac; figuri grave şi melancolice, privind cu ochii obosiţi la aceşti năvălitori prea gureşi în adăpostul lor, unde fusese pînă acum o mare tăcere... Faţă de strîmtoarea în care trăieşte atîta lume la Iaşi, casa lor era chiar foarte prezentabilă şi n-are de ce se teme de impresia lui Radu. Ciudat! Unde i-a fost dat să-l primească „la ea acasă“, aşa cum stăruise de atîtea ori!... Radu nu-l cunoştea nici pe Sofron, nici pe papa. La Bucureşti n-a vrut să-i calce niciodată pragul, numai fiindcă se ferea de situaţii îndoielnice: „Să stai la masă între bărbat şi femeia cu care îl înşeli... Picioarele căutîndu-se, atingîndu-se, apăsîndu-se, pe sub scaun... Scene de vodevil! Odios!...“

Şi acum a sunat.

Dar nu e el. E numai Sofron.

Gîfîind, îşi zvîrli blana şi căciula în vestibul. Intră în salon, tropăind şi frecîndu-şi degetele bondoace. Scutură mîna prinţului Vorşaghin, să i-o smulgă din umăr. Întinse laba moale şi puţin dispreţuitoare lui Dumitraşcu Racliş. O atinse pe frunte, cu buzele, pe Zoe, ridicîndu-se în vîrful degetelor pe picioarele lui scurte, s-o ajungă.

Are nasul vînăt, pomeţii obrajilor violacei; poartă o jachetă a cărei coadă îl face mai scurt încă şi mai rubicond.

— Hai! este ger, prinţule! îl plesni pe Gurii Serghievici cu latul palmei pe umăr. Ger! Cum la voi ger, la Siberia. Sibirschiger! improviză la moment un cuvînt inedit pentru toate idiomele din lume.

Sofron Vesbianu nu ştie o boabă din altă limbă în afară de cea românească. Şi atunci, vorbind cu un străin, stîlceşte cuvintele şi le strigă din răsputeri, cu impresia că aşa va fi mai uşor înţeles. Un străin i se pare un infirm: surd ori aşa ceva.

— *Tac, tac. Sibirschiger!* [1] rîde prinţul Vorşaghin, arătîndu-şi dinţii albi.

— Acum, la frig tare, bun este casă, samovar, ceai şi carte! *Daite carcicu, davaite carcicu, cvosim-devid, cvosim-devid!...* Aşa e, prinţule? *Maladeţ!...* [2]

— *Tac*, samovar, ceai... *daite carcicu!* se sileşte cu toată bunăvoinţa prinţul Gurii să înţeleagă acest

[1] Corect: *Tak, tak, sibirski moroz!* — Aşa, aşa, ger siberian! (Rus.)

[2] Probabil: *Daite kartociku... vosem-deveat!... Molodeţ!* — Daţi cărţile... opt-nouă!... Bravo!... (Rus.)

volapück şi să pară încîntat de deosebita atenţie a amfitrionului.

— Bun ! Bun ! *Haroşic ciolovec !* [1] îl bate mai departe pe epoleţi Sofron Vesbianu.

Apoi, socotind că şi-a făcut cu prisosinţă datoria de gazdă să-şi întreţie mosafirul, se îndreptă spre Zoe :

— Zoico dragă, porunceşte, maică, pentru ceaiuri... Sînt sloi de gheaţă, puiculeano !

Ceaiul fu adus cu samovar, după moda rusească, şi tot după moda rusească, introdusă de Gurii Serghievici Vorşaghin — de altfel întinsă acum în toate casele din Moldova unde se mai putea bea din belşug ceai — veniră şi farfuriile cu compot, dulceaţă, pateuri. sticle de coniac, rom, votcă şi lichior.

Cît timp fetişcana durdulie, cu şorţ şi bonetă de dantelă albă, purta tablalele şi muta înaintea fiecăruia măsuţele, privirea lui Sofron Vesbianu se oprea pe sîni şi pe mijloc, atît de stăruitor, încît slujnica servi plecînd ochii în pămînt, cu obrajii pară.

Pe urmă, cînd servitoarea sfîrşi şi ieşi din salon, Sofron Vesbianu se aşeză înaintea farfuriilor ca întotdeauna, cu aerul brutal şi grăbit al unui călător într-un restaurant de gară, inspectîndu-şi paharul, linguriţa, furculiţa şi cuţitul, înşfăcînd bucăţile cele mai ochioase.

Zoe Vesbianu se simţi jenată şi de astă dată de aceste apucături de han ; iar prinţul Gurii, ghicind, îl scuză cu un zîmbet admirativ :

— Sofron Vasilievici are poftă mare ! Toată ziua aleargă, lucrează, consumă energie...

— Ce spune. Zoico ? întrebă Sofron, împingîndu-şi în gură, cu degetul. o felie de şuncă supranumerară.

Zoe îi tălmăci.

[1] Corect : *Horoşii celovek !* — Om bun ! (Rus.)

— Desigur că alerg. Eu nu sînt un parazit ! (Aceasta era la adresa lui Dumitraşcu Racliş, fără să-l excludă şi pe multsimpaticul prinţ.) Alerg, muncesc, consum, fiindcă mă consum ! aprobă Sofron Vesbianu cu gura plină, încîntat de această descoperire : „consum fiindcă mă consum !" pe care o găsea de o superioară fineţe.

Apoi, tuşind cu o înghiţitură în gură, îi trimise o bucăţică de şuncă, de unt şi de pîine, un minuscul bol digestiv, exact în fruntea lui Dumitraşcu Racliş, care-şi sorbea liniştit paharul cu ceai.

Dumitraşcu Racliş puse paharul jos, îşi scoase batista şi se şterse calm, pe frunte.

— Sînt oameni care mănîncă încă, parcă ar fi acum scăpaţi din caverne ! făcu o constatare, aşa, neadresată nimănui, împăturindu-şi batista şi aşezînd-o în buzunarul de la piept.

Sofron înţelese pentru cine era aceasta şi fiindcă avea acum gura arhiplină, încît nu mai putea răspunde, îl fulgeră numai cu o privire teribilă.

După ce înghiţi, îşi rosti replica :

— Şi eu cunosc oameni care chiar dacă ar fi în peşteri ar juca în arşice... În arşice de ăia... cum se cheamă ?...

— De mastodont, cum cunosc eu un exemplar ! îl ajută Dumitraşcu Racliş, zîmbind fiindcă găsise nostimă istoria omului din caverne care ar juca în arşice, în lipsă de un club cu masă lungă, pe două tablouri de bacara.

— Ce spun, te rog, Zoe Dimitrievna ? întrebă prinţul Vorşaghin, înţelegînd că amîndoi se împung reciproc.

— Nimic interesant ! răspunse Zoe. Se tachinează ! Discută politică ! Spun că dirijabilele germane sînt adevăraţi mastodonţi...

În clipa aceea zbîrnîi clopoţelul, anunţîndu-l în sfîrşit pe Radu Comşa.

Zoe îi ieşi înainte, după ce-şi cercetă din treacăt figura în oglindă şi îşi dichisi buclele părului. Comşa rămase în prag, căzut din lună. Se aştepta s-o găsească pe Zoe singură ; îşi făcuse chiar un plan de defensivă, şi cînd colo dădea peste atîţia necunoscuţi !

Zoe îşi prezintă galeria de necunoscuţi ; Sofron Vesbianu se ridicase de pe scaun ; şi ca să-şi destindă pantalonii încreţiţi armonică peste urechile ghetelor, se deda la ciudate azvîrlituri din picioare, un fel de început bizar de dans.

— Mi se pare, domnule Comşa — începu Sofron, curăţindu-şi cu buzele şi cu limba gingiile de resturile şuncii şi ale pateurilor, cu o schimă care îl făcu pe Radu Comşa să creadă că se strîmbă la el — mi se pare că sînteţi şeful unei direcţii de la Interne ? Statistică pentru rechiziţii, aprovizionare, eţetera eţetera !... Îmi pare foarte bine ! O să te calc într-o zi...

Radu Comşa îl privi cu uimire, amestecată cu milă pentru Zoe.

„Va să zică acesta era Sofron Vesbianu ? Stăpînul în faţa legii şi a oamenilor pe trupul, sufletul şi voinţa ei ?..." Acum înţelegea multe. Şi înţelegea, mai ales, de ce se strîngea atît de deznădăjduită lîngă el cînd o trimitea acasă.

O privi cu mai puţină vrăjmăşie. „Biata Zoe !"

Biata Zoe îşi dădea toate silinţele ca să-şi păstreze aerul cel mai firesc.

Porunci alt serviciu de ceai. Îl invită alături, făcîndu-i loc pe divan. Explică celorlalţi că e un cunoscut din Bucureşti, dintr-o familie prietenă, tovarăşul de avocatură al lui Alexandru Vardaru şi logodnicul domnişoarei Vardaru.

— A ! Eşti atît de bine cu domnul Vardaru ? E un om cu mare trecere la Domenii. Şi la Interne !... Şi la Război !... Am avut de cîteva ori de-a face amîndoi, dar nu ne-am înţeles. Nu e nimic. Toţi oamenii sfîrşesc prin a se înţelege cu mine !... vorbi Sofron Vesbianu, culegînd cu scobitoarea merişoarele aurii din compotul rusesc.

— Să-ţi dau o farfurie ! îi întinse Zoe o farfurie de compot şi o linguriţă.

— Mersi ! N-am nevoie. Vorbesc şi mai iau una, vorbesc şi mai iau una... Te supără ?

Zoe nu mai încinse discuţia ; iar Sofron Vesbianu vorbea şi mai lua una.

— Da, pe domnul Vardaru aş vrea să-l cunosc mai de-aproape ! continuă, scuipînd cozile merişoarelor în farfuria lui Dumitraşcu Racliş. Îmi pare foarte rău că nu ne-am înţeles...

Sofron Vesbianu nu spunea că „neînţelegerea" se rezuma la cîteva întîlniri în care Alexandru Vardaru îl repezise, fiindcă îl prindea cu afaceri nu tocmai dintre cele mai curate. Şi ascultîndu-l, Radu Comşa îşi amintea acum că a mai văzut această figură şi pe la biroul lui, şi pretutindeni unde mişună samsarii suspecţi, foşti vechili, negustori faliţi, lumea aceasta amestecată care mai bine de doi ani traficase cu o mînă pentru puterile centrale, cu cealaltă pentru consorţiul britanic şi se strămutase la Iaşi, să-şi continue, activ, operaţiile, încă mai prospere în haosul general.

— Domnule Comşa, în ce fel aţi rezolvat problema cea mai dramatică a refugiului : adăpostul ? Aţi găsit locuinţă ? întrebă Zoe, ascultîndu-se cum îi spunea cu simplitate „domnule Comşa" în loc de „Radule" !

— Mulțumitor, doamnă !... Am fost bursier la liceul de aici, la Internat. Am găsit locuință chiar la un fost profesor al meu, pensionar, un om încîntător.

— O ! E atît de greu cu camerele, în acest Iași sărac și prea mic. Uite, prințul Vorșaghin a avut noroc cu noi... Nu e așa, Gurii Serghievici ?

— Desigur, Zoe Dimitrievna, fără dumneata și Sofron Vasilievici, eram un naufragiat !... Dar Zoe Dimitrievna mi-a întins mîna-i catifelată, care nu are nevoie de inele ca să fie frumoasă, și iată cum am devenit un fericit naufragiat, salvat cu o prea delicioasă ramură de liliac alb...

— Vai, *mon prince*, ce basme îmi spui ! Mă confunzi cu șistrițele dumitale !...

Și făcîndu-i cu degetul :

— Gurii Serghievici, te rog, fii mai serios !... Știi că sînt rea cînd mă supăr. Confisc cheia de jos, de la ușă, și te las în viscol.

Radu Comșa se întreba dacă între acest rus bălan, foarte plăcut și desigur un mare mehenghi, și între Zoe, există numai prietenie ori n-au trecut cumva dincolo. Și simți o ușoară, o foarte ușoară undă de nemulțumire. Se consola repede Zoe ! „Biata Zoe !"

Ca și cum i-ar fi ghicit gîndul, clătinîndu-și nervos piciorul peste picior, Zoe vorbi enigmatic :

— Vezi, domnule Comșa ? Am adoptat și noi maniera rusească !... Prințul Vorșaghin ne-a învățat să ne spunem pe nume, așa cum vorbesc eroii lui Tolstoi, Turgheniev, Gorki, Cehov. Ne spunem : Zoe Dimitrievna, Gurii Serghievici, Dimitrie Ștefanovici, Sofron Vasilievici... E foarte comod și găsesc amuzant ! E o intimitate pe care o poți plimba în public fără teamă — chestie numai de nuanță ! Ești Radu Mihailovici : sînt Zoe Dimitrievna... Radu ! Zoe !... Fără „domnul", fără „doamna"... Ca în intimitatea dintre doi soți, doi prieteni sau doi amanți. Nu ?... Nu, Radu Mihailovici ?

Zoe, care execută astfel un adevărat dans pe tăiuș de cuțite, se opri și rîse, cu un tril exagerat, care sună fals.

Sînii i se ridicau și coborau, în haina de catifea albastră despicată la piept, sub boabele galbene și ovale de chihlimbar, ca după un urcuș repede.

Gurii Serghievici Vorșaghin, pătruns de o umbră de bănuială, după ce îi privise cu ochii fini pe unul și pe celălalt, aplaudă :

— Bravo, Zoe Dimitrievna ! Ești cea mai admirabilă rusofilă din Moldo-valahia. Și pledezi ca cel mai elocvent avocat ! Ca un acovat care s-a identificat cu cauza...

Numai Sofron Vesbianu, Sofron Vasilievici, nu înțelesese nimic, fiindcă Zoe vorbise franțuzește, și întrebă nedumerit :

— Ce spune, frate ? Că nu pricep nimic !...

— Doamna — se oferi Radu Comșa să-i explice — doamna spune să adopt maniera rusească și în loc să mă adresez cu formulele obișnuite : doamnă, ori doamnă Vesbianu, să-i spun pur și simplu Zoe Dimitrievna, așa cum i se adresează, de exemplu, prințul Vorșaghin... Ceea ce n-aș putea să-mi permit în nici un caz avînd în vedere că prietenia mea cu doamna Vesbianu e atît de efemeră, cum o știu din cele cîteva ocazii cînd ne-am întîlnit la București și nu mi-ar da aceleași drepturi ca domnului Vorșaghin, de față !...

— Zi-i, dragă, zi-i Zoe Dimitrievna și sfîrșește cu ea ! A pus-o pe crupe maladețul ! simplifică foarte plictisit de atîtea mofturi Sofron Vesbianu, continuîndu-și operația care se concentra în acel moment la smulgerea cîtorva fire de păr dintr-un neg.

Prindea unul, încrucișîndu-și privirea, ca să-și poată vedea vîrful negului ; îl apuca bine cu unghiile și cu o smucitură trăgea firul din rădăcină. Ochii

lăcrimau, fiindcă durerea îi răspundea ascuţit în creştet, îi venea să strănute, dar numai căsca gura, fără să izbutească, aşa cum fac crapii aruncaţi pe uscat.

Cînd sfîrşi această operaţie, spre care melancolic şi obosit priveau cadrele ovale din perete, Sofron Vesbianu se întoarse spre Comşa şi îl bătu pe genunchi cu latul palmei, într-o pocnitură de explozie :

— Fă cum îţi spun eu, dragă. Zi-i Zoe Dimitrievna ! Zi-i Gurii Serghievici ! La dînşii tot o brînză e !... Trăiesc ruşii ăştia, domnule Comşa, eh ! Ce să-ţi mai spun ?... Toţi mănîncă dintr-o teucă...

Acum era rîndul prinţului Vorşaghin să ceară lămuriri...

— Ce spune onorabilul Sofron Vasilievici ?

— Nimic ! Spune că ruşii sînt un popor încîntător !... tălmăci Zoe, după fantezia ei.

Dar era mulţumită. Mai întîi nu rezistase ispitei să-i spună ca altădată : „Radu, Radule !“ în faţa tuturor, cu temeritate. Şi pe urmă, îl înţepase uşor cu veninul acela al geloziei, la care nici un bărbat, chiar cînd iubirea s-a prefăcut în indiferenţă, nu rezistă întotdeauna.

Chipul cum Radu găsise prinţului Gurii Vorşaghin dreptul să-i spună pe nume, Zoe, cu familiaritate, ironia aceea răutăcioasă pe care n-o pricepuse Sofron îi făceau bine, ca loviturile în glumă cu o floare peste obraz, de la cineva drag. Şi gîndind aceasta, cu un zîmbet vag, Zoe Vesbianu nu-şi putea desprinde ochii de la gura cărnoasă şi umedă a lui Radu : „Trebuie să-i muşc buzele... Numai o dată, la plecare. Îl duc pînă la uşă... O singură dată...“

Gîndul se lămurea perfid, tenace, cu cît îşi spunea că e mai absurd.

Dumitraşcu Racliş, străin de toate acestea, îşi făcea pasienţele.

Noul cunoscut nu prezenta nici un interes ; nu vorbise nimic despre joc, nu-l văzuse în nici un club. Înşira cărţile în cruce, în figuri complicate, ajunsese la a cincisprezecea.

Se lăsase întuneric. Aduseră lămpi.

Sofron Vesbianu începu să-i explice lui Radu Comşa, cu un creion în mînă, înşirînd cifre mari pe scoarţele unui album al bieţilor vechi proprietari, o afacere complicată, la care avea nevoie de concursul său şi al lui Alexandru Vardaru.

Cînd se pregăti să plece, Gurii Serghievici se ridică şi el.

Îl invită numaidecît la cercul lor ; dorea să-i dea prilejul de a cunoaşte mai de aproape ofiţerii ruşi, care-au venit să lupte pentru România. De fapt, se gîndea că stînd mai apropiat de vorbă, va lămuri legăturile dintre el şi Zoe ; exact acelaşi gînd cu care Radu Comşa primi invitaţia.

În uşă, Gurii Serghievici trecu să-şi ia sabia şi mantaua din camera sa, cît timp Radu Comşa îşi îmbrăca blana. Cînd se întoarse în prag, Zoe Dimitrievna era agăţată de gîtul lui Radu Mihailovici, cu gura încleştată pe buzele lui, cu mîna „albă şi catifelată ca ramura de liliac alb“, dată după gîtul lui, cu „ochii de coloarea violetelor imperiale“, închişi, ca să soarbă sărutul mai deplin. Radu Mihailovici se apăra ; luptă scurtă şi mută, din care şiragul de chihlimbar ieşi rupt şi boabele ovale risipite pe jos.

Gurii Serghievici făcu un pas îndărăt ; tropăi, tuşi, deschise a doua oară uşa cu zgomot şi numai după aceea păşi din nou pragul :

— Gata, Radu Mihailovici ?

Ajută la culesul boabelor de jos, minunîndu-se cu cea mai desăvîrşită nevinovăţie că s-a putut rupe şnurul tare de mătase, aşa, fără nici o pricină.

Căutînd, mîinile i se întîlneau ca din întîmplare cu mîinile Zoei Dimitrievna, şi atunci îi strîngea degetele subţiri în penumbra ungherelor cu o îndrăzneală neaşteptată, de care Zoe rămase surprinsă şi indignată.

Petrecîndu-i pînă la uşă, Zoe repetă cu o ameţeală dulce, nedezmeticită :

— La revedere, Radu Mihailovici, Radu !

— Pe frigul acesta teribil, crapă buzele şi sîngerează cîteodată, ca o rană... spuse Gurii Serghievici, cînd ajunseră în stradă.

5

Radu Comşa duse batista la gură.

Într-adevăr, rămăsese o şuviţă subţire de sînge, din muşcătura Zoei.

Se uită cu atenţie, în dreptul unui felinar, la ochii prinţului Vorşaghin, sub căciula înaltă şi lată, de astrahan. De ce spusese aceasta ? Bănuise ceva ? Văzuse ?

Dar prinţul Serghievici Vorşaghin îşi înfigea cizmele împintenate în zăpadă, cu cea mai mare linişte, trăgînd din ţigara lui lungă cît un periscop.

Cercul rus era alcătuit din cinci camere principale : două foarte mari, una pentru restaurant, alta pentru *chemin de fer*[1] ; celelalte trei, cu numeroase mese de joc, de băutură, de gustări, samovare clocotind neîntrerupt.

Prinţul Gurii Vorşaghin, ca pretutindeni şi ca întotdeauna, fu primit cu exclamaţii de bucurie.

Parte din ofiţeri jucau şi beau încă de la trei după amiază. Alţii veneau din sala de mîncare, alţii se

[1] Numele unui joc de noroc.

înapoiau ; ofiţeri de husari, de cazaci, de pihotă, de geniu, de artilerie, ofiţeri de stat-major şi aviatori cu micile aripi de metal la epoleţi ; oameni înalţi şi bălani din ţinuturile baltice, figuri de mongoli de la marginea Tibetului, un caucazian cu figura albă, feminină, şi cu ochii şi părul brun, în faţa lăptoasă, ca tipurile reprezentative de rasă albă din atlasurile geografice, alt prinţ cu figură de tătar, negricioasă şi cu ochii oblici, mic, nervos, neastîmpărat ; ofiţeri din regimentele siberiene de la capătul Asiei, toţi rîzînd, chemîndu-se, strigîndu-se pe nume, alţii atunci făcîndu-şi cunoştinţă ; unul gata ameţit, tolănit pe o canapea roşie, ciupind strunele unei balalaici ; decoraţii de toate dimensiunile, colorile şi formele ; iar peste tot, un fum nepătruns, pe care trebuia să-l fereşti cu mîna ca să vezi bine cine-ţi vorbeşte, şi mirosul dulceag de tutun rusesc, de piele rusească, de ceai rusesc... Cîţi a români, două doamne cu soţii instalaţi la o masă de joc, sistriţe cu fruntea strînsă în batiste albe, însîngerate de crucea roşie pe frunte, şi cu fustele scurte, lăsînd să se vadă pînă la genunchi minuscule cizme de piele moale, ca marochinul.

Printre această mulţime, trei ofiţeri români stîngaci, ţinîndu-se unul de altul, cum nu se pierd copiii de ţăran într-un bîlci.

Cineva puse mîna pe umărul lui Radu Comşa. Se întoarse : Scarlat Măinescu, în haină neagră, cu monoclu prins în arcada ochiului stîng.

Omul care păruse Elenei Bilbor, prietena Luminiţei, elegiac şi absent de la cele terestre, arăta dimpotrivă foarte încîntat de acest prea pămîntean spectacol :

— Ce faci, Comşa, p-aici ! Joci şi tu ?

— Nu ! Sînt cu un cunoscut, un prieten, prinţul Vorşaghin...

— Îl cunosc şi eu perfect pe Gurii. Sîntem şi noi amici... Bravos, faci progrese în relaţii ! Ştii ce în-

seamnă a fi prieten cu Vorşaghin ?... Nouă la bancă ! Un tip şic ! Latifundii în nu ştiu cîte gubernii, nobleţea cea mai autentică a Petrogradului... Şi, la el, rublele ca nasturii !... Apropos ! Îţi datorez cîteva mizerii de poli, din zilele de piurea neagră de la Bucureşti. Îţi stau la dispoziţie... M-am refăcut complet, monşer !... Indivizii ăştia joacă brambura... Simţi cît de colo că alţii asudă pe moşiile lor ! Tot sînt buni la ceva mujicii... Vrei să mă execut ?

Şi Scarlat Măinescu scoase un portbilet de piele verde, pe al cărui colţ Radu Comşa văzu cu uimire, prinsă deasupra monogramei de aur, o coroană de conte.

— Mersi ! Lasă-i pentru Bucureşti, la întoarcere. Nu vreau să-ţi aduc ghinion...

Scarlat Măinescu zîmbi cu superioritate :

— Cît despre aceasta, nici o teamă aici !... Fie vorba între noi : jocul e la sigur... Acum, pardon ! Mă duc, fiindcă mă aşteaptă Lola... Am adus-o şi pe ea...

Lola — desigur una din acele multe prietene foarte vopsite şi în toalete extravagante cu care îl văzuse pe Scarlat Măinescu la Şosea — hohotea într-un grup de ofiţeri ruşi, sorbind dintr-un pahar cu picior înalt o băutură, desigur foarte tare, căci strînse din ochi, după ce-l deşertă.

Un colonel gras, tuns numărul zero, cu imense mustăţi stufoase şi sure, aştepta cu sticla în mînă, să-i toarne alt pahar. Lola rîdea ferindu-se, dar colonelul îi turnă cu de-a sila, punîndu-i palma după mijloc, s-o prindă, cînd încercă să fugă. Ce neruşinată ! Frumoasă de altfel, înaltă, cu păr bogat, oxigenat, cu ochii de un albastru inocent, dar atît de fardată ! Desigur, după asemenea individe judecă toţi aliaţii aceştia uşurătatea femeilor noastre !...

Gurii Serghievici Vorşaghin îl apucă de braţ, conducîndu-l la o masă, între prietenii săi.

Băură ceai. Băură spirt. Băură cruşon. Adică un amestec mortal de mai multe soiuri de spirt mortale.

Erau profesori mobilizaţi, oameni de trupă, care abia puteau lega cîteva vorbe, amestecaţi cu ofiţeri de carieră, şi cărturari burduf de lectură, discutînd aprins, pe măsură ce creştea numărul paharelor, despre Dumnezeu şi destinul omenesc, despre beţiile precedente şi simptomele unei apropiate revoluţii, ca în timpul războiului cu Japonia, despre rolul salvator al Rusiei în Europa de mîine şi despre visul lui Puşkin, al lui Petru cel Mare, al zecilor de mii de exilaţi şi întemniţaţi în Siberia... Revoluţie ? Revoluţie cu oamenii de-aici, în atmosfera de-aici ?

Rusia e alta ! Noi sîntem gunoaiele plutind la suprafaţă ! mormăi încruntat un căpitan rezervist, inginer bărbos şi pare-se o celebritate în ştiinţa lui. Ţara dumitale cea adevărată e aici ? Aceasta ţi-e patria ?...

Radu Comşa, între două fraze, exprimă mirarea, la rîndul său, că deocamdată armata aceasta nu părea să socotească războiul o chestie prea serioasă ; se strămuta de pe un front pe altul într-un continuu du-te-vino. O sută de kilometri de înaintare ori de retragere nu însemnau nimic. Scoteau balalaicele şi armonicile, aprindeau focuri, desfundau cutii de conserve, puneau samovarele la clocot şi totul era ca mai înainte.

— Sînteţi tineri în război ! Abia acum îl învăţaţi, Radu Mihailovici ! surîse superior prinţul Vorşaghin, turnîndu-i o băutură arzătoare în pahar. Secretul războiului e acesta : să săvîrşeşti actele de bravură, cele mai decisive posibil, cu aerul cel mai frivol posibil !... Aceasta se învaţă pe încetul !... Iată acest prieten al meu, Anatol Petrovici, cu figura lui boţită de tătar şi

aşa mic şi chircit cum îl vezi, ca o babă din Caucazul lui... A luat parte la patru ofensive, a fost prizonier de două ori şi a fugit, a fost rănit — de cîte ori, Anatol Petrovici ? — de şapte ori, o dată în cap, o dată în plămîni... Ce importă aceasta ? Doctorii dădeau din cap : „De astă dată, Anatol Petrovici e pierdut, nu mai este scăpare !..." Şi Anatol Petrovici nu era pierdut, se ridica din pat mai zdravăn ca înainte... Se prezenta : „Iată-mă am sosit ! Să ne aducă spirt, ceai şi mîncare !..." Şi Anatol Petrovici bea ca un popă ; scoate sabia ca un adevărat cazac cînd i se urcă vodca la cap ; şarjează lămpile ; retează dintr-o lovitură gîtul tuturor sticlelor de pe masă. Aseară a pierdut la *davaite-nidavaite*[1] toţi banii, pînă la ultima copeică... Ce importă ? Mi-a cerut o mie de ruble să facă nu ştiu ce cumpărături pentru polcul lui. Pierduse toţi banii, ai lui şi ai regimentului... I-am dat. Pe Anatol Petrovici nu-l refuză nimeni !... În cinci minute erau pierduţi toţi banii, şi după aceştia alţii, din picioare. Ce importă ?... Anatol Petrovici a golit o sticlă de spirt, l-a dus ordonanţa acasă, l-a dezbrăcat, l-a culcat. Acum e iarăşi la datorie aici ! Mîine la datorie, acolo, pe front !... Într-o zi îl loveşte al optulea glonţ, de astă dată definitiv, în frunte. Şi s-a sfîrşit cu Anatol Petrovici !... O să ne mai amintim cîtăva vreme de el, o săptămînă, două, o lună, două... Iar atunci crezi că o să ne amintim de Anatol Petrovici cel cu şapte răni, de două ori fugit din prizonierat, cel care a ucis nu ştiu cîţi austrieci ? (Are un carnet unde-i însemnă.) De fel ! Aceasta o să rămînă în arhivele regimentului. Noi o să spunem : „Anatol Petrovici ? Îmi amintesc : straşnic bea ! Splendid jucător de cărţi ! Nici un muşchi nu i se mişca pe figură cînd pierdea tot, şi bani, şi tabachere, şi ceas.

[1] Corect : *davaite—ne davaite* — daţi—nu daţi (rus.).

Minunat om, bietul Anatol Petrovici !..." Pe urmă, o să-i pomenim numele tot mai rar... Vin alţii ! Anatol Petrovici e îngropat undeva, la Riga ori în Galiţia, ori în Caucaz. Toţi l-au uitat !... Anatol Petrovici ? Un nume... Sînt o sută şaptezeci pe milioane de nume în Rusia... De aceea să bem şi să ne veselim, Anatol Petrovici ! Nu cu paharul acela mic ; cu celălalt !... Aşa da ! În sănătatea ta !...

Anatol Petrovici bău cu paharul mare şi cu un aer foarte modest, strîmbîndu-şi faţa boţită şi măslinie, în cel mai vesel gîlgîit de rîs.

După două ceasuri îşi amanetă tabachera. După trei, cîştigase zece mii de ruble şi, cu o sticlă deşartă alături, cînta, acompaniindu-se din balalaică, un cîntec de acasă, cu o voce puternică şi gravă de bas, surprinzătoare pentru înfăţişarea lui puţină şi măruntă.

Şi Radu Comşa era acum ameţit. Îl îndopaseră cu atîtea feluri de alcooluri, care de care mai incandescente, cîte nu băuse o viaţă întreagă.

Pierduse toţi banii din buzunar. Întîi în glumă, aruncase cîteva hîrtii pe masă pe cartea prinţului Vorşaghin. Pe urmă, pînă la fundul buzunărilor. Lucrurile se clătinau înaintea ochilor. Vedea numai fragmente de realitate. Vorbea cu un uriaş blond adineauri, nu-şi mai aminteşte ce, ceva vesel. Acum cu Lola. E ameţită şi ea. Toţi o pipăie — ce dezmăţat chicoteşte !... Şi cu Dumitraşcu Racliş a vorbit, tatăl Zoei... Joacă la masa de dincolo, cu aerul atent al unui savant urmărind o experienţă... Acum, doi ofiţeri de cazaci, veseli şi prietenoşi peste măsură, îl silesc să bea un lichid alb... Ce-o mai fi şi asta ? E foarte tare. Spirt curat ! Ustură gîtul... Ei beau în pahare de vin, fără să se strîmbe, uşor ca apa. Şi toate se clatină, lunecă, se depărtează, revin !... Plu-

tesc între straturi opace de fum, din care apar cînd numai capetele, cînd numai picioarele... E ciudat şi poate plăcut! N-a fost ameţit decît de cîteva ori în viaţă. El e un om sobru. Radu Comşa e un om sobru! Iată omul sobru, legănîndu-se, rezemat de uşorul unei intrări. Rîzînd... De ce rîde? Nimeni nu are grija lui. Pe aici se poate ieşi afară? De unde au bani să joace ofiţerii aceştia români? Au uniforme modeste, par bieţi ofiţeri nevoiaşi, şi zvîrl pachetele de ruble ca nimic. Nenorociţii! Dacă or fi bani de-ai subzistenţei? Mîine, bang! — un glonţ la tîmplă. Războiul e foarte simplu: secretul lui e să săvîrşeşti cele mai decisive acte de bravură posibil, cu aerul cel mai frivol posibil... Oare între Zoe şi prinţul Vorşaghin...? Are să-l întrebe. E simplu... Între doi bărbaţi, femeia trebuie totdeauna sacrificată. Nu! Nu mai beau ceai! De unde ştii româneşte, camarade? Un soldat rus vorbind româneşte?... Curios!...

— De unde ştii româneşte, camarade?

— Apîi, noi doară sîntem moldovieni.

— Şi cum ai ajuns aici, băiatule?

— Ni-o luat muscalii aici, de dincolo de Nistru, că ştim moldovinieşte şi li vini mai ghini... Cumpărăm noi din tîrg, ne înţelegem noi cu negustorii...

— Şi-ţi pare bine că ai ajuns în Ţara Românească? Printre români.

— Apîi, stăpîne, noi nu sîntem români!... sîntem moldovieni.

— Fugi mă, că eşti un imbecil!

— Dă! Aşa sîntem noi... Trăiţi, măria voastră!

Radu Comşa caută un ban în buzunar să-i arunce bacşiş. Nu mai are nimic... Să se împrumute de la Vorşaghin!... Dar acum soldatul a dispărut. Să-l lase în plata Domnului. Prostii! Toate sînt prostii... Îl

doare capul. Mîine are să-l doară toată ziua. Cum de-a ajuns aici? Ce caută? A, da! Vorşaghin. Ce faci, *„mon petit prince"*, cum îţi spune Zoe Dimitrievna?... Te cam legeni! Şalupă pe valuri...

Vorşaghin îl ia la braţ. Vrea să-l sprijine, ori poate mai degrabă vrea să se sprijine el de dînsul. Ies amîndoi la aer. Ce bun, limpede, tare, e aerul nopţii! A stat viscolul. Cerul e sticlos, ca un glob de gheaţă. Stelele palpită sus, gata să se desprindă. Zăpada scîrţîie sub picioare. Radu Comşa ţine gura întredeschisă ca să-i pătrundă adînc în plămîni aerul rece.

Case întunecate. Fără nici o lumină. Toate casele au, noaptea, o înfăţişare misterioasă... Dorm toţi înlăuntru. Cine sînt? Ce visuri îi încearcă? Acum, toţi au numai visuri de spaimă.

Cîţiva soldaţi trec prin mijlocul străzii, în troiene. O patrulă? Nu!... Duc pe cineva pe braţe: un rănit. Şi e lumină la o fereastră.

Radu Comşa se opreşte.

Prin geamul cu promoroacă se vede înlăuntru. Se ridică în vîrful picioarelor şi priveşte.

Mese. Două, trei, patru mese. Şi oameni întinşi, dezbrăcaţi, morţi. Patru, cinci, şase... Şase morţi dezbrăcaţi, cu părul pe piept, unii cu pete negre pe trup. Răni, desigur... Cîteva lumînări de ceară tremură o flacără slabă. Nu-i nimeni să-i păzească. Şase morţi într-o cameră: morţi îngheţaţi. Li se văd dinţii albi şi gurile întredeschise. Unul a rămas cu gura lărgită de tot, ca o spărtură neagră. Au ochii holbaţi. Poate plesniţi de ger. A mişcat un mort? Nu. Un şobolan fuge pe trupurile ţapene, muşcă ceva.

„Dar e înspăimîntător! Nu trebuie permis aceasta!..."

— Haide, Radu Mihailovici! se întoarse prinţul Gurii Vorşaghin, apucîndu-l de braţ, tîrîndu-l peste crestele de zăpadă.

Apoi după ce au mers o vreme alături :

— Spune drept, Radu Mihailovici... Nu te supără dacă într-o zi, eu şi Zoia Dimitrievna ?...

6

Săniile spintecau sprinten şesul nins, sclipitor în soarele dimineţii.

Erau două ; de la Iaşi mergeau la Chioaia. În una, Luminiţa Vardaru, Elena Bilbor şi Mihai. În cea dinainte, tanti Laura şi Măgduţa Dobreanu, fiica Sofiei Dobreanu de la Botoşani, prietenă şi pe vremuri fostă colegă de pension cu Laura Vardaru.

Clopoţeii risipeau în cîmpul alb şi tăcut vesela lor chemare argintie.

Din vasta solitudine, luminoasă şi imobilă, ecoul răspunde cu alt sunet, de la alte sănii, nevăzute.

Toţi aveau obrajii îmbujoraţi de ger, genele albe de promoroacă, respiraţia tăiată de şuvoiul rece de aer.

Mihai puse mîna pe hăţuri, gonind nebuneşte, spre înfricoşarea fetelor din sanie.

Caii alergau cu toată puterea, strănutînd cu boturile apropiate, arătîndu-şi şi ei astfel voioşia acestei curse, în dimineaţa limpede, sub soarele cu dinţi, care hohotea în nămeţi. Stîlpii de telegraf fugeau vertiginos îndărăt.

— Mihai, ai să ne răstorni ! îi strigă Luminiţa, scoţînd mîna din manşon să-l tragă de manta.

Mihai, cu chipiul de şcoală militară pe ceafă, descheiat la gît, ţipînd cu o sălbatică bucurie, care altă dată şi aiurea l-ar fi ruşinat, nu dădu nici o atenţie acestor spaime femeieşti şi plesni crupa cailor cu biciul. Trecură săgeată pe lîngă sania de unde Laura Vardaru îl ameninţa cu degetul.

Acum avea drumul deschis înainte... Mihai slobozi murgii, lăsînd hăţurile în voie. Bulgării moi săreau din copite, se sfărîmau în obraji, împroşcau pulbere măruntă în urmă. Ajunseră în vîrful unui deal ; jos, se desfăcea în pîclă albăstruie un sat cu subţiri spirale de fum înălţîndu-se spre cerul dimineţii, ca sărace fumuri de jertfă primite de un Dumnezeu în sfîrşit îmbunat.

— Mihai, aceasta a fost — nu e aşa ? — pentru Măgduţa Dobreanu ? Vrei s-o epatezi cu însuşirile tale surugieşti ? îl necăji Luminiţa.

Mihai trecu hăţurile vizitiului, apăsîndu-şi supărat chipiul pe ochi :

— Poftim ! Dacă-i aşa, mergeţi ca după mort ! Ioane, numai la pas să le ţii !

Luminiţa şopti ceva, rîzînd, la urechea Elenei Bilbor.

Mihai îşi întoarse obrazul roşu de frig :

— Ia, vă rog, să nu conspiraţi !... Acuşi vă răstorn şi-am să vă aud ţipînd, să salvaţi Capitoliul [1].

— Bravo ! Foarte frumos !... În fiecare zi nu pierzi ocazia să-ţi afirmi alte graţii cazone... Probabil, pentru a ne convinge definitiv că ai într-adevăr toate calităţile de surugiu...

— Dacă nu mă lăsaţi în pace ! E o dimineaţă splendidă, aveţi înainte, cît se vede cu ochii, un cîmp minunat, şi tu, Luminiţo, tu te ţii de fleacuri !...

— Bun ! Va să zică Măgduţa Dobreanu e fleac. Luăm notă. Mersi pentru ea ! Fii sigur că o să am eu gentileţea să i-o spun.

[1] Una dintre colinele Romei, pe care se afla templul lui Jupiter. În text, aluzie la legenda după care, într-o noapte, cetatea fiind asediată de gali, gîştele aflate în Capitoliu au stîrnit o asemenea larmă, încît au trezit pe apărători şi în felul acesta au salvat cetatea.

— Luminiţo ! făcu nefericit Mihai. Te-am rugat să încetezi cu astea. Lăsaţi fata în pace !

— Aşa, acuma mai e şi „fată". Un fel de cum ai spune : fata din casă : Ilinca, Safta... Din ce în ce mai bine !... Nu voi uita s-o adaug şi p-asta.

— Luminiţo !

— Ei, ce, Mihai ?

Mihai Vardaru apucă hăţurile şi îşi răcori necazul pe cai, coborînd valea în vîrtej.

De cinci zile, Luminiţa nu-l mai cruţa. Sosise în permisie de la şcoala de ofiţeri rezervişti din Botoşani şi o întovărăşise pe Magda Dobreanu, la a cărei familie, prietenă cu tanti Laura, stătea în gazdă. Şi ce găseau ele suspect în aceasta ?

Magda Dobreanu a venit să-şi vadă fratele care a fost bolnav... Poate voiau — nu-i aşa ? — s-o lase să facă drumul singură, pe asemenea timpuri ? E copilă, şaisprezece ani, încă o şcolăriţă. O fată — exact o fată ! E adevărat că lui i se cam schimbă glasul cînd îi vorbeşte şi îşi cam apleacă ochii ; nu poate să-i înfrunte privirea. Dar aşa a fost întotdeauna : timid... Şi la urmă, ce le pasă lor de timiditatea lui ? Nu făcea mai bine să rămînă în sanie, la tanti Laura ?

Ceea ce trebuia să se întîmple s-a întîmplat.

Scufundat cu totul în acest monolog, Mihai Vardaru a urcat în goană sania pe o movilă de prund, a desenat o splendidă curbă numai pe o patină şi a răsturnat-o frumos, semănînd pe Luminiţa aici, pe Elena Bilbor dincolo.

— Na ! Acum ţi-am plătit ! rîse Mihai, descurcîndu-şi picioarele din hăţuri şi voind să arate aşa că a făcut-o dinadins.

O ajută pe Luminiţa să se ridice, după ce-o sprijinise pe Elena Bilbor.

Luminiţa s-a smuls furioasă din mînă-i. Ochii negri, sub micul turban alb de lînă, împroşcară fulgere :

— Bine, Mihai, eşti nebun ?... Are şi gluma o margine... Puteai să ne frîngi capul !

— O femeie nu-şi poate frînge niciodată capul. Pentru simplul motiv că nu poţi frînge ceea ce ai pierdut de mult ! filozofă Mihai, scuturîndu-şi zăpada ce-i intrase pe sub guler, pe gît. Mă ierţi, domnişoară Bilbor ? Astea sînt numai pentru Luminiţa !...

Elena Bilbor protestă, silindu-se să rîdă. Dar îşi apăsa cu mîna zvîcnirile inimii, de spaima care încă nu se potolise.

Caii întoarseră capetele şi priviră cuminţi, sunînd uşor din zurgălăi. Aburi se ridicau albi din trupurile încălzite.

— Cucoane, dă-mi o mînă de ajutor să îndrept sania ! spuse vizitiul bătrîn, zîmbind pe sub mustaţă : „Se cunoaşte de-o poştă că conaşul Mihai e nepotul lui conu Pol. Năzbîtios nevoie mare ! Şi cînd era de-o şchioapă, credeai că are să rămînă molcuţ şi fricos ca o fată."

Îndreptară sania. Vizitiul scutură blănile căzute în zăpadă.

Din urmă îi ajunse cealaltă sanie :

— Ce s-a întîmplat, copii ? se ridică tanti Laura dintre pleduri, agitîndu-se cumplit de îngrijorată.

— Isprăvi de ale lui Mihai al matale !... Nu se pricepe să mîne şi a ţinut să ne-o dovedească ! se plînse Luminiţa, sărind într-un picior să-şi aducă şoşonul ajuns într-un şanţ.

— Nu-i adevărat ! Le-am răsturnat înadins. Mă necăjeau, şi atunci, cum am văzut movila de prund înainte, am vrut să le trag o spaimă, ca să le învăţ minte ! se apără Mihai, preferînd astfel să pară

înaintea Magdei Dobreanu om al răzbunărilor teribile, decît un vizitiu neîndemînatic.

— Bine că n-aţi păţit nimic ! se linişti tanti Laura. Mihai, tot copil ai rămas !...

— Întreab-o pe Luminiţa, tanti ! Nu-i vorba de copilărie. ...M-a scos din fire !... Tot timpul nu i-a mai tăcut guriţa !

— Şi ce-am spus, mă rog ? întrebă perfid Luminiţa, închizînd cu viclenie, pe jumătate, ochii oblici de musmé.

Mihai nu putea să mărturisească, în faţa Magdei Dobreanu, cu ce l-a necăjit Luminiţa. Încă o dată ieşea ea biruitoare.

Plecă ochii în altă parte, şi ca să aibă aerul cel mai indiferent, aprinse o ţigară, apoi, cu chipiul pe ceafă, păru că observă ceva foarte atent la picioarele cailor.

— Poftim, omul dumitale ! îl arătă Luminiţa tantei Laura, cu lumina de rîs nestinsă în ochii păcurii. Acum mergem ? Îngheţăm aci...

Mihai dădu să se urce la loc şi să pună mîna pe hăţuri.

— Nu ! Pardon !... De trei ori nu ! Noi mergem cu Ion. Tanti Laura, ţi-l cedăm matale pe acest domn Mihai...

Mihai coborî. Propunerea se potrivea şi cu socotelile sale.

Dar Luminiţa continuă :

— ...şi dă-ne în schimb pe Măgduţa. Hai cu noi, Magda !

Nici Magda Dobreanu nu se prea dădea dusă. Iar Mihai făcu o mutră aşa de amărîtă şi privi la Luminiţa atît de comic furios, încît Luminiţa nu-şi mai stăpîni hohotul şi, cuprinsă de o subită generozitate, îl iertă :

— Haide ! Rămîi cu tanti Laura şi iată, nu cer nimic în schimb !... Numai nu-l lăsaţi să pună iar

mîna pe hăţuri... Altfel, ne mai dă emoţii de *montagnes russes*[1] fără să i-o cerem !...

Plecară. Mihai era aşezat cu faţa spre tanti Laura şi Măgduţa Dobreanu. Ochii li se întîlneau. Prin ei năvălea un val de cald, şi atunci, roşie-pară, Măgduţa Dobreanu îi întorcea repede la cîmpul nins.

Avea figura foarte mică, nasul numai o indicaţie, ochii căprii foarte deschişi, cu gene frizate, gura însemnînd un *o* caligrafic ; totul părea cizelat cu fineţe fantezistă, în joacă, de natura care s-a distrat între două exemplare „serioase" de umanitate să-şi creeze o miniatură. Gîndea ? Era loc acolo pentru un cuget, pentru un sentiment ? Acestea au fost întrebările cele dintîi pe care şi le-a pus şi Mihai, ca oricine o vedea prima oară. „Măgduţa are un cap, să încapă numai bine într-o oglindă de buzunar", o definise Luminiţa Vardaru. „Şi inima trebuie să-i fie cît o alună", adăugase. Dar inima Măgduţei, cît o alună ori mai mică, bătea pentru Mihai, mărunt şi înfricoşată de acest sentiment necunoscut. Obrazul care încăpea într-o oglindă de buzunar se făcea garoafă de cîte ori îşi încrucişau ochii.

Noroc că toţi sînt acum îmbujoraţi de frig. Nu se mai deosebesc.

Surîdeau amîndoi, fiindcă erau aproape, fiindcă erau încă aproape de copilărie, fiindcă dimineaţa era luminoasă şi aerul aspirat era el însuşi o mare fericire.

— Măgduţo, nu ţi-e frig ? se îngrijoră tanti Laura. Mihai, vezi blana, te rog, să nu sufle vîntul !

[1] Trad. literală : munţii Rusici (fr.). Construcţie metalică alcătuită dintr-un sistem de şine, cu multe urcuşuri şi coborîşuri, pe care lunecă vagonete sau sănii cu oameni, servind ca mijloc de distracţie.

Măgduţa Dobreanu clătină capul sub căciuliţa de zibelină. Cum îşi închipuiau că putea să-i mai fie acum frig ? Şi îi venea să rîdă, fiindcă Mihai, aşezînd blana dedesubtul picioarelor, abia îndrăznea să o atingă, parc-ar fi fost păpuşa de cristal din nu-şi mai amintea ce povestire.

Priviră iar un timp cîmpul neclintit.

— E ciudat ! rupse Măgduţa tăcerea. Cînd ninge, am chiar noaptea, cu perdelele trase, o senzaţie de alb... O lumină nepămînteană, care străbate pretutindeni, prin ziduri şi prin storuri. Dacă s-ar putea spune, aşa cum sînt unele visuri albe...

— Şi eu, dragii mei copii — spuse Laura Vardaru — mă gîndeam privind cîmpul... Nu se mai cunoaşte nici un hotar, nici o urmă omenească ! Totul e înecat în acest alb. A dispărut şi pămîntul pentru care se duşmănesc oamenii, şi ogoarele pentru care se judecă frate cu frate... Acum totul pare ireal, fantastic şi împăcat ; o lume în care oamenii să nu se mai urască, fiindcă nu mai au ce-şi împărţi. Să uite războiul !

Tanti Laura uitase şi dînsa că, acum şase luni, fusese cea mai aprigă partizană a războiului.

Dar Mihai era el, acum, pentru război !

— Războiul nu e ură, tanti ! protestă cu figura deodată serioasă, brăzdată de o cută între sprîncene. Şi războiul nu e moarte ; e viaţă latentă care se eliberează, e paroxismul vieţii ! Nu urăsc cînd ucid în război. Îndeplinesc o funcţie biologică, necesară !... Nici nu se poate spune că omor ; fiindcă în război n-am conştiinţa uciderii şi n-am remuşcare. Pregătesc realităţi noi, un adevăr nou...

Tanti Laura deschise ochii albaştri cu mirare :

— Nu înţeleg, dragă Mihai !

Mihai se gîndi însă că din nou e ridicol cu teoriile lui războinice şi tăcu.

Intrară în satul din vale. Copacii, cu crengile înflorite de promoroacă, păreau uriaşi madrepori[1] albi... Dar satul era pustiu. Nici o suflare. Numai aţele albastre de fum. Şi cîinii ieşind la drum hămăiau de cîteva ori de mîntuială, slabi şi cu blana flocoasă, intrînd îndărăt, printre gard, cu cozile între picioare.

— I-a prăpădit izantimaticul, cucoană ! lămuri vizitiul. Tot satu s-o mutat la cimitir...

Trecură într-adevăr pe lîngă cimiţirul cu multe cruci proaspete, de scîndură albă.

Mai îngropau şi astăzi pe cineva.

Se vedea un grup negru de femei şi bărbaţi cu capetele goale, în frig, cu ochii în jos, lîngă bisericuţa sură de lemn, ascultînd prohodul.

— De nimic nu ne-a cruţat acest război, pe care îl slăveşti tu, Mihai ! suspină Laura Vardaru ca să nu rămînă datoare cu eternele sale peroraţii faţă de orice privelişte şi de orice prilej. Tot ce există suferinţă omenească ne-a fost dat să îndurăm... Care dintre noi vom scăpa — dacă va mai reveni vreodată viaţa normală — o să mai putem oare fi ca înainte, veseli, să rîdem, să gîndim senini la viitor, să facem planuri, să uităm ?... Iată ce mă întreb eu, copii, nu pentru mine, căci eu nu mai aştept mult de la viaţă, ci pentru voi... Şi iată de ce mă tem şi de ce nu te înţeleg, Mihai !...

Mihai şi Măgduţa Dobreanu priviră cu smerenie în jos, la degetele înmănuşate care ţineau blana, silindu-se sincer să fie cu totul zdrobiţi de această nefericire generală.

Dar tinereţea lor triumfa.

---

[1] *Madrepor* — nume dat unor specii de animale marine, cu schelet calcaros.

Se simţeau bine aproape ; şi viaţa de mîine, de mai tîrziu, n-avea de ce să li se pară un chin atît de cumplit, cum amar profeţea tanti Laura.

Caii o întinseră din nou la drum, intrînd în hotarul Chioaci.

Cîteva santinele salutară.

Aici se cunoştea mîna lui Alexandru Vardaru.

Izolase întreg satul, pusese să văruiască toate casele, îi tunsese, le făcuse etuvă, îngrijea el de aprovizionare ; dar nu le dădea voie să facă un pas dincolo de linia santinelelor. Terorizaţi, oamenii nu înţeleseră, însă se supuneau.

Au priceput abia mai tîrziu, cînd comunele vecine au început să se pustiască de molimă, iar la dînşii nu se întîmpla nimic. Alexandru Vardaru intervenise să fie adus tot aici şi regimentul lui Pol, în refacere. Supraveghease el, la instalarea unei adevărate tabere de bordeie şi barăci la marginea satului, pentru soldaţi. Crescuse din pămînt alt sat, cu drumuşoare între bordeie, cu podeţe de mesteacăn, cu stînjeni de lemne aliniaţi în batalioane.

Colonelul Pavel Vardaru cedase comanda şi, în papuci, bea toată ziua ceai cu mai mult sau mai puţin rom ; alcătuia liste de bucate ; frunzărea colecţii vechi de reviste umoristice şi romane de aventuri, din biblioteca de copil a lui Mihai. Din nou se deda lenii şi vieţii de prisos pentru care se socotea predestinat din născare, după spasmul bravurilor şi bravadelor de la Turtucaia.

Cînd se ogoia vremea, în albul ninsorilor proaspete, de se citeau urmele sălbăticiunilor ca pe foaia de hîrtie, pornea cu doi-trei ofiţeri la vînat. O dată pe zi cobora de la curte la tabăra regimentului, se plimba cu mîinile la spate printre bordeie, aproba tot ce se făcuse de către alţii şi inspecta doar cu o deosebită atenţie bucătăria soldaţilor şi popota.

Apoi, cu o conştiinţă liniştită, urca scările cerdacului în casă, încerca la piano să-şi amintească romanţele şi dansurile de cabaret, se plictisea şi căsca.

El îşi făcuse datoria, luptase fără slăbiciune, comandase fără nici o şovăială ; aştepta poate să mai lupte cu tot atîta simplitate ; dar ce-l socoteau, în definitiv : să-şi bată capul cu treburi de vechil ?... Şi părea că aşteaptă recunoştinţă de la frate-său, Alexandru, că-l lasă în toată voia, în cele două zile pe săptămînă cînd soseşte de la Iaşi, să-şi satisfacă mania lui de organizare, de plănuiri şi de împărţit porunci. Manie de altminteri cu un randament tot aşa de bine chibzuit, căci asigura averile Vardarilor şi prisosul braţelor de muncă sănătoase şi relativ bine hrănite. Pe cînd aiurea numai jale şi prăpăd !...

Ofiţerii veneau direct să ia ordine de la Alexandru Vardaru şi erau foarte încîntaţi de acest civil, care le găsea dezlegare la tot şi la toate ; iar la ministere şi la comandamente, afla toate uşile deschise.

Cînd zurgălăii săniilor sunară în poartă, în capul scărilor ieşi întru întîmpinare unchiul Pol, cu dolmanul între umeri, cu o pipă lungă, bavareză, între dinţi.

Cele două surori ale lui Mihai, Cora şi Ralu, se năpustiră cu semne de bucurie.

Amîndouă însă nu-l vedeau decît pe Mihai.

— Tu, Mihai ! Şi să nu scrii ? Şi să nu mai dai un semn de viaţă ? Vai, cum ţi s-a mai îngroşat vocea... Cît stai ? Cum de-ţi vine să tolerezi oroarea asta de mustaţă ? Parcă eşti dat cu cărbune sub nas !

Mihai se lăsa răsucit pe o parte şi pe alta.

Amîndouă surorile îmbătrîneau singure. Păreau că şi-ar fi dat cuvîntul să nu se despartă. Toată viaţa lor era concentrată în acest frate mai mic, pe care îl cocoleau, îl alintau, îl răsfăţau — şi care nu prea părea mişcat de această adoraţie, fiindcă fugea

repede de tovărăşia lor, chemat de viaţă, de zgomot, de noutate. Deşi le despărţeau numai şapte şi opt ani de Mihai, Cora şi Ralu arătau mult mai în vîrstă. Frăgezimea femeiască era scrisă pe figura lui Mihai ; surorile, ele aveau trăsăturile mai dure, ochii buni dar mai stinşi, gura lărgită şi bărbătească, pieliţa obrazului veştedă ; ele păreau amîndouă doar nişte exemplare de probă, neizbutite, ca să triumfe desăvîrşit şi în al treilea, cel din urmă, fratele mai mic şi unic.

Tanti Laura şi unchiul Pol se îmbrăţişară ceremonios. Se întrebară şi-şi răspunseră cîteva nimicuri indiferente. Trecură de îndată la altceva mai interesant.

Toată îngrijorarea atît de patetică a Laurei Vardaru, în timpul cît îl ştiuse în primejdie, se potolise acum. Căsnicia lor revenise la simpla tovărăşie dinainte, în care fiecare zeflemisea, îngăduitor şi sceptic, slăbiciunile şi maniile celuilalt.

Dar fetele nu-şi mai găseau astîmpăr.

Uşile se trîntiră. Toată casa se umplu de larmă, condusă de Luminiţa, care încercă pianul dacă nu i-au amorţit coardele ; dădu ideea să fie schimbat un divan din sufragerie dintr-un loc în altul ; tîrî pe Elena Bilbor de-o mînă şi pe Măgduţa Dobreanu de alta, să le arate priveliştea din balconul de la etaj ; toată valea cu lacul îngheţat, cu marginea fumurie a pădurii în zarea de sineală.

După un sfert de oră, unchiul Pol apăru bărbierit, cu cizme roşii, cu tunica strînsă pe trup, cu părul alb mirosind a loţiune şi cu monoclul prins în arcada ochiului, ca în zilele lui de glorie. Deşi puţin se îngrijea de gospodăria de la Chioaia, condusă de cele două nepoate, în asemenea ocazii se simţea el amfitrionul şi făcea exces de zel.

Trecu deci de cîteva ori în sufragerie să controleze aranjarea mesei, mustrînd fata din casă şi soldaţii, învăţîndu-i — pentru a cîtea oară ? — cum să răsucească şervetele, cum să distribuie batalioanele paharelor, pe înălţimi şi destinaţie. Dădu sfaturi bucătăresei, supraveghie preparaţia peştelui, prins de soldaţi din iazul îngheţat.

Îşi frecă apoi mîinile satisfăcut — toate mergeau strună !

Elena Bilbor se găsea streină aici. Luminiţa o tîrîse în silă.

Subţire, cu părul blond-cenuşiu strîns într-o cărare la mijloc şi cu obrazul palid, cu înfăţişarea de icoană bizantină, accentuată de mîinile cu degete ascuţite şi lungi, contrasta cu întreaga familie a Vardarilor, în care pînă şi Mihai devenise gureş, iar tanti Laura, de cînd sunase mobilizarea, fusese cuprinsă de o tardivă frenezie de activitate şi se socotea de-atunci mereu mobilizată.

Ea nu se simţea la îndemînă decît între patru ochi, retrasă de soare, unde căpăta îndată căldură în glas şi gîndurile i se dezmorţeau. Printre cei mulţi, timiditatea lua înfăţişarea unei dezaprobări ; ceilalţi se simţeau chiar stînjeniţi, iar tot ce vorbiseră înainte devenea frivol şi vulgar.

Nu purta floare, podoabă, parfum. Totul era şters, simplu, în dorinţa să treacă neobservat. Părea că ignoră frumuseţea-i misterioasă şi morbidă. Nu cerea decît să fie uitată.

Elena Bilbor trecea astfel prin viaţă ca într-o vizită la necunoscuţi, unde rămînea numai cîteva clipe, de politeţe, ca să se strecoare la cea dintîi ocazie, fără zgomot.

Pe asemenea ființe, de altfel, viața le pîndește, pentru legitima ei revanșă, cu cele mai neîndurate sancțiuni.

7

Dar Măgduța Dobreanu s-a simțit, de îndată, ca la ea acasă.

Luminița o purtă la grajduri, unde voia să-și vadă argații de la Făloasa și de la Arpășești, aduși aici cu cea mai mare parte a gospodăriilor; o conduse să-i arate caii, ocoalele de vite, după perdeaua de stuf.

Lîngă un hambar găsise un băiat de-o șhioapă, cu o căciulă uriașă dintr-un cîrlan și adăpostit de intemperiile iernii într-un cojocel încins peste mijloc cu o curea de hăț.

Sub povara acestui belșug vestimentar, omulețul abia se mai putea răsuci.

— Stai un moment, Măgduțo! Să-l supun la un interogator... Îmi place grozav cum vorbesc ăștia de aici, cu moldoveneasca lor moale și pitorească!...

Ridică țurca de pe ochii băiatului.

Țîncul se trase fricos de lîngă peretele de lemn, ca sălbăticiunile într-o scorbură, să-și asigure de amenințarea primejdiei măcar spatele.

Avea nasul stacojiu, cît un bumb. În picioare, opinci imense.

— Cum te cheamă, voinicule ?

Băiatul se rușină și-și duse prompt degetele roșii la nas, cu siguranța gestului milenar, care la toți copiii de toate neamurile înseamnă cea dintîi expresie a intimidării.

— Haide, spune, țîncul pămîntului!... Ți-a tăiat popa limba ? Dacă-mi răspunzi frumos, îți cumpăr ce voiești tu... Cam ce-ai voi ?

— Un fluier! prinse curaj flăcăul, lăsînd în pace nasul vînăt.

— Bine! Fluier să fie... Numai spune-mi întîi cum te cheamă, ca să știu cu cine am onoarea.

— Apoi, miă-mi zîci Mitiță a Frăsînii a lui Culai Chioariu di pisti vali.

— Phii, strașnic nume ai tu, mă Mitiță! Nume de *grand d'Espagne*[1]...

Mitiță a Frăsînii a lui Culai Chioariu di pisti vali duse mîna înghețată la spate, cu un fel de fudulie: „Așa sîntem noi, dacă-ți place!"

— Și ce cauți tu aici, mă Mitiță ?

— M-o trimis mămuca.

— Cu ce afacere, Mitiță, fiule ?

— Să-l chem pe băd'ța Costache.

— Da băd'ța Costache cine-i, scumpule ?

— Ei, că 'neata parcă nu știi!... I-aici la curti, la giti!...

— Și ce să facă băd'ța Costache ?

— Ian să gie într-o fugă că s-o-mpuns scroafa.

— Cum se poate nenorocirea aceasta, Mitiță dragă ?

— Poi o tîmplare. Ciasu rău!

— Și cum a fost „tîmplarea" ?

— Că-i o istorie întreagă...

— Hai, stimabile, spune istoria întreagă, dacă voiești să ai cel mai frumos fluier din lume.

— Cu vrîste roșii și verzi ?

— Cu vrîste roșii și verzi.

— Amu, 'neata știi că scroafa noastră tot treci prin borta gardului, la Maftei...

[1] Nobil spaniol (fr.).

— Cum să nu ştiu aceasta, Mitiţă, scumpule! Şi pe urmă?

— Pi urmă, Maftei o tot zîs el di cîtiva ori mămucîi: Lel'ţă Frăsînă, strînge-ţi scroafa acasî că s-o tîmpla o poznă!

— Şi pe urmă?

— Pi urmî, mămuca i-o spus că doar n-o sî-ţi mînînci comîndu [1], badi Maftei, că-mneatali ce-ţi pasă, că nu eşti mobilizat cumu-i omu meu şi n-ai decît s-astuchi 'mneata borta, că eşti bărbat şi asta-i treabî di bărbat...

— Şi pe urmă?

— Pi urmî, Maftei n-o astupat borta!

— Şi pe urmă?

— Pi urmî, mămuca o lăsat şi ie borta niastupatî...

— Şi pe urmă?

— Pi urmî, neazdimineaţî iar o intrat boala di scroafă...

— Şi pe urmă?

— Pi urmî, numai ci-auzim on guiţat ca aciala şi gura lui Maftei suduind în ogradî...

— Şi pe urmă?

— Pi urmî, vini Maftei la gard şi strigă: Lel'ţă Frăsînă, vină şi-ţi ie scroafa c-am alungat-o ş-o fugit cînile după ea şi s-o puns boala-ntr-o furcă...

— Şi pe urmă?

— Pi urmî, ci sî mai hie? Maftei s-o scărchinat în cap ş-o zîs: Tu-i mama ii di scroafă!

Luminiţa socoti de prisos să mai continue pitorescul interogator, cu pitoreasca morală a fabulei pe care n-o prevăzuse.

Mihai le ajunse din urmă.

---

[1] *Comînd* — bani, lucruri, vite etc., pe care şi le păstrau oamenii, în trecut, pentru înmormîntare şi pentru praznice.

De la fereastră, le văzuse colindînd prin curte, stînd de vorbă lîngă hambar, cu Mitiţă a Frăsînii a lui Culai Chioariu di pisti vali. Îşi luă inima în dinţi ca să vină. Voia să arate el Magdei Dobreanu ce socotea frumos la dînşii, dar se temea de glumele Luminiţei...

Nu curtea. cu hambare şi grajduri, acarete vulgare de gospodărie, erau mîndria Chioaici. Ci livada întinsă de cîteva hectare, cu pomi bătrîni şi răsuciţi, printre care, copil, se văzuse de-atîtea ori pierdut în misterele pădurii ecuatoriale, unde îl pîndeau pieile roşii cu arcurile întinse, pe el, faţa palidă, venit să caute comoara ultimilor regi asteci şi să elibereze captiva spaniolă, după cum scria în romanele lui Boussenard, Mayne Reid, Gustave Aimard. [1]

— Ai lăsat pe Elena Bilbor singură!... Cora şi Ralu sînt ocupate cu masa. Tanti Laura îi face morală lui unchiul Pol.

— Da? întrerupse Luminiţa uitîndu-se în ochii lui. Şi eu trebuie să mă duc — nu-i aşa? — să-i ţin de urît Elenei, ca să rămîi tu în rolul de preaamabil amfitrion?

Nu-şi isprăvi însă volubila tiradă. fiindcă regretă din toată inima că-şi necăjeşte astfel „copiii“. Ea se simţea acum din „altă generaţie“. Ea era logodită; dragostea ei pentru Radu Comşa trecuse de toate intemperiile, asigurată la adăpost, ca Mitiţă a Frăsînii în cojocelul său şi ţurca miţoasă. Se statornicise într-o iubire calmă acum şi puternică. Le umplea viaţa — iubire ocrotită de toţi din jurul lor. Pe cînd aceşti copii?... Cum se privesc! Nu ştiu ce să-şi vorbească. Îşi ocolesc ochii. Şi Mihai ce ridicol e,

---

[1] *Louis-Henri Boussenard* (1847—1910) — scriitor francez; *Thomas Mayne Reid* (1818—1883) — romancier englez; *Olivier Gloux zis Gustave Aimard* (1818—1883) — romancier francez; au scris mai ales romane de aventuri şi călătorii.

scociorîndu-şi nasturii de la tunică întocmai ca Mitiţă a Frăsînii a lui Culai Chioariu de peste vale, nasul !... Măgduţa cu privirea ei speriată... Luminiţa Vardaru o prinse de umeri şi o sărută mult, repede, pe ochi, pe frunte — apoi fugi :

— Să nu vă depărtaţi !... Acuşi vă strig la masă !

Mihai şi Măgduţa o priviră din urmă, săltînd elastică şi uşoară peste nămeţi, în puloverul de lînă alb, strîns la mijloc, cu şuviţele negre de păr fluturînd de sub cuşmuliţa albă.

În vîrful scărilor se opri să răsufle, apăsîndu-şi pieptul cu mîna, ridicînd obrazul în sus, ca o pasăre care bea apă, se întoarse şi le făcu semn de cuminţenie din cap.

— Nu e atît de răutăcioasă, cît vrea să pară, Luminiţa ! rosti încet Mihai, mai mult pentru el.

— Dar cine spune că e răutăcioasă ? O iubesc atît de mult !... Cînd sînt de faţă trei-patru, mai mulţi, îi place să tachineze, e stăpînită parcă de un demon al neastîmpărului. Dar cînd rămîne numai singură cu cineva, e aşa — nu ştiu cum să spun — e aşa de altfel, de caldă... Sînt două fiinţe, în una singură !... Dacă aş fi băiat, n-aş şti pe care s-o iubesc mai mult.

Măgduţa Dobreanu se învăpăie la obraji, fiindcă rostise cuvîntul *iubire.*

Cu vîrful şoşonului minuscul desenă o floare imaginară în omăt.

Numai tîrziu, cînd crezu că i s-a dus sîngele din obraz, ridică privirea în ochii lui Mihai. Trebuia să se uite în sus : Mihai era cu un cap mai înalt decît dînsa.

Amîndoi îşi zîmbiră.

— Îţi place la noi, Magda ?

— E aşa de frumos ! Şi drumul pînă aici... Casă bătrînească : vara, iedera de la cerdac îmi închipui

că e o minune. Şi casa de la Iaşi, tot aşa, de modă veche, patriarhală... E ca în Turgheniev ori ca în Sadoveanu. De ce nu ţi-a plăcut să stai la Iaşi, sau aici ?... De ce te-au atras Bucureştii aceia nesuferiţi ? Cora şi Ralu trebuie să fie atît de nefericite şi sînt atît de bune, Mihai !...

— Cora şi Ralu !... Ele ar vrea şi acum să port pantaloni scurţi şi să mă joc cu mingea. Să citesc basme şi să declam poezii la mosafiri, cum mă executam cînd mă scoteau în spectacol, cu haine de catifea, guler de dantelă şi breton retezat pe frunte. Sînt bătrîn acum, Magda, şi peste cinci luni am să-mi iau gradul şi am să fiu pe front... Dar iar intru în marota[1] mea !... Acum, haidem ! Pe aici e livada...

O ajută de braţ să sară peste creasta unui troian şi rămase cu mîna apropiată, înfiorat de această atingere prin haină.

Magda Dobreanu păşea atent, cu mers mărunt de pisică, ocolind dîmburile de zăpadă, încercînd rezistenţa bulgărilor tari, ridicînd din cînd în cînd ochii spre figura serioasă a lui Mihai. Ce mare, puternic, simplu şi bun îi părea !

Livada era vastă şi sălbatică.

Aici nu intrase mîna lui Alexandru Vardaru, să taie, să alinieze, să rotunjească.

Nuci uriaşi, peri scorburoşi, meri cu ramurile pornite de la pămînt întindeau în neclintire, în aerul aspru, flori de zăpadă. Iată tufişurile de smeură şi de pomuşoară ! Aici îşi prindea hamacul între doi vişini, în vara cînd a citit toate romanele lui Jules Verne. Cînd ridica ochii, nu se dezmeticea ; venea din fundul pămîntului, din blocul de gheaţă unde

[1] *Marotă* (fr. *marotte*) — obiect al unei afecţiuni exagerate, ridicole ; monomanie.

trăise zece mii de ani, din insula doctorului Monroë, ori de la antipozi, cu fiii căpitanului Grant ? Cu mare mirare auzea glasul strigîndu-l la masă și se trezea tocmai la Chioaia... Aici sînt doi meri, care au fost sădiți cînd s-a născut el : Ce nalți sînt acum !... Bătrîni ca și el !

Măgduța Dobreanu cascadă un rîs argintiu cînd îl auzi spunînd „bătrîni ca și el".

— Ce ? Mă socoți ca și ceilalți, copil, Măgduțo ? Recunosc aici opera Luminiței... De ce-mi ascunzi ochii ?

O prinse de mijloc și se aplecă asupra obrazului, să-i vadă ochii.

În mijlocul negru al pupilelor castanii se răsfrîngea, ca într-o stranie lentilă, micșorat și real, peisajul cu pomi ninși și umbra lui Mihai aplecată. O clipă buzele fură apropiate. Dar numai o clipă și nu se atinseră.

Era însă destul atît, ca să le rămînă pentru totdeauna în amintire, ca fîlfîirea unei mari presimțiri de fericire, ziua aceea de iarnă, cu mult soare, cu multă lumină rece, cu zăpada scîrțîind sub pași și cu fragilele flori de cristal ale pomilor. Totul părea în neclintirea letargică, miraculos și din alt tărîm.

— Auzi ? Ne strigă... șopti Măgduța.

Porniră, ținîndu-se de mînă, sărind peste valurile de zăpadă, scuturînd în treacăt, cu un sunet mat, pale de ninsoare din crengi.

Sus, în casă, Luminița, în mijlocul tuturor și spre marele haz al unchiului Pol, dădea unul din spectacolele ei îndrăcite.

Descoperise jucăriile lui Mihai, de copil : sabia de tablă, toba și talgerele, un coif, calul de lemn, un Vasilache care-și legăna trist și moale trupul îmbrăcat în haină pestriță, balansat între degetele Luminiței, de vîrful scufiei cu clopoței.

— Ai intrat în camera mea, Luminițo ! presimți catastrofa Mihai, aruncîndu-și repede ochii la Măgduța Dobreanu, pe care ar fi vrut mai bine s-o știe acum la o sută de kilometri decît martoră la acest sacrilegiu.

Luminița uitase pentru o clipă „muzeul ei sentimental", zidit în ciment, în țara ocupată.

Se prefăcu a nu auzi și continuă fără îndurare :

— Iată dovada instinctelor eroice de copil !... Coiful de cruciat (puse coiful de cruciat pe cap) ; sabia cu lama de damasc (agită săbiuța de tablă) ; carabina Mauser (o puse la ochi și împușcă cu dopul de plută)... Pornirile războinice s-au manifestat, după cum se vede, din cea mai fragedă pruncie ! Tot astfel la Alexandru Macedon, la Napoleon Bonaparte, la Iuliu Cezar, la Mihai Bravul !... Și acum, iată și cea dintîi imagine a eroului ! E cam nud și nu e în poziție marțială, ca Napoleon la Austerlitz, Nelson la Trafalgar, Anibal la Trasimene[1] ; dar e viu și natural ! Un Mihai Fără Teamă, în embrion...

Luminița agită deasupra capului un carton cafeniu. Fotografia lui Mihai cînd era de șase luni, gol-goluț, așezat pe pîntece ca în toate fotografiile de copii, pe o pernă de dantelă, grăsuliu, cu obrajii bucălați, cu mîinile curmate și cu o fundă în moțul de păr.

Rîsul se dezlănțui general.

Unchiul Pol își scoase monoclul să-și șteargă lacrimile. Dar Mihai își făcu loc și smulse fotografia din mîna Luminiței, rupînd-o în două, pe urmă în patru. Aruncă jos cartoanele, înciudat, cu buza de jos tremurînd. Trînti ușa.

---

[1] Aluzie la răsunătoarele victorii militare obținute de Napoleon la Austerlitz, împotriva Rusiei și Austriei (1805), de Nelson la Trafalgar, împotriva flotelor reunite ale Franței și Spaniei (1805), și de Anibal la Trasimene, împotriva consulului roman Flaminius (217 î.e.n.).

Luminița fugi după el să-l împace, cu lacrimi în ochi, bătînd cu pumnul în ușa după care se închisese Mihai.

Cu mobilitatea dintotdeauna, îi părea rău acum de ceea ce cu o clipă înainte o înveselise peste seamă :

— Ascultă, Mihai, n-am vrut... Mihai !

Mihai nu răspundea, în picioare, la fereastră, cu dinții încleștați.

În furia lui se lovise ușor la tîmplă și un cucui fenomen creștea văzînd cu ochii, ca în experiențele fachirilor. Exact cît trebuia ca să pară Măgduței Dobreanu cu desăvîrșire ridicol.

— Haideți la masă, copii ! chemă tanti Laura.

Camera se goli. Servitoarea intră să strîngă cartoanele împrăștiate.

Rămase numai Vasilache, cu trupul moale în hainele din romburi colorate de cîrpă, întins pe brînci pe marginea divanului, cu vîrful scufiei cu clopoței spînzurînd pe nasul roșu.

Avea o mînă de petic îndoită sub trup și părea că privește, cu ochii rotunzi și mirați, bucata de carton uitată la picioarele divanului, din imaginea ruptă ; un colț de pernă și o parte durdulie, rotundă și albă, din corpul lui Mihai dolofan, pe care desigur, numai în candoarea pruncieí, și-o putuse arăta, așa, fără nici o rușine, goală.

8

— Mario, nu te dezbrăca ! Treci mai întîi pe la nenorociții de la 18. Te-a căutat de două ori fetița. Te roagă numaidecît. Moare omul !...

Maria Probotă rămase în mijlocul camerei, cu gestul neisprăvit.

Își trase la loc mîneca dolmanului de stofă militară, cu guler de miel brumăriu.

Toată figura arăta o mare oboseală. Ochii erau adînciți în cearcăne albastre. În jurul gurii, două cute săpau o paranteză pretimpurie.

Dar ceea ce neliniștea încă mai mult în această înfățișare era tenul mort, liniile neclintite. O împietrire.

— O clipă numai !... rosti resemnată. Să respir. Să mă dezgheț...

Trase scaunul în fața sobei. Cu blana descheiată, se așeză să-și dezmorțească picioarele ; întinse spre para focului mîinile subțiri, pe care se citeau vinele. Flacăra juca pe obrazul nemișcat, ca pe un chip de ceară, artificial, de panoptic.

Cucoana Tincuța, care împletea în fundul canapelei o mănușă de lînă, ridică ochelarii pe frunte și o privi tăcut. Văzu cum își schimbă inelul, prea larg acum, de pe un deget pe altul.

Clătină din cap și oftă încet, să n-o audă.

— Înțeleg, Mario, că ești obosită... Dar îi putem lăsa ?

— Bine, mamă, mă duc. Dinu ce face ?

— Toată dimineața nu i s-a auzit glasul. Uite-l ! spuse cucoana Tincuța, ridicînd colțul perdelei împletite spre curte.

Prin fereastra mică se vedea afară copilul, îmbodolit în paltonaș, la gît cu o legătoare de lînă albă, cărînd în brațe bulgări de zăpadă, cît el de mari, să-și facă „omul".

Maria zîmbi și o clipă arătă cu zece ani mai tînără. Dar iluminarea aceasta se stinse îndată. Obrazul fu din nou neclintit, mort. Degetele slabe apăsară tîmplele, să alunge senzația de sfîrșeală. Cînd se ridică, înaintea ochilor juca o bandă de scîntei

verzui. O oră să stea întinsă orizontal, nemişcată, să n-audă nimic, să nu vadă nimic, să nu ştie nimic.

Mai existau însă undeva aceste fericiri interzise ?

Căută seringa şi cutia cu fiole, pachetul de vată, flaconul cu alcool.

— Tot nu s-a aflat cine-i ?

— Nu, Mario. Şi ieri, toată ziua a aiurat... Se tem să nu moară. Nici n-ar şti cum să-l îngroape, ce să-i scrie pe mormînt...

Bolnavul de la casa numărul 18 era un necunoscut, venit acolo să ceară găzduire la o văduvă nevoiaşă, acum o lună şi jumătate. Era un refugiat, ca atîţia alţii, mii. Plătise chiria pe trei luni înainte, îşi spusese numele, dar nimeni nu aflase vreodată mai mult.

Părea un om jovial, de cîteva ori glumise cu fetiţele văduvei, spunînd că-şi aminteşte de copiii lui de-acasă. Lipsea în fiecare zi de la opt la douăsprezece, de la două la şase ; desigur, slujbaş, la vreunul din atîtea servicii strămutate. Dar cine mai ştia acum unul de altul ?

Cu cinci seri înainte se închisese ca întotdeauna în cameră, după ce ceruse un pahar cu apă fierbinte pentru ceai ; a doua zi l-au găsit delirînd.

Nu i-au putut scoate un singur cuvînt lămurit. Nu-l întovărăşise niciodată cineva, nu-l căutase nimeni, nu pomenise despre nimeni ; nici nu ştia măcar din ce oraş anume pribegise tîrît de puhoiul războiului.

Acum tifosul îi purta mintea în lumea stihiilor.

În stradă, Maria Probotă merse repede, biciuită de obiceiul profesional, singura putere care-i poruncea încă mişcările.

De altfel, casa se afla la cîţiva paşi.

O întîmpină gazda, o femeie slabă, fără vîrstă, cu buzele vinete, cu nasul prelung şi trist, îmbrobodită cu un şal încins pe subsuori, cu ochii roşii de nesomn. Fiinţă simplă ca toţi din mahalaua aceea ; văduvă de picher, cu cinci copii de la doisprezece ani în jos, numai fete, iţindu-şi printre crăpătura uşii sfîrcul nasurilor vinete de frig.

— Cine are să vă mai poată mulţumi, doamnă doctoreasă, pentru atîta necaz şi osteneală ?... Vedeţi că nu-i pentru noi ! Un străin, i-adevărat, dar cum să-l lăsăm ca pe-un cîine ?

— Lasă aceasta, madam Lipan... Le înţeleg : dovadă că sînt aici !... Noaptea cum a trecut ?

— Tot ca ieri, doamnă doctoreasă... Cîteodată credeam că doarme. Mă lua şi pe mine somnul. Pe urmă încerca deodată să sară din pat... Rupea cămaşa de pe el, rîdea, plîngea, se zbuciuma... Vă mulţumesc pentru lemne...

Intrară în cameră. Patul era tras aproape de fereastră.

Bolnavul nu le auzi paşii. Scufundat în perne, cu pleoapele închise, ar fi părut că doarme, dacă muşchii obrazului n-ar fi tresărit mereu şi dacă sub pleoape nu s-ar fi văzut globurile ochilor, mişcîndu-se convulsionat înlăuntru.

Cînd le simţi alături, se ridică pe jumătate, dezvelind pieptul, privind cu ochii holbaţi ceva numai de el ştiut. Cu o mişcare care trebuie să-i fi fost obişnuită, voi să-şi dea în lături părul sur şi ud de pe frunte, dar nu ajunse cu degetele la cap. Căzu la loc şi închise pleoapele. Începu să mişte fruntea la dreapta şi la stînga, între perne, regulat, cum se leagănă singuri unii copii ca s-adoarmă.

Maria Probotă scutură termometrul, îl aşeză subsuoară, prinse mîna care se lăsă moale, să-i asculte pulsul.

Nu se mai puteau număra bătăile: puls filiform. Dădu din cap. Şi termometrul arăta 40 şi 6 linii!...

— Doctoria i-o daţi la fiecare ceas?

Gazda făcu semn că da, şi cu palma la gură şopti că medicamentul se termină — ce-o să facă pe urmă?

— Bine!... Cînd trec diseară, aduc altă doctorie, de la spital. Acum o farfurioară pentru spirt...

Arse vîrful seringii, desfăcu mîna bolnavului şi împunse o doză de cafeină.

Necunoscutul deschise larg ochii şi delira: „Natalia, de ce-mi vorbeşti astfel? A pus şeful rezoluţia: 345, dar cu roşu şi la rînd... Niciodată atîta căldură. Iunie, iulie, august! Puneţi lampa alături... Natalio, hainele cele noi. Se întoarce Emil. Decorat! Sînt patru mii de decoraţi şi un singur căţel... negru... Opriţi ceasornicul, pentru Dumnezeu! Ca mîni va bate ceasul, dar nici un chibrit. Sssst! S-a deschis uşa... Repede! E Emil. De cînd aşteptam, Emil!... Natalia, de ce nu-l săruţi?... Sssst! Tăceţi! E obosit Emil... Lăsaţi să doarmă Emil..."

Bolnavul ridică amîndouă mîinile, să comande tăcere: ssst!

Apoi, deodată, le repezi înainte să alunge o vedenie.

O luptă înfricoşată se dădea înlăuntru, între puteri nevăzute, căci toată figura fu plină de spaimă.

Tăcu.

Liniile chinuite ale chipului se destinseră potolite. Cu ochii închişi începu iar să legene capul de la dreapta la stînga, de la stînga la dreapta, monoton, egal, ca un pendul. Răsufla şuierător; gura întredeschisă lăsa să se vadă dinţii ciudat de puternici. Era aproape de moarte şi în clipa aceea nu s-ar fi cunoscut; boala n-avusese cînd să topească muşchii şi carnea; obrazul era rotund, părul cărunt, dar aspru şi des.

Maria Probotă îşi aducea aminte că l-a zărit de cîteva ori trecînd pe stradă, prin faţa casei lor. Om cu obrazul rumen, cu aer voios. Boala unui asemenea om tare n-ar fi părut ceva prea grav; dar Maria Probotă ştia că, în afară de o minune, nu mai există scăpare.

— Toată vremea a chemat aceste două nume: Natalia, Emil! făcu gazda, încrucişîndu-şi pe pieptul plat mîinile roşii şi crăpate de leşie. Poate să-i fie copii... nepoţi... Vedeţi, atîta are, era om nevoiaş, dar nu-i păsa... Spunea că au să treacă toate şi că are să fie bine pentru ţara noastră, sărmana...

Femeia arătă lîngă perete un geamantan negru, cu o curea înnodată peste încuietorile stricate. O umbrelă rezimată alături, cu mînerul înfăţişînd un cap de pasăre lustruit de mînă. O pereche de şoşoni, din care unul răsturnat arăta talpa, cu zimţii tociţi şi cîrpită cu o bucată de gumă roşie, de cameră de automobil.

Maria Probotă întoarse ochii.

De mult trecea printre toate, cu sufletul uscat.

Îşi strînse seringa, cutia cu fiole, apăsă dopul flaconului de spirt şi le dădu drumul în buzunarul larg al dolmanului.

— Doctoria la fiecare ceas. Altceva nu putem face. Şi te rog, păzeşte-ţi copiii!...

Femeia dădu să-i sărute mîna. Închiseră uşa.

Necunoscutul, rămas singur, hohotea:

„Hahaha! Ce hecatombă, Emil! Patru mii de decoraţi... Morţi şi decoraţi... De ce, Natalio, de ce?"

9

În stradă trecea un furgon militar, în trapul cailor, cu cinci sicrie de scînduri negeluite, bătute primitiv în piroane.

Soldatul mîna în picioare ; fuma un capăt de ţigară lipit de buză şi scuipa de sus.

Din cînd în cînd privea înapoi, să vadă dacă nu-i cad sicriele din căruţă.

„Toţi au devenit insensibili ! gîndi Maria Probotă, traversînd spre casă, prin zăpada murdară, cu resturi de legume îngheţate şi zoi aruncate în drum. Niciodată n-am crezut că oamenii pot rezista la atîtea suferinţe. Ni se pare peste puterile noastre : a doua zi îndurăm altele mai cumplite — şi totuşi trăim ! Ne trezim repetînd gesturile automat. Aici unul moare, străin într-o casă străină, nu se ştie de unde vine, cine sînt numele pe care le cheamă ; dar cîte altele nu se petrec mai înfiorător încă ?"

Împinse portiţa.

Dinu, care o auzi de astă dată venind, fugi împrejurul casei să-i iasă înainte :

— Mămuţă, haide să-ţi arăt !... Numai capul îl mai am de isprăvit. Îi fac doi ochi de cărbune şi uite colea, ce mustăţi straşnice i-am pregătit !

Scoase un smoc de lînă din buzunar şi vru s-o prindă de mînă, s-o tîrîie, să-i arate.

Maria se feri de atingere.

— Dinule, ţi-am spus să nu te apropii cînd vin de la spital, pînă nu-mi schimb haina !...

Supus, Dinu rămase la distanţă.

Observă o pată de medicament pe poalele dolmanului, şi plecîndu-se de departe cu mîinile sprijinite pe genunchi, după ce-o studie încruntîndu-şi sprîncenele mici de încordată atenţie, declară plin de convingere :

— Chiar bine spui, mămuţo ! Uite cît eşti de murdară de microbi !

Aflase şi el, după discuţiile profesionale din casă, că urgiile molimelor sînt pricinuite de aceşti mizerabili microbi, şi îi vedea, după capul său, mari cît muştele !

Fugi îndărăt la omul de zăpadă. Caznele lui erau aproape de încununarea operei de artă. Mai are nevoie de cîteva meremetiseli. Două picioare cilindrice şi scurte, de lapon, trupul cu nasturi de nuci, mîinile sprijinite la piept într-un toiag — om în toată puterea cuvîntului ! Om deocamdată fără cap. Pentru aceste operaţii tîrîse două lăzi ca să ajungă pînă sus ; nu o dată se prăvălise la pămînt, cu omul de zăpadă în braţe. Dar acum sfîrşise ! Lucra la capul ghilotinat, aşezat pe un capac de ladă, lipindu-i sprîncenele şi nasul, care cădeau mereu.

Se trăgea îndărăt cîţiva paşi, îşi scutura mîinile roşii, suflînd în pumni să-şi dezgheţe degetele, se repezea să aducă o modificare cînd nasul i se părea prea plîngăreţ, cătînd prea către pămînt sau se ridica prea impertinent către cer. Îi lipi mustăţile de lînă, le răsuci. Minunat. Semăna acum cu bădia Iorgu !...

De altfel, tot pe bădia Iorgu îl va ruga să urce capul pe umerii omului de omăt. Singur e prea greu să încerce ; iar are să-l răstoarne.

Ştia prea bine că bădia Iorgu are să-i facă îndată pe plac şi are să se minuneze teribil de această nemaipomenit de desăvîrşită operă. „E atît de bun şi întotdeauna vesel bădia Iorgu !"

Într-adevăr, bădia Iorgu şi soţia domniei sale, Smărăndiţa, sora şi cumnatul cucoanei Tincuţa, se arătaseră nişte oameni fără pereche. Bădia Iorgu e slujbaş mărunt la vamă ; are o şapcă neagră cu două trese de aur, care l-au umplut de entuziasm pe Dinu.

Trăiau în căsuţa lor din mahalaua Iaşilor, uitaţi cu totul de neamurile din Bucureşti. Cînd a apărut

cucoana Tincuţa în poartă, cu ciudata lor căruţă de bejenari fără cort, cu Dinu înfăşurat în paltoane şi şaluri, cu Piticu privind resemnat cu unicul lui ochi în zloata străzii, şi-au frecat pleoapele ca înaintea unei arătări. Cine erau ? Ce căutau ? Pe urmă au înţeles. Era atîta prăpăd împrejur şi atît de aievea ajunseseră acum arătările !

Le-au oferit îndată odăiţa „cea bună", din faţă, pentru mosafiri. După cîteva zile au descoperit-o şi pe Maria, la spitalul ei. I-au făcut o surpriză : bădia Iorgu s-a dus s-o cheme de la spital, fără să-i spună cine-o aşteaptă acasă. Nici nu l-a recunoscut la început ; Maria uitase că mai are rude la Iaşi.

Cînd a deschis uşa şi i-a văzut înaintea focului : cucoana Tincuţa împletind, parcă se afla de cînd lumea acolo, şi Dinu jucîndu-se cu Arabela înhămată, a izbucnit în plîns.

Tot aşa şi Virgil Probotă, după două săptămîni, cînd a ajuns la Iaşi, bărbos şi rebegit, să caute spitalul Mariei. S-au adunat astfel toţi, cum nu îndrăznise închipuirea lor să mai spere. Bădia Iorgu şi cucoana Smărăndiţa s-au retras în încăperea din dosul casei.

Nu le găsea vină că atîta vreme îi uitase şi nu se mirau că numai acum, în nevoie, le-au descoperit urma. Viaţa e viaţă, nu ?

Acum Virgil plecase la regiment, lîngă Bacău ; cucoana Tincuţa, sufletul acestor peripeţii, luase frînele gospodăriei ; iar Piticu, adevăratul erou, deşi nu era de sînge maur, ci numai un căluţ de cărăuş lipsit de orice înfăţişare epică, îndură soarta tuturor eroilor după ce şi-au împlinit datoria.

Bătrîn, chior şi beteag, fu vîndut de bădia Iorgu ca să nu îngreuneze bugetul lor sărac cu o gură de prisos.

Şi astfel se mistui în neant.

Dinu răsuci caierul de lînă şi se trase îndărăt cu o mînă la spate. Ar putea jura acum că sînt mustăţile lui bădia Iorgu ! Cum de-a uitat însă să-i pună şi un lanţ de ceas la brîu ?... Are el un şnur de mătase, şi are să-i lege în loc de medalie un ban cu gaură.

Începe să ningă iar. Fulgi tăcuţi şi fără istov, ca ninsoarea din globurile de cristal, jucării. Îl cheamă în casă. Bine, lasă că vine îndată !

La fereastra cu colţul perdelei ridicat, de unde ochii dinlăuntru îl supravegheau la fiecare cinci minute, cucoana Tincuţa bate şi îi face semn :

— Ajunge, Dinule, sfîrşeşte !

— Îndată !... I-a căzut o musteaţă... Numai s-o pun şi gata !

Buniţa vine să-l ia de mînă, fiindcă altfel ştie că nu isprăveşte cu el. Nu e nimic ! Are să-şi vadă omul de pe fereastră. Numai de ar căpăta şi un ac de păr, din care răsucit să-i închipuie şi o pereche de ochelari. Ar fi atunci cel mai arătos om de zăpadă din toată strada.

La Bucureşti nu ningea niciodată aşa zdravăn ; n-ar fi putut niciodată să-şi facă un om atît de măreţ.

Se lăsă dezbrăcat de palton. Se lăsă descălţat de şoşoni. Se lăsă desfăşurat de legătoarea de lînă, de la gît.

— Acum pot să te sărut, mămuţă ? Te-ai spălat de „răii" ceia de microbi ?

O cuprinse de după gît.

Pe scaunul dinaintea sobei, Maria privea în foc, fără nici un gînd, ca bătrînii.

Fruntea rotundă se strînse lîngă fruntea copilului ; ochii castanii cu fire de aur îşi măreau asemănarea alături.

Dar în părul lung şi greu al Mariei, înnodat la ceafă, se vedeau, dacă te uitai de aproape, cîteva fire albe. Iar cînd surîse unei amintiri, ori poate pentru nimic, aşa, numai fiindcă simţea alături de pieptul ei pieptul lui Dinu cu bătăile regulate şi calde, atunci, în lumina fugitivă care-i trecu pe figură, în şiragul alb, intact şi regulat, dintele cu emailul imperceptibil albăstrui dădu surîsului înfăţişarea neliniştitoare a fructelor atinse de un ascuns semn al morţii.

— Lasă-mă, Dinule !... Sînt obosită ; eşti greu... Joacă-te !

Cucoana Tincuţa împletea de zor. Ar fi putut cîştiga un concurs de viteză. Andrelele jucau agere între degete, cu nu ştiu ce impresie de voioşie şi de tinereţe.

Din cînd în cînd, ridica ochelarii să privească la Maria. Creţurile mărunte ale figurii, ca pieliţa merelor care au trecut prin iarnă, se adînceau atunci şi tot obrazul părea iarăşi, aşa cum l-a văzut Radu Comşa în noaptea cu ploaie de noiembrie, înaintea tăciunilor, ca o pungă de ţăran sărac, strînsă în baiere.

Ca să-şi alunge apăsătoarele ei gînduri, punea la loc ochelarii şi povestea toate întîmplările din vecini, pe care le cunoştea ca dintr-o uimitor de amănunţită cronică, fiindcă în două luni învăţase necazurile fiecăruia.

La o casă, nevasta unui refugiat a născut şi şi-a vîndut cerceii ca să plătească moaşa. La alta a murit un copil. La cealaltă a venit veste că băiatul e prizonier. Orghidan a început să ardă gardul, nu-şi poate lăsa copiii să moară de ger. Eleftereasca a trimis după cîteva bucăţi de zahăr, îşi înţărca fetiţa.

Ofiţerul de la Popovicioaia, dascălul de şcoală, cel cu trei răni şi cu trei decoraţii, s-a îmbolnăvit de exantematic, l-au dus la spital... Astfel, cucoana Tincuţa recapitula concret, cu fapte şi nume, o parcelă din toată nefericirea anonimă a iernii, a ţării, a lumii.

Dar inimile şi le găseau înăsprite de atîta avalanşă de dureri, şi întîmplările se înşirau povestite ca din alt veac ori ca din altă planetă. Fiecare se strîngea zgîrcit în suferinţa proprie.

Cucoana Tincuţa îşi lăsă andrelele la o parte. O mănuşă era gata. O încercă pe mînă.

— Cred că sînt destul de largi pentru Virgil !... Dinule, ce înseamnă asta ?

— Mă joc de-a refugiaţii, buniţo !... Arabela e Piticu şi eu sînt mata !...

Dinu răsturnase o băncuţă cu picioarele în sus ; înghesuise legături, cutii, ghete, un şal făcut sul ; o înhămase pe Arabela şi o tîra după el, prin casă. Căteluşa privea înapoi şi se smucea să scape de sfori, refuzînd irevocabil să se adapteze la resemnarea animalelor de tracţiune.

— Brr ! Piticule ! Am ajuns în sfîrşit şi la Focşani... Să facem niţel foc !... Aşteaptă, mă urîtule, că-ţi dau acuşi ovăzul... Cam scîrţîie roata din stînga, trebuie s-o ungem, Ioană !... Dinule, nu ţi-e frig, mamă ? Bem un ceai, cumpărăm o pîine, şi la drum, copii !... Piticule, Piticule, te-ai purtat bine pînă aici, acum să te văd !... Gata ?... Cu ajutorul lui Dumnezeu şi al lui Piticu, poimîine sîntem la Tecuci...

Dinu porni cu bagajul lui, tîrînd-o pe Arabela împrejurul odăii, spre Tecuci.

Cucoana Tincuţa, fără alte comentarii, îi luă biciul de sfoară din mînă şi-o eliberă pe Arabela, care sări pe divan şi se încolăci, să-şi odihnească oasele după lunga-i călătorie şi să-şi lingă părul ros de hamuri.

Dinu încrucişă braţele, amărît:

— Bine, buniţo! Ce sînt eu aici, captiv? Afară să nu mă joc, că ninge; aici să nu mă joc de-a refugiaţii, că răscolesc lucrurile!... Cine a mai văzut să chinuiţi aşa un copil? (Aceasta era de la bădia Iorgu cetire, apărătorul şi complicele său în toate isprăvile.) Am să-mi iau lumea-n cap! Nici de-a rănitul n-am voie să mă joc, buniţo? De-a rănitul nu stric nimic... Vai de capul lor, răniţii!...

Dinu îşi legă la cap o batistă şi şchiopătînd de-un picior, sprijinit în umbrela buniţei, începu să umble prin odaie, gemînd şi rezemîndu-se de pereţi.

Bătu în uşa unui dulap, în chip de uşa unei case.

— Fiţi bun şi daţi adăpost unui rănit! Vin tocmai de la Olt...

Aici Dinu îşi îngroaşă vocea şi vorbeşte tot el, pentru cei dinlăuntru:

— N-avem loc, omule! E plină casa de refugiaţi.

Soldatul bate la altă uşă:

— Fiţi bun, vă rog, şi daţi adăpost unui rănit!...

Vocea se schimbă şi va să fie ameninţătoare:

— Ia sfîrşiţi odată! După ce-aţi fugit dinaintea inamicului, umblaţi acum pe la casele oamenilor? Dau drumul la cîini...

Tot Dinu explică, cu alt glas, pentru prepusul din casă:

— Ăsta e unul din cei care au făcut contrabandă şi acum face negustorie cu provizii de la armată... Un ghiftuit!

Şi cu legătura albă la cap, şchiopătînd, cu vocea din ce în ce mai rugătoare, de care s-a înduioşat singur de-i vine acum să plîngă cu lacrimi adevărate, continuă peregrinările, jăluind:

— Fiţi bun, vă rog!... Sînt un biet rănit... Vin tocmai de la Olt!...

Maria privea fără să audă, poate fără să vadă, în cărbunii din sobă.

Flăcările se stinseseră. Mai erau cîţiva tăciuni în cenuşă. Luceau sinistru în crepusculul încăperii. Atrăgeau ochii ficşi. Palmele îi acopereau faţa; nu se mai vedea nimic din obraji. Era numai o umbră, fără figură, strînsă lîngă cîţiva tăciuni stinşi.

Se ridică şi împinse alături scaunul. Odihna ei sfîrşise. Îmbrăcă dolmanul milităresc, îşi îndesă boneta cu crucea roşie pe cap.

O clipă, în ceaţa plumburie a oglinzii, cît îşi încheia haina, întrezări chipul ei obosit, strein, cu liniile neclintite, moarte, de gresie.

În poartă, afară o întîmpină gîfîind fetiţa de la casa numărul 18:

— O murit! Acuma i-o ţinut mamaia lumînarea...

„Atunci nu e nevoie să-i mai aduc diseară medicamentul!..." Cum i-a venit îndată în minte, absurd şi rece, gîndul acesta? Mai întîi, gîndul acesta?

— Mergi înainte, fetiţo! Te-ajung şi eu...

Acelaşi soldat cu furgonul de adineauri trecea îndărăt în fulguirea domoală.

Sicriele nu mai erau.

Soldatul, cu capela pe ceafă, fluiera, cu aerul satisfăcut al unui om care şi-a sfîrşit cu bine treaba.

CĂRTEA A DOUA

CAPITOLUL I

MÎINILE ALBE ŞI MÎINILE NEGRE

1

— Mai aşteptaţi! Domnu Comşa e în consiliu...
Uşierul examină cu atenţie de expert grafolog numele scris cu creionul pe cartea de vizită.

Apoi o mistui în buzunarul scurteicii de şiac, unde mai aşteptau vreo jumătate de duzină.

Maria Probotă căută cu ochii un scaun. Toate erau ocupate. Dar la un capăt de bancă improvizată dintr-o scîndură nedată la rindea, îi făcu loc binevoitor şi cu precipitare de curtenie arhaică, un moşneguţ cu cioc alb şi căciula de imitaţie de biber.

Zăpada topită de pe încălţări ramifica pe podele şuroaiele într-un complicat basen fluvial, cu afluenţi şi ostroave, cu albia adîncindu-se spre ieşire, unde duşumelele mai roase de paşi închipuiau un adevărat estuar.

Stăruia un miros acru de leşie, de vechime şi fum de tutun răcit, ca într-o percepţie.

Toţi se răsuceau oftînd, schimbîndu-şi locul, citind şi recitind ziare mototolite, dintr-o singură foaie, suspinînd cu uşurare de cîte ori se deschidea uşa şi se trîntea izbită cu piciorul, după un funcţionar cu braţele încărcate de dosare.

Un perete de scînduri albe, care nu se ridicau pînă în tavan, retezate inegal, despărţea fosta sală de recreaţii a şcolii în două. Aici, sala de aşteptare. Dincolo, se auzea ţăcănitul maşinilor de scris ca un sfîrîit gras de bucătărie.

Deasupra uşilor rămăseseră vechile indicaţii pe tabla reliefată : *Clasa IV*, *Clasa II*, *Cancelaria*. Sub ele, trei inscripţii recent caligrafiate pe cartoane dreptunghiulare, repartizau noua destinaţie a sălilor : *Direcţia generală*, *Contabilitatea şi Statistica*, *Arhiva*.

Iar pe pereţi, prăfuite, decolorate şi cu pînze de păianjen, în care se balansau uscate muşte de astă-vară : o hartă a României şi ţinuturile locuite de români, un tablou înfăţişînd sistemul nervos al omului în trupul negru cu bifurcaţii albe şi fine ca oasele de peşte, o planşă, arătînd metamorfoza fluturilor : omidă, cocon, crisalidă şi fluture.

Un domn cu pălăria tare, cu ochelari prinşi în şnur gros după ureche şi cu mîinile la spate, îşi amăgea aşteptarea, recapitulînd în gînd lecţia de intuiţie din clasa a IV-a primară.

Observă că o mînă de copil scrisese cine ştie cînd, stîngaci dar răzbunător, cu creionul, sub ciclul metamorfozelor, o concluzie neaşteptată : „Domnişoara Laţcu e o omidă şi n-are să fie fluture niciodată !"

Domnul cu ochelari surîse cu melancolie, gîndindu-se la destinul domnişoarei Laţcu. Desigur, vreo profesoară severă şi fără frumuseţe, rea şi plină de harţag, osîndită de acest implacabil verdict să rămînă pentru totdeauna omidă didactică, fără să cunoască zborul liber şi capricios al fluturilor în soarele primăverilor.

Apoi domnul căscă şi trecu plictisit la harta României, acum mincinoasă şi vană. Hotarele năruite arătau un roşu însîngerat, care refuza să se cicatrizeze.

Prin această mulţime toropită de marasmul aşteptării, Sofron Vesbianu, cu căciula de lutru pe ceafă, cu blana deschisă şi cu clapele şoşonilor lăbărţate în lături, se plimba triumfal, oprindu-se din cînd în cînd să şoptească ceva uşierului, căruia îi strecurase un bacşiş generos ca să-l introducă înaintea celorlalţi.

Uşierul răspundea cu semne misterioase de complicitate ; iar cu mîna în buzunar căuta să numere, pe nevăzute, cîte hîrtii de unu, doi şi cinci lei a capitalizat pînă acum.

Cînd număra, avea o figură pierdută, cu ochii întredeschişi, absent de pe planetă. Cineva îl întrerupea întrebîndu-l ; atunci se uita duşmănos, îşi pierdea socoteala, începea din nou, pipăind hîrtiile ; şapte de un leu ; şase, şapte, opt, nouă de doi lei...

Trecu un general de intendenţă cu fireturi albe şi cu un ghiozdan doldora ; apoi un domn voluminos şi important, salutat pînă la pămînt chiar de cei care nu-l cunoşteau. Pe toţi îi înghiţea uşa păzită de omul cu haina de şiac, şi cu casieria în buzunarul stîng (în cel drept se aflau cărţile de vizită).

Maria Probotă începu să regrete că a venit. Îşi dădea abia acum seama că ar fi fost mai simplu să transmită printr-un bilet rugămintea lui Virgil.

Sfîrşise de citit, peste umărul moşneguţului cu cioc alb şi căciula de imitaţie, gazeta de ieri, pînă la anunţurile mortuare sub cruciuliţe negre. Acum descifra de pe peretele din faţă o cromolitografie afumată, cu culorile stinse : *Mihai Viteazul şi călăul*, cînd uşa se trînti şi ieşi generalul de intendenţă cu ghiozdanul dezumflat, domnul voluminos şi important încheindu-şi mănuşile, alte şase personaje civile şi militare, vorbind tare şi rîzînd, aprinzîndu-şi ţigările şi aruncînd priviri, care nu vedeau, solicitatorilor ridicaţi respectuoşi în picioare.

Sofron Vesbianu, care asaltase cu ocheade libidinoase o biată fetiță rușinată, cu coada bălană pe spate, părăsi această îndeletnicire frivolă și, readus la realitate, se repezi, îndrăzneț și mieros în același timp, la doi cunoscuți din comisie. Le tăie calea să-și expună doleanțele ; scoase un teanc de petiții din buzunarul blănii și, de la piept, tocul automat, cu care se puteau pune rezoluții imediate.

Așa se întîmplă că Maria Probotă fu poftită de ușier înaintea tuturor, în biroul lui Comșa.

Radu se ridică din dosul teancurilor de dosare și cu surprindere plăcută îi sărută mîna străvezie, înainte ca Maria să-și poată trage îndărăt degetele cu feminitatea devorată de acizi și dezinfectante. Cel dintîi gînd al Mariei Probotă a fost că hainele albastru-închis ale lui Radu îi întinereau figura brună și puțin palidă ; fără voie îi trecu în minte chipul roșcat al lui Virgil, ochii fără gene, mustățile țepoase și rare, toată înfățișarea stîngace, de dascăl rezervist în uniformă noroioasă.

— Cu ce am plăcerea rară să te pot servi ? Ce face Virgil ?... întrebă Comșa în picioare, zîmbind, privind-o în ochi și spunîndu-și că așa, slăbită cum e, ochii Mariei încă n-au pierdut totuși farmecul firelor de aur în castaniul luminii și gura păstrează, împotriva tristeței împietrite, proaspăta frăgezime copilărească.

Maria Probotă plecă ochii sub privire.

Biruindu-și stînjenirea întinse răvașul lui Virgil de mult pregătit la îndemînă.

— Ai să vezi că nu e vorba despre noi... Noi ne-am deprins să nu mai așteptăm de la nimeni rara plăcere — cum îi zici dumneata ! — de a fi copleșiți cu serviciile...

— E ceva urgent ? răsuci Comșa scrisoarea, surprinzînd, ca întotdeauna cînd vorbea cu o femeie frumoasă și tînără, pe cei doi subalterni din birou spionîndu-l cu coada ochiului, deși se prefăceau că cercetează dosarele cu cea mai mare atenție. Ceva f.,f.,f. urgent, mobilizare ?

Tot așa de stînjenit, încercă și el să se biruie cu un ton glumeț, care-l prindea și mai puțin.

— Citește, te rog !... îl invită Maria. De aci înainte !... (Arătă pasajul cu unghia.) Celelalte nu interesează ; sînt chestiuni banale, indiferente, conjugale...

Radu Comșa se retrase între ferestre.

Maria, rezemată de pervaz, privi afară, în stradă, unde picura zăpada prelinsă de pe acoperișuri, în soarele călduț.

Scrisoarea lui Virgil Probotă îl ruga, prin Maria, pe Radu să treacă neapărat la o casă din Tătărași, unde fostul lor coleg, Dan Șcheianu, își scuipă cele din urmă rămășițe de plămîn. Era un apel de vechi camarazi să-și stea într-ajutor : „...zilele lui Șcheianu sînt numărate. Nimeni nu-l mai poate salva ! Dar cred o datorie să încercăm a îmblînzi soarta unui nefericit, cu care am pornit la drum împreună și se pierde. Nu mă îndoiesc că Radu, cu toate gravele lui ocupații, va găsi timp să facă el ceea ce eu, de aci, nu mai pot face. Insist însă : mă tem că fiecare zi lăsată să treacă, să nu însemne acel ireparabil prea tîrziu, pe care-l regretăm apoi toată viața."

Urma adresa casei unde zăcea Dan Șcheianu, cîteva rînduri dintr-o scrisoare primită de la el, pe urmă întrebări care-o priveau numai pe Maria.

Foaia de hîrtie tremură imperceptibil în mîna lui Comșa.

Îl încercă o mustrare.

El nu se mai gîndise de mult nici la Virgil, nici la Dan. Și iată că Virgil Probotă, cu toate necazurile și sărăcia lui, de departe, dintr-un bordei de campanie, se arăta mai omenește îndurerat de soarta

prietenului în pierzare! Umilit de această constatare, care încă o dată îl scădea în propria-i judecată, împături scrisoarea şi-o trecu Mariei, după ce-şi însemnă adresa în agendă.

— Te duci chiar astăzi, sper... stărui Maria Probotă. Eu am fost imediat ce-am primit scrisoarea!... E condamnat fără scăpare — chestie de cîteva zile. Dar nu mai pot călca acolo... E o lume imposibilă, o casă de alienaţi.

Nu adăugi că fusese împresurată şi asaltată de un soi de cinici şi de fanfaroni smintiţi, care-o înfricoşaseră, glumind alături de camera muribundului, făcînd-o să roşească la aluziile lor dezmăţate: adevărată atmosferă şi clientelă de tavernă.

— Şi Virgil ce face? Dinu? Cucoana Tincuţa... încercă Radu să rupă tăcerea care îl stingherea.

— De ce acest interogator de mîntuială, domnule Comşa? (Altădată, în camaraderia lor, îi spunea Radu sau Comşa, simplu! Maria observă aceasta şi şovăi.) Dumneata nu te mai interesezi de foarte multă vreme de foştii prieteni... Sînt trei luni de cînd ne aflăm aici. Fără această scrisoare, recunoaşte că nici nu te-ai fi gîndit la noi. Nu ne-am mai văzut! Nici n-am fi avut de altfel, de ce...

Radu Comşa îşi amintea cu mustrare cum a părăsit el în noaptea de noiembrie, în drumul retragerii, în ploaie, pe Dinu şi pe cucoana Tincuţa.

Uitase cu totul.

Acum îi apărea această nepăsare mai mizerabilă încă, fiindcă de atunci nu-l mai mustrase nici o clipă gîndul; nici nu se mai întrebase care le-a fost în urmă soarta.

Adoptase egoismul comod al Vardarilor, patriotismul lor general, care nu depăşea confortul, apărarea intereselor, trecătoarele accese de eroism şi de abnegaţie.

Vru să repare întrucîtva vinovata uitare. Îngăimă cîteva vorbe pentru Maria numai, rezervîndu-şi dreptul pentru conştiinţa lui să şi-o examineze mai sever, singur.

— Am avut atît de lucru!... Un birou cu toată răspunderea... Pe urmă, de unde să-mi imaginez că sînteţi aici?...

Maria ridică ochii obosiţi sub fruntea bombată şi îl privi drept.

— De ce atîtea explicaţii? E una mai simplă... E firesc. Viaţa ne îndepărtează! Dumneata ai alte preocupări... (o pauză). Uitam să te felicit!... Eleva lui Virgil face o bună partidă.

Comşa rupse între degete creionul subţire al agendei.

Cei doi funcţionari de la mese scriau de zor, cu capetele plecate pe foile de hîrtie; dar erau numai urechi, cu toate că Maria vorbise surd.

Radu se hotărî:

— Îmi permiţi să te însoţesc cîtiva paşi? Aci, între ferestre, nu e locul cel mai nimerit pentru rechizitorii, nici pentru pledoarii...

Îşi îmbrăcă paltonul şi o întovărăşi.

Uşierul strigă celor care aşteptau în sală să treacă după amiază, la patru.

Moşneagul cu cioc alb îşi îndesă amărît peste urechi căciuliţa de imitaţie de biber, uitîndu-se mustrător la Maria Probotă: „Ţi-am făcut loc cu atîta bunăvoie şi acum, din pricina dumitale, iată altă jumătate de zi pierdută!“

Dar Radu Comşa trecu repede, cu figura încruntată, cu gulerul ridicat, printre oamenii mormăind; numai în stradă surîse cu satisfacţia ştrengărească a şcolarilor care şi-au furat din programul plicticos un ceas de libertate.

— Cum îţi vine să abandonezi atîţia oameni, după ce-au aşteptat ?... Poate au nevoi grabnice... E atîta mizerie acum, pretutindeni ! îl dojeni Maria Probotă, călcînd la stînga lui, pe trotuarul curăţit, unde soarele de început de martie topea ninsoarea murdară.

— Mă surprinde acest sentimentalism la o doctoriţă şi încă la una cu atîta experienţă ! încercă Radu Comşa să înlăture răspunsul cu o glumă şi constatînd în aceeaşi clipă, dezolat, că nu prea are noroc cu glumele în asemenea împrejurări. Ei mă aşteaptă pe mine ; eu pe alţii !... E un cerc de fier, viaţa...

— O ! pentru dumneata, un cerc de fier !...

— De ce acest : „pentru mine" ? Să am oare atît de mult aerul unei brute ?

Radu Comşa gîndea : „Are dreptate să-i par o brută fericită şi privilegiată ! Virgil e într-un bordei de pămînt, după ce s-a tîrît pe toate drumurile de retragere ale ţării. Dan Şcheianu moare de oftică, într-o bojdeucă de mahala din acest Iaşi al tuturor expierilor. Iar eu primesc felicitări de logodnă."

Maria Probotă, mergînd alături, se întreba la rîndul ei : „De ce simt oare o plăcere animală să merg lîngă el ? E un egoist. Pus la adăpost de toate primejdiile. Îşi aranjează viaţa pe perne de puf, înlăturînd tot ce este prilej de suferinţă. Bietul Virgil îmi scrie cîte îndură în peşterile lor de pămînt. I se par himere inaccesibile : un cearşaf curat, un pahar de ceai limpede, o carte, gîngureala lui Dinu... Şi eu găsesc o plăcere rea să păşesc lîngă omul care-a fugit de mine, din prudenţă, din calcul, din egoism. Ochii îmi sînt atraşi de gura lui cărnoasă şi senzuală ; peste voinţa mea, animalul de aci e satisfăcut de vecinătatea acestui alt animal, robust, mulţumit de sine şi nepăsător ! Am un copil care înseamnă toată raţiunea mea de existenţă, îl iubesc : de ce nu mă gîndesc la el acum ?... E o urîtă glumă, o dezgustătoare glumă, viaţa !"

Maria Pobotă îşi adună toate gîndurile, cu toată voinţa, la Dinu. Aproape să-i şoptească numele într-ajutor : Dinu ! Dinu ! Dinu !

Astfel se surprinseră amîndoi tăcînd.

Maria privea profilul lui Radu, cu tăietura buzelor adîncă, nedîndu-şi seamă că îl priveşte.

Aşteptară să traverseze în faţa statuii lui Miron Costin, cu gulerul de zăpadă prelingînd apă pe mantia coclită, de bronz.

În soarele firav de martie, trecătorii se îmbulzeau ca gîngăniile.

Ieşeau din iarnă cu feţele stoarse, flămînzi şi cu ochii sticloşi, după patru luni de crunte suferinţe ; dar mijirea primăverii înviora figurile cu o nădejde încă timidă şi involuntară, fiindcă aerul era uşor şi proaspăt. Pătrundea jilav în plămîni, adînc şi ameţitor, ca în pieptul convalescenţilor. În văzduhul umed streşinile se topeau, gesturile păreau mai uşoare, totul devenise aerian şi imponderabil. Norii albi se topeau în cerul cu albastrul de sineală udă.

Un ofiţer fără mînă rîdea cu toţi dinţii albi, lîngă o femeie cu haine cernite. Se cunoştea că nici omul cu mîneca goală prinsă în ac nu-şi aducea aminte că n-are o mînă ; nici femeia, că plîngea un mort.

Era cea dintîi primăvară după prăpăd şi începeau cele dintîi uitări.

Radu Comşa se apropie mai mult de Maria, susţinîndu-i braţul să păşească peste noroiul amestecat cu zăpadă cafenie.

Îi văzu ochii plini de gînduri, obosiţi şi trişti.

O întrebă brusc, cu un surîs ştiutor, de protecţie şi ironie :

— Mărturiseşte, ce gîndeşti acum ?
Maria Probotă răspunse mecanic :
— Nimic ! — aşa cum se apără întotdeauna femeile surprinse asupra unui gînd de nemărturisit.
— Eram sigur ! clătină din cap Radu Comşa, cu un zîmbet pe care-l voia mai departe ironic. Totuşi aş putea reproduce cu oarecare aproximaţie reflecţiile... Îţi spui, nu este aşa ? „Iată un om care s-a lepădat de tot ce-l putea împovăra în viaţă, ca de un bagaj incomod, pe o linie de transbordare. Prietenie, prejudecăţi, obligaţii — tot !... Ca o şopîrlă care-ţi lasă în mînă coada, să se salveze ea !" cum ar apela imediat la un exemplu din domeniul său zoologic, Virgil... Simt răceala din prietenia lui. A fost pe aci, desigur... De ce n-a dat pe la mine ? De cîte ori ne-am întîlnit în doi ani, ne-am spus numai banalităţi indiferente : doi vecini de masă la un restaurant de gară, pe care numai întîmplarea îi pune alături şi schimbă de mîntuială formalităţi convenţionale.
— Virgil a stat numai o săptămînă... îl apără Maria. Nici nu ştia unde eşti şi dacă eşti aci. Era zdrobit de oboseală, deprimat, aproape bolnav. Venea de pe front şi se întorcea tot acolo !
Radu clipi mărunt să-şi biruie un sentiment neplăcut, care-l apăsa tot mai des de la un timp.
Apoi vorbi, mai mult pentru el :
— Înţeleg ce înseamnă şi aceasta : „Venea de pe front şi se întorcea tot acolo !" Adică : „Nu era în situaţia dumitale, ferit de aceste stupide datorii, la un birou unde laşi bieţi oameni să aştepte cu o nepăsare seniorială." Declară că n-ai vrut să spui aceasta ?...
— Şi dac-ar fi ? îl înfruntă Maria cu o satisfacţie răutăcioasă.
— Ai toată dreptate ! Aparenţele sînt împotriva mea... Dar e o situaţie care mi s-a impus şi care din

voinţa mea se va curma ! se apără Radu Comşa, întrebîndu-se de ce simte nevoia să se dezvinovăţească şi totuşi continuînd : Peste trei sau patru săptămîni, delegaţia mea expiră. Am cerut să se sfîrşească ! Voi fi alături de Virgil şi de oricare...
Maria Probotă dădu din umeri. Ce-o interesau pe dînsa aceste toate ?
— Să vorbim de altceva... Unde locuieşti aici ? Ai găsit o casă comodă ? Potrivită situaţiei dumitale pe care, evident — observi că am luat notă — n-ai căutat-o ?
— De ce vorbeşti aşa ? Vrei să fii maliţioasă, dar ai o inimă prea bună, prea directă, prea nealterată, ca să izbuteşti pînă la sfîrşit... Şi pe urmă, poţi observa acum cine îndepărtează prieteniile noastre vechi...
Maria Probotă păşi, desfăcîndu-şi braţul, cu privirea în jos, tăcută.
Amîndoi văzură o clipă, în aburita oglindă a amintirii, dimineaţa de toamnă cînd Radu Comşa, student sărac şi convalescent, cu pardesiul pe umeri, în grădina cucoanei Tincuţa, sorbea ceaiul cu medicamente. Frunzele fugind pe cărare ca mici făpturi alungate ale toamnei. Cartea deschisă pe care-o citea vîntul, întorcînd foile una cîte una. Maria numărînd picăturile de doctorie, cînd Radu i-a prins mîna fără să-i spună nimic şi ea şi-a retras-o încet...
Radu Comşa şi le amintea toate fără nici o înfiorare. Lucru trecut, mort. Toată inima îi era pentru totdeauna stăpînită de imaginea Luminiţei.
Dar Maria simţea încă nevinovată căldura în piept şi-i fu silă de ea.
Pe obrazul cu liniile neclintite trecu fugitiv o lumină, ochii tresăltară mai calzi, gura întredeschisă întineri : o slabă înfiorare de viaţă pîlpîi din trecut,

înăbuşită brusc, înainte ca Radu Comşa s-o fi surprins. Fu ca o floare opărită cu leşie fierbinte : într-o clipă veştedă şi cu mohorîte culori de cenuşă. Maria gîndi cu deznădejde numai la Dinu : „Acum omul lui de zăpadă se topeşte. Ce neconsolat va fi mîine ! Dinu ! Dinu ! Dinu !..."

Cînd ridică ochii la ochii lui Radu Comşa, toată figura arăta numai marea şi iremediabila ei oboseală.

Îi întinse mîna :

— Aşadar, rămîne hotărît ! După-amiază treci neapărat la Şcheianu... Poate vei reuşi să-l scoţi de acolo ; dacă nu, măcar să-l convingi să urmeze prescripţiile unui medic ! Bineînţeles, altcineva decît mine... Mi-ar fi imposibil să calc în asemenea casă !...

Radu Comşa îi sărută vîrful degetelor slabe :

— Nu mi-ai spus unde staţi ! Aş vrea să-l văd şi pe Dinu.

Maria evită răspunsul :

— Ceea ce s-ar putea face pentru Şcheianu e să-i găseşti o cameră mai aerisită, cu linişte şi lumină... Să-l scoţi dintre indivizii aceia odioşi. Măcar agonia să-i fie de om !...

Radu vru să mai întrebe ceva.

Dar Maria Probotă era departe, cu trupul subţire în hăinuţa săracă, înghiţită de mişuneala trecătorilor. La colţ dispăru. „De ce-o fi fugind aşa ?" se întrebă Radu. Şi rămase nehotărît, neştiind încotro să-şi îndrepte paşii, în soarele blînd de martie, care nu-i făcea nici o bucurie.

Trecu în trap o trăsură rusească : roţi de cauciuc, înhămătură de troică, un cal negru, uriaş şi lucios, cu cerc, între doi lăturaşi mai mici, suri, rotaţi, cu gîturile încordate ; vizitiu cu miţoasă căciulă şi cu şireturi negre la blană.

Dinăuntru, salută larg prinţul Gurii Serghievici Vorşaghin şi-i zîmbi voioasă Zoe Vesbianu. Iată una care se consola repede !...

Radu Comşa se întoarse să-i privească din urmă, fără prietenie.

2

După-amiază, cobora din automobilul lui Alexandru Vardaru, la capătul unei străzi noroioase din Tătăraşi.

Neculai, şoferul, îşi scoase cascheta ştergîndu-şi fruntea asudată de acrobaţiile cu care străbătuse atîtea gropi pînă aci.

— Mergeţi dumneavoastră înainte... Să văd unde intraţi. Mă tem să nu se înfunde maşina în Maţurienele aşte ! (Neculai citea gazeta şi cunoştea, după cum se vede, dezastrul militar din lacurile Mazuriene.)

Stradela era într-adevăr un canal lichid, între zaplazuri de leaţuri, cu movili de zăpadă zgurită, cu apă opacă şi neagră.

Radu Comşa păşi peste pietrele semănate din loc în loc, singura trecătoare a aborigenilor. Stîlpii de porţi purtau două rînduri de numere, cu vopseaua deopotrivă de ştearsă. Nu se mai cunoştea care e numărătoarea cea nouă şi bună.

Într-o curte, doi mahalagii dezbrăcaţi de haină spintecau un porc proaspăt înjunghiat, cu pielea atît de netedă, de spălată şi roză, încît avea nu ştiu ce nuditate necuviincioasă de trup omenesc.

La chemarea lui Comşa, unul veni pînă la zaplaz, cu cuţitul ud şi cu mîinile pline de sînge pînă la cot, grăbindu-se să-l lămurească cu o bunăvoinţă care contrasta cu înfăţişarea feroce de asasin.

— A treia casă, pe stînga !... Intraţi în ogradă de-a dreptul, că dacă bateţi, bateţi degeaba !... Nu mai aude nici dracu !... Casa e hăt în fund !...

Un cîine jigărit ţîşni printre dînşii, în gură cu o bucată vînătă de măruntai.

Omul zvîrli cuţitul după el, dar fără efect.

Cîinele sări gardul din faţă, apoi prin fundul unei grădini, altă împrejmuire, cu velocitatea unui cîine dresat la un concurs de obstacole.

— E javra lui Bodrîngă ! strigă celălalt mahalagiu, rămas lîngă porcul alb-roz, cu picioarele în sus, cu burta spintecată, din care scotea, inepuizabil, ficaţi, plămîni şi intestine ca dintr-un geamantan deschis la o percheziţie de frontieră.

Omul cu cuţitul sudui tot neamul lui Bodrîngă şi făgădui cîinelui un destin fatal.

Se întoarse apoi, iarăşi, la Comşa :

— Vă spuneam să nu mai bateţi, că n-aud ca surzii ! A adunat zăluda de muiere toţi zevzecii din tîrg...

Radu Comşa îi urmă sfatul întocmai.

La numărul 14, intră în curte fără să mai bată în poartă.

De altfel poarta nu exista decît virtual ; o indicau numai două gropi de viitori stîlpi.

Casa era ascunsă după frînghii cu rufe ude. Trecu plecîndu-se de două ori pe sub cămăşile şi pantalonii spînzuraţi, pantaloni femeieşti şi bărbăteşti, cu laturile desfăcute în atitudini obscene şi într-o vinovată promiscuitate : pantaloni de mătase negri, verzi, roz şi lila ; pantaloni cu dantelă şi alţii cazoni, de pînză groasă, atîrnînd pînă în pămînt.

Uşa era întredeschisă. Ciocăni de cîteva ori, fără succes. O trase smucit către el ; se deschidea în afară.

Ceea ce văzu dintru-ntîi îl umplu de nedumerire. Cineva întors cu spatele făcea un fel de mătănii. În genunchi, arăta bombat fundul pantalonilor cu dungi verzi pe fond cenuşiu. Două petece de altă stofă, ca doi ochelari simetrici, trădau îndelunga carieră a veşmîntului şi viaţa sedentară, lipită de scaun, a proprietarului.

Apoi omul se lăsă pe burtă ; atunci se putu vedea că are o pălărie tare pe cap şi că se afla numai în cămaşă colorată, de cit roz, fără vestă, cu bretele pestriţe încrucişate pe umeri. La crucea bretelelor, cămaşa ridicată şi boţită făcea un mic glob, plin de aer.

Omul stătu o clipă pe burtă, părînd că sondează atent rogojina care ţinea loc de covor şi de unde avea să ţîşnească o misterioasă profeţie. Semnul fatidic întîrzia însă să apară. Omul se înălţă consternat şi se lăsă de cîteva ori încet, numai în puterea braţelor ; făcu mai multe mişcări de broască, de şopîrlă, de urs şi de capră, ca să atragă indulgenţa zeilor.

Zadarnic ! Zeii se vede că îi respingeau cu desăvîrşire toate aceste vane imprecaţii, căci vraciul sări brusc în picioare şi începu să întindă mîinile în sus şi în lături, cuprins de furie, icnind ritmic şi numărînd gîfîit : un-doi ! un-doi !

Se mai prosternă încă o dată pînă la pămînt, într-o adîncă temenea turcească, întinzînd iarăşi fundul pantalonilor atît de ameninţător, încît lui Radu Comşa îi fu teamă să nu plesnească cele două ocheane rotunde de altă stofă ; ridică braţele în aer şi, întorcîndu-se pe călcîie, rămase cu gura căscată, cu a opta figură din *Sistemul doctorului Müller* neisprăvită, cînd dădu ochii cu necunoscutul din prag.

— Cu cine am onoarea !... salută cu extremă afabilitate, rectificîndu-şi poziţia şi scoţînd gambeta de pe creştetul care apăru chel cu desăvîrşire.

— Comşa ! îi întinse mîna musafirul din prag. Radu Comşa ! Prieten şi fost coleg cu Dan Şcheianu. Mi s-a spus că-l pot găsi aci...

— Exact ! Îmi daţi voie să mă prezint ? (Oferi mîna pe care din treacăt o şterse de fundul pantalonilor.) Alcibiade Gîţu ! Ex-profesor de filozofie, logică, psihologie, estetică, greacă şi latină. În prezent, liber ca păsările cerului... Exact ! Prietenul nostru comun, Dan Şcheianu, locuieşte aci : mă tem însă că numai provizor !... Se pare că prea curînd va fi eliberat din acest vulgar exil terestru impus sufletului...

Vorbind, domnul Alcibiade Gîţu îşi mîngîia, cu înduioşătoare iubire paternă, nasul rotund, roşu şi lucios ca guma baloanelor de la Moşi.

Radu Comşa nu luă seama la bizara introducere a ex-profesorului de filozofie, logică, psihologie, estetică, greacă şi latină. De la Maria Probotă ştia că se poate aştepta la orice şi venise cu hotărîrea să nu se mire de nimic.

Dar voi să curme palavrele individului şi, cu pălăria în mînă, se sili să arate că n-are timp de pierdut :

— Domnule Alcibiade Gîţu, aş dori să-l văd pe prietenul meu Dan !

Apăsase pe „prietenul meu Dan", pentru a sublinia că nu înţelege să aibă nimic comun cu tovarăşii actuali ai lui Şcheianu.

— Aş dori să-l văd imediat ! repetă autoritar. Îmi faci un mare serviciu dacă mă conduci în camera lui.

— Exact ! Numai că pentru moment doarme. Se antrenează pentru somnul cel mare. Priviţi !

Domnul Alcibiade Gîţu, cu dexteritatea unui paznic de muzeu anatomic, dădu la o parte perdeaua de la fereastra îngustă cît o palmă a uşii din stînga şi se ridică în vîrful picioarelor să privească, fiindcă era mic de statură, iar fereastra era înaltă. Îşi aruncă ochii înăuntru şi Radu Comşa.

Se vedea un căpătîi de pat, lipit de perete. În pat, un trup învelit peste cap cu o plapumă roşie, neînfăţată.

— V-aţi convins ? întrebă surîzător domnul Alcibiade Gîţu. Doarme... A aţipit adineaori... S-a certat pe-o chestie de estetică şi a aţipit. N-a dormit toată noaptea. Ar fi o crimă să-l deşteptăm, exact o crimă !... Însă peste o jumătate de oră se deşteaptă singur, vă garantez... Exact ! De aceea vă invit în camera noastră să aşteptaţi ! E o cameră săracă, domnule Comşa... Dar veţi face cunoştinţă cu vreo cîţiva artişti şi intelectuali de cea mai distinsă şi excepţională calitate. Exact, pe onoarea mea, domnule Comşa, persoane care onorează o ţară, o epocă, o civilizaţie !... Pionierii vremilor ce va să vină !

Domnul Alcibiade Gîţu, scund, cu începutul de grăsime fără succes combătut de sistemul doctorului Müller, în cămaşa roz sub bretelele încrucişate şi cu pălăria tare pusă cam pe-o ureche, zîmbea cu atîta beatitudine de impresia rară pe care ştia că vor produce-o fără nici o îndoială amicii săi intelectuali şi artişti, pionierii vremilor ce va să vină, încît Radu Comşa nu avu tărie să refuze.

Nici n-ar fi avut de altfel unde să aştepte aiurea.

Amfitrionul îşi frecă mîinile, după ce-şi şterse sudoarea din podul palmelor de fundul pantalonilor ; nasul roşu, rotund şi lucios ca pieliţa baloanelor de gumă, strălucea de o orgolioasă satisfacţie.

Prin perete se auzi un glas răguşit, intonînd :

It's a long way to Tipperary !...[1]

Omul cu gambetă şi cămaşă roz deschise uşa din dreapta şi îl împinse pe Radu Comşa într-o încăpere, unde îndată se mişcară cîteva umbre, ca larvele tulburate cînd ridici o piatră într-o pivniţă umedă.

Cîntecul Marii Britanii amuţi.

— Iată prietenii mei şi ai lui Dan Şcheianu, iubite domnule Comşa ! Permite-mi să ţi-i prezint. Mitică Episcopescu, sculptor...

Mitică Episcopescu, sculptor, gigant bărbos, cu capul puţin plecat, fiindcă ajungea în tavanul scund, îi strînse mîna ca într-o menghine şi o scutură zdravăn, repetat, îndelung, pînă ce Radu Comşa închise ochii de durere.

— Eliazar Ciucă, matematic şi astronom !... Dacă îţi aminteşti. acum zece ani a atras atenţia asupra cîtorva erori fundamentale ale lui Poincaré [2]. În altă ţară, de mult ar fi ajuns la Institut, Academie, eţetera... Exact ! Ministru de instrucţie poate, inspector general desigur, rector de universitate, decan, eţetera...

Eliazar Ciucă, adversarul lui Poincaré, întinse cu modestie o mînă timidă şi moale, privindu-l cu cel mai mare interes de după o pereche de ochelari cu sticlele foarte bombate, ca pe-un satelit necunoscut ori ca pe-un icosaedru cu douăzeci de triunghiuri egale.

— Sami Goldştein. Cred că aţi citit poemele lui demoniace, semnate Vlad Tismana ?...

---

[1] *E un drum lung pînă la Tipperary !...* (Cîntec englezesc care începe cu aceste cuvinte).

[2] *Henri Poincaré* (1854—1912) — matematician francez.

Sami Goldştein, numit Vlad Tismana, autorul poemelor demoniace, făcu un pas şchiopătînd, pînă înaintea ferestrei care-i lumină faţa tumefiată de bubuliţe violete şi monoclul satanic.

Atingerea mîinii fu rece şi vîscoasă, ca o bală de melc.

— Emilian Carpuz, pictor ! Adevărat revoluţionar în arta luminii, întors de pe front şi decorat.

Emilian Carpuz, revoluţionar în arta luminii, fusese surprins tocmai cînd îşi lega moletierele peste bocancul unui picior, pe cînd celălalt era cu desăvîrşire desculţ.

Gemea şi ofta, ca şi cum ar fi strîns pansamentele pe o fractură teribilă.

Concentrat asupra acestei laborioase operaţii, se mulţumi să ducă numai degetele la tîmplă, într-un fel de aproximativ salut milităresc.

— Şi, în sfîrşit, acest individ care doarme, clocindu-şi încă băutura de astă-noapte ! Alecu Iovin, kantian incorigibil, fiindcă e pentru aperitivul categoric şi fiindcă e clientul cel mai fidel al lui „Manaş Kanter cel cu vinuri bune", cîrciumă celebră în tot cartierul !...

Alecu Iovin, kantian, fiindcă era pentru aperitivul categoric, calambur localizat ad-hoc după o caricatură dintr-o publicaţie umoristică franţuzească, dormea cu totul absent de la aceste infame calomnii.

Dormea îmbrăcat, într-o poziţie incomodă şi absurdă, cu mîinile în buzunări, cu faţa la perete, fără pernă, dar cu picioarele cocoţate mult peste nivelul capului, susţinute de spătarul unui scaun. Fie din cauza băuturii de peste noapte la domnul Manaş Kanter cel cu vinuri bune, fie din cauza acestui fel de a dormi fachiric, somnul lui Alecu Iovin, kantian, se arăta foarte agitat şi tulburat de vedenii : scîncea şi sforăia şuierător, se înfigea mai adînc cu nasul în

perete, sughiţa şi zvîrlea dintr-un picior, amenințînd echilibrul instabil al scaunului suport.

Domnul Alcibiade Gîţu, sfîrşind prezentările, îşi privi cu mare înduioşare pionierii vremilor ce va să vină acum şi adăpostul unde toţi abia încăpeau, unul lîngă altul, ca nucile într-o plumbieră de şcolar.

Apoi pentru a face onorurile de gazdă, îşi îmbrăcă un surtuc cafeniu, înfipse gambeta neagră pe capul unui ghips înfăţişînd o victorie înaripată şi oferi lui Radu Comşa un jîlţ, însă numai după ce-i verifică în prealabil rezistenţa picioarelor.

— E cel bun !... îl asigură Mitică Episcopescu, trecîndu-şi degetele prin barbă şi privind de la înălţimea tavanului, unde creştetu-i se încadra într-o transparentă aureolă de pînză de păianjen. L-am înţepenit eu personal în încheieturi !

— Iată, iubite domnule Comşa, în ce mizerie sînt constrînşi să trăiască atîţia intelectuali şi artişti excepţionali ! Iată unde sînt osîndiţi să-şi petreacă viaţa, împiedicaţi de la creaţie în aceste prea odioase şi abjecte vremuri !... suspină domnul Alcibiade Gîţu, aşezîndu-se pe marginea unuia din cele trei paturi, care ocupau cei trei pereţi. Ne-am adunat ce are Ţara Românească mai independent în cugetare şi artă şi trăim ca într-o cetate asediată ! Aiurea oamenii se ucid, redaţi instinctelor elementare... Dar aci, noi păstrăm vie flacăra umanităţii ! Cînd nenorociţii, astăzi abrutizaţi de război, se vor dezmetici din nebunia lor, atunci vor veni să-şi aprindă feştilele la focul pe care noi l-am ascuns viu şi noi l-am ferit de pieire...

Domnul Alcibiade Gîţu îşi netezi nasul roşu şi lucios, ca pieliţa baloanelor de la Moşi, în al cărui interior s-ar fi aprins brusc flacăra unui nemărginit orgoliu. Îl privi în ochi pe Radu Comşa şi zîmbi, preîntîmpinîndu-i o întrebare :

— Poate vreţi să ştiţi cum trăim aci, cum ne hrănim, domnule Comşa ?... Iată cum şi ce fel, pentru a servi viitorului o pagină istorică !... Cînd am sosit, datorită simţului practic al prietenului Eliazar Ciucă şi calculelor sale, care au demonstrat imediat după semnele aştrilor şi mersul planetelor că războiul va dura şapte ani, am cumpărat aceşti doi saci de fasole ; alţi doi saci de mălai pe care i-am urcat în pod ; patru saci de cartofi depozitaţi în pivniţă ; mai multe kilograme de tutun ; patru şunci afumate care din nefericire se apropie de sfîrşit, căci totul este trecător în această trecătoare lume, şi am mai adus o balercă de vin... Pe aceasta a consumat-o împotriva prevederilor noastre, încă din primele două săptămîni, acest domn care sforăie acum ; personaj lipsit de demnitate şi de sobrietatea aşteptată de la un om de cugetare pură ! Ne-am pregătit în acest chip, iubite domnule Comşa, pentru un lung asediu, căci nimeni nu poate nega că puţinii oameni într-adevăr superiori sînt constrînşi să trăiască astăzi, după cum am spus-o, ca într-o cetate asediată de barbari...

O clipă se opri, ascultă spre uşă şi surîse cu satisfacţie :

— Iubite domnule Comşa, mi se pare că aud tuşind pe prietenul nostru comun, Dan Şcheianu ! Îmi permiteţi un moment să văd dacă s-a deşteptat ?

Domnul Alcibiade Gîţu dispăru şi Radu Comşa rămase cu cele cinci genii care, într-o atmosferă irespirabilă de submarin, păstrau vie flacăra umanităţii pentru vremile ce va să vină.

Ca să vorbească ceva, Radu întrebă :

— Vă rog, domnilor, pentru Dan Şcheianu aţi chemat vreun medic de cînd e în pat ?

Sculptorul uriaş dădu din umerii laţi, cu compătimire, pufăind din pipa care umplu îndată încăperea cu un fum de incendiu.

— Ce nevoie are de medic ? Destul să urmeze metoda mea : sigură ! Patentată şi garantată !... O jumătate de vin negru, fiert cu scorţişoară, piper şi zahăr, seara ; şi pe piept, cataplasme cu seu !... Îţi ia răceala cu mîna şi a doua zi zburzi ca un mînz.

„Aceştia îl asasinează !" gîndi Comşa şi se îndîrji în hotărîrea să-l urce pe Dan Şcheianu în automobil şi să-l ducă la el acasă.

— A fost o doctoriţă ! piţigăi Sami Goldştein, aşezîndu-şi monoclul în ochiul de culoarea acadelelor de lămîie. O doctoriţă foarte nostimă, păcat că aşa o ipocrită !... Avea tot timpul aerul unei regine detronate. Dar ştim noi ce se ascunde sub aerul lor de mironosiţe...

Poetul demoniac făcu şiret din ochiul cel fără monoclu.

Radu Comşa simţi că şi-ar procura una din cele mai mari satisfacţii din viaţă dacă l-ar înşfăca de-o ureche şi l-ar trimite cu un picior în spate, peste cele trei bariere de rufe întinse pe frînghii, ca trei bariere care astupau viitorul geniilor exilate în acest falanster patronat de domnul Alcibiade Gîţu.

Afară se auzi claxonul maşinii.

Desigur, Neculai izbutise să ajungă pînă aci şi dădea de veste.

Toţi se ridicară la fereastră, cu priviri pline de mirare, fiindcă niciodată pînă atunci nu se aventurase în aceste părăgini un asemenea temerar vehicul al viitorului.

— Nu vă deranjaţi. E maşina mea !... lămuri Radu Comşa.

Voise să spună că e maşina cu care a venit el.

Dar cele patru genii îl considerară deodată cu alt respect şi cu o admiraţie plină de pizmă. Prietenul lui Dan Şcheianu era, aşadar, un adevărat personaj ! Sami Goldştein se apropie săltînd pe piciorul teafăr, ca o dropie rănită.

Îşi scoase monoclul şi învîrtindu-l pe un şnur în vîrful arătătorului îşi dădu confidenţial o părere dezinteresată :

— Eu cred că Dan Şcheianu trebuie neapărat să ia aer !... În fiecare zi, o plimbare care să nu-l obosească. Dacă îi trimiţi dumneata în fiecare dimineaţă maşina un ceas pentru o plimbare. pot zice de acum că e un om salvat ! Îl putem însoţi noi. Eu sînt gata la acest sacrificiu... Pentru Dan Şcheianu am avut întotdeauna un mare sentiment.

Domnul Alcibiade Gîţu intră în cameră :

— S-a deşteptat, iubite domnule Comşa ! Un moment numai şi puteţi veni... Vrea să-şi facă toaleta ; a devenit cochet ca o curtizană.

Scoase dintr-un sertar o cămaşă împăturită, îi cercetă nasturii. O aruncă şi alese alta.

Ridică de pe masă ceva care semăna cu o pălărie şi luă de dedesubt ceva care semăna cu o perie de cap, aşezată lîngă ceva care semăna cu un colţ de pîine.

Desprinse din cui şi o oglindă de-un lat de palmă. Apoi ieşi cu braţul plin, ca o mamă care se duce să facă toaleta pruncului invitat să recite o poezie de salon mosafirilor.

Alecu Iovin, kantianul, se răsuci în pat, căscă, se frecă la ochi, se ridică zbîrlit, îşi privi lung şi amărît picioarele numai în ciorapi, din care ieşea la lumină degetul mare printr-o spărtură.

Numai după acest examen, clientul lui Manaş Kanter, cel cu vinuri bune, înălţă privirea şi observă că

în încăpere se află un străin. Restabili oarecare ordine în căpiţa de păr şi ascunzîndu-şi sub o manta, cu o subită pudoare, picioarele numai în ciorapi, rosti imperturbabil :

— Salutare, stimabile domn, şi scuzasi că mă prezint mahmur ! Mi-a servit cîrsiumarul un vin teribil de prefăcut ; otravă, nu altseva !...

Se frecă la ochi cu dosul pumnilor şi căscă :

— Sintesi inselectual, arsist ?... Vresi să intrasi în sercul nostru ?

— Nu, domnule, nu sînt intelectual, nici artist, şi nu rîvnesc la onoarea să intru în distinsul dumneavoastră cerc. Am venit numai să văd pe amicul meu Şcheianu ! răspunse în silă Radu Comşa, înăbuşit de mirosul otrăvit al nicotinei, fiindcă sculptorul uriaş şi bărbos, după ce-şi făcuse higiena pipei, înşirase penele înnegrite de murdăria vîscoasă pe marginea ferestrei.

— Dan ? făcu omul aperitivului categoric, clătinînd capul cu presimţiri sinistre. Finis cu Dan Şcheianu ! Sara nu ştie se zeniu pierde ! Angasasi să-i facă un bust prietenul Episcopescu. Si el un artist de mare talent...

— I s-ar putea publica ineditele. Aş îngriji eu o ediţie, cu desene de Emilian Carpuz şi un studiu de Alcibiade Gîţu. Ar fi un volum să facă epocă, o revoluţie ! se entuziasmă poetul Vlad Tismana, apropiind de obrazul lui Comşa răsuflarea fierbinte şi rău mirositoare.

„Bietul Dan ! gîndi Radu, încă n-a murit şi-i precupeţesc oasele !... Trebuie neapărat să-l scot de aci. Şi aceasta, repede, repede !"

— Poftiţi, iubite domnule Comşa !... Şcheianu vă aşteaptă... anunţă domnul Alcibiade Gîţu cu gestul larg al unui valet de casă mare, care anunţă că doamna marchiză e servită.

Îl conduse pînă la uşă, şi cu delicateţe, pentru care Radu Comşa îi fu recunoscător, domnul Alcibiade Gîţu se retrase în prag :

— Vă las singuri, iubite domnule Comşa ! Înţeleg perfect... Intraţi !...

Fericit de această delicateţe care îl creştea în proprii săi ochi, domnul Alcibiade Gîţu îşi dezmierdă vîrful nasului rotund, din discreţie şi el, cu strălucirea stinsă.

Radu Comşa intră.

3

Dintr-o singură privire, cuprinse încăperea goală, pereţii vopsiţi cu verde strepezit ca sulfatul de cupru şi cu mari pete mucede de umezeală ; patul mic, în care Dan Şcheianu, în cămaşă curată, cu părul netezit, se ridicase în capul oaselor.

Îl înfăşură cu braţul puternic după gît şi îl sărută pe obrazul ţepos :

— Dan ! Să nu-mi scrii nimic ? Să nu dai o veste, cînd ştiai că ?...

Dan Şcheianu, care îl aşteptase cu bucurie acum cîteva clipe, la înfăţişarea lui Radu Comşa, sănătos, tînăr, în haine turnate pe trupul zvelt, simţi o zgîrietură neplăcută. Se ferise să-l îmbrăţişeze pe gură — se temea aşadar de boala lui !

Cînd Radu se aşeză pe marginea patului, îi vorbi cu un rîs rău, care-i dezvelі gingiile vineţe cu dinţii stricaţi :

— De ce atît de aproape ?... Aşază-te la doi metri, vorbeşte-mi cu batista la gură !... Ştii doar că oftica...

Radu Comşa era pregătit la asemenea primire. Nu o luă în seamă. Îi clădi pernele la spate, întrebă :

— Nu ţi-e rece, Dan ? Să nu închid fereastra ?

— Lasă să vie aerul... N-am să-l mai respir multă vreme.

— Dan ! rosti Radu, prinzîndu-i mîna lungă, numai oase şi piele. Dan, nu trebuie să vorbeşti aşa. Mi-a spus Maria Probotă... Boala ta nu e atît de gravă. O simplă răceală şi organismul e slăbit. Chestie de îngrijire !... Două luni de linişte, aer, hrană bună...

Îl privi cu ochii coagulaţi, stinşi în scobiturile orbitelor.

Continuă :

— Dacă ai vrea tu, totul ar fi simplu !... Am o cameră care nu-mi e de nici un folos... Am sta împreună. Ne-am povesti atîtea din trecut... Şi mie mi-e foarte urît singur. Ce spui tu, Dan ?...

Dan Şcheianu nu răspundea nimic. Îşi lăsase mîna în mîna lui Radu.

Bătaia sîngelui puternică şi ritmică din mîna aceea îi infuza şi lui tărie. Îi era sete acum de viaţă. Tot ce risipise i se părea absurd şi pentru totdeauna pierdut. Ucisese un bun pe care numai acum îl preţuia cu deznădejde.

Dar mai putea fi o scăpare ?

Toate fuseseră nebunii : poezie nouă, revoluţii estetice, cocaină şi alcool... Orbit de ele, trecuse pe lîngă o mie de adevărate şi sănătoase fericiri, fără să le observe : să respiri, să umbli, să urci un pisc de munte, să-ţi ardă soarele obrazul. Aerul primăverii care e uşor şi străveziu, ameţitor ca o cupă de şampanie spumoasă, aerul acela de cîţi ani nu-l mai simţise ? De cîţi ani nu mai ştia cînd e primăvară ? E o veşnicie de cînd nu mai există pentru el nimic alt decît veşnica halucinaţie ; o lume artificială şi factice... Peste zece ori cincisprezece zile vor înflori iarăşi caişii : are să-i mai vadă oare ?

Radu Comşa aştepta, netezindu-i mîna ca unui copil.

Înfăţişarea lui Dan Şcheianu îl înspăimînta : pielea întinsă şi lucie, părul putred, ochii scufundaţi, gura amară.

În cămaşa curată şi largă, gîtul lung arăta mărul lui Adam enorm, chinuit spasmodic de respiraţia grea. Iar grija aceasta de a îmbrăca o cămaşă proaspătă şi de a-şi netezi părul părea acum o prematură toaletă mortuară.

Ochii lor se întîlniră. Şi-i văzu umezi. Simţeau amîndoi crescînd, ca flori deschise magic, gînduri care nu se pot spune ; dar care aşa, nespuse, presimţite între ei, îi făceau buni, puneau o înţelegere supraomenească şi fluidă în tot ce le sta pe buze şi n-avea nevoie să fie rostit.

Dan Şcheianu privea acum afară, prin fereastra joasă, orizontul închis de rufele ude de pe frînghii.

Era o viaţă dincolo. Dureri şi bucurii care-i scăpau. Ca un liman unde a suferit şi a cunoscut bucuria, şi de care se depărtează dus de o navă neagră, în necunoscutul de dincolo de toate zările. Acum regreta chiar şi aceste suferinţe. Nu fac oare parte din viaţă ? Nu sînt oare însăşi viaţa ? Viaţa, care e voluptate ultimă şi unică. Toţi i-au găsit un sens. Desigur cel adevărat, căci milioane de milioane de oameni o trăiesc aşa dintotdeauna, o acceptă, i se supun. Numai el o pierde, fiindcă i s-a împotrivit. I-a cerut altceva : imposibilul ! A uitat-o pentru umbre. A pierdut-o pentru umbre...

— Radule !... vorbi încet Şcheianu. Tu nu-ţi mai aduci aminte cum se numea steaua unde magii Asiriei spuneau că emigrează sufletele ? Steaua Sopdit mi se pare...

Radu Comşa nu auzise niciodată despre steaua aceasta, dar răspunse cu siguranţă, spunîndu-şi că acum, pentru Dan Şcheianu, adevărul nu mai are nici o însemnătate.

— Da, Dan! Steaua... Sopdit... Îmi amintesc perfect!...

Dan Şcheianu tuşi. Îşi acoperi gura cu batista. Vinele i se umflară la tîmple; o clipă se înăbuşi şi se întinse pe pernă, cu unghiile înfipte în pieptul osos.

Tusea sună cavernos între coaste. La rădăcina firelor de păr luciră boabe vîscoase de sudoare. Pielea deveni de un palid verzui ca la înecaţi. Nările erau străvezii şi lipite, ca nările cadavrului care va fi mîine.

Cînd sfîrşi, îşi ascunse batista sub pernă să nu se vadă petele roşii.

Îşi căută gîndul început:

— Ce spuneam?... Da... Steaua Sopdit; sufletele care emigrează acolo... Cîte prostii, Radule!... Toţi au fost torturaţi de ideea nemuririi... Nu se pot împăca cu gîndul că viaţa e numai aici, că sfîrşeşte aici!... Au imaginat dincolo o lume himerică, un ostrov ireal. O consolare... Dar dincolo, sînt numai oase şi viermi. Întunericul cel mare... Eternitate nu există decît în moarte.

Glasul tremura. Dacă lîngă el, în locul lui Radu, s-ar fi aflat o femeie, mamă ori iubită, Dan Şcheianu ar fi plîns în braţele ei, cerşind o minciună consolatoare. Dar Dan Şcheianu era singur şi ştia că pentru el nu va mai fi de acum decît uitarea cea mare, iar consolarea nu i-o mai putea da nimeni; minciuna în care avea nevoie să creadă.

Trecu la alt gînd:

— Virgil are un copil... Nu l-am mai văzut. Îmi pare rău că nu l-am văzut. Un copil e întotdeauna o minune care se realizează, un mister! Sîntem noi, înainte de toate erorile, de toate ororile...

— Ai să-l vezi, Dan, şi pe copilul lui Virgil!... Cînd te vei muta la mine, vom ruga-o pe Maria Probotă să ni-l aducă...

Radu Comşa cerca aşa, treptat, să-l deprindă cu gîndul că trebuie neapărat să se mute la dînsul.

— Ce zic eu „cînd te vei muta la mine“, ca şi cum aceasta are să se întîmple peste cine ştie cîtă vreme?... Îl poţi vedea chiar mîine, Dan!... Fiindcă, nu e aşa? mergi chiar astăzi cu mine! Am maşina la poartă... Te învelim bine şi într-un sfert de oră scapi de mizeria aceasta, unde, uite, chiar eu, sănătos, simt respiraţia strepezită de cocleala aceasta verde... Fereastra mea dă în grădină. Am glastre cu flori de seră, pînă la florile primăverii. Am cărţi... Dan, nu e aşa că m-am gîndit bine?

Dan Şcheianu îi apăsa mîna, fără să spună dacă Radu a gîndit bine ori nu.

Dar pe figură străbătu o abia văzută schimbare, în care numai cei care-l ştiau bine puteau recunoaşte un început de surîs. Creştea în el o bucurie copilărească, plină de temere. În cămaşa neted călcată, lîngă prietenul care-i flutura înainte amăgirea însănătoşirii apropiate, avu de pe acum iluzia convalescenţei.

O cameră luminoasă, linişte, un pat cu aşternut alb, o glastră cu flori, un prieten, altul decît cei de alături, însemnau poate viaţa, din care acum ştie bine că n-ar mai risipi nimic, cu avariţie. Atîtea se pot face într-o singură viaţă!

Ca un copil încăpăţînat, aştepta însă să mai fie rugat pentru a consimţi. Radu Comşa se temu să nu dărîme tot, stăruind peste măsură. Asculta cum respiraţia lui Dan scotea, din timp în timp, un sunet ciudat din piept, ca foalele unei armonice care se destinde singură.

Vorbi, minţind:

— A fost pe la tine Maria Probotă. Abia astăzi dimineață mi-a spus. Și cum vezi, am și alergat într-un suflet. Ar dori ea să te îngrijească... Vrea neapărat...

— Nu s-a supărat ? întrebă cu îndoială Dan Șcheianu, fiindcă știa că Maria plecase cu obrazul învăpăiat de glumele celor „de dincolo".

— De ce să se supere ? Înțelege foarte bine, Dan, că prietenii tăi de aici văd viața într-un fel, noi altfel. Simplu ! Nu poate fi vorba de aceasta.... Îmi spunea numai că i-ar veni greu : camera de aici n-are lumină, e departe... Și Virgil i-a scris... Vezi că e dorința tuturor...

— Virgil e tot pe front ? întrebă Dan. Tu cum ai făcut de nu ?...

— Și eu plec... Peste trei săptămîni, o lună cel mult.

Dan Șcheianu tăcu o clipă.

Își desprinse mîna din mîna lui Radu.

Îl privi deodată, cu altfel de ochi, cu sufletul golit :

— Atunci cum mă inviți la tine ? Îmi spui că ți-e urît să iei masa singur, că vom sta împreună și știi totuși că pleci peste trei săptămîni...

Gîndurile i se alegeau pline de oroare și grele, din întunericul în care colcăie duhurile întunericului. „Va să zică tot e adevărat ! Desigur, în trei săptămîni — și-au făcut socoteala — n-am să-i mai incomodez cu nimic. Am să fiu mort ! Am să fiu mort și el are să continue a-și plimba sănătatea aceasta dezgustătoare... Tot ce-mi spune e numai fățărnicie și minciună."

Din clipa aceea, Dan Șcheianu simți că îl urăște pe omul acesta cu trupul elastic, viguros și tînăr, cum n-a urît niciodată un om.

Radu Comșa îi ghicise vag înțelesul bănuitor al întrebării. Știa cînd a pășit aici că va avea să înfrunte o luptă grea.

Apropiindu-se de Dan și așezîndu-i plapoma sleită pe după mijloc, îi vorbi cu blîndețe :

— Dragă Dan, în trei săptămîni ori o lună, ai să fii mult mai bine... Rămîne Maria Probotă să te îngrijească... Cred că nici n-o să mai fii nevoit să stai în pat. Îți las și camera mea. Poți scrie ; e timpul să dai în sfîrșit ceea ce așteptăm toți... Așa cum ne destăinuiai tu, planurile tale... Îți mai aduci aminte ? De cîte ori nu m-am gîndit la ele, Dan !

„Cum minte cu nerușinare ! gîndea Dan Șcheianu. Știe că într-o lună am să fiu putred ; că au să se cuibărească viermii aici unde este o lume pe care n-are s-o cunoască nimeni, niciodată... Știe aceasta și minte !... Nu poate înțelege ce înseamnă să pierzi tot. Să știi că viața are să continue fără tine. Nu poate înțelege nopțile mele, cînd toți dorm, cînd e o liniște care te înăbușă și gîndul roade aci, încet și continuu ca un vierme intrat de pe acum în creier. Acestea nu le poate bănui !... Un om sănătos e un om odios. Animal egoist și crud !... vrea să creadă că suferă alături de mine și surîsul irezistibil îi răsare pe buze, fiindcă se gîndește la desfătările lui, unde îl cheamă viața. Ce dinți are, albi și tari, ca de lup !... Și gura după care toate femeile... În vanitatea lui egoistă de om sănătos și fericit, desigur îmi judecă existența cu severitate și o osîndește. Fiindcă nu l-a torturat nimic din ceea ce e irealizabil în viață, socoate că el a fost cel cuminte, că sănătatea și hainele scumpe și frumusețea de animal, și toate mulțumirile i se cuvin ca o dreaptă răsplată ; iar moartea aceasta a mea, de cîine aruncat pe un mindir, e împlinirea unei justiții imanente. Poate se bucură !... Își verifică încă o dată că el a fost cel înțelept și eu cel nebun. Înainte de moarte, vine să mă umilească cu mila lui, de care n-am nevoie. Am să-i dovedesc că n-am nevoie !..."

Radu Comşa presimţi că ceva nou şi rău se petrece în sufletul prietenului. Încercă să-l smulgă acestei tăceri.

— Dragă Dan, se face seară şi frig! Cred că am putea merge...

Dan Şcheianu se întinse pe pernă cu faţa în sus, privind în tavan:

— Poţi pleca! Eu nu merg... M-am hotărît! rosti cu glas indiferent, fără să întoarcă ochii la el.

— Ce înseamnă aceasta, Dan? Pînă adineauri credeam că ne-am înţeles. Dacă te simţi obosit, să lăsăm pe mîine... Viu dis-de-dimineaţă.

— Nici mîine, nici poimîine, niciodată...

— Dan! îi puse Comşa mîna pe frunte. Dan, uită-te în ochii mei!... Ce se petrece aci? îi ciocăni fruntea osoasă, de pe acum netedă şi lucie ca un craniu. Pe urmă se opri, amintindu-şi cu neplăcere deodată că tot aşa bătuse în fruntea lui ca într-o uşă închisă Zoe Vesbianu.

Dan întoarse faţa către perete; ceafa îi apăru slabă şi cu părul lung, netuns de multă vreme, leoarcă de sudoare. Radu Comşa se aşeză iar pe marginea patului:

— Nu plec de aici, Dan, pînă nu te hotărăşti...

— Vrei să mă vezi murind? vorbi Dan Şcheianu cu faţa în peretele coclit. N-ai să aştepţi prea mult.

Radu Comşa îşi încrucişă braţele cu înfăţişarea omului hotărît să aştepte totuşi pînă la capăt.

Începu să privească cu răbdare fiecare pată de umezeală de pe peretele verde, în încăperea deşartă unde, în afară de pat, se afla în mijloc un singur scaun cu paiele desfundate şi un lighean ruginit cu un ibric de tablă, într-un ungher, la pămînt. Decor ostil şi rece, fără nimic din misterul oaspelui invizibil care se afla veşnic aici, aşteptînd şi el cu răbdare, plecat peste obrazul descompus, cu privirea sleită în văgăunele orbitelor, cu pieptul sorbind anevoios în ultimele rămăşiţe ciunge de plămîn aerul din ce în ce mai împuţinat.

O pisică tărcată sări pe pervazul ferestrei, privi o clipă înăuntru, apoi începu să-şi spele labele, blana năpîrlită, cu nepăsarea vieţii care continuă indiferentă, dincolo de nefericirile individuale.

Din acest amănunt fără însemnătate, destinul lui Dan Şcheianu apăru în gîndul lui Radu Comşa mai dureros.

Totul va exista ca şi mai înainte. Există ca şi mai înainte.

Numai pentru omul de aci vor fi sfîrşite, acolo de unde nu mai străbate nimic. A venit lîngă el cu toată pornirea şi ceva rău, veşnica nepătrundere dintre oamenii falsificaţi, s-a căscat îndată între dînşii ostil, să le învenineze clipele fără întoarcere. Numai oamenii simpli mai ştiu în asemenea împrejurări să simtă, să se înţeleagă fără vorbe, să se sprijine, să se mîngîie... Adineauri părea că minunea s-a săvîrşit, şi acum, iată!... Un gînd să nu-l mai părăsească: Orice-ar spune Dan, orice-ar face, sînt numai spasmurile acestei mari nefericiri. Fac parte din însăşi agonia lui. Nu trebuie să le asculte. Nimic să nu-i clintească hotărîrea de a-l scoate de aici...

Tăceau.

Şi în tăcere, pătrunse sunetul cald al unei viori, de dincolo.

Au ascultat amîndoi.

— *La Chaccone de Bach!...* recunoscu Radu.

„*La Chaccone de Bach!...*" gîndi Dan Şcheianu.

Muzica se înălţă gravă, cu modulaţiuni de voce omenească, pătrunzînd zidurile, îndepărtată ca un suspin din adîncul pămîntului ori din înălţimile slăvii. O palpitaţie luminoasă de sunete, constelaţie me-

lodioasă, risipindu-se dintr-un cer nepămîntesc, pur şi cristalin.

„Cine putea să scoată arcuşului aceste modulaţii dumnezeieşti ?" se întrebă Radu Comşa, ştiind că dintre cei de dincolo, nici unul nu fusese înfăţişat geniu al muzicii.

Dan Şcheianu asculta şi dînsul, cu gîtul puţin săltat din perne, ca să audă mai bine, cu respiraţia înăbuşită, să nu tuşească. El ştia cine e Sami Goldştein, ovreiul cu pseudonim de mănăstire voievodală, cu monoclul demoniac şi cu obrazul pustulos.

Acum, cu bărbia şi obrazul culcat pe cutia rezonantă a viorii, cu degetele ţinînd aerian arcuşul uşor, Dan ştia că nimic din urîţenia trupească şi din strîmbătatea sufletească a omului n-a mai rămas. E altceva. Altcineva. Îmbrăcămintea oaselor şi a pielei e numai carcera provizorie pentru ceva mai adînc şi subtil, la care au contribuit treptat zeci şi zeci de generaţii. Şi mai ştia Dan Şcheianu că acum dincolo toţi tac, în încăperea ticăloasă şi înecată în fum, cu bărbiile în pumni, în nemişcare, uitînd toată zădărnicia lor, cufundaţi într-o irealitate vastă şi melancolică.

Cum de s-a gîndit să-i părăsească ? Laş, să fugă de dînşii, să-i renege, să se renege ? Îi iubea dureros acum, cu toată deznădejdea — tovarăşi întru acelaşi destin, mistuiţi de acelaşi rău fără vindecare. Numai ei îl înţeleg, îl ştiu. Numai ei se înţeleg, se ştiu...

Acesta, omul de alături, cu sănătatea lui dezgustătoare şi fără nici o chinuire lăuntrică, n-are cum s-o priceapă !...

Vioara tăcu.

Dar sunetele durau încă, legănînd cugetul deasupra miasmelor.

Dan Şcheianu se gîndi să se prefacă, închizînd ochii, că a adormit. Dar din nemişcarea lui Comşa ghicea că e decis să nu plece.

Se întoarse şi îl privi duşmănos :

— Simţi o bucurie *să-mi respiri aerul meu* ?

— Dan !... grăi Comşa cu aceeaşi blîndeţe, care pe Dan Şcheianu îl exasperă. Dan, vezi că din hotărîrea mea nimic nu mă poate clinti... Ai să înţelegi pînă la sfîrşit că pentru binele tău o fac...

— De binele meu n-am nevoie să-mi poarte nimeni grijă !... Dacă mai ai puţină simţire, pricepe că e o crimă să torturezi un bolnav. Un bolnav cu ceasurile numărate...

— Dragă Dan, făgăduieşte-mi că mîine ai să judeci altfel şi plec.

— Pleacă acum... Vrei să chem pe alţii să te poftească să pleci ?

Dan Şcheianu aproape strigă ultimele vorbe, atît de tare, încît pisica de pe fereastră fugi speriată. Se înăbuşi şi tuşi. Radu încercă să-l susţină, dar Şcheianu zvîrcolindu-se îl împinse cu degetele răşchirate.

Părul îi era zburlit şi ud. Ochii convulsionaţi. Cămaşa lipită în plăci umede, pe coaste. Scoase picioarele de schelet din plapomă, să-l alunge.

— Afară !... Vii să mă vezi murind ? Canalie !...

— Dan, pentru numele lui Dumnezeu...

— Mai îndrăzneşti încă ? Crezi că n-am înţeles tot ; că nu văd ? Pe Virgil îl înşeli cu ipocrita aia de nevastă. Pe mine vii să mă vezi murind. Aceasta numeşti tu prietenie ?... Am să-i scriu tot lui Virgil, ai înţeles ? Tot. Tot. Afară !

— Bine, Dan ! se ridică Radu Comşa cu o mîhnire în care Şcheianu citi numai compătimire pentru el şi îl înfurie ca o nouă provocare. Bine, Dan, plec !... Dar să cunoşti că am uitat tot ce mi-ai spus acum. Ştiu că nu poţi să le crezi nici tu ! Eu nu le-am auzit !... Şi-am să vin mîine, şi poimîine şi în fiecare zi, pînă cînd ai să te convingi că numai pentru tine...

— Afară ! Lasă-mă singur ! gîfîi Dan Şcheianu, căscînd înecat gura neagră cu buzele vinete, păşind cu picioarele goale pe podeaua rece, cu cămaşa udă şi boţită, cu mîna întinsă spre uşă.

— Afară !

Radu Comşa îşi încheie paltonul, îşi netezi calm postavul pălăriei. Cu degetele pe mînerul uşii, rosti biruindu-se :

— La revedere, Dan ! Mîine să ştii că sînt tot aci...

Dar Şcheianu gesticula horcăind în mijlocul camerei, clătinîndu-se pe picioarele deşirate, cu genunchii noduroşi. Nu mai vedea nimic înaintea ochilor, decît o pînză neagră şi toate rămăşiţele puterilor erau adunate în strigătul repetat :

— Afară, canalie ! Afară, canalie !

În sală, Radu Comşa se lovi în faţă cu domnul Alcibiade Gîţu, care ascultase la uşă şi surprins, se prefăcu neîndemînatic că aşază ceva într-un cufăr de tablă roşie şi albastră.

Dincolo se auzea acelaşi glas, pe care îl recunoştea acum că e glasul sculptorului vast şi bărbos, intonînd : *It's a long way to Tipperary...*

— Iubite domn, prinse Radu Comşa braţul profesorului de filozofie, prietenul nostru comun, Dan, e foarte, foarte bolnav... Înţeleg sacrificiile dumitale şi ale prietenilor dumitale. M-au mişcat !... V-aţi strîns într-o cameră, să-i lăsaţi lui singur alta întreagă. Din nefericire, aceasta nu e destul... Se întîmplă să pot face eu şi alţii mai mult... Dan Şcheianu trebuie salvat. Am să te rog să mă ajuţi. Fac apel la sufletul şi la înţelegerea dumitale...

— Mă rog, mă rog !... se oferi foarte măgulit domnul Alcibiade Gîţu, netezindu-şi nasul rotund şi lucios, în care se reaprinsese văpaia orgoliului.

— Trebuie să-l mutăm pe Dan într-un loc unde să poată fi îngrijit tot atît de bine ca într-un sanatoriu...

Îl vom improviza. Am aproape pregătit totul. Te rog, convinge-l şi dumneata, deprinde-l cu ideea... Am să trec mîine dimineaţă. Pentru orice eventualitate, şi te rog să nu socoţi aceasta ca o ofensă, dă-mi voie să las pentru el cele necesare...

Domnul Alcibiade Gîţu nu se arătă de loc ofensat şi mistui cu îndemînare, în buzunarul pantalonilor, bancnotele strecurate de Radu Comşa. Îl petrecu pe sub barierele de rufe întinse.

Cum mergeau în tăcere, în soarele care se înclina către asfinţit, Radu Comşa văzu pe o insulă de pămînt zbicit cele dintîi gîze ale primăverii, roşii, punctate cu negru, dezmorţindu-se cu mişcări încete, somnoroase încă. Gîndi că pînă la această primăvară atît de apropiată, Dan Şcheianu nu va mai ajunge.

Sufletul lui va fi emigrat în steaua Sopdit. Sau aiurea. Sau nicăieri. Va fi numai pămînt.

O mare milă îl cuprinse. Se gîndi să se întoarcă, să caute cuvîntul bun, magic, care să rupă tot visul acesta rău.

Dar simţi că nu mai avea puterea.

În faţa automobilului, domnul Alcibiade Gîţu salută ceremonios, ridicînd de pe creştetul chel pălăria tare.

Neculai, şoferul, împături gazeta, dădu drumul motorului, străbătînd îndărăt drumul îngust prin canalul negru şi lichid.

În curtea cu porcul înjunghiat se mai afla jumătate din trupul gras, atîrnat acum de-un picior într-un stîlp. Oamenii cu bucăţi de carne învelite în ziare şi cîrpe treceau ferindu-se de stropii maşinii, lipiţi de gard. Radu Comşa îşi apăsă tîmplele prinse într-un cerc dureros. Trebuie numaidecît să-l scoată de aici !

Se silea, astfel, repetînd hotărîrea, să-şi înfrîngă orice amintire neplăcută din vorbele lui Şcheianu, sunîndu-i încă răguşit în urechi. Să uite tot. Cuvintele fără răspundere, delir de bolnav !...

Totuşi se gîndea acum la soarta lui Dan fără iubire. Mila lui era rece, ca împlinirea unei datorii abstracte şi nimic mai mult. Descoperirea aceasta îl mîhni amar. A doua zi trebuia să înceapă din nou. Se simţea obosit. Poate e mai bine să vină cu Maria Probotă. Dar unde s-o găsească ? N-a vrut să-i spună unde stă. Şi Dan ar fi în stare, în faţa ei, să repete infamia cu care l-a ameninţat şi pe care, desigur, o crede.

— Mergeţi la dumneavoastră acasă sau la domnu deputat ? întrebă şoferul.

Uitase.

Luminiţa îl aştepta.

Va trece numai să-şi ceară iertare. Avea nevoie de linişte. Să rămînă singur.

4

Cînd maşina sună intrînd în curtea vastă a Vardarilor, ramura ieşeană, Luminiţa îl zări de la fereastră şi-i ieşi înainte, trîntind uşile după ea.

Ghici îndată, din privire şi din chipul cum Radu îi sărută degetele, cu gîndul în altă parte, că se petrece ceva neobişnuit.

— Ce e, Radu ? Ce s-a întîmplat ? întrebă ridicînd ochii spre el cu îngrijorare şi săltîndu-se în vîrful degetelor, să-i citească în privire mai de aproape.

— Nimic. O migrenă... Ştiu eu ?

— Haide, repede. Lasă paltonul !... Sînt sigură că o să-ţi treacă... Dacă vrei un piramidon, îţi aduc imediat din farmacia tanti Laurei... Avem în salon doi ofiţeri francezi. Au sosit cu avionul de la Salonic de două zile ; acum două săptămîni erau la Paris. Îşi debalează ultimele noutăţi aici... Haide !

Luminiţa îl tîrî de mînecă.

Radu Comşa arătă ghetele, pline de tot noroiul din strada Olimp 14.

— Luminiţo, nu pot intra aşa în casă ! Mă dor tîmplele. Nici nu-mi pot găsi cuvintele. Aş face o mutră sinistră de cavou...

Luminiţa lungi puţintel „botul".

— Vezi ce imposibil eşti !... Atunci măcar intră aici, alături. Iei un ceai cu mine... Pe urmă te las, dacă eşti atît de tenebros...

Camera era goală. Numai prin uşile deschise, în a treia încăpere, se vedea lumea adunată la ceai, în salonul Vardarilor.

Se auzeau glasuri, hohote de rîs, sunetul pianului întrerupt.

Luminiţa îl trase pînă la divan. După ce-i apăsă umerii, silindu-l să se aşeze, îi cuprinse în palme tîmplele, îi ridică faţa spre ea şi îl privi în ochi.

— Îmi ascunzi ceva, Radule !... Nu mai eşti cu totul lîngă mine... Unde te gîndeşti ?... Spune-mi ce ai ?...

Radu Comşa îi desprinse mîinile şi îşi apropie obrazul de pieliţa moale şi netedă. În marea sfîrşeală, prezenţa Luminiţei îi aducea acum îmbărbătare. Îi rămînea într-adevăr ea, în care să nu se îndoiască ; mîna ei pe frunte îi alunga gîndurile mîhnite, îngrijorarea ei îi făcea bine ; nu se mai simţea atît de singur ca adineauri. Îi sărută degetele cu recunoştinţă. Luminiţa se aşeză alături, hotărîtă să-l spovedească.

Scutură părul scurt şi încîrlionţat, luîndu-şi o înfăţişare gravă, cu care nu era deprinsă.

— Acum, începe confesiunea, Radule !... Ori vrei să mă faci să plîng ?

Ea nu plîngea o dată într-un an şi socotea această ameninţare argument la care nu se putea împotrivi nimeni.

— Aştept ! îşi încrucişă braţele pe piept.

— Luminiţo, crede-mă ; n-am ce să-ţi spun... Nu mi s-a întîmplat nimic. Nu e vorba de mine. Un prieten... Lucruri care n-au de ce te interesa.

— Am spus că pretenii tăi sînt şi prietenii mei ! rosti Luminiţa cu hotărîre, simţind un fel de mîndrie că se poate interesa de chestiuni atît de serioase. Să-l ajutăm, Radule !

— Din nefericire, Luminiţo, nici un ajutor nu-i mai poate fi de folos.

— Nu înţeleg. Nu mă tortura, Radule !... Spune-mi de cine e vorba ?... S-a întîmplat ceva lui Virgil Probotă ?

— Nu...

— Mariei Probotă ? S-a îmbolnăvit copilul lor ?

Luminiţa se gîndi la prietenii lui Radu şi nu mai găsi nici un nume. Comşa îşi privea vîrful înnoroiat al ghetelor.

— Radule, de ce mă chinui ? Spune-mi odată !...

Astfel, uşor şi firesc, Luminiţa trecuse de la durerea pe care voia s-o aline altuia, la nerăbdarea să nu fie contrariată ea.

— Luminiţo, numele n-are să-ţi ajute la lămurire cu nimic. E un prieten de altădată... Dan Şcheianu.

— Pretinsul poet care scria versuri atît de extravagante ? exclamă Luminiţa cu dezamăgire, fiindcă în acest caz nu mai putea fi vorba de ceva serios.

Îi veni îndată în minte o scenă de acum doi ani : ea şi cu două prietene amuzîndu-se extraordinar la lectura versurilor lui Dan Şcheianu, dintr-o revistă de avangardă. Făcuse atunci chiar şi o parodie foarte izbutită.

Unui asemenea om nu i se poate întîmpla nimic grav.

Sentinţa stătea scrisă limpede în ochii Luminiţei. Dar Radu îşi apără prietenul :

— Da, Dan Şcheianu, poetul, nu pretinsul poet, poetul care scria versuri atît de extravagante... Nu e vorba însă de versurile lui. E vorba de viaţa, de moartea lui. A dus o viaţă nenorocită. S-a risipit nebuneşte... Acum moare de ftizie într-o mizerie indescriptibilă !... Vin de la el... Ca şi cum m-aş întoarce din infern.

— Să-l ajutăm, Radule ! Merg şi eu cu tine. Am învăţat destul doar să îngrijesc un bolnav !... Îi fac ceai de tei. Am grija termometrului. Luăm cărţi să-i citesc ! Numai să nu-mi ceară să-i citesc extravaganţe de-ale lui, că m-ar pufni rîsul... Sînt o ignorantă şi nu pricep nimic ; am rămas la Samain şi Régnier[1]...

Radu Comşa nu arătă nici un entuziasm la hotărîrea Luminiţei.

Atît ar mai fi trebuit : Luminiţa în balamucul prezidat de domnul Alcibiade Gîţu !

— Nu, Luminiţo ! Tot ce-am face e de prisos acum. Dacă poţi crede că un ceai de tei şi două ore de lectură sînt destul pentru un ftizic în ultimul grad !... Eşti o soră de caritate extrem de optimistă. Tot ce mai putem face e o simplă consolare doar... Să-l scot de acolo, să-l aduc la mine...

— Cu atît mai bine ! Tot n-am intrat încă niciodată în casa ta... Chiar mă gîndeam să vin o dată pe neaşteptate, sau în lipsa ta, dac-am văzut că nu mă inviţi cu de la tine iniţiativă...

Apoi, cu mobilitatea care n-o lăsa să se oprească la gînduri mohorîte şi mereu o împingea către viaţă şi voioşie, uitînd toată mîhnirea lui Comşa şi proiectele ei miloase, apucă o scoică răsucită de pe măsuţa din faţă şi o duse la ureche. Ascultă ăuitul dinlăuntru, zîmbi şi o lipi de urechea lui Radu :

— Auzi ?... Ne vorbeşte prin telefon marea de la Constanţa.

În ochi nu mai avea decît viziunea luminoasă a mării : soarele sclipind pe talazuri, bărcile cu pînze albe, cum porneau dimineaţa în larg.

[1] *Henri de Régnier* (1864—1936) — poet şi romancier francez.

Chemarea apei suna aci, aproape, închisă în scrinul de sidef trandafiriu, cu colţurile încovoiate.

— Nu ţi-am spus, Radule !... Ieri am dat în jerseul meu cel alb, în buzunar, peste un pumn de nisip şi de scoici... Aşa cum le-am pus înadins, îţi aduci aminte ? pe plajă. Să ne amintim mai tîrziu, iarna. Era aşa de trist !... Serios că îmi venea să plîng. Cum înotam pînă departe !... Seara cea dinainte de a pleca tu, pe terasă, la cazinou... Ce-o fi acolo, acum ? Au să mai ajungă vreodată Constanţa şi marea din nou ale noastre ?

Îşi apăsă iar în ureche scoica prin care marea îi vorbea prieteneşte, de dincolo de zidul de nepătruns.

Vru să aprindă o ţigară lungă şi subţire, rusească, dar îşi luă seama.

O zvîrli alături de cutia de chibrituri :

— Şi eu, care uitam să-ţi aduc ceaiul ! Am început cu amintirile, ca tanti Laura...

Sări în picioare şi trecu vîrtej printre uşi...

Radu Comşa îşi prinse fruntea în mîini, cu coatele rezemate pe genunchi. Dar nu-l mai dureau tîmplele şi nici nu observase cînd durerea a încetat.

Gîndul se îndepărta de Dan Şcheianu. Era acum sigur că totul se va sfîrşi cu bine, fără greutate. Îl vor smulge de-acolo. Îi vor asigura un căpătîi să moară în pace.

În salonul din fund se aprinseră brusc luminile.

Ca pe o pînză de cinematograf apăru un ofiţer francez, în uniformă albastră cu multe curele noi, încrucişate peste umeri, vorbind în picioare cu Laura Vardaru, care ţinea o ceaşcă de ceai în mînă. Apoi, trecînd alături, prin faţa uşii, Elena Bilbor cu Scarlat Măinescu... Cum de-a pătruns Scarlat Măinescu în casa lui Vardaru ? Îşi aminti scrisoarea Elenei Bilbor către Luminiţa, unde îl găsea elegiac şi absent de la cele pămînteşti. Acum îi şoptea ceva în ureche foarte

apropiat. Elena Bilbor asculta cu ochii duşi, răsucind un şnur de la haină. E un individ primejdios. N-a trecut o lună de cînd l-a văzut la cercul ofiţerilor ruşi, operînd ca un cartofor de meserie, cu Lola lui vopsită şi înconjurată de oameni beţi. Poate ar fi o datorie s-o prevină pe Luminiţa !... Fetele romanţioase ca Elena Bilbor, care văd în cel dintîi aventurier un tip excepţional şi eroic, sînt osîndite să cadă victime...

Dar cînd Luminiţa apăru cu serviciul de ceai, Radu Comşa uită aceste caritabile intenţii.

Luminiţa se ghemui lîngă el, cu picioarele strînse dedesubt. Aprinse ţigara şi aruncă măiestrite spirale de fum.

— Cînd mergi cu noi, la Chioaia ? Săptămîna viitoare pleacă şi regimentul lui unchiul Pol. Scrie şi Mihai că aşteaptă să fie trimis la corp peste o lună. Pleci şi tu peste cîteva săptămîni... Am să rămîn singură, Radu, şi oricît vreau să fiu tare, mă simt neliniştită...

Îşi rezemă capul de umărul lui Comşa. Îl privi mult, cu ochii de jos în sus.

— Papa spune că războiul nostru de-abia acum începe. Şi tot aşa susţin şi ofiţerii aceştia, veniţi de la Paris... E monstruos cum vorbesc toţi cu atîta sînge rece, parcă n-ar fi vorba de moarte !

Strivi ţigara în scoica trandafirie, unde chemarea mării murise pentru dînşii ; o mai păstra acolo numai pentru urechea ei roză de sidef, să-şi cînte singură, cînd odaia e goală...

Radu Comşa îi privi figura indecisă în crepuscul. Era Luminiţa şi n-o mai recunoştea.

Glasul sunase cu o nelinişte străină. În umbră nu se lămurea decît o umbră.

Abia acum pentru neamul Vardarilor începea încercarea cea grea, dacă putea să existe pentru dînşii un ceas de cumpănă şi de suferinţă cu adevărat.

Îi cuprinse mijlocul şi o strînse aproape.
— Încep să nu te mai recunosc, Luminiţo ! Să-ţi fie cu adevărat frică ?
— Mie ? Pardon !
Şi Luminiţa sări în picioare, scuturîndu-şi părul.
— Pardon ! Dimpotrivă, sînt bucuroasă că nimeni n-are să poată spune că Vardarii sînt ca toţi domnii şi toate doamnele care voiajează la Kiev, la Kerson, la Paris, la Stockholm... Pretutindeni unde şi-au dus juvaerele şi căţeii. Pleci tu, pleacă Mihai, pleacă unchiul Pol !... Nu e destul însă că pleci tu ?
Radu se ridică.
— Nu, nu ! Stai ! îl opri Luminiţa. Aceasta nu înseamnă că pleci chiar acum.
— Tocmai ! surîse Radu. Mai avem timp... Acum, Luminiţo, trebuie să văd ce se poate face cu Şcheianu... Să aflu adresa Mariei Probotă.
— Ce zăpăcită incorigibilă sînt !... Uitam de bietul Şcheianu al tău. Ce facem cu el ?
Luminiţa întrebă îngrijorată, ca şi cum dînsa avea să-i decidă imediat soarta.
Dar tot atît de repede uită. N-aşteptă răspunsul. Îşi amintise altceva.
— Aşteaptă-mă o clipă !... Am o surpriză pentru tine...
Fugi în camera de alături şi se întoarse cu cîteva flori albe, mici, abia desluşindu-se în umbra care cuprinsese încăperea.
Îi duse la nări florile de primăvară, fără alt miros decît acel rece şi jilav al zăpezii.
— Ghiocei... Cei dintîi !
Îi prinse cîteva fire în încheutoarea stîngă, la piept ; îi apucă gîtul, sărutîndu-l apăsat pe buze. Se strînse lîngă el, dezmierdîndu-l pe gură, cu o înceată atingere a părului. Se smuci cînd simţi că zvîcniturile inimii îi îneacă răsuflarea.

— Acum să ieşim tiptil... Căci dacă se află că eşti aci, nu mai scapi. Încă o dată buzele. Pa !...

Acasă, Radu Comşa găsi o telegramă scurtă :
Mama pe moarte te aşteaptă Anica.

Scăpă hîrtia din mînă.
Cercul nevăzut din jurul lui se strîngea.

5

În aceeaşi noapte, zăvorît într-un compartiment întunecat, cu ferestre de scînduri, călătorea spre celălalt capăt al Moldovei.
Trenul se tîra scîrţîindu-şi osiile în noapte, oprindu-se nesfîrşit în gări neluminate ; s-ar fi spus că nu vine de nicăieri şi nu va ajunge niciodată undeva.
Se auzeau în culoarul ticsit oameni, trîntiţi jos, oftînd, moţăind pe lăzi, bocănind pe acoperiş. Bine gîndise să folosească împuternicirile de la minister, care-i dădeau drept la o cutie de acestea rezervate pentru curier ! Altfel ar fi mers şi el agăţat pe o scară, îmbrîncit de ofiţerii români şi soldaţii ruşi care-şi sunau ceainicele, urcînd şi coborînd din staţie în staţie, în necurmata lor năvală după apă fierbinte.
Aci era frig, vîntul trăgea printre crăpăturile scîndurilor, banca era tare ; dar se afla singur. Şi gîndurile se adunau din întuneric, adînci ca întunericul.
Radu Comşa n-ar fi putut găsi un loc mai potrivit, unde să-şi măsoare, cu alt cuget decît cel dintotdeauna, viaţa.
Acasă, printre oamenii, printre obiectele şi îndeletnicirile din fiecare zi, l-ar fi prins îndată gesticulaţiile obişnuite ale existenţei ; s-ar fi întins pe

patul lui, în camera lui, ochii s-ar fi oprit la obiectele cunoscute — aci era singur, într-o noapte pustie, fără sfîrşit, pe-o scîndură care-i strivea oasele ca laviţa unei celule de ispăşire.

Trenul rătăcea clătinîndu-se în bezna opacă, şi purtînd oameni care nu mergeau nici unul către o bucurie. Străbăteau prin pereţii subţiri gemete şi oftaturi ; foşnetul trupurilor muncite prin somn.

Întîia oară simţea direct că dincolo de Iaşii de unde nu se mişcase patru luni, se întindea un pămînt plin de crunte chinuiri.

Întîia oară smuls din preajma Vardarilor, cu recepţiile şi cu automobilele lor, cu moşiile şi huzururile lor, străbătea ţara cea adevărată, a celorlalţi. Ţara sărăciei, a beznelor şi a suferinţelor, a pumnilor încleştaţi, ţara gemetelor şi a oftărilor şi a scrîşnirilor prin somn — care fusese şi ţara lui.

Din cîmpurile negre în care înainta gîfîind locomotiva, vîntul umed părea cîteodată că răscoleşte vaiete.

Era un cer nepătruns de catran. Nu se desluşeau sate, nici o lumină de lăcaş omenesc. Lugubrul convoi al vagoanelor străbătea o întindere neagră, pustie şi moartă.

Iar acum, abia acum, Radu Comşa căpătase din nou conştiinţa că în bezna aceasta mulţi nu-şi află odihnă şi multe trupuri se zvîrcolesc în spasmuri, şi că mulţi n-ar vrea să se mai deştepte mîine la alte suferinţe, care nu mai au capăt.

Le ştiuse acestea şi ieri ; dar ieri nu-l atingeau. Se petreceau alături de ochii săi.

Bucata de hîrtie care-i căzuse în mînă îl întorcea neaşteptat într-o lume de unde uitase cu desăvîrşire că-l mai ţin prins rădăcini.

La femeia de-acolo, pe moarte — nici nu-i venea să-i spună „mamă“ — nu se mai gîndise decît rar şi vag. O ajuta : un mandat poştal, cîteva rînduri scrise pe cotor, în grabă. Nici ei nu aşteptau mai mult. Pentru toţi devenise un străin, un domn.

Se sfiau şi să-i spună pe nume. Ce-au făcut în timpul acesta ? Cum le era viaţa ?... Ce-i durea ? Ce mai nădăjduiau ? De cîte ori se furişase în minte întrebarea, rar tresărită în mijlocul îndeletnicirilor lui zilnice, îi apăreau imagini şterse. Închipuirea nu se oprea la nimic precis, toate se topeau, se risipeau într-un fum. Reconstituia gesturi exterioare, dar din sufletul lor nu mai străbătea nimic, nu-i mai cunoştea.

Cu şase ani în urmă, sora lui, Anica, îl vestise că şi-a găsit un bărbat, unul de-ai lor, un ţăran. De atunci îl înştiinţa de fiecare dată cînd avea un copil : trebuie să numere vreo patru acum, dacă-şi mai aminteşte bine. Încolo, ce apropiere putea fi între dînşii şi el ? Învăţătura de carte îl înstrăinase de ei. I-a deschis porţile altei lumi, care nu mai era a lor. Poate îi iubeşte, dar aşa cum poţi iubi oameni din altă planetă.

În cea din urmă vacanţă cînd a cercat să se întoarcă acasă — era licean atunci, bursier învăţat cu toată orînduiala civilizată şi confortabilă din internat — s-a răsucit nopţile pe laviţa tare, fără somn.

L-a umilit grosolănia lor primitivă la mîncare, felul de-a vorbi, neştiinţa lor fără vindecare. Şi-a mutat cărţile de colo-colo ; ziua şi-o petrecea hoinărind pe pîrău, la cîmp, în luncă, singur, ocolit de foştii tovarăşi, acum băietani desculţi şi cu mîinile bătătorite de plug şi de coasă. Se întorcea seara şi nu ştiau ce să-şi vorbească.

Nu l-a mai ispitit niciodată gîndul să mai calce acolo. Îi ajuta de departe.

Cu aceasta se simţea împăcat. Cîţi alţii nu-şi mai amintesc nici atît, niciodată ?

Primea răvaşe de la bătrînă, simple şi înduioşătoare cuvinte dictate cărturarilor din sat, notarul sau învăţătorul, şi prelucrate după tipicul lor ; îl chema, se simţea slabă. Îl iubea desigur, fiindcă era singurul ei fecior, ce învăţase carte de capul lui, nu-i adusese nici o mîhnire, şi departe, în oraşul pe care dînsa nici în închipuire nu-l putea întrezări, îşi trăia o viaţă pomenită de toţi drept pildă, cu nespusă minunare şi înflăcărate laude. Dar chemările acestea, dovezile lor stîngace şi stăruitoare de dragoste, atunci chiar, cînd se silea să fie înduioşat, nu-l puteau mişca mai mult decît gîndul că undeva, departe, în fundul Chinei de o pildă, nişte oameni necunoscuţi şi de altă rasă, într-o colibă, ar pomeni de dînsul cu iubire şi dor.

El îşi istovise tot ce era duioşie în fiinţa lui, robit muncilor aspre cu care îşi lărgise loc în viaţă, singur şi biruind lipsuri grele. În două rînduri, sora lui, în semn de recunoştinţă pentru atîtea ajutoare băneşti venite fără să le ceară, îi trimisese cîte-o cămaşă ţărănească cu flori cusute, aşa cum auzise că îmbracă la oraş, noaptea, domnii.

Era o muncă migăloasă acolo ; degetele obosite împunse de ac, seara, după ce s-au întors de la cîmp. Era o mărturie a dragostei lor, a gîndurilor care-l căutau de departe. A vrut să gîndească plin de iubire şi de milă la toate acestea, aşezîndu-şi pînza albă înainte, în care fieştece floare de mătase neagră şi roşie însemna mai mult decît împunsăturile unui ac cu fir de aţă la capăt : o dezmierdare tăcută şi sfielnică de soră.

Dar el găsise cămăşile acelea ridicole, cu chenarele lor pestriţe, şi le aruncase undeva, printre lucrurile netrebuincioase, ascunzîndu-le de Zoe, să nu le găsească şi să nu-şi rîdă de el...

Acum se lămurea încă nehotărît, ca un presentiment, o ireparabilă mustrare. Zilele bătrînei sfîrşeau. Poate n-avea s-o mai găsească în viaţă. Telegrama era veche de două zile. Îşi arătase de nenumărate ori dorinţa să-l vadă. Nu i-o împlinise. Nici cînd s-a întors de peste graniţă, după doctorat, cu toate hotărîrile din drum, n-a mai găsit timp să se repeadă o zi la dînşii. N-a mai avut timp ? Nu ! N-a simţit nici o chemare...

Vru să-şi aducă aminte chipul bătrînei şi nu izbuti. Se lămureau alte figuri de bătrîne, obraze imprecise de ţărancă, aşa cum sînt în gravurile anonime din manualele de geografie, din cărţile poştale cu porturi naţionale : o figură asemănîndu-se cu toate femeile bătrîne de ţară şi nesemănînd cu nimeni ; dar chipul cel adevărat, ochii, gura, trăsăturile, chipul acela, care se plecase de atîtea ori deasupra lui cu simplitate şi cu blîndeţe, se risipise de mult într-o pîclă.

Ceva era uscat aci, în suflet, ca un vreasc.

Radu Comşa se ridică în picioare, să-şi dezmorţească trupul îngheţat în toată latura unde-l suflase vîntul de la fereastră.

6

Trenul se oprise într-o staţie.

De multă vreme poate ; nici nu prinsese de veste cînd.

Acum părea că va rămîne înţepenit aşa, pentru totdeauna aşa, în mijlocul cîmpului, într-o noapte fără de sfîrşit.

Printre crăpăturile scîndurilor din fereastră, se legănau cîţiva copaci mai negri decît noaptea. Treceau oameni balansînd în mîini felinare cu flacăra uleioasă şi ştearsă... Glasuri. Cineva îşi făcea loc cu anevoie printre soldaţii de pe culoar. Bîjbîi încheutoarea, se auzi frecatul unui chibrit, o clipă pîlpîi o flacără.

— Nu mai cercaţi, domnu sublocotenent ! E închis pe dinăuntru... Un domn curier.

Sublocotenentul rosti cîteva cuvinte puţin amabile la adresa tuturor curierilor, cîţi au fost, sînt şi vor mai fi pe lume.

— Vă facem loc aci, domnu sublocotenent. Pă sacii noştri. Ca la război...

Se auzi soldatul ridicîndu-se şi mutînd sacii.

— Aşează-te şi tu, băiatule. Fumezi ? întrebă glasul ofiţerului.

Apoi, după un timp :

— Mai eram cu cineva, camarade ! Nu şi-o fi găsit loc şi mă caută... Trage tu o fugă pînă jos şi strigă : domnul locotenent Ghenea de la 37... Dacă răspunde, cheamă-l aci ! Spune-i că-l pofteşte sublocotenentul Cernegură. Bogdan Cernegură !...

Soldatul îşi făcu loc să iasă. Se desluşi foşnetul mantălii frecate de perete, în înghesuială. Pe urmă sună glasul, strigînd pe lîngă vagoane, de la unul la altul...

— Domnu locotenent Ghenea !... Domnu locotenent Ghenea, dă la treişişapte !...

Locotenentul Ghenea răspunse de undeva. Se urcă tropăind. Sunară ciocănituri metalice de armă. Un glas cald, de bariton, întrebînd :

— Aici eşti, Cernegură ?

Celălalt răspunse bucuros. Dincolo de perete, prin întuneric, se putea înţelege din mişcări că locotenentul Ghenea se descinge şi că-şi desface nasturii de la manta.

Rosti :

— Numai de nu mi-ar sparge Ion damigeana ! O aşteaptă băieţii, de leac...

Fără îndoială, noul venit se aşezase pe sac, fiindcă suspină ca un om care-şi face loc şi întinde picioarele.

— Bine că am găsit şi atît ! spuse sublocotenentul care se numea Cernegură. Credeam că rămînem pe jos. Am dat întîi peste un vagon oficial. Să mă arunce pe scări, nu altceva !...

— Şi eu am avut de furcă cu boierii, salvatorii patriei. De acolo m-am încurcat printre nişte soldaţi ruşi, care tăbărîseră la locomotivă pentru apă clocotită de ceai... Noroc că ne-am înţeles şi că mi-au dat drumul. Dacă aş fi ofiţer activ de-al lor, m-aş îngrijora de privirile pe care le aruncă epoleţilor şi gradelor.

Tăcură un timp. Se auzi pîrîitul unui chibrit. Desigur fumau.

— Ţine de aici, băiatule !

— Trăiţi ! rosti glasul soldatului care le făcuse loc.

— Haide, aprinde ! Din ce regiment eşti, camarade ?

— Şapşce Mebedinţi !

— Din regiment chiar, sau vărsat ?

— Din regiment, don locotenent... Contigentu nousute paişpce... Din judeţ, comuna Ilovăţu... Scăparăm dă la Alion.

— Şi cum te simţi aici, în Moldova ?

— Ordonaţi ?

— Cum te împaci cu Moldova ?

— De... Moldova ca Moldova !... Dar ne gîndim la casele noastre, la femei... Auzirăm că le batjocoriră inamicul, domle locotenent !

— Le-om plăti, camarade !

— Le-om plăti, domle locotenent, că ăl de sus e mare...

Soldatul lăsă să treacă un timp. Oftă și se auzi cum scuipă.

— Le-om plăti, domle locotenent. Dar batjocura rămîne tot batjocură. N-o spală nici ăl de sus... Ordonați ?

— Acolo nemții, aci exantematicul... Totuna ! încheie amar glasul sublocotenentului care se numea Cernegură...

La ușă din nou izbucni larmă și încăierare. Voiau să mai străbată alții, dar cei dinăuntru se împotriveau cumplit de înverșunați.

Într-un tîrziu, glasurile se depărtară.

— Mă gîndesc — sună glasul de bartion al locotenentului Ghenea — mă gîndesc că din lupta desperată care se dă pentru ocuparea unui loc în vagon, un psiholog ar trage concluzii ingenioase... Un psiholog și poate un sociolog. Și mai ales, aceasta nu acum, cînd e un haos... În timpurile normale... Toate celelalte clasificări se anulează ; rămîn numai două categorii de călători. Acei care au ocupat un loc și cei care rîvnesc la unul !... Se uită unii la alții cu dușmănie. Cel de pe culoar dă tîrcoale ușilor, deschide și întreabă dacă nu găsește loc, deși vede bine că nu e... Dar așteaptă un miracol absurd !... Cei dinăuntru răspund răstiți, sau cu părere de rău ipocrită — după temperament. Omul închide ușa, oftează, își freacă șalele, se chinuie pe un geamantan. Se uită cu invidie la domnul care citește ziarul înăuntru și fumează întins picior peste picior ; la doamna care ronțăie un baton de ciocolată sau își verifică roșul buzelor... O speranță imposibilă îl împinge să mai încerce o dată. Iar mai întreabă... „Nu vedeți că nu e loc !" răspunde răstit domnul gras — ai observat cîți domni grași călătoresc de obicei în tren ?... Și domnul își înfundă nasul în ziar, iar cel de afară gîndește lucruri amare și crîncene pe socoteala domnului gras dinăuntru, desigur un parvenit. Pe urmă, domnul gras din compartiment se dă jos într-o stație și cel de pe culoar îi ocupă locul. Ce fericire ! Își întinde picioarele, scoate un ziar, cere permisie să fumeze, încearcă să intre în vorbă cu doamna frumoasă — ai observat că întotdeauna doamnele care călătoresc în tren sînt frumoase sau cel puțin distinse ?... Acum e acolo ca de cînd lumea, zîmbind, lăfăindu-se, povestind anecdote tovarășilor de călătorie — ai observat că jumătate din anecdotele care circulă își au originea în tren ? Iar în locul lui, a apărut pe culoar alt aspirant care nu-și găsește astîmpăr, își frămîntă oasele, oftează și tot deschide ușa... Repetă exact ceea ce făcea adineauri domnul de pe culoar, care stă acum foarte confortabil, picior peste picior, în compartiment... Dar acum, tocmai domnul acesta din compartiment, care-a uitat complet și reflecțiile și durerea din oase, se răstește enervat, taman cum făcea domnul gras și parvenit care s-a dat jos : „Nu vedeți că nu e loc ?" Și chiar mai adăugă de la dînsul, cu ironie : „Doar dacă nu vrei să te așezi în brațele mele !..." Ar putea jura chiar că cel de pe culoar, care tot se ițește la ușă, e un individ suspect, fără bilet de clasa a doua sau, cine știe, poate fără nici un bilet, clandestin ; unul care pîndește să șterpelească un geamantan. În timpul acesta, domnul de afară, după ce a trîntit ușa, s-a așezat pe geamantan, gîndind lucruri teribile pe socoteala celui dinăuntru : un individ scîrbos și impertinent. Pînă

cînd își găsește și el un loc și trece în categoria celor dinlăuntru, adoptînd imediat toată mentalitatea, impertinența și, ca să zic așa, spiritul de clasă. Exact ca în societate : psihologia indivizilor care trec dintr-o clasă socială în alta, trădîndu-și clasa de obîrșie — cum s-ar zice, culoarul ! Aici e cheia și lăcata marelui secret, să-ți explice de ce înverșunații socialiști francezi ori nemți, după ce ne-au amețit cu pacifismul lor, au votat cu entuziasm frenetic creditele de război. Mă gîndesc că dacă voi scăpa vreodată din războiul acesta, să arunc uniforma, am să utilizez toată povestea în teza de doctorat : psihologia de clasă și psihologia candidaților la compartimentele rezervate de clasa I... Și încă ceva... Ai observat cu ce aroganță privesc cei din trenurile exprese pe cei ghemuiți la ferestrele trenurilor personale sau mixte, oprite în gări cu jumătățile de ceas în vreme ce expresul lor trece pușcă ? Ai crede o superioritate pe care le-o dă viteza asupra celorlalți muritori...

Amîndoi ofițerii de pe culoar rîseră la gîndul acesta, deși trenurile exprese nu mai erau acum decît amintiri dintr-o epocă abolită.

Apoi se făcu tăcere. Se auzi bocănitul cizmelor în perete. Desigur, își făceau loc ca să ațipească.

Radu Comșa se întinse pe bancă, învelindu-se peste cap cu pledul. Lemnul băncii mirosea a vopsea de ulei. Trenul începu să se miște, scîrțîindu-și osiile. Se legăna tîrîndu-se încet, pe calea fără sfîrșit, în noaptea nepătrunsă.

Îl cuprinse somnul învălmășit de visuri stranii, așa cum îl chinuia totdeauna în nopți grele... Acum, sora lui, Anica, îi aducea un teanc de cămăși de noapte, cusute cu ață roșie și neagră. Luminița îl îmbrăcase în silă, cu una peste haină, rîzînd cu hohote : „Ce caraghios ești, ca un oltean cu zarzavaturi ! Un oltean din comuna Ilovăț, contingentul nouă sute paișpce..." Apoi se afla în tren : un expres trecînd vertiginos în gări, unde alte trenuri personale rămîneau trase pe linii moarte, cu oameni adormiți la ferestre, încremeniți așa pentru veșnicie, într-o zăpușeală care muia totul ca într-un peisaj de cocă. Cineva îl plictisea mereu, încercînd să intre pe ușa compartimentului. Avea chipul lui Virgil Probotă, totuși îi era cu desăvîrșire străin. Și Radu striga enervat : „Nu vezi, domnule, că nu e loc ? Vrei să stai în brațele mele ?..." Se întorcea cu fața către cei din compartiment : „E imposibil să te mai înțelegi cu asemenea indivizi... Desigur nici n-are bilet de clasa întîia !..." Ceilalți dădeau din cap : Avea dreptate ! „Nu se mai poate călători astăzi în liniște. S-a umplut lumea de tot soiul de indivizi..." Virgil Probotă îl privi atît de trist, atît de trist, cu toată mustrarea în ochi !... Și lui îi părea rău, ar fi vrut să-și ceară iertare, dar cineva străin striga cu glasul lui : „Nu vezi că nu e loc ? Nici pentru tine, nici pentru Maria, nici pentru Dinu... N-aveți bilet, nu pot !..."

Pe urmă, într-o gară, cînd au trecut, lumea din vis s-a îmbulzit alergînd cu mare agitare din toate părțile. Expresul călcase pe cineva. Se plecă pe fereastră să privească.

Dan Șcheianu, cu trupul tăiat în două, tîra în mîini, ca un crab, numai jumătatea de sus a corpului, ridica un pumn plin de sînge și căscînd gura lui neagră cu dinții știrbi, striga în urmă : „Canalie ! Radu Comșa, canalie !... Afară, canalie !..."

Expresul gonea amețitor, totuși ciudat, gara, cu pămînt cu tot și cu oamenii adunați în jurul lui Dan Șcheianu, fugea după dînșii, învîrtindu-se ca o arie ; el nu-și putea desprinde ochii de la jumătatea de trup, tîrîndu-se oribil și strigînd cu pumnul ridi-

cat: „Canalie! Radu Comşa, canalie! Afară! N-are bilet. S-a urcat clandestin... Daţi-l jos! Afară!..." „E un nebun! îl consolau ceilalţi călători din compartiment. Îl cunoaştem, e cel cu versuri extravagante!" S-a întors, fiindcă a recunoscut glasul. Era glasul Luminiţei. Cînd a venit aici? Luminiţa surîde, îşi scutură părul negru, cu gestul ei obişnuit şi îi pune la ureche o scoică: „Ascultă Radule, ne vorbeşte marea de la Constanţa!..." Dar în locul murmurului în pîlnia de sidef, scoica îi strigă cu glasul lui Dan Şcheianu: „Canalie Radu Comşa, canalie! N-are bilet! S-a urcat clandestin!"

Radu Comşa se deşteptă. Gîtul îi amorţise. Îşi frecă ochii. Cum ar fi vrut să fie totul numai un vis absurd, din care s-a eliberat, trezindu-se în camera sa!

Dar se afla în tren, realitatea nu era mai puţin chinuitoare decît arătările visului; glasul lui Dan Şcheianu îi suna în urechi ca ieri, în mizera odăiţă din strada Olimp, şi în buzunar foşnea hîrtia telegramei care adusese vestea de moarte...

Prin crăpăturile scîndurilor de la fereastră, pătrundea, vînătă, dimineaţa.

Deschise uşa să vadă unde au ajuns.

Cei doi ofiţeri dispăruseră. Şi soldatul din Mehedinţi.

În locul lor o ţărancă dormea cu capul pe un desag. Pînă în capătul culoarului, alte trupuri întinse.

Trenul vui pe un pod. Apa se vedea în negură, opacă, plumburie, ca într-o oglindă aburită. Cîteva sălcii îşi plecau ramuri subţiri, în vîrf cu canafuri cenuşii.

Recunoştea locurile. Se apropia. Deschise valiza să-şi clătească gura cu apă de dinţi şi să-şi spele tîmplele cu colonie.

Soarele luci o geană roşie, apoi se stinse astupat de nori.

Dimineaţa fu rece şi întunecată, ca un amurg.

În gară, un singur amploiat somnoros, cu gulerul hainei ridicat peste cămaşa de noapte... Clădirea roşie, în care cobora în cele dintîi vacanţe, îi păru mai mică şi mai sărăcăcioasă. Salcîmii negri, încă fără muguri, îl primiră cu braţe ghimpoase, ostil.

Cîteva păsări ciuguleau grăunţe în praf. La fereastra şefului de gară se afla întinsă o plapomă şi cîteva perne să se aerisească; înăuntru, în umbră, se vedea probabil în faţa unei oglinzi o femeie cu braţele goale şi grase, pieptănîndu-se.

Soldaţi români şi soldaţi ruşi vorbeau între ei cu semne şi cu gesturi răguşite după somn.

Cu valiza în mînă, se îndreptă în dos, să caute o căruţă.

Se ridicase alături o clădire nouă pe care n-o cunoştea. O firmă proaspăt vopsită, de ospătărie: *La Oituz*, cu un infanterist, ţinînd arma la picior... În faţă o fîntînă.

O fată cu poalele în brîu turna apă din ciutură.

Zărindu-l, fata se opri, lăsînd ciutura din mînă, să-l cerceteze mai iscoditor. Hainele tîrgoveţe şi valiza de piele din mîna lui Comşa erau ceva cu totul nou aici.

Călătorul găsi anevoie un băiat cu o căruţă. Băiatul întinse un ţol de cînepă pe maldărul de paie. Dădu bici.

Roţile, fără arcuri, dîrdîiră pe pietrişul grunzuros.

7

Astfel, sub cerul leşiatic de martie, printre ogoarele negre, pe alocuri cu pete de zăpadă încă netopită, Radu Comşa, zgribulit pe un braţ de paie, în

hainele lui orăşeneşti suflate de vîntul tăios, străbătea, îndărăt, după ani, drumul uitat.

Toate erau aceleaşi şi totuşi schimbate.

Ruina de han, fără acoperiş, cu zăbrelele de fier ruginit la ferestrele boltite, i se păruse totdeauna uriaşă ; era acum numai o zidărie surpată.

Cîţiva plopi întindeau crengi uscate, sunate de vînt ca oase de mort. În tulpinele groase se căscau scorburi negre cu urme de focuri. Aici se mai aflau altădată încă doi plopi, apropiaţi şi uriaşi, cei mai bătrîni din toată şoseaua domnească.

Nu mai sînt. Au rămas numai cioatele.

Sîrmele telegrafului gemeau metalic, încordate de vînt.

Căruţa coti din şosea pe alt drum, mai strîmt. Se încrucişară cu un convoi rusesc : nesfîrşit lanţ de căruţe, lăsînd în urmă duhoare de peşte, de iuft, de mahorcă.

Oameni bărboşi, în mantalele sure, cîntau şi rîdeau cu o amăgitoare fără de grijă. S-ar fi crezut că acesta e destinul lor scris pînă la sfîrşitul veacurilor : să rătăcească de la un capăt la altul, cu căruţele lor verzi. Prea puţini îşi dădeau seama că sub rîsul şi cîntecele lor zace explozibilul care va zgudui temeliile lumilor vechi, să le prăbuşească.

— La Hîrtoape, tătă iarna a mas amar di ruşi... Amu-i scoate, îi duce la poziţie ! Dară li-i lor a se bate, cum mi-i mie a linge sare !... vorbi băiatul întorcînd obrazul vînăt de frig, cu doi ochi verzi-cenuşii ca boabele de cafea crudă.

Văzînd că domnul din fundul căruţei nu spune nimic, tăcu, mînînd cu seriozitate de om mare, căluţul fără putere, cu coastele ieşite prin piele.

Pe vale, dinspre ape, vîntul sufla mai aspru. Spini tăiaţi de astă-vară se rostogoleau pe haturi. Departe, pe un clin prăvălat, se întindea un lan de grîu, încolţit de cu toamnă, cu verdele crud...

„Iată şi livezile fumurii ale satului ; iată clopotniţa albastră !..."

Radu Comşa se întrebă unde e bătaia de inimă despre care pomenea lectura din şcoală : revederea locului natal ?

El simţea numai un mare pustiu sub cerul noros.

În sat, cîţiva moşnegi, cîteva femei întoarseră capetele.

Nu-l recunoştea nimeni.

Soldaţii ruşi, cu cizme uriaşe, păşeau peste şanţuri. Un jandarm îl măsură cu severitate. O casă nouă, două, trei... Alta s-a lăsat pe o coastă, cu un perete umflat sub apăsarea streşinii de paie putrede, gata să plesnească.

Îşi aminteşte : casa lui Ilie Băluţă... Unde s-a păstrat numele ascuns, să iasă la iveală acum ?

— Mergem la primărie ? întrebă băiatul, socotind că muşteriul lui e vreo autoritate în inspecţie.

— Mergi înainte !... Îţi spun eu unde opreşti ! Ai să faci pe uliţă, la stînga...

Şi Radu Comşa îşi adună toată atenţia şi amintirile, ca să poată recunoaşte care e uliţa pe unde, copil cu picioarele goale, călcase de mii de ori.

În faţa casei văzu gospodine adunate. Îşi aruncă ochii. Fereastra deschisă : înăuntru pîlpîind flăcări de lumînări.

O ţărancă se desprinse dintre celelalte. Veni la el cu barizul coborît pe ochii plînşi : Anica.

Radu Comşa îşi spuse că dacă ar fi văzut-o în altă parte în oraş, nu şi-ar fi recunoscut sora ; deşi în obrazul ei oricine ar fi descoperit trăsăturile lui, fiindcă între frate şi soră era o izbitoare asemănare.

O sărută. Pe buze simţi gustul sărat al lacrimilor. Femeia rămase cu mîinile de-a lungul trupului, ne-

îndrăznind să-i spună pe nume: Radu, Radule! domnului acestuia străin. Radule! — aşa cum îi spunea Zoe Vesbianu; aşa cum îi spunea Luminiţa Vardaru...

Deodată, Anica se răsuci, îşi rezemă fruntea cu cotul îndoit de stîlpul porţii şi începu să bocească; după rînduiala femeilor de ţară:

— S-a dus şi ne-a lăsat mămucuţa noastră!... Cui rămînem noi de-amu, mămucuţa noastră?...

Radu îşi încleştă dinţii să se stăpînească. Nimic nu-l împietrea mai mult ca o femeie plîngînd, dar încă bocindu-se!

O apucă de braţ şi îi ridică mîna; îi şterse cu batista lui lacrimile:

— Ana... Anico! Fii cuminte! Lasă acum... Du-mă acolo!...

Anica tăcu deodată, îşi înnodă barizul sub bărbie şi merse înainte. Femeile deschiseră trecerea.

Radu Comşa se opri în prag, cu pălăria în mînă. Pe masă, în mijloc, în sicriul de scînduri, văzu numai faţa pămîntie, cu brazde adînci, şi mîinile negre şi mari, încrucişate pe piept.

Patru lumînări de ceară tremurau flăcări palide în lumina zilei, la căpătîi şi la picioare.

Radu lepădă pălăria, apropie buzele de fruntea rece ca osul, de mîinile aspre.

Anica se lăsă în genunchi, începu să plîngă încet, cu faţa ascunsă, cu broboada căzută pe părul despletit.

Dar el rămase în picioare, aşteptînd lacrimile care nu veneau...

Aceasta era tot?

Îşi adună privirea la obrazul cu creţurile mărunte şi împăienjenite, la buzele vinete, strînse pe gingii, care se cunoşteau că dedesubt nu mai au dinţi.

Un ochi neînchis bine lăsa să sclipească sub pleoapă albul sticlos. Un cap de bătrînă moartă...

Aceasta era tot!

Îşi repetă: „E mama, mama, mama!... A fost cea dintîi blîndeţe a vieţii. Şi-a împlinit osînda cu resemnare: acum ochii ei nu mai rîd, inima s-a oprit, gîndul înăuntru e rece. De ce nu vin lacrimile?... De ce în loc de durere, numai un gol şi voinţa silnică să lăcrimez?"

Îşi lipi fruntea de scîndura sicriului.

Cu ochii închişi, căuta să-şi treacă în minte toate întîmplările ce aveau să-i aducă năvala de deznădejde; clipe în care amintirea trebuia să-l înduioşeze cu un amănunt, gîndul că moartea e o taină înfricoşată şi fără întoarcere. Ceea ce îl aştepta şi pe Dan Şcheianu! îşi aminti cu răceală.

Dar plînsul nu venea.

Deşertul acesta care-i goleşte răsuflarea, să fie oare durere? Ce miros greu, de feştilă şi de tămîie!... Era credincioasă; ţinea toate posturile, se închina cu evlavie... Poate-a închis ochii cu siguranţa că începe numai altă viaţă, cea veşnică, ultima amăgire... Şi dac-ar fi? Dacă sufletul e aici, aproape, ca o suflare invizibilă, dînd tîrcoale ca umbra unei păsări în jurul cuibului deşert? Dacă îl ştie, îl vede, îl înţelege, şi i-e milă de uscăciunea aceasta din sufletul lui?... Ce prostii! Începe să se gîndească la fel cu babele bisericoase... E ridicol!... Toţi oamenii în faţa morţii sînt ori cruzi, ori ridicoli... A tresărit! A simţit paşi... Deschise ochii. Trei copii, în cămaşă, cu picioarele goale — nu se cunoşteau care vor fi băiat ori fată — intraseră lîngă uşă şi se opriseră privindu-l cu sfială şi curiozitate, ca trei pui de sălbătăciune.

Mîinile moarte apăsau pieptul coşcovit, ţapene.

Anica plîngea cu fața ascunsă ; sughițurile înăbușite îi scuturau umerii.

Radu Comșa își apropie încă o dată buzele de mîinile noduroase, împreunate inert pe piept, cu o lumînărică subțire între degete. „Ce negre, ce aspre și ce mari sînt !"

Mîini bătătorite de sapă, de munci grele, mîini care luaseră pe încetul înfățișarea și culoarea pămîntului uscat și crăpat. Acum, reci, se odihnesc : nu se vor mai clinti niciodată... Acolo, în țărînă, peste ani de zile, cînd vor rămîne numai un schelet deșirat, oasele mîinilor au să se mai odihnească încă, pe gratiile coastelor, împreunate, neclintite, așa cum niciodată nu s-au odihnit.

Își privi fără voie mîinile lui tari și nervoase, dar subțiri, albe, cu unghiile lucii și rotunjite ; mîini de a căror finețe fusese întotdeauna mîndru.

Pe urmă, ochii se întoarseră la mîinile Anicăi, care plîngea cu fața ascunsă în palme.

Mîini mari, cu încheieturi umflate, cu degetele răsucite ca rădăcinile de viță... Și mîinile copilului celui mai mare, de la ușă, erau de pe acum înăsprite de pămînt și de sapă.

Voi să-și alunge gîndul, să-și îndrepte privirea în altă parte, dar mîinile îl chemau ; de la ale lui, ochii se întorceau la mîinile moartei, la ale surorii sale rămasă țărancă ; amintirea îi evoca alte mîini ; ale Luminiței, subțiri, cu degete lungi și unghii de pisică ; ale Zoei Vesbianu, fierbinți și încleștîndu-se în carne. Mîinile acestea și mîinile tuturor : mîini albe care și-au pierdut de generații înfățișarea ciolănoasă și teribilă, de cînd se ridicase cel dintîi om al peșterilor pe două labe, iar pe celelalte două învățase să le folosească la agățat, la apucat, la muncă, la apărare și la ucidere — mîini care au devenit instrumente precise și delicate, podoabe.

Poate în nemișcarea lor, dacă printr-o minune, le-ar fi pentru o clipă numai lor îngăduit să reînvie, atunci mîinile mamei sale întinsă orizontal, sărmanele aceste mîini noduroase și bătătorite și negre și reci, ar purcede îndată mișcările obișnuite, cum repeți un gest automat prin somn, cum mișcă buzele copiii cînd visează că sug.

Cîteva femei se apropiaseră de fereastră și se uitau înlăuntru, cu mîinile lor mari la gură.

Radu Comșa se gîndi că a doua zi va ști tot satul, cum feciorul de la oraș al văduvei lui Mihail Comșa și-a privit mama întinsă pe năsălie, fără o lacrimă în ochi.

Îl înăbușea mirosul feștilelor.

O atinse pe Anica, pe umăr. Cînd ridică ochii, îi văzu înecați în lacrimi, cu un gol adînc de deznădejde : o strînse la piept și o sărută pe pleoapele ude.

De departe, de undeva, dintr-un necunoscut, o regăsea pentru o clipă.

Dar întoarse capul : părul Anicăi mirosea a gaz...

— Să mergem puțin de aici !... Roagă femeile acestea să ne lase...

În ogradă, un copil îi căra valiza. Cînd îl văzu apărînd, o lăsă jos și o rupse la fugă.

Îl strigă. Vru să știe cum îl cheamă. Vru să-l îmblînzească. Vru să-i cheme și pe ceilalți. Tustrei însă s-au ascuns prin unghere, de unde se ivea un cap tuns și se mistuia repede.

Își găsiseră refugiu lîngă un rus, cu barba roșcată, încartiruit acolo de astă-iarnă.

Ostașul din fundul Siberiei le povestea istorii neînțelese, în graiul lui neînțeles, îi ridica pe genunchi și le iscodea jucărele în dorul odraslelor de acasă,

de dincolo de munţi, de ape, codri şi stepe şi iarăşi de munţi, de ape, codri şi stepe.

Iar copiii se simţeau mai apropiaţi de omul de alt neam şi de alt grai, decît de domnul acela străin.

8

Seara, Radu Comşa, singur, se afla rezemat de stîlpul ceardacului.

Mîna sa regăsise locul lustruit de mîna lui Radu Comşa, copil.

Din atingerea familiară a lemnului, se deşteptau amintiri scufundate. Aci, copil, tot aşa stătuse rezemat. Dincoace, seara, cînd sfîrşea lucrul, se aşeza maică-sa să toarcă.

Mîinile, care smulseseră pălămidă şi lipiseră lut amestecat cu balegă şi erau încă încinse de usturimea sapei, găseau odihnă în altfel de muncă — şi atît !... Ridica ochii la el : „De ce nu te duci la culcare, băiete ?..." Şi firul sfîrîia necurmat şi dulce, ca o odihnă, ca o bucurie, ca torsul unei pisici blînde : sfrr, sfrr ! Acum s-a sfîrşit ! S-a pus pămînt greu peste mîinile acestea. S-au oprit pentru eternitate, dar pămîntul le apasă. Au ieşit dintr-o osîndă, ca să înceapă alta, cea plină de spaimă, a eternităţii.

Se aşeză jos, pe scîndură, cu spatele rezemat în perete.

Se auzea vaca mugind, rîcîia cu un corn în peretele şurei. O pisică trecu albă pe linia gardului.

S-ar fi spus că e aceeaşi pisică de acum douăzeci de ani.

Desigur, o pisică din acelaşi neam : viaţa nu s-a întrerupt cu nimic, o curmă moartea aici, şi e totuşi veşnică, pretutindeni.

Încă o dată, Radu Comşa avu senzaţia vieţii care durează indiferentă, dincolo de nefericirile individuale, aşa cum gîndise cu o presimţire în camera lui Dan Şcheianu.

Stăpîna veche a casei era acum, acolo, în lutul gălbui al cimitirului. Cea dintîi noapte în care nu va geme şi nu se va răsuci prin somn.

Dar fiecare lucru mişcat de mîna ei pînă ieri durează aici ; nimic nu s-a schimbat. Vaca o cheamă rîcîind cu cornul în perete ; pisica albă pîndeşte cu ochii fosforescenţi o vrabie ; glasul copiilor se aude plin de viaţă şi tînăr.

Aici, numai el este adevăratul străin.

Şi cu toate aceste, iată şi vişinul în care se agăţa ; pervazul ferestrei unde la început nu putea ajunge şi unde a măsurat anii, după cum nu mai avea nevoie să se ridice în vîrful degetelor ca să privească. Glasul lui a răsunat aici, picioarele goale au frămîntat aici pămîntul bătut acum de picioarele altor copii. Totul e ca întotdeauna : copacii ceva mai bătrîni, casa mai veche, gardul e nou şi sînt în grădină cîţiva meri tineri ; mugeşte altă vacă în şură şi altă mîţă pîndeşte alte vrăbii, dar umbra lui nevăzută colindă încă pe unde a umblat şi altă umbră, plecată acolo, cu furca nevăzută în mînă : „De ce nu te duci la culcare, băiete ?..."

Radu Comşa îşi descoperea sufletul.

Cu fruntea apăsată pe genunchi, cu ochii închişi să vadă mai adînc înlăuntru, rămase stană neclintită, împietrită, acolo unde stătuse rezemat de foarte multă vreme celălalt Radu Comşa, copilul văduvei.

Cînd ridică privirea tîrziu, toate jucau înaintea ochilor într-o păianjenire. Poate fiindcă începuse să se lase pîclos întunericul.

Îl pătrunde frigul. Ridică gulerul hainei. Mîna tresări la o atingere rece... Cei cîţiva ghiocei, înfipţi de Luminiţa în cheutoarea hainei şi uitaţi acolo. Acum pricepea de ce îl ţintuiseră atît de stăruitor toate privirile în cimitir. Venise la îngroparea maică-si cu flori în piept! Ghioceii spînzurau veştezi, în cozile lungi. Aseară, abia aseară îi prinsese Luminiţa aici; îi simţea încă respiraţia caldă. Şi atîtea, atîtea veacuri parc-au trecut de aseară!... Ce-o fi făcînd acum? Îi aude rîsul... Dar figura s-a înecat nelămurită... Apare numai fantomatic; o umbră indecisă în crepuscul, aşa cum îi răsărise şi n-o mai cunoştea ieri... Mototoli îngîndurat foile veştede între degete şi zvîrli jos ghemul alb.

O raţă cu aripile pestriţe se repezi lacom, căzu în bot, se cumpăni pe picioarele scurte şi restabilindu-şi echilibrul înghiţi cu un măcăit de satisfacţie jalnicul mototol care mai rămăsese din florile Luminiţei.

Fu ceva atît de neaşteptat şi grotesc, încît în destinderea nervilor încordaţi, Radu Comşa nu-şi putu stăpîni un icnet de rîs.

Rîsul sună scurt şi bizar, în tăcerea curţii de unde abia au scos o moartă.

Anica, la fereastră, de unde îl privea de mult, cu coatele rezemate, clătină din cap, îşi făcu cruce:

— E un păgîn, Doamne! Nu-i lua în seamă şi iartă-l...

Dar dacă s-ar fi plecat sora lui Radu Comşa, să-i vadă ochii mai de aproape, ar fi desluşit, în sfîrşit, genele ude de lacrimi. De lacrimi care plîngeau tot ce nu se poate înţelege şi spune.

CAPITOLUL II

A FOST ODATĂ UN MIC COPILAŞ...

1

Bătu din aripi un cocoş, chemînd răguşit zorile atît de aproape, încît locotenentul Radu Comşa se deşteptă speriat, cu impresia că i-a cîntat chiar aici, în urechi.

Altul răspunse, şi încă unul, mai departe, din casă în casă, contagios.

Prin fereastră pătrundea dimineaţa stînjenie încă şi cu sclipet de stele. O creangă se clătina neagră în mijeala luminii, ca o umbră omenească plecată să privească înăuntru, pe geam. Dar Radu Comşa, nedezmeticit, nu-şi dădea seama unde se află.

Strănută un cal, lîngă perete, afară; se auzi cum se ridică de jos, întîi sărind dintr-o zvîcnitură în tuspatru picioare. Se scutură şi răsuflă puternic pe nări aerul rece al sfîrşitului de noapte.

— Ce-i, mă urîtule, te-ai trezit şi tu? vorbi un glas, şi îndată palma soldatului plesni bătîndu-l prieteneşte pe crupă.

Urmă un sunet metalic de căldare ciocnită, foşnetul fînului, paşi de cizme, soldatul căscînd lung (desigur îşi întindea braţele cu pumnii strînşi deasupra capului), o poartă scîrţîi, glas de femeie chemă păsările

Abia acum locotenentul Radu Comşa se lămuri deplin şi se destinse în străluminarea unui surîs voios şi ferice.

Îl dureau oasele muncite pe laviţa tare, acoperită numai cu un ţolic ; dar sufletul dinăuntru era odihnit şi înviorat, ca după o îmbăiere în apele reci şi spumegoase de munte.

Altădată, somnul îl înfunda în patul moale, în pernele puhave de puf ; ştia însă prin vis că ceva persista suspendat în conştiinţă, aşteptînd dezlegarea a doua zi. Dimineaţa se trezea obosit, cu capul deşert ; confruntarea rămînea amînată. Iar zilele şi nopţile se tîrau una după alta, lipsite de bucurie şi torturate, ca în ajunul unei judecăţi, cu aceeaşi veşnică imagine a lui Dan Şcheianu ivindu-se prin somn şi prin vis, să-i strige în obraz adevărurile la care nu cuteza să gîndească singur.

Chinurile lui Dan Şcheianu sfîrşiseră însă acum. Oasele lui erau astupate de moviliţa de lut, sufletul migrase poate în steaua veche a magilor asirieni, steaua Sopdit. După îngroparea prietenului, Radu Comşa se simţise mai singur şi mai nevrednic, cu gust de iască în gură. Toate îi apăreau hîde şi respingătoare înaintea ochilor. Toate îl înăbuşeau în Iaşi, în casa Vardarilor, pe străzi, la birou. Dar visul acela oribil nu se mai repeta. După moarte, Dan Şcheianu îl iertase, de acolo, din steaua Sopdit.

Şi de îndată ce îmbrăcase uniforma şi pornise din Iaşii sedentarilor spre unitatea sa de pe linia de foc, totul redevenise simplu, limpede, calm, luminos. Atît prin somn şi prin vis, cît şi în viaţa de toate zilele, locotenentul Radu Comşa se afla efectiv împăcat cu el însuşi.

Răsăritul învăpăie fereastra. Creanga se luminase : era un gutui cu fructe crude, cafenii, păroase. Privind la ele, Radu Comşa simţi în gură un gust astringent. Îşi încheie nasturii tunicii, fluierînd. De afară, soldatul şi calul plecaseră.

Fluierînd, închise lada de campanie, cu numele lui citeţ şi proaspăt vopsit, negru, pe capacul cenuşiu. Fluierînd, zvîrli mantaua şi pelerina deasupra ; fluierînd, ieşi să caute căruţă care să-i ducă bagajele pînă la front.

Întăritor aerul dimineţii : rece şi acidulat. Soarele străluceşte recent nichelat. Şi satul forfoteşte de soldaţi şi de ofiţeri. Vin şi se îndreaptă spre gară ; se încrucişează căruţe cu muniţii, chesoane şi lăzi de cartuşe. El salută şi răspunde la salutul altora. Nu cunoaşte pe nimeni. Mulţi îl privesc lung ; uniforma nouă, curelele cromate, chipiul abia scos din cutie arată ciudat aci ; haine de paradă printre uniformele prăfuite, cu noroi uscat, pătate după îndelung stagiu în şanţuri şi în bordeie, pe brînci, în viroage, unde iarba strivită a lăsat urme pe coate şi pe genunchi.

O doamnă, fără îndoială soţie de ofiţer, vorbind cu glas subţire şi alterat de răcoarea dimineţii, aşază cu energie maldăre de pachete peste un paner de paie. Ordonanţa îi dă ajutor şi doi sublocotenenţi s-au oprit să privească de la distanţă, cu ochi de sălbatici, apariţia rară pe aceste tărîmuri.

Îl învăluie într-un uragan de praf un automobil cu doi generali.

A apărut de undeva un convoi de bucătării ruseşti, negre şi fumegînde în mers.

E mult mai greu să găsească o căruţă de cum şi-a închipuit. Ţăranii nu mai au cai, nici hărăbăli. Iar cei care vor mai fi avînd sînt la gară în convoaie. A întrebat cîţiva soldaţi cu furgoane ; merg unii spre Bogdăneşti, alţii spre Mănăstire.

Un jandarm la care a apelat să-i dea ajutor a strîns călcîiele şi a întins cureaua carabinei în faţa gradu-

lui luînd poziţia ; dar nu i-a fost de nici un folos. Poate s-a arătat prea moale : a întrebat, în loc să ordone. Uniforma aceasta nouă e într-adevăr ridicolă !... Are să umble prin ploaie cu ea şi n-o să-i mai cureţe praful, pînă s-o patina, la fel cu toate.

În gară s-a oprit un tren. Din vagoanele de vite şi de marfă se risipeşte alt val de soldaţi. Cîţiva s-au oprit la o fîntînă cu cumpănă. Îşi răcoresc ochii cu apa adunată în pumn, cu mormăituri de mulţumire, împroşcîndu-se unii de alţii, glumind şi rîzînd sonor în vîntul subţire. Alţii poartă în cîrcă legături şi desagi. Dintr-un coş cîrîie o curcă. Oricine i-ar crede întorşi de la bîlci, dacă n-ar fi uniformele şi dacă nu s-ar înşira numai bărbaţi în toată puterea ; dacă nu s-ar scurge toţi într-acolo, spre capătul şoselei unde e linia misterioasă, ca marginea lumii unde pîndesc stihiile pe hărţile vechi.

Ruşii ronţăie seminţe de floarea-soarelui, cîţiva îşi joacă trăpaşii în frîu. Mulţi se căznesc cu ţigările noastre prea scurte.

Radu Comşa intră într-o cîrciumă : *Abi Ornştein, vinuri vechi, băcănie şi locandă, caţap,* în nădejdea că va găsi aici un om, un soldat, cineva cu acelaşi drum.

Vinurile vechi ale domnului Abi Ornştein sînt doar pe firma de tablă ruginită ; în pivniţă, cu toate sigiliile, s-au evaporat.

Serveşte numai ceai, fără zahăr şi fără linguriţă, în pahare soioase, cu pîine neagră, rusească, tăiată în felii imense şi lipicioase, dintr-un bolovan de opt funturi, ca pămîntul pentru fabricat oale.

N-a găsit nici aci. A băut numai o jumătate de pahar de ceai, tulbure şi rece. Nu ştie să se descurce singur. N-a făcut ucenicia. Îi pare într-adevăr stupid să se poticnească aşa, chiar de la început. I se întîmpla aceasta lui, la a cărui uşă acum cinci zile

încă, la direcţia din minister, făceau coadă generali şi colonei, oameni cu puteri de miniştri în ţară.

Ajunse într-o gară şi un cîmp, unde cantona, de curînd debarcat, un divizion de artilerie.

Oamenii roboteau în jurul tunurilor, dezbrăcaţi de tunici. Alţii se întorceau cu caii de la adăpat.

Răsună glasul gradaţilor. Un ofiţer cu picioarele răşchirate, în haină de piele, supraveghea cu înjurături teribile încărcatul obuzelor, lîngă o piramidă de fîn presat. Vîntul umfla uşor pînzele vinete ale corturilor.

Dincolo se întindea cîmpul, valea Trotuşului deschizîndu-se spre Siret, cu ţarine verzi de porumb şi cu şoseaua răscolită de trîmbele prafului, de mişuneala soldaţilor şi a convoaielor.

Toţi erau la locul lor acolo, ştiau unde merg : locotenentul Radu Comşa rătăcea la o parte, ca un elev nou într-o curte de şcoală unde totul îi este încă străin.

De la gară i se păru că se apropie o uniformă cu un mers cunoscut. Tăie drumul să-i iasă înainte, agăţîndu-se de această nădejde.

Cînd fură la cîţiva paşi, izbucni veselă vocea lui Mihai Vardaru :

— Domnule Comşa !

Făcu salutul reglementar, rectificînd cu gravitate, în glumeaţă exagerare :

— Domnule *locotenent* Comşa !

Dar în strîngerea de mînă a lui Mihai, locotenentul Radu Comşa simţi toată căldura unei adevărate bucurii. Încă unul, desigur, care se întrebase cum l-a răbdat inima să stea în adăpost ; încă unul care acum îşi retracta o judecată.

— Şi Luminiţa ? Unchiul Alexandru ? Tanti Laura ?...

Radu Comşa dădu veşti despre toţi, pe care îi văzuse cu o zi înainte, la Iaşi.

Erau, bineînţeles, toţi scandalizaţi de purtarea lui Mihai. În loc să aştepte repartizarea la regimentul lui Pol Vardaru, Mihai, abia ieşit din şcoală cu gradul de elev plutonier, se zbătuse de capul său să fie trimis la un regiment de front. Cînd primise ordinul, împrăştie pe cîteva cărţi poştale salutări tuturor, vestind că nu mai are timp să dea pe acasă. Tanti Laura ridicase braţele, deznădăjduită, spre cer: „Copilul acesta are să ne omoare!" Iar cele două surori, Cora şi Ralu, plîngeau pe ascuns, fiindcă partea aceasta a campaniei se ştia că va fi mai teribilă decît tot ce s-a petrecut pînă atunci.

Mihai surîdea la aceste toate ca la nişte tînguiri femeieşti ce erau.

În uniforma pe care Radu Comşa o observă că nu păstrează nimic din haina scoasă de la garderobă (adevărată uniformă de tranşee, cu chipiul teşit pe ochi), Mihai avea toată înfăţişarea unui ostaş mult încercat, cu vorba tărăgănată şi împestriţată de expresii eliptice, enigmatice, pitoreşti şi tehnic triviale, avînd curs numai în şanţuri, în bordeie şi la popotele de front.

Pentru completarea acestei virile şi belicoase impresii, Mihai Vardaru mai scoase din buzunarul tunicii o tabacheră de carton presat, dată cu un lac negru şi cu capac înfăţişînd un soi de multicoloră roză a vînturilor, adevărată tabacheră soldăţească, de unde răsuci o ţigară de tutun băţos:

— Nu-ţi ofer...

Se corijă, cu acelaşi ton subaltern:

— Nu vă ofer, domnule locotenent! Mai întîi fiindcă ştiu că nu fumezi decît rar, şi pe urmă, fiindcă în orice caz n-ai digera mahorcă de-a noastră... E nevoie de puţină obişnuinţă!...

Radu Comşa, ca să arate că a rupt desăvîrşit cu toate bunurile lăsate în urmă, protestă:

— Dimpotrivă... Dă-mi să răsucesc şi eu una! Chiar îmi face plăcere.

Îi făcea plăcere, dar nu-şi putea face o ţigară.

Nedeprins, rupse două foiţe; Mihai îl privi cu surîs de superioritate:

— Dă-mi voie să răsucesc eu una!...

Răsuci într-adevăr una perfectă, de fabrică. Îi dădu să aprindă la un fitil lung, galben, cu o sumă de noduri.

Radu Comşa, după cîţiva paşi şi cîteva fumuri, o zvîrli; era curată idioţie să-şi cătrănească gîtlejul cu asemenea buruiană mucedă, cînd avea în tabacherea lui de buzunar ţigări fine şi în lada de campanie rezerve pe trei luni.

Îi povesti lui Mihai peripeţiile de aseară, de cînd coborîse din tren.

Găsise printr-o minune unde dormi; dar nu găsea cu ce să plece. Mihai Vardaru se afla aci cu o căruţă a companiei; se întîmplau a fi din alte regimente, însă din aceeaşi divizie; deci fronturi vecine. Cu o abatere din cale de cîţiva kilometri pînă la sat, trecea şi îl lăsa acolo: lucru hotărît!

Peste un ceas au purces astfel la drum.

Lada locotenentului Comşa sluji numai bine să tocmească o bancă înapoia căruţei mînate de un ţigan cu negrul obrazului lustruit ca o cizmă ofiţerească şi cu gîtul subţire ca de scripcă în gulerul prea larg al tunicii; un vizitiu vesel şi, de bună seamă, în viaţa civilă scripcar de carieră, fiindcă tot timpul a dondănit repertoriul vechi şi nou, de pe front şi dindărătul frontului.

Mihai Vardaru nu-şi mai găsea nici el astîmpăr.

Era numai de-o lună aci, dar ştia tot, scotocise tot; cunoştea numele unităţilor duşmane de pe linie,

schimbările trupelor, ofensiva care se pregătea. Îl informă pe Radu Comșa că va avea noroc de un colonel omenos: Colonelul „Una la mînă", ceea ce lor nu le căzuse la sorți.

Al lor mugea și se înfuria de douăzeci și patru de ori în douăzeci și patru de ore: ostaș brav și comandant priceput, dar în perpetuă explozie. Cînd începea să detune, intrau toți în găuri ca șoarecii. Care-i cădea cel dintîi în mînă era vinovat de tot ce se întîmplase și se va mai întîmpla: de ploaia de peste noapte, de ticăloșiile subzistenței, de recunoașterile aeroplanelor nemțești, care s-au plimbat nesupărate pe sub nasul bateriilor antiaeriene, de întîrzierea munițiilor și de arșița soarelui. Dacă răcnea la telefon, soldații și ofițerii făceau smirna înaintea pîlniei, uitînd cîți kilometri de sîrmă îi despart de tunetele și fulgerele comandantului.

Acestea toate le povestea Mihai cu o mare fericire, scoțîndu-și tabacherea de carton lăcuit și răsucind din tutun negru țigări ca de fabrică, din care pufăia cu cea mai nesățioasă poftă, scuipînd printre dinți, în colbul drumului, soldățește. În toate se vedea un amestec efervescent din sinceritatea și fanfaronada vîrstei, un fel de romantism epic și juvenil, poate fără substanță închegată, de care după douăzeci de ani, ca un autentic nepot al lui Alexandru Vardaru, se va simți stingherit.

Radu Comșa îl privea și nu mai recunoștea băiețelul timid, care roșea cînd glumea răutăcios Luminița, ori cînd tanti Laura îi înnoda funda la gît, ca unui școlar premiat în ziua încununării. Obrazul rumen și tînăr, de fată, era arămiu acum, ars de vînturi și soare, bărbătesc. Numai cînd își dădea chipiul pe ceafă, fruntea ferită de arșiță rămînea de-o albeață adolescentă.

Se opri un timp din povestire, urmîndu-și un gînd. Se întoarse pe jumătate cu fața spre Radu Comșa, mărturisind cu un sincer elan în ochi:

— N-ai idee ce bucuros am fost cînd te-am văzut!...

Radu Comșa înțelese că adevărata concluzie suna: „cînd te-am văzut în sfîrșit aici..."

— Aveam așa, o îndoială... Știi, noi de aici, nu-i cam tratăm cu complimente grațioase pe cei de acolo....

Mihai făcea deosebire între cei de „aici" și cei de „acolo", parcă s-ar fi aflat cu uniforma pe el de la începutul vieții, copil de trupă.

— E greu la început! continuă cu autoritate. E greu o săptămînă, două... Pe urmă se pare că viața de dincolo nici nu mai există. Ți-e milă de dînșii... Tanti Laura cu menajeria și cu alarmele ei melodramatice... Ceilalți cu provizii, cu grija schimbului de aur, cu moșii, scutiri de rechiziții... Trăiam și eu ca într-un somn. Poate aș fi ajuns și eu așa... Crezi că de acum înainte am să mai pot ajunge așa?...

Radu Comșa a făcut un gest vag. Aceleași întrebări și le punea și el, despre dînsul.

— Crezi? stărui Mihai.

— Nu, nu cred!

Răspunsul lui Radu Comșa era pentru amîndoi, fiindcă în acea dimineață luminoasă într-adevăr așa credea despre amîndoi...

Valea începea să se strîmteze.

Apăreau clinurile cu pădurea rară de la poalele munților.

Căruțele, soldații, convoaiele, cu saci de făină, cu lăzi de muniții, cu pachete de fîn presat, se înșirau mergînd în aceeași direcție, absorbite de punctul misterios unde șoseaua sfîrșea retezată de front.

Ţiganul mîna dondănind înainte şi învîrtind deasupra capului un bici dintr-o vargă de corn ; caii şi roţile întreţineau un necurmat nor de colb care îi învăluia plutind o dată cu dînşii : Radu Comşa văzu cu mulţumire că uniforma începea să-şi piardă sub stratul de praf înfăţişarea de haină nouă şi sărbătorească.

— Dincolo, peste deal, e Caşinul, şi tocmai în fund, pe pîrău înainte, Mănăstirea !... Aci, înainte, Bogdăneştii ; pe urmă Grozeştii. În dreapta, peste munţi, Slănicul... De acolo înainte, ruşii.

Cu dînşii se întîmplă ceva.

Nu mai visează decît *mir* [1], răspublică şi soviete. Poate că au dreptate, deşi unchiul Alexandru s-ar îmbolnăvi de fiere numai auzindu-i. Ai noştri nu s-au schimbat de astă-iarnă !... I-au mîncat păduchii, i-a ars gerul şi i-a lihnit foamea. Pentru mulţi e un noroc să dea peste dînşii un glonţ rătăcit, să-i rănească ; un tifos e o binecuvîntare... Numai aşa scapă, să-şi vadă apoi o săptămînă casa... Cei care mai au casă. Ceilalţi rămîn aici, n-au unde se duce ; casa lor e bordeiul...

Pe cer, spre stînga, apăru mic şi îndepărtat un avion.

— Un Taube... În fiecare zi vin două-trei. Unul singur a fost doborît pînă acum.

Era alb şi se rotea înalt în bătaia soarelui. Bubuiră tunurile unei baterii antiaeriene. Nori albi se înălţară rotunzi încadrîndu-l, ca norii în care, pe zugrăveala bisericilor, plutesc serafimii.

Avionul se roti, mai ridicîndu-se încă.

— A scăpat ! spuse Mihai, întorcîndu-se cu privirea în altă parte, obişnuit cu asemenea spectacol.

[1] Pace (rus.).

Dar Radu Comşa nu-şi putea desprinde ochii de la pasărea de metal, lăsîndu-se acum în linie dreaptă peste vîrfurile împădurite, acolo unde erau nemţii.

Îi trebuia o sforţare ca să poată gîndi calm, că atît de aproape, peste cîteva dealuri, se aflau „ei" ; că mîine poate are să-i aibă înainte, la cîţiva paşi. Îl pizmui pe Mihai că atît de simplu s-a deprins cu această prezenţă, că o discută cu nepăsare, ca lucrul cel mai firesc.

Liniştea aceasta a tuturor cîţi mergeau într-acolo ca spre îndeletnicirea de fiecare zi, fluierînd, vorbind şi glumind, îi părea asemeni inconştienţei cu care bolnavii fac proiecte de viitor în preziua agoniei.

Iar acalmia de pe linia unde se află frontul îl neliniştea ca o tăcere ameninţătoare, în care se pregătesc cutremurele de pămînt şi erupţiile de vulcani ; panica din natură despre care citise.

Cînd cade vîntul de nu se mai clintesc frunzele moarte ; cînd se retrag păsările cerului şi sălbăticiunile îşi ascut auzul. Intra în zona dezlănţuirilor cosmice. Aceasta era aşadar „liniştea pe toate fronturile" din comunicate ?

Ca un răspuns la gîndurile lui, porniră de undeva, de după culme, în spaţii scurte, patru detunături de tun.

Salvele unei baterii.

Detunăturile ăuiră în văgăuni şi se împrăştiară în ecouri, ca vuietul unui teanc de tipsii uriaşe, prăbuşite îndepărtat, de un gigant, în pereţi de stîncă. Se ridică peste înălţimea rotundă şi pleaşă fum galben şi alb-lăptos ; un nor crescînd cu marginile rotunde ca o conopidă imensă.

Mai de aproape porniră alte lovituri, de artilerie grea, răscolind tunetul munţilor.

Apoi se făcu linişte.

Țiganul dondănea înainte, caii nici nu tresăriră, clempănindu-și capul din mers, în lupta lor continuă cu muștele. „Aceasta era desigur ceea ce comunicatul numea : «slab bombardament de artilerie» sau reperarea tirului, sau altceva !" gîndi Radu Comșa, dar se sfii să-și împărtășească impresiile lui Mihai.

Se apropiară de sat. Mihai se uită la ceasornicul de la mînă :

— Îți las numai bagajele la o casă și tulește-o, Mihai, băiatule ! Am întîrziat... Am încă opt kilometri de drum și la noi nu se glumește, cu Mugilă al nostru.

— Nouă kilometri, domnu ilev ! rectifică vizitiul cel balaoacheș, care se părea că nu ascultă, dar învățase din meseria lui lăutărească să audă fără să pară că a ascultat și să vadă fără să pară că s-a uitat.

La despărțire, Mihai îi strînse amîndouă mîinile lui Radu cu adevărată dragoste. Îl iubea pe logodnicul Luminiței, acum mai mult și altfel. Făgădui că va veni la cel dintîi prilej, să stea mai pe îndelete de vorbă — să-i afle „impresiile lunei de miere cu frontul". Îl va chema la telefon. Nu-i exclus să le cadă și companiile vecine pe linia tranșeelor.

Aproape toată dimineața Radu Comșa și-o pierdu așteptînd colonelul care lipsea.

Regimentul era retras din tranșee, în odihnă. Furierii îi dădură cu grabă un scaun, lîngă fereastra cancelariei, unde un trandafir pe jumătate sălbatic ridica flori roze și frunze zimțate, în care se opriseră capete de țigări.

Aghiotantul, fercheș, bărbierit proaspăt, nu conteni să-l cerceteze cu deosebită curiozitate despre viața din Iași ; ce se vorbește despre pregătirile ofensivei ; ce știri sînt despre guvernul din Rusia ; dacă au început să se întoarcă „domnii" din Kerson, Odesa și Kiev ; dacă mai există cîrciuma lui Viorică din piața

Sfîntul Spiridon, unde-a constatat și el că se află un vin strașnic, cînd a scăpat trei zile la cartier ; ce vești vin de la Salonic ; părerile misiunii franceze și — dame, dacă mai sînt tot atîtea nostime, de te miri de unde s-au adunat, și dacă se menține moda ghetelor fabricate din postav și doc militar... „Aici, domnule locotenent (aghiotantul făcu o mutră amărîtă teribil), aici, ne-am sălbăticit fantastic ! Ne resemnăm și noi la mirosul de catrință, cum zice Ion Creangă. Damele noastre cu camelii duhnesc a caș și a zăr !... Cît despre știrile gazetelor, mizerie și mii de bombe !... Ne spun numai ce dă voie cenzura ; adică basme și alte mii de bombe !..."

Radu Comșa judecă sever această flecăreală. Nu putea încă înțelege senzația izolării de restul lumii și mai cu seamă nesațul acestor soldați răzleți pe o porțiune infimă din frontul de o mie de kilometri, să-și fortifice încrederea cu speranța în minunile care se pregăteau, fără nici o îndoială, fulgerător, pe celelalte fronturi.

Fiindcă noul camarad părea prea voios, fiindcă își netezea stăruitor mustața neagră și tunsă, făcînd ochii mici, și fiindcă atunci cînd aprindea țigara ținea chibritul numai cu două degete, pe cel mic cu o unghie exagerat crescută ca un pinten de cocoș, îndepărtîndu-l cu o mișcare de eleganță îndestul de cazonă ; pentru aceste mizere și superficiale indicii, îl socoti îndată un individ de speță inferioară, o secătură fără nimic eroic. Îi displăcu și graba cu care își verifică nasturii cînd apăru colonelul și slugărnicia cu care îi oferi îndată scaun, ștergînd praful după ce-și netezi cu podul palmei cărarea corectă.

Numai tîrziu avea să priceapă că aghiotantul e un băiat foarte de inimă, un student rezervist și tobă de carte, gata la toate serviciile, bun camarad și iubit de

toţi, cu care împărtăşise luni îndelungi viaţa de bordei şi de şanţuri, înainte de a ajunge la acest post privilegiat în ierarhia frontului, în ciuda diferitelor adevărate lichele şi secături, cîte s-au perindat şi au zburat.

Colonelul îşi puse ochelarii şi răsucind după mînă barba roşie cercetă îndelung hîrtiile şi, pe deasupra lentilelor, figura noului venit.

Rezultatul fu de bună seamă satisfăcător, căci a doua oară îi întinse mîna lui Radu Comşa, peste masa cu hărţi şi hîrtii.

— Bun venit, locotenente ! Ţi-am şi găsit locul, ai sosit la timp. Una la mînă.

Şi întorcîndu-se spre aghiotant :

— Compania a doua, plutonul unu, în locul lui Bantăş.

Îşi frecă mîinile albe, cu pete de pistrui ca tărîţele şi cu păr roşu, ieşind stufos de sub manşete. Comşa şi-l închipui sub uniformă, ca un urs.

Colonelul îşi scoase ochelarii punîndu-i cu luare-aminte într-o teacă de piele şi, aşezînd tocul în buzunarul de la piept al tunicii, îl privi cu ochii bucuroşi şi verzi :

— Sper că o să ne înţelegem... ! Văd că ai venit aici după cerere şi tot după cerere ai renunţat la mobilizarea pe loc... Una la mînă ! Asemenea minuni nu vedem prea des. Aceasta-mi place... Două la mînă ! Regimentul e scos de pe sector, ai timp să-ţi cunoşti camarazii şi oamenii, să te pui în curent cu serviciul. Una la mînă ! Eşti însurat ?...

Ochii căutară la mîna lui Comşa, cu inelul de logodnă pe deget.

— Nu, domnule colonel, logodit numai. Am crezut mai cuminte să las după război, cînd...

— Aceasta-mi place ! se bucură colonelul a cărui viaţă conjugală era un necurmat prilej de amărăciuni

şi catastrofe, fiindcă nevasta era harţagoasă, iar ordonanţele îşi luau lumea în cap. Aceasta-mi place, locotenente !... Un ostaş liber are numai grija datoriei. Una la mînă ! Femeia pentru militar este o perdiţie ! Două la mînă ! Ai să-ţi cunoşti camarazii la popotă. Aceasta-i adevărata noastră familie... O să-ţi găsim şi cartier. Mie-mi place să îngrijesc de ofiţeri ca de copiii mei. Dar cînd îi prind cu cevaşilea, să nu mai dea ochii cu mine ; să dezerteze ! Două la mînă !...

Colonelul se ridică în picioare, călcînd ca un om care intră în apă fierbinte, fiindcă îl strîngeau cizmele noi.

— Tomaziule, vezi tu de camera locotenentului. Deocamdată, poate rămîne în locul lui Bantăş. Ce ştire de la el ?

— L-a evacuat la spital, domnule colonel.

— L-a evacuat la spital ? Atunci, una la mînă... Va să zică în orice caz, convalescenţă, concediul una cu alta, fac două luni ; două la mînă ! Rămîne în camera lui Bantăş !

Colonelul îşi privi trist cizmele, gîndindu-se cu ce operaţie le poate readuce la sentimente mai umane.

Se hotărî într-o fulgerare de inspiraţie : „Îl pun pe Ion soldatul să le poarte o săptămînă, pînă se dau pe picior."

Şi vorbi tare, pentru sine, mulţumit de această fericită soluţie :

— Una la mînă !

— Aţi spus ceva, domnule colonel ? întrebă aghiotantul, pipăindu-şi cărarea lucie.

— Nimic. Două la mînă !...

Pe urmă, întorcîndu-se spre Radu Comşa, îşi netezi barba cu amîndouă mîinile ; stînga pe dedesubt şi dreapta pe deasupra, ridicînd-o pînă la înălţimea na-

sului, să-i privească vîrful retezat ca o barbă de ctitor.

— Mîine, aşadar, locotenente, la serviciu !... Şi la cea dintîi ocazie, înţelegi ; una la mînă !...

Radu Comşa plecă să-şi caute bagajele, să le strămute la cartierul locotenentului Bantăş, evacuat la spital. Îl întovărăşea un agent de legătură, tuns chilug, cu o ţigară intactă, după ureche.

Soldatul mergea cu capul gol, fiindcă tot satul era o singură curte mai mare a tuturor.

Cînd ajunse în dreptul casei unde Radu Comşa îşi lăsase bagajele pe prispă, în seama unui leat, agentul îl lămuri cu o tainică evlavie :

— Aici găzduieşte domnu căpitan Pleşea... Cînd nu-i compania pe poziţie, e un bairam toată noaptea, mamă-măiculiţă ! La domnul căpitan s-adună toţi domnii ofiţeri de viaţă din regiment... Ş-apoi, după ce s-au adunat, ţine-te, Doamne !... Casa dumneavoastră e numa peste drum, la doi paşi, se vede după păru ista mare... Se cheamă că n-are să vă fie prea departe, noaptea la-ntors !...

Lada se afla tot acolo, la capătul prispei, dar mantaua şi pelerina erau întinse pe-un parmaclîc şi scuturate de praf.

În lipsă, lada şi valiza cu trusă fuseseră cercetate pe dos şi pe faţă ; viitorii camarazi citiseră numele locotenentului Radu Comşa şi făcuseră tot soiul de presupuneri asupra noului venit cu asemenea echipament nou-nouţ.

Ieşi în prag un căpitan cu părul de timpuriu cărunţit, descheiat la tunică, purtînd la mînecă semnele unghiulare de rănit. Radu Comşa se prezentă.

— Poftim la noi, domnule locotenent. Să faci cunoştinţă cu cîţiva camarazi... Cristache, poţi să te duci ! Îl instalăm noi pe domnul locotenent. Vezi, ce s-a făcut cu sîrma ?

— Ne-o sosit, don căpitan.

— Să mă ai atunci în vedere, Cristache !

— Mai încape vorbă, don căpitan ?...

Radu Comşa se miră că un căpitan, comandant de companie şi cu semne de rănit, avea nevoie să ceară unui om de trupă „să-l aibă în vedere". Dar mirările lui abia începeau.

2

În casă trei ofiţeri jucau cărţi la o masă rotundă, învelită cu un cearşaf de pat.

Doi erau dezbrăcaţi de tunică, unul numai descheiat. La spatele lor, un al patrulea, cu obrazul umflat şi legat pe sub fălci cu o basma albă, urmărea jocul din picioare.

Au întrerupt la intrarea străinului.

Toţi s-au ridicat să se dezmorţească, după ce şi-au pus deasupra bancnotelor rînduite teanc ceasornicele şi tabacherele în chip de prespapier.

Îl priviră pe Radu Comşa, cu amestecul de curiozitate şi rezervă cu care e primit întotdeauna un străin, într-un cerc unde toţi îşi cunosc cu de-amănuntul slăbiciunile, cruţîndu-şi-le ori tachinîndu-şi-le, ca într-o mare familie. În trei zile, noul camarad avea să fie clasat, fără drept de apel, într-o categorie din care nimic şi nimeni n-avea să-l mai poată scoate vreodată.

Deocamdată era numai un ofiţer necunoscut, cu uniformă şi ladă de campanie neatinse... Un debutant, un învîrtit poate, care din cine ştie ce pricini, dizgraţie ori altceva, fusese trimis la pocăinţă aici.

— Ia loc pe pat, domnule locotenent!... îl invită cu multă bunăvoinţă căpitanul Pleşea, îmbumbîndu-şi nasturii tunicii. N-avem jîlţuri, dar cred că nici dumneata nu te aşteptai să găseşti aici un salon. Ai dat ochii cu „Una la mînă“ ?

Radu Comşa răspunse că s-a prezentat colonelului şi că a fost repartizat la compania a doua.

— Atunci eşti la noi! se bucură un ofiţer scund, cu un glas care lui Comşa îi păru de undeva cunoscut. Eşti în locul lui Bantăş... Aceasta trebuie s-o sărbătorim numaidecît, domnule căpitan! Cu o zacuscă şi o ţuiculiţă d-ale grozavele, s-o sărbătorim!...

— Mă, răule! rîse căpitanul mustrîndu-l părinteşte. Nu ţi-a mai ajuns azi-noapte? Uitaţi-vă la el — ţuiculiţă, zacuscă... Îi era dor! E flămînd şi însetat, mititelul!... Şi aseară se jura că o săptămînă de acum înainte nu mai pune decît apă în gură...

Întorcîndu-se către Radu Comşa, căpitanul îl puse în curent:

— Ghenea ăsta e o podoabă fără pereche în toată divizia, domnule locotenent!... Ai căzut într-o companie cu el; să ştii că n-ai să mai ai odihnă. E buretele regimentului...

— Nu rîvnesc la această ambiţie, domnule căpitan! protestă locotenentul Ghenea. Mai am concurenţi destul de serioşi... Ai să te convingi în scurt, domnule locotenent Comşa, pe măsură ce te vei dezvolta la sărbătoririle noastre.

Dar căpitanul Pleşea porunci soldatului să aducă sticla cu ţuică din găleata de apă unde se afla la răceală, ceea ce dovedea că „sărbătorirea“ ar fi existat şi fără venirea noului camarad.

Apoi începu să desfacă o cutie de zacuscă rusească, bătînd în tablă un piron cu un pietroi.

Radu Comşa îşi amintea bine acum de unde cunoştea glasul locotenentului Ghenea.

Era glasul din tren, în noaptea de astă-primăvară, făcînd prin întuneric tovarăşului de drum teoria călătorului de pe culoarul vagonului şi a celui din compartiment. Şi-l închipuise, nu ştia de ce, înalt, subţire şi cu figura stafidită, de student gheboşat pe cărţi — poate fiindcă spunea că pregăteşte un doctorat. Era scund, rotofei, cu ochii albaştri bulbucaţi şi cu cea mai deplină înfăţişare a omului fără grijă. Căuta pe raft păhărelele de ţuică, grăbit ca un ucenic de bodegă şi bombănind un bîzîit de cîntec.

— Avem numai două, domnule locotenent. Bem la rînd!

— Nu face nimic! zîmbi Radu Comşa. Tot o să vină rîndul fiecăruia... N-are să se întîmple ca în tren, după teoria dumitale; cînd eşti pe culoar, faci scandal cu nerăbdare să intri înăuntru, iar cînd ai intrat, faci scandal indignat să nu te mai deranjeze nimeni...

— De unde ştii? îl privi cu uimire locotenentul Ghenea, cu amîndouă păhărelele într-o mînă, uitînd să le pună, cum avusese intenţia, în farfuria din cealaltă mînă.

— Ca şi povestea expresului!... continuă Comşa cu seriozitate. Expresul care trece arogant prin haltele unde au încremenit somnoroase personalele...

Locotenentul Ghenea nu pricepea în ruptul capului de unde intrusul acesta, pe care nu-l mai văzuse niciodată, cunoştea teoriile lui inedite.

Se-aşeză foarte nedumerit pe marginea patului, cu farfuria şi paharele de ţuică în mînă.

— Atunci eşti un spion, domnule locotenent, ori un ghicitor. În orice caz un om primejdios. Joci cărţi? Poker, ecarté, maus?

Radu Comşa răspunse că nu joacă.

— Nici nu m-aş pune la masă cu dumneata. Mi-ai citi desigur cartea din mînă... Mai bine-ţi dau banii dinainte. Poate eşti hipnotizator ? Somnambul extra-lucid ?

— Am fost numai avocat şi cu începere de acum un ceas, locotenent în compania a doua ! continuă să zîmbească Radu Comşa.

— Să fie al dracului care mai înţelege ceva ! declară locotenentul Ghenea, aducîndu-şi abia acum aminte că are farfuria şi paharele de ţuică în mînă, şi aşezîndu-le pe masă. Nu înţeleg nimic, mă mîhnesc şi cad la idee... Şi cînd cad la idee, numai ăsta — ridică păhărelul — mi-o scoate din cap !...

— E un tip care cade din idee în idee ! încuviinţă cu un fel de admiraţie pentru aşa camarad ofiţerul legat pe sub fălci, clătinîndu-şi cele două noduri ale legăturii din creştetul capului ca două urechi albe de iepure de mosc.

Soldatul tăiase bucăţi de pîine neagră într-o farfurie adîncă, înflorită, cu chenar roşu.

Iar culme a rafinamentului, înfipsese scobitori din fabricaţie proprie : aşchii rotunjite cu cuţitul.

Căpitanul Pleşea răsturnase zacusca în altă farfurie, turnase oţet şi o prezintă cu gravitatea unui adevărat *maître d'hôtel*[1]. Mai mult decît la orice opinie asupra chipului cum luptase pe front sau îşi îngrijea unitatea, ţinea la faima de om întotdeauna bine aprovizionat, la care se găseşte în orice moment o ţuică, o sticlă de vin, conserve, pesmeţi şi tutun. „Eu am acasă, mă băieţi, ţigări jubiliare, din 1906, de la expoziţie !" declara cu mîndria unui colecţionar de exemplare unice. Şi altă dată, confidenţial : „A trimis colonelul la mine după puţină cafea... Tot tata Pleşea, şireacul !"

[1] Şeful personalului însărcinat cu pregătirea şi servirea mesei în mari restaurante sau în case mari boiereşti.

De altfel, toţi aveau vanităţi de aceeaşi natură : locotenentul Ghenea era fudul de tunica de stofă franceză, unică în tot regimentul ; sublocotenentul legat la fălci ţinea la prestigiul de cel mai bun viorist din toată brigada ; altul era cel mai bun pokerist ; altul cunoscător de cai — ierarhia valorilor era cu totul alta, de cum şi-o închipuise Radu Comşa că s-ar cuveni orînduită, la zece kilometri de ultima linie a tranşeelor.

Nimeni nu pomenea de front, de bravura unuia ori a altuia, de ceea ce-au făcut ori vor face. Acestea erau numai chestiuni de serviciu.

Se aflau cu toţii acum numai foarte încîntaţi că pot oferi unui camarad nou o ţuică şi o zacuscă, bunuri mult preţuite, care nu se găsesc la nimeni din alte companii, fiindcă nu toate companiile au un tata Pleşea să poarte grijă de acestea şi fiindcă trei sferturi din ofiţerii regimentului, din altă urzeală şi altă croială, nici nu erau primiţi în tovărăşia lor. În ciuda tuturor deşertăciunilor nevinovate, fiind oameni de omenie, se bucurau de încrederea trupei. Tata Pleşea purta grijă de dînşii, ei purtau grijă de trupă, trupa de cinstea şi de apărarea sectorului.

Locotenentul Ghenea, cu sticla în mînă, purta şi el grijă, ca întotdeauna, să nu rămînă nimeni însetat.

Acesta era frontul ?

Radu Comşa n-avu vreme cînd să se întrebe şi să-şi răspundă. Îl zorea camaradul să închine pentru trăinicia camaraderiei şi să guste din zacusca teioasă[1] şi cu gust de metal.

[1] *Teios* (despre unele plante comestibile) — tare şi fibros, aţos.

Oferi la rîndul său țigări fine — din țigările englezești ; cinci cutii mari, dăruite de Luminița să se gîndească la dînsa de cîte ori va fuma una.
Prin aceste produse ale regiei britanice, crescu considerabil în aprecierea camarazilor.
Căpitanul Pleșea ceru permisie să strîngă una, într-o cutie de tablă unde păstra o rezervă cu mostre din toate produsele manufacturilor de tutun ale epocii : rusești, franceze, egiptene, americane, chiar unguresti și austriace, de la prizonieri. Mîndria colecției o reprezentau două țigări japoneze, cu inscripții de aur verde, cu tutunul scuturat de cît fuseseră pipăite și mirosite.
Radu Comșa își arătă dorința să-și vadă noul domiciliu și să se spele de praf, ca să fie gata pentru popotă.
Ceilalți se așezară la cărți.
— La cine-a rămas rîndul ? Ghenea, tu faci !...
Locotenentul Ghenea aruncă miza, amestecă grăbit cărțile ca și cum îl alunga inamicul din urmă.
— Taie !
Ceru sticla de țuică, își turnă la repezeală un pahar.
— Am intrat la idee, domnule locotenent ! Așadar, teoria călătorului de pe culoarul vagonului ?... Hm ! Curios. O s-o dezlegăm noi și p-asta !... Am mers și eu... Cîte ?
— Două...
— Servit !
Ofițerul de la spate, legat la fălci, îl mustră :
— Vezi dacă lepezi valetul ? Cînd mergi mascat, ascultă-mă pe mine : păstrează întotdeauna valetul !... Dă dracului așii și rigile ! Am eu un șpuribus la valeți.

Locotenentul Ghenea trînti cărțile : într-adevăr, dacă păstra valetul în locul asului, făcea ful. Turnă altă țuică și fredonă interminabilul cîntec, monoton și idiot, care făcea ravagii în toată divizia, și poate dincolo, în tot corpul de armată, molipsit :

A-fost-odată-un-mic-copilaș
Ce nu știa,
Ce nu știa a da din mîini.
Dar după una-două-trei-patru-cinci-șase-șapte-săptămîni,
A început
A început a daaa din mîini.
A-ceas-tă-poooves-te dacă v-a plăcut
Eu pot s-o spun, eu pot s-o spun
De-laaa-nce-puuut :
A-fost-odată-un-mic-copilaș
A-fost-odată-un-mic-copilaș...

Ceilalți acompaniară în cor, amestecînd cărțile și preparîndu-și mizele :

Dar după una-două-trei-patru-cinci-șase-șapte-săptămîni
Dar după una-două-trei-patru...

Soldatul, culegînd resturile de pîine și cutia goală de zacuscă, mormăia și el :

Dar după una-două-trei-patru...

— Și tu, mă moroiule ? îl mustră căpitanul Pleșea. E o pacoste, locotenent Comșa, cu stupizenia aceasta de cîntec... M-au înnebunit ! Și cocoșii cînd se deșteaptă, tot pe melodia aceasta încep, și găinile cînd ouă, și clopotele de la biserică...
Soldatul, deși cu gura închisă, clătina din cap după cadență ; se cunoștea că acompaniază ofițerii de la masă, în gînd.
— Uite la el, mocofanul !... Mai bine ia lada și hainele domnului locotenent...

Pe urmă, întorcîndu-se către Comşa :
— Trebuie să-ţi alegi un soldat bun... Îţi găsesc ei, băieţii !... Un soldat bun e jumătate din tăria ofiţerului...
Ieşiră. Dar fiindcă cei din casă strigau : „Dar după una-două-trei-patru-cinci-şase-săptămîni", Comşa acompanie şi el : „dar după una-două-trei-patru..."

3

Peste drum, le deschise uşa tindei o ţărancă bătrînă, după ce lăsă jos un căuş de grăunţe.
— Sărut mîna, domnu căpitan.
— Iaca, mătuşă Ilincă, ţi-am adus un musafir nou ! vorbi tare căpitanul Pleşea, fiindcă femeia era cam surdă.
Mătuşa Ilinca îl prinse pe Radu Comşa numai dintr-o privire, acoperindu-şi căuşul cu grăunţe pe care năpustiseră găinile şi culegeau lacome.
— Huci ! Bată-vă boala, Doamne iartă-mă şi mînca-v-ar nemţii, că nu vă mai săturaţi !...
Iar cu alt glas :
— Poftiţi, vă rog, domnu căpitan. Ştim noi că musafirii nu vin ii di plăcere pi la bordeile noastre...
— Ai să te împaci bine cu mine, mătuşă Ilincă ! se gîndi Comşa să cîştige de la început bunăvoia gazdei.
— Ha ?
— Ai să te împaci bine cu mine, mătuşă ! repetă Comşa ceva mai tare.
— Oamenii buni se împacă ! declară filozofic mătuşa Ilinca. Şi domnu ofiţer Bantăş iera bun, deie-i Domnul mai degrabă sănătate ! Iaca, fata me l-o jălit ca pi-un frate, cînd l-o dus bolnav cu ambulanţa !...

— Numai ca pe-un frate, n-ar fi nimic, mătuşă Ilincă ! făcu din coada ochiului căpitanul Pleşea spre Comşa. Să nu-l fi jelit altfel...
— Aracan di mini, că undi vă mai bati gîndu, domnu căpitan ! se ruşină mătuşa Ilinca, trăgîndu-şi broboada peste ochi. Că fata me doar nu-i die celi...
— Fata babei e un drac şi jumătate !... lămuri mai încet căpitanul Pleşea. Mi se pare că Bantăş... În sfîrşit, ai să vezi...
Odaia era mică, lipită cu lut pe jos, dar curată. Zestrea „dracului şi jumătate" ocupa o laviţă sub icoană. Bagajele locotenentului Bantăş fuseseră ridicate ; rămăseseră numai cîteva ziare şi un calendar ; iar pe pervazul ferestrei o sticluţă de farmacie, plină pe jumătate cu cerneală violetă şi cu dop de hîrtie răsucită.
— Îţi las soldatul. Îţi ajută la despachetat. Cînd plecăm, trecem pe aici şi te strigăm. La revedere ! Vezi ce e cu dracul babei.
Radu Comşa îşi desfăcu hainele din ladă. Soldatul le aşeză cu îndemînare în cuiele bătute în stinghia uşii. Aduse apă ; îi turnă să se spele afară, la marginea prispei, fiindcă lighean nu se afla. Privi cu respect spre trusa de voiaj din care Comşa scotea săpunul, apa de dinţi, flacoanele de cristal cu capuşoane argintate.
— Are şi domn sublocotenent Bogdănel una la fel... Da mai micuşoară. Are şi *tirmus !*... Ţine ceai clocotit în el, cît vre... Zice că şi îngheţată poate să ţină.
— Cine-i domnul sublocotenent Bogdănel ? întrebă Comşa, despăturind prosopul şi uscîndu-şi obrazul în pînza spongioasă.
— Domnu sublocotenent Bogdan Cernegură, de la a cincea... Moşu dumisale-i general la armata întîia. Să vă perii tunica, domnu locotenent ?

— Lasă acum. Nu mai am nevoie de nimic. Cum zici că te cheamă ?... Neculai ?... Ce naiba, pe toţi vă cheamă Neculai ?... Poţi să te duci, Neculai !

— Trăiţi, domnu locotenent...

Soldatul mai orîndui ceva la hainele din cui, părîndu-i-se că nu le-a tipărit îndestul.

Radu Comşa se aşeză pe marginea laviţei să-şi privească amănunţit camera. Aici, şi în bordeiul de-acolo pe care nu şi-l putea închipui, îi va fi acum viaţa... Camarazii par să fie oameni de înţelegere. Dar cum îşi pot pierde vremea jucînd cărţi, petrecînd, cînd atît de aproape ?... Îşi imaginase altfel. Se trezi fluierînd : „A fost odată un mic copilaş !..." Ce cîntec stupid ! Să facă întîi ordine pe masă. Trei cărţi. Călimara şi tocul. Hîrtie de scris. De ce şi-a închipuit că are să-i trebuiască atîta hîrtie de scris ?... Cutia de ţigări. Fotografia Luminiţei... Mutînd o foaie de muşama neagră, descoperi dedesubt o scrisoare : *„Dragă Elviro, sînt două săptămîni de cînd..."* De bună seamă scrisul locotenentului Bantăş. Foaia era ruptă. Camaradul necunoscut dinaintea lui renunţase, ori începuse alta... Cine ştie ce Elvira ! Cine ştie ce gînd, ce vis, ce speranţă se întrerupseseră suspendate aici, ori poate numai o scrisoare ca atîtea altele, plicticoase şi începute în silă...

Ca întotdeauna cînd se muta într-o încăpere nouă, Radu Comşa cercă să-şi reprezinte viaţa celor dinainte, cu bucuriile lor, cu mîhnirile lor, cu tot ce-au ascuns între patru pereţi numai pentru dînşii, cînd omul singur, ferit de alţi ochi, se retrage ca un melc în crusta lui.

Privea pe fereastră cu aceste gînduri vagi şi zări venind de la fîntînă o fată cu doniţa plină, cu capul gol şi cu două coade răsucite pe spate. Desigur dracul şi jumătate al mătuşii Ilinca. Păşea apăsat, cu

picioarele goale pe poteca de troscot, încît sînii îi tremurau sub cămaşa subţire.

Se prefăcea că se uită în altă parte, dar trăgea cu coada ochiului sub fereastră, muşcînd în colţul gurii lujerul unei flori galbene.

În urma ei venea un căţel fumuriu cu coada în spirală, împleticindu-se pe labele scurte... Zece kilometri pînă la şanţurile duşmane, şi viaţa continuă aici, abia schimbată din făgaş ! Nu se auzea nici un pocnet de armă ; soldaţii treceau pe drum privind leneş ; în colbul moale, scîrţîiau care cu fîn...

Totul s-ar fi spus că e bucolic şi calm, dacă printre soldaţi nu s-ar amesteca şi sanitari cu semnul roşu al crucii la mînă, amintind că uciderea e numai pentru un timp suspendată, şi dacă între carele de fîn n-ar înainta greu furgoanele de muniţii.

Cînd auzi glasul căpitanului Pleşea la poartă, sări apucîndu-şi chipiul ca la chemarea unui vechi şi mult aşteptat prieten.

4

Popota era o baracă de scînduri, numai cu un perete ; restul apărat de soare cu crengi de brad din care se scuturau pe faţa albă ghimpii cetinii.

O masă şi două bănci lungi ; un singur scaun în capăt, pentru colonel.

Se adunară aproape toţi.

Radu Comşa se sili să pară natural sub atîtea priviri necunoscute.

Toţi aşteptau schimbînd din picioare, în grupuri. Căută să-şi fixeze bine în minte fiecare nume pus pe fiecare figură ; căută să le ghicească firea.

— Sînteţi avocat în Bucureşti ? întrebă un maior deşirat, slab ca un ţîr, trosnindu-şi degetele osoase.

— Da, domnule maior... Sau mai exact am fost, cînd avocatura era o carieră şi cînd Bucureştii...

— Îmi pare bine... Sîntem concetăţeni. Şi-mi amintesc bine acum: Biroul „Vardaru et Radu Comşa", pe bulevardul Carol... Vedeam placa în fiecare zi, de patru ori.

Radu Comşa nu-şi amintea să fi văzut vreodată figura maiorului cu care se întîlnise desigur nu o dată în Bucureşti, de vreme ce aveau acelaşi drum.

Maiorul îşi frecă nasul lung, privind în pămînt.

— Acum Mackensen e stăpîn acolo. Şi bulgarii la Capşa! Ne citea domnul colonel un ziar german, confiscat de la prizonieri... Vai şi amar de cei din teritoriul ocupat! Sînteţi familist?

— Nu, domnule maior! răspunse Comşa, enervat de acest interogatoriu, a doua oară repetat într-o singură zi.

— Eşti fericit!... Te invidiez... Mie mi-a rămas nevasta şi doi copii în Bucureşti. Mă întreb ce-or fi îndurînd de la armata de ocupaţie?

Maiorul duse mîna la buzunarul dinăuntrul tunicii, pe urmă se răzgîndi şi o retrase.

— Am să-ţi arăt altă dată fotografia... Poate o cunoşti pe nevastă-mea. Se duce des la teatru, la baluri, e în vizită... Am doi copilaşi: unul de patru ani, altul de cinci ani... O fetiţă şi un băiat. Cum scrie la carte. Nevastă-mea mi-a spus: „Opreşte, Mitică, ajunge! Doi copii sînt destul, numai să-i putem creşte!" Cine ştie ce îndură acum, micuţii de dînşii!...

Radu Comşa constată că nu poate împărtăşi nimic din amărăciunea plîngăreaţă a acestui om, a cărui existenţă o ignora complet acum cîteva minute, deşi erau din acelaşi oraş, se încrucişaseră de sute de ori pe aceeaşi stradă, desigur se desfătaseră la aceleaşi spectacole bucureştene.

Maiorul avea figura tristă, fruntea îngustă, de om fără prea multă inteligenţă, moale şi amorf; dar cînd ridică ochii din pămînt, Radu Comşa avu o pornire de apropiere...

— Domnule maior...

Nu găsi vorbele să urmeze, aşa cum un om complicat de civilizaţie şi prejudecăţi simte întotdeauna o ruşine să pară sensibil şi îşi înfrînge cu pudoare pornirea de compătimire. Maiorul însă ghici intenţia generoasă numai din învăluirea glasului; îl privi recunoscător cu ochii săi mici ca de şoarece, apropiaţi de rădăcina nasului prelung.

Colonelul sosi vesel, frecîndu-şi mîinile: îşi schimbase cizmele şi se simţea uşor şi felice.

Acum călca pe vîrful degetelor, ca un om care se opăreşte, numai ordonanţa, Ion, căruia îi căzuse sorţii să slujească de şanuri vii şi umblătoare.

Lîngă Comşa se aşeză locotenentul Ghenea, puţin cam prea vesel după atîtea ţuici.

Între felurile de mîncare, îl informă pe şoptite, în ureche, despre calităţile şi cusururile fiecăruia.

— Fiindcă pretinzi că nu eşti nici ghicitor, nici somnambul extralucid, ceea ce rămîne de văzut, să-ţi servesc eu de informator. Ce ţi-a spus maiorul? Că are doi copii şi nevastă la Bucureşti, la inamic, unde cine ştie ce îndură... Nu aceasta? Fii fără grijă, nevasta se consolează desigur uşor, cu inamicul ori cu altcineva, după cum s-a mai consolat. Are şi dreptate! E tînără, nostimă, îi merge guriţa de nu te poţi ţine de ea... Pe cînd el! Ca o babă bocitoare, descîntă prin toate colţurile. Are să-ţi arate fotografia doamnei, dacă nu ţi-a arătat-o încă... Ai să afli că are un neg sub sînul drept; tot regimentul o ştie acum. Că sufere de stomac şi că a avortat, fiindcă nu vrea să mai aibă copii: „Doi ajunge, opreşte, Mitică!..." Nu serveşti vin? Faci foarte rău; e un vin

extra! Negru şi merge fără sifon... Sublocotenentul acesta mic, Stelian Minea, cu fruntea de hidrocefal, e student la filozofie. O întreagă bibliotecă în cap. Şi încă etichetate, numerotate, în cea mai bună ordine. Dar timid, de ţi-e milă... Îl iau toţi peste picior. Eu, aghiotantul şi el, din toţi de aci sîntem studenţi. Căpitanul Pleşea e activ; ofiţer minunat. El duce greul batalionului!... Şi maiorul e activ, dar cînd începe bombardamentul aleargă de colo-colo, scărpinîndu-şi nasul şi piuind cu un fel de sunet din gîtlej, ca puii de curcă prin buruieni, cînd apare uliul. Mai serveşte tocană; e specialitatea popotei noastre!... Tocană cu mămăliguţă şi ghiveci... La aceasta sîntem imbatabili! *Hors concours!...* [1] Sublocotenentul de lîngă aghiotant, Bogdan Cernegură, e rezervist ca şi mine, doctorand în nu ştiu ce, de la Paris. A lăsat şi el o soţie tînără la Bucureşti, numai după cîteva luni de la nuntă. Aştepta un copil. Dar nu se tînguie ca maiorul. E tare discret şi enigmatic. De căpitanul Ionescu să te fereşti!... Cea mai mare cutră din regiment! Ai să-l vezi cum rîde... E destul atît ca să cunoşti un om; ca un cîine care mîrîie prin gard!... Dispreţuieşte tot şi nu primeşte nimic. Cum aude pe cineva rostind un cuvînt: ofensivă, aliaţi, religie, orice, întreabă îndată cu dispreţ: „Ce e aia ofensivă, mă rog? Ce sînt ăştia aliaţi? Ce e aia religie?..." Hait, m-a văzut. „Una la mînă!..."

Colonelul, din capul mesei, îl urmărea de cîteva minute.

Îşi şterse barba cu şervetul şi clătină din cap, ca un pedagog cînd surprinde elevii purtîndu-se necuviincios la masă.

[1] Fără rival!... (Fr.).

— Haide-haide, Ghenea! Iar ai început cu ticăloşiile tale?... Locotenentul Comşa, ce-ţi spunea acum? Să ştii de la mine, Ghenea e cea mai infernală gură a regimentului. Una la mînă! Dacă te potriveşti lui, toţi sîntem nişte... două la mînă.

Locotenentul Ghenea bulbucă ochii cu cea mai nevinovată surprindere, jucată măiestru:

— Domnule colonél, dar nu spuneam nimic rău. Dădeam informaţii de serviciu noului camarad...

— Ce e aia serviciu? întrebă dispreţuitor căpitanul Ionescu. Tu şi serviciu!

Cînd rîse, obrazul căpitanului Ionescu, cu liniile corecte, se desfigură brusc şi dezagreabil, ca figurile de carton trase cu sfoară. Rîsul încetă; tot brusc figura redeveni corectă, fără nici o urmă din rînjetul de mai înainte.

— Şi ce spuneai, sublocotenent Minea, adineaori, despre asta?... Una la mînă... Ce spuneai despre oamenii care sînt întotdeauna aceiaşi şi totuşi nu sînt aceiaşi? întrebă colonelul netezindu-şi barba roşie şi privind la sublocotenentul Minea cu înveselire, ca la un omuleţ de la care aştepta o mare năzdrăvănie.

Sublocotenentul Stelian Minea roşi, plecînd în farfurie capul mare, susţinut de gîtul subţire ca un vrej.

Ghenea îl atinse pe Radu Comşa pe sub masă, cu piciorul, şoptindu-i în şervetul cu care se prefăcea că se şterge la gură de celebrul sos al celebrei tocane cu mămăliguţă:

— Ai să vezi... De o parte o prelegere de filozofie, de alta căpitanul Ionescu. Face să asişti! Noi o numim „Masacrul inocentului..." Aceasta-i distracţia popotei. Păcat numai că e spinarea lui bietul Minea!...

Colonelul aprinse o ţigară şi se pregăti să asculte ca la o conferinţă.

Fiindcă sublocotenentul Minea tăcea, cu privirea în jos, răsucind cocoloşi de pîine între degete, îl îndemnă:

— Haide, Minea, să auzim !...

Şi imediat, cu severitate, căpitanul Ionescu aproape ordonă, ca la serviciu:

— Sublocotenent Minea, să auzim ! Ori sîntem prea ignoranţi ca să înţelegem filozofiile astea ?

Sublocotenentul Stelian Minea, resemnat acestei torturi bicotidiane de care nu scăpa decît cînd compania era în tranşee, ridică fruntea enormă şi privi ţintă la colonel, cu ochii dilataţi de lentilele bombate ale ochelarilor.

— Domnule colonel, spuneam că niciodată nu e posibil să tragem o previziune directă din istorie. Oamenii, fie ei oameni de stat, fie mulţimea de stradă, e adevărat că reacţionează sau încearcă să reacţioneze în faţa evenimentelor într-un mod analog, dacă situaţiile sînt analoage şi se reproduc. Dar contingenţele...

— Ce e aia contingenţe ? întrebă cu dispreţ căpitanul Ionescu.

Sublocotenentul Minea nu-i răspunse şi nici nu întoarse ochii la căpitan.

— Contingenţele pot să varieze şi variază în chip indefinit, reacţiunile pasionale, intelectuale sau instinctive ale oamenilor se mişcă întotdeauna în interiorul unor cercuri îndestul de limitate. Iată, de exemplu, să luăm această albină...

Sublocotenentul Stelian Minea întoarse cu o mişcare repede, cu gura în jos, paharul în interiorul căruia intrase o albină.

Acum albina era prizonieră, şi neliniştită se învîrtea pe pereţii de sticlă, căutînd o ieşire.

— Să luăm o albină...

— Ce mai e şi aia: o albină ? strîmbă din nas plictisit, căpitanul Ionescu.

— Albina, domnule căpitan — se grăbi să răspundă cu perfidă nevinovăţie locotenentul Ghenea — e o insectă himenopteră ; cu şase labe şi patru aripi. Trăieşte în societăţi construite pe principiul monarhic, cu regină, lucrătoare şi adeseori cu fructul muncii şi al economiilor devorate de o sumă de trîntori, pînă cînd lucrătoarele se dezmeticesc şi-i trag o curăţenie generală, de nu mai rămîn trîntori nici cît pe cinci metri pătraţi din Calea Victoriei...

— Atîta lucru ştim şi noi ! vorbi cu aer superior căpitanul Ionescu. Înţelegem noi româneşte !...

— Domnule căpitan, stărui Ghenea, aţi întrebat ce e aia o albină ; am răspuns ce e aia o albină.

— Ei, ce e cu albina ta, Minea ! interveni colonelul.

— Această albină — continuă Minea — închisă în paharul de sticlă, poate să descrie curbe şi traiectorii indefinit variate. Fără să calce niciodată exact pe aceleaşi urme. Totuşi nu poate ieşi de sub pahar... Tot aşa contingenţele în care se înlănţuie istoria nu se repetă niciodată exact, la două epoci distincte, după cum doi oameni, chiar gemeni, nu pot semăna exact unul cu altul. Cum spune Bergson...

— De unde-l mai scoţi şi pe Bergson ? Ce e aia Bergson ? se supără căpitanul Ionescu. Iar vrei să ne prosteşti cu toţi ovreiaşii de la tarabele tale filozofice ?

— Domnule căpitan, aşa n-o să mai pot sfîrşi niciodată...

Locotenentul Ghenea sări în ajutorul camaradului. Întinse mîna pînă la paharul unde se afla albina prizonieră şi, ridicîndu-l, o eliberă.

Albina îşi scutură aripile, se învîrti ameţită pe şervet în dreapta şi-n stînga, ca o cucoană bătrînă

care şi-a pierdut umbrela, îşi şterse botul cu picioarele mărunte şi negre şi se înălţă la ceruri.

— Vezi, dragă Minea, cît de uşor albina ta poate scăpa de sub paharul contingenţelor tale ilimitate ? Pe urmă, paharul n-a fost fabricat să servească ca instrument de tortură şi obiect de teorii !... Fabricantul l-a făcut cu o intenţie mai generoasă. Să poţi bea şi tu, măcar o dată pe lună, un pahar extra de Nicoreşti...

Spre imediata demonstrare a acestei afirmaţii, locotenentul Ghenea turnă vin în pahar şi îl sili pe elevul lui Bergson să-l bea pînă la fund.

— Teribilă sugativă, Ghenea ăsta ! Una la mînă... Nu-i ajunge să consume el ; mai face şi discipoli !... declară colonelul, ridicîndu-se şi aruncînd şervetul.

5

Căpitanul Pleşea îl invită după masă pe Comşa să poftească la el, la o cafea turcească, autentică, nu surogat.

Masa de cărţi se refăcu imediat. Nimeni n-avea timp de pierdut. Venise şi sublocotenentul Minea, care se aşeză modest, pe căpătîiul patului, lîngă Comşa.

— Aveţi un birou de avocatură la Bucureşti cu deputatul Vardaru ? întrebă biruindu-şi timiditatea. Atunci a lucrat la dumneata un prieten de-al meu, Sachelarie, Onisfor Sachelarie, ardelean... Luam masa la aceeaşi pensiune. Aproape doi ani am făcut grandioase proiecte pentru România Mare...

— Era într-adevăr un băiat bun, muncitor, exact. Nu l-am mai văzut...

Radu Comşa îl mai văzuse ; dar atunci fostul secretar întorsese capul, fiindcă el se afla în haine civile, într-un automobil, pe strada Lăpuşneanu ; iar Onisfor Sachelarie îl categorisise imediat, în liota mulţimii plimbăreţe din Iaşi, pusă la toate adăposturile.

— E cam dintr-o bucată ! îl scuză, ca şi cum ar fi ghicit, Stelian Minea. Vede viaţa ca un cal cu ochelari : drumul înainte, fără să ştie ce se petrece la dreapta şi la stînga... Era îndrăgostit de o dactilografă, tot de la biroul dumitale.

„Domnişoara Betty !" gîndi Radu Comşa, dactilografa cu părul pufos şi cu pieliţa lăptoasă, cu unghiile roze şi întotdeauna manichiurate. O uitase. Toate erau atît de departe !...

Nici nu se întrebase vreodată ce se petrece în capul secretarului de la Bucureşti, cum era în cealaltă viaţă a lui, dincolo de orele de birou, cînd redevenea om şi nu mai însemna un simplu automat la ordinele sale şi ale lui Vardaru... Avea prieteni, discuta şi el de România Mare, dorea, spera şi el ceva ?... Ciudat cum viaţa fiecărui individ apare pe două planuri şi noi nu ne cunoaştem de obicei decît unul singur, aşa cum luna nu-şi arată, de cînd se învîrte în jurul pămîntului, decît o singură şi întotdeauna aceeaşi faţă...

Căpitanul Pleşea se aşeză şi el lîngă Comşa, supraveghind cum ordonanţa, cu mîinile tremurînd de încordată atenţie, împărţea cafelele turnate în pahare de vin, în lipsă de ceşti.

Cînd văzu că fiecare îşi are paharul, căpitanul Pleşea nu mai putu răbda. Dori să afle neapărat părerea noului camarad :

— Ei ? Ce mai zici, domnule locotenent ? Mărturiseşte şi indivizilor de aici, dacă asemenea cafea se mai poate bea astăzi oriunde !... Cafea Martinica şi cafea Ceylon, amestecate după reţetă proprie... Amicii ăştia habar n-au ce lucru rar !... Le dai orz prăjit

ori cea mai fină cafea, totuna! O beau ca braga... Să-ţi spun drept, eu nu regret ce-am pierdut cu războiul, decît cînd mă gîndesc aşa... la unele fericiri de atunci... Stăteai la o fereastră, la cafenea ori la berărie... afară ploua. Treceau oameni călcînd prin bălţi, cu umbrelele ude; vînzătorii de ziare... Înainte, aburea cafeaua! Strigai chelnerului să dea şi un pachet de regale — cînd o să mai avem noi regalele acelea?... Aşa văd eu vremea de pace!... Nu-mi mai amintesc nimic altceva: nici cum era un teatru, ce se cînta la un concert, obiectele din casă, nici figura unor prieteni nu mi-o amintesc... Pentru mine, pacea e un colţ de fereastră; te încălzeşte caloriferul pe dedesubt, afară e urît şi plouă, tu îţi bei liniştit cafeluţa şi priveşti cum se vîntură lumea în sus şi în jos...

— Eu nu-mi pot imagina pacea aşa, domnule căpitan... vorbi Minea, scoţîndu-şi ochelarii de pe nas şi frecîndu-şi cu degetele urmele roşii, unde arcul elastic apăsase rădăcina nasului. Fiecare dintre noi are desigur tendinţa să şi-o închipuie ca o înnodare a unui fir rupt, o continuitate, revenirea la automatismul cotidian din care se alcătuieşte acea *la douceur de vivre*[1] pe care am pierdut-o... Chiar viaţa viitoare, nu ne-o putem imagina mult deosebită de viaţa pe care o trăim! Dar ştim cu toţii că pacea are să fie altceva... Are să aducă o răsturnare sigură de valori. O verificare!... Ar fi absurd ca atîta lume să se extermine reciproc şi să îndure atîtea suferinţi crunte, numai ca dumneata să te poţi întoarce la cafeaua Martinica amestecată cu Ceylon, pe care, domnule căpitan, să mă ierţi, o preţuiesc îndestul, fiindcă îmi aduce aminte de cafeaua de la mama acasă, dar n-o socot cheia şi lăcata vieţii...

[1] Plăcere de a trăi (fr.).

Căpitanul Pleşea se ridică să-şi pună pe marginea ferestrei paharul golit şi se întoarse:

— Aceasta, dragă băiatule, să o crezi tu!... Eu nu cer altceva decît să mă întorc teafăr la locul meu de la fereastră. Mai aveam eu o dorinţă... Să cumpăr un patefon, în rate!... Chiar aranjasem aproape cu un negustor. Cînd nu te poţi mişca de acasă, te aşezi în papuci înaintea focului, cu ibricul la gura sobei, dai drumul: Ai ce vrei! Caruso vrei? Ai Caruso!... Şi Titta Ruffo, Şaliapin[1], orchestră... Dar visul acesta, văd eu că am să mor şi n-am să mi-l pot împlini!... Au să se scumpească patefoanele teribil după război şi pe urmă, cine o să mai dea atunci în rate? Dacă s-ar întîmpla însă şi aceasta, pot spune că nu mai cer nimic de la viaţă... Iert şi război, şi tot! Tu vezi altfel, băieţele, fiindcă eşti tînăr, şi eşti îmbuibat de cărţi... Îţi închipui că viaţa poate da omului altceva decît i-a dat de la Cain şi Abel încoace...

— Şi eu, domnule căpitan — interveni Radu Comşa — şi eu cred în forţa morală a războiului... Iată... (Radu Comşa voi să spună cu ce nevoie şi nădejde de autoconfruntare a venit de bunăvoie, să se dea războiului; dar socoti că îşi cunoaşte prea puţin camarazii pentru a le împărtăşi gînduri atît de intime. De aceea se hotărî să urmeze menţinîndu-se numai în consideraţiuni generale.) Iată de pildă, domnule căpitan, un număr de oameni care nici nu ne-am bănuit existenţa înainte de a fi aci... Fiecare ignorîndu-ne unii pe alţii, aveam reţeta noastră personală de fericire, ne jalonam existenţa cu cîteva puncte de reper sigure, iar cînd ne apropiam de o ţintă, ştiam bine ce ne aşteaptă dincolo... Şi deodată, toţi ne-am aflat aci!... Dumneata ai lăsat cafeaua de

[1] *Enrico Caruso* (1873—1921) — tenor italian; *Titta Ruffo* (1877—1953) — bariton italian; *Feodor Şaliapin* (1873—1938) — bas rus.

la fereastră ; domnul maior, după cum îmi povestea astăzi, nevasta şi copiii ; domnul locotenent Ghenea teza de doctorat în care avea să ne expună psihologia de clasă ; toţi au părăsit micul lor univers, au renunţat la ce era mai scump egoismului nostru omenesc, confort şi siguranţă... Aci toţi ştiu că au venit la moarte. Că accidentul, excepţia, anormalul, e să scapi, nu să mori. S-a făcut socoteala că la fiecare zece secunde, pe frontul european, cade în medie un om, adică 6 pe minut, 360 într-o oră, 8640 pe zi, în afară de schilozi, de suferinţa continuă din spatele liniilor de bătaie... Prin ce mister oamenii au acceptat oare această sinucidere în masă ?

— Nu uita că pentru cei care n-ar fi răspuns la mobilizare erau curţile marţiale, codul militar !... întrerupse căpitanul Pleşea, legănîndu-şi picioarele spînzurate pe marginea patului.

— Curţile marţiale n-au în vedere decît excepţii !... Dacă normalul ar fi nesupunerea celor chemaţi, curţile marţiale n-ar mai prididi cu pedepsele şi codul militar ar cădea de la sine. Eu cred, domnule căpitan, că toţi au venit de bunăvoie... Fiindcă omul are încrederea nestrămutată că sacrificiul lui din acest război va răscumpăra pacea pentru copiii, nepoţii şi strănepoţii noştri, împiedicînd orice alte războaie viitoare. De fapt, luptă fiecare pentru pace...

Căpitanul Pleşea îl privi mirat, dar nu-l întrerupse.

— Şi nu numai omul izolat, domnule căpitan. Prin crize trecem fiecare, cînd ne întrebăm la o răspîntie a vieţii : ce am făcut ieri ?... şi ce vom face mîine ?... Sînt epoci însă cînd toată omenirea e cuprinsă de asemenea sete de altceva, dincolo de marasmul şi de egoismul în care trăieşte... O evadare a individului, de la egoismul lui individual, la o ardoare de sacrificiu pentru binele general.

— Nu-i fi spunînd că şi nemţii şi franţuzii luptă tot pentru acelaşi bine general ? Atunci ar avea şi unii şi alţii dreptate...

— Şi au, domnule căpitan !... Dincolo de ceea ce-au pus la cale cu sînge rece diplomaţii şi oamenii politici, ori de argumentele castelor militare, mulţimile au intrat în acest război general, fiindcă de la el aşteaptă altceva decît ceea ce văd socotelile diplomaţilor... De multă vreme civilizaţia noastră, cu toate bunurile şi siguranţele ei, nu mai satisfăcea omul... Îi dădea sentimentul de ceva incomplet... Omul nu se mulţumeşte cu gîndul că fericirea ori nefericirea lui stă în mîna unui individ necunoscut de la capătul planetei, care fixează preţul bumbacului... În ajunul anului 1914 el era nefericit fără să ştie exact de ce, cum ai nelinişte în ajunul unei boale, cînd, organismul e minat interior, dar boala încă n-a izbucnit. Războiul a apărut să scoată din lumea aceasta veche, obosită, nesatisfăcută, noţiuni noi, pentru un veac de acum înainte, cum din fructul putred scoţi de la mijloc sîmburele sănătos care conţine germenul altei vieţi !... Sentimentul acesta e general ; vorbesc de o omenire abstractă, o sumă, totalul tuturor indivizilor puşi laolaltă ; dar vorbesc şi de fiecare individ luat în parte, căci şi el s-a găsit în faţa unei crize la fel... Războiul general coincide cu o revoluţie care aşteaptă să se dezlănţuie în afară, în milioanele mulţimilor, cît şi în fiecare om. Ştim cu toţii că adeseori un singur eveniment exterior e destul să ne schimbe linia noastră de conduită în viaţă, să provoace o revelaţie. Un singur ceas de război conţine atîtea evenimente, cîte ar fi ajuns altădată să umple o întreagă viaţă de om... Cum putem crede că din război ne vom întoarce tot cum am fost ?... Nu cred în forţa de purificare a războiului. Dar cred într-un război care va pune capăt războaielor.

Radu Comşa vorbise, încălzindu-se, cu o uşoară ameţeală, fiindcă rostea mai mult pentru el, decît pentru căpitanul Pleşea şi sublocotenentul Minea, gînduri care-l munceau confuz de atîta vreme şi îl aduseseră aici.

Dar căpitanul Pleşea îl ascultase dînd din cap cu zîmbetul îngăduitor al omului care a mai auzit asemenea erezii.

Legănîndu-şi picioarele spînzurate pe marginea patului, îşi privea vîrful cizmelor pline de praf, spunîndu-şi cu părere de rău că e păcat că un tînăr voinic, inteligent, cu învăţătură şi arătos, să învîrte capul multor femei, poate să-şi piardă vremea despicînd firul de păr în patru. Cînd Radu Comşa sfîrşi, el ridică ochii şi zîmbi cu blîndeţe.

— O să mai vorbim despre aceasta, locotenente, peste o lună! Eşti proaspăt de tot aci... Ai să te întorci la ideea mea: să ne mulţumim cu toţii dacă ne-om regăsi vreodată cafeaua noastră şi ţigările regale. Ştii, ţigările care ni se păreau ba că erau umede, ba prea uscate, dar ne dăm seama acum că erau o mare fericire pierdută!...

De la masa de cărţi izbucni glasul locotenentului Ghenea cîntînd cu înveselire, în vreme ce fila cărţile:

— *A fost odată un mic copilaş...* Ce ai? Ful? *A d'autres* [1], puiule! Avem numai caré de valeţi!

Înşiră cei patru valeţi pe masă: „un copilaş, doi copilaşi, trei copilaşi, patru copilaşi!..."

Sublocotenentul legat pe sub bărbie îl bătu pe amîndoi umerii pe la spate, cu atîta bucurie cît îi îngăduia falca inflamată:

— Ţi-am spus eu că am şpuribus la valeţi?

[1] Spune-o altora! (Fr.).

Ghenea culese potul, cîntînd, în ciuda celor care pierduseră o variantă creată ad-hoc: *dar după una, două, trei, patru, cinci, şase, şapte săptămîni, valeţii toţi au-în-ce-put să deaaa din mîini!....*

Vîrî banii mototol în buzunarul pantalonilor, fără să-i numere, şi se ridică:

— Acum gata, mici copilaşi! Diseară mai frumos... Să tragem o raită pe la băieţi şi să vedem cum stăm cu serviciul! Să-i tragem şi o baie!... Pe urmă, diseară, om mai lupta care om mai putea...

Se întoarse către Radu Comşa:

— Domnule locotenent, am prins ceva din prea frumoasa dumitale prelegere... Atît cît am putut trage cu urechea, între două tururi de cărţi. Mă faci să-mi pierd iluzia!... Ai să devii concurentul lui Stelian Minea la masă, parol!... Cum adică, îţi închipui serios dumneata, că Ionescu se află aci fiindcă aşteaptă din război să ţîşnească cine ştie ce ideal pentru umanitate? Dar numai pomeneşte-i de acestea şi are să te întrebe îndată atît de scîrbit, încît ai să te scîrbeşti şi dumneata de ele: „Ce e aia ideal? Ce e aia umanitate?..." Ori prietenul Bogdan Cernegură, de la a cincea, care şi-a lăsat şi el doctoratul de la Paris, soţia la Bucureşti şi e tată al unui copil pe care încă nici nu l-a văzut... Sau eu? Sau noi toţi? Şi fac excepţie pentru Minea! El e filozof... Dacă-i aruncă cineva o piatră în cap, în loc să o ridice de jos şi s-o trăsnească la mirul individului, se opreşte îndată şi ne ţine o locuţiune despre relaţiile între cap, piatră, univers. Bergson şi contingenţele istorice. Să fim serioşi, domnule locotenent! Toţi ne aflăm aici ca să bem cafeaua domnului căpitan, fiindcă nu se poate altfel!... Fiindcă ne-a chemat ordinul de mobilizare şi ne-a făcut să răspundem la datorie. N-o să plecăm nici unul, cînd începe bombardamentul!... Dar nici nu putem spune că n-am

prefera cafelei oferite de domnul căpitan, cafeaua noastră de acasă, care n-o fi atît de aromată şi potrivită în toate, dar e a noastră, e acasă, băută comod, după cina ta, în papucii tăi, după ce-ai citit ziarul tău... Sînt de perfect acord cu domnul căpitan! Să ne dăm întîlnire aci, peste o lună... Ai să recunoşti atunci, că, în afară de datorie, ne-a mai adus puţin-puţin şi nădejdea că poate Ardealul... Dar aceasta e altceva!... Deocamdată să-ţi facem rost de un soldat. Avem unul bun în companie, pe Omir. A fost ordonanţa lui Vîntu, un camarad căzut astă-iarnă. Ţi-l trimitem chiar azi! Ai să fii mulţumit de el. S-a purtat cu fostul lui ofiţer ca ordonanţele model din istorioarele pe care le citim cu toată veselia în ziarul marelui cartier... Omir are să te scutească de multe griji. Aceasta e principalul!... Şi să nu afle care cumva colonelul că ai o teorie a războiului, că te pune să o dezvolţi la masă şi cazi în mîna lui Ionescu...

Mosafirii căpitanului Pleşea se risipiră la trupă. Radu Comşa intră în casă să aştepte soldatul şi cu gînd să scrie Luminiţei.

6

Pe masă, într-o oală smălţuită, care nu fusese de dimineaţă acolo, răsăriseră cîteva flori galbene şi roşii de grădină ţărănească: gura-leului, gherghine, conduraşi, catifeluţe, maci.

Iar în rînduiala nouă a lucrurilor, se cunoştea mîna dracului şi jumătate.

Radu Comşa se întinse pe laviţă, cu mîinile sub cap. Toate impresiile cereau să se lămurească. Frontul apărea cu totul altfel de cum şi-l închipuise nu

mai departe de ieri, cînd se urcase în tren, în gara Iaşilor, întovărăşit pînă acolo de Luminiţa.

A fost desigur ridicol adineauri, cu tirada lui bună pentru cafenelele din Bucureşti de anul trecut şi pentru cele din Iaşi de anul acesta. Dacă mai repetă una la fel, ajunge de pomină. Despre război, aşa cum a vorbit el, vorbesc numai cei de la partea sedentară. Eroii gata să-şi verse în orice clipă sîngele din călimară. A avut dreptate locotenentul Ghenea: numai ziarul marelui cartier. Aci toţi vorbesc despre altceva. Aşa cum în camera unui bolnav pomeneşti despre orice, în afară de viaţa viitoare...

În urechi îi sunau obsedante frînturi din cîntecul nerod: *Dar după una, două, trei, patru, cinci, şase, şapte săptămîni, a început, a început...*

Voi să-şi amintească alte melodii, ca să o alunge pe aceasta, dar cuvintele răsăreau îndărătnic! *Această poveste dacă v-a plăcut, pot să v-o spun, pot să v-o spun...* Începe aşadar şi el să se abrutizeze? N-ar dori!... Vrea să rămînă lucid pînă la sfîrşit, să se supravegheze, să nu-i scape nimic. Pentru el războiul e o terapeutică... I-au dat întîlnire peste o lună. Şi cu cîtă siguranţă! Dar n-au dreptate. Deşi toţi par oameni de treabă: căpitanul Pleşea cu amestecul lui de cafea, locotenentul Ghenea cu ochii lui bulbucaţi, Stelian Minea cu fruntea de hidrocefal... Au luptat. Au semne de răniţi, au fost decoraţi. Cum pot oare împăca viaţa de aci: cărţile, cafelele, ţuica şi glumele lor şi cîntecul acesta stupid care-i ţiuie în ureche, cu riscul morţii din fiecare clipă? O singură alarmă la noapte să-i scoată din rezervă, şi cîţi dintre ei vor mai cînta şi glumi mîine? „Secretul războiului e să săvîrşeşti actele de bravură, cele mai decisive posibil, cu aerul cel mai frivol posibil."

Aceasta o spunea prinţul Vorşaghin, consolatorul Zoei.

Se pare că un consolator căzut în dizgraţie, fiindcă a văzut-o pe Zoe, în ultimul timp, cu un ofiţer francez. Chiar alaltăieri a văzut-o, în muscal [1], urcînd spre Copou...

Numai două zile şi toţi sînt în alt capăt de lume: figura Luminiţei, acum cînd vrea să şi-o aducă aproape, îi apare îndepărtată, ca în crepusculul de martie cînd s-a întors de la Dan Şcheianu şi ea îi pusese scoica marină la ureche.

Cercă să-şi alunge tot din minte, să-i rămînă limpede numai Luminiţa, cu rîsul ei, cu ochii oblici, cu mişcările obişnuite care fac parte din ea: cum se uită cîteodată cu genele numai puţin întredeschise, filtrînd privirea înainte de a izbucni în hohot... Apărea numai rîsul sau numai un gest, dar întreagă n-o mai putea chema înainte. Ciudat, să nu-ţi poţi aminti chipul fiinţei celei mai apropiate de sufletul tău! În curînd între el de aci şi ea de acolo, are să se întindă distanţă ca între două planete.

O bătaie uşoară curmă gîndurile. Strigă: „Intră", fără să se mişte.

Dar cînd văzu că în prag a răsărit dracul şi jumătate al mătuşii Ilinca, se ridică lenevos în picioare.

— V-am adus apă rece, domnu ofiţer, şi vă roagă mămuca să ne daţi voie să luăm ceva de aici... Nişte boarfe de-ale noastre...

Fata puse cana de lut pe masă şi îl privi deodată în ochi, îndrăzneaţă, gata de rîs:

— Rămîneţi mult la noi, domnu ofiţer?

Radu Comşa observă că are ochii verzi, foarte limpezi, sprîncenele subţiri şi dinţii regulaţi, albi şi

[1] *Muscal* (rus. moskal) — birjar; (prin ext.) birjă.

mărunţi ca o dantură de vitrină, deşi gura era poate prea mare.

— De ce întrebi cît rămîn?... Am luat nepoftit locul cuiva de-aci?

— N-aţi luat locul nimănui!... Întreb ca să scoatem nişte lucruri din odaie şi să nu vă tot supărăm...

Fata aruncă ochii spre zestrea clădită lîngă perete, sub icoane.

— Nu mă supără cu nimic, fetiţo... Deocamdată nici nu ştiu cum te cheamă...

— Catrinuţa! Numai că domnu locotenent Bantăş mi-o scos alt nume. Îmi zicea Catrinel...

— Catrinel? Rămîi atunci şi pentru mine Catrinel, aşa cum a vrut domnu locotenent Bantăş. Şi spune drept, Catrinel cu ochii verzi, îţi pare rău mult, mult de tot, că în locul domnului locotenent... ?

Fata îşi plecă ochii în pămînt, trecîndu-şi între buze un şirag de mărgele albastre.

— Dacă vorbiţi aşa, mă duc...

— Va să zică, dragă Catrinel, sînteţi o persoană susceptibilă...

— Cum ai spus?

— Eşti o persoană care nu ştie de glumă!

Catrinuţa, numită şi Catrinel, strîmbă buzele ca un copil obraznic, gata să scoată limba.

— Nu-mi purta dumneata de grijă, că n-am învăţat eu de ieri de alaltăieri ce-i aceea şagă! Dar mă rog, frumosu-i să şuguieşti pe socoteala unui om bolnav!?

— Dragă Catrinel, recunosc că am comis o inadvertenţă...

— Cum?

— Ai dreptate!... M-am întrecut cu gluma. Ţin să rămînem prieteni.

— Că nu-i avea dumneata parcă prietenele dumitale...

— De unde deduci ?

— Cum ?...

— De unde ştii că am prietenele mele ?

Dracul şi jumătate făcu înainte de a-şi da socoteala, cu capul, spre mapa de pe masă, unde se afla fotografia Luminiţei.

Vru să repare îndată :

— Nu ştiu de nicăieri... Nu-i greu cuiva să-şi închipuie.

Comşa înţelesese însă de unde venea sursa de informaţie:

— Mai întîi, Catrinel dragă, observ că ai fost indiscretă, ceea ce nu-mi place şi pe urmă observ că nu ştii să minţi !... Nu-i greu cuiva să-şi închipuie, cred şi eu, dacă-mi cotrobăieşti prin lucruri...

— N-am cotrobăit... Am aşezat lucrurile şi-o căzut singură... Ce-s eu de vină ?...

— Şi dacă mă supăr, Catrinel ? Şi dacă te întreb cine te-a rugat să-mi aşezi lucrurile ?

— Supărarea omului trece. Se-mpacă mîţa şi cu cînele, dar mi-te omul cu om !... Pe dumneata te ţine mult supărarea ?

— Depinde...

— Cum ai zis ?

— Am zis că mă ţine supărarea după cum e şi omul...

— Că eu nu-s om !...

— Ce fel de vorbă e asta, Catrinuţă, Catrinel ?

— Nu ţi-o spus domnu căpitan Pleşea că-s diavolul şi jumătate al mămucăi ? Crede el că n-am auzit ?... Las' că mai trimite la noi după cireşe şi i-oi da cireşe să mă ţie minte.

— Cum ai putut s-auzi, Catrinel ? Ţi-am spus că nu ştii să minţi !... Cum ai putut s-auzi, cînd nici nu erai aci cînd am venit ?

— Ba eram ! Colea după fereastră...

— Va să zică asculţi la uşi şi la ferestre ? Bine că ştiu să iau măsuri !...

— N-ascult nici la uşă, nici la fereastră. M-am ascuns să nu mă vedeţi şi-am auzit fără să vreau... Ce-s eu de vină ?

— Şi de ce te-ai ascuns, Catrinuţo, Catrinel ? Dacă se poate să ştiu...

— Nu eram pieptănată...

— Aha ! Am înţeles. Acum te-ai făcut mai frumoasă şi nu te mai ascunzi !

— M-am făcut cum m-o lăsat Dumnezeu ! Numai că Dumnezeu n-o dat păr oamenilor, să umble cu el smuls ca arătările din pădure.

Aceasta era la adresa fotografiei unde Luminiţa avea părul retezat şi răsfirat în bucle.

— De-acu mă duc ! se pregăti spre uşă Catrinuţa, dînd drumul dintre dinţi şiragului de mărgele şi aşezîndu-şi gura cămăşii cu altiţe pe sîni.

Comşa văzu o clipă un sîn mic şi sidefiu. Întoarse ochii.

— Spuneai că ai de luat ceva din zestrea de-aci. Credeam că ţi-au şi venit peţitorii după cîtă grabă arătai !...

— Că cine mai are grija măritişului amu ?...

— Nu se mărită slutele, Catrinel ! Dar un drac şi jumătate ca tine, cu ochii tăi de mîţă...

— Am ochi de mîţă ? Hm !... Asta acu o aud !... Dacă-i vorba de ochi de mîţă, apoi aceea de-acolo, din poză, are ochi ca mîţele cînd se uită la soare !...

Dracul şi jumătate al babei Ilinca o zbughi prin întredeschiderea uşii, ca o şopîrlă.

Radu Comşa o urmări pe fereastră cum trece spre bucătăria babei, plecîndu-se din mers, să apuce de coada răsucită căţelul fumuriu. Căţelul se întoarse speriat, lătră o singură dată scurt. Apoi bucuros, începu să fugă împleticindu-se după ea, pe poteca îngustă dintre troscot.

După o clipă, Catrinel dădea fuga spre fîntînă cu o găleată, ferindu-se să întoarcă ochii spre fereastră, fiindcă ştia că de acolo o urmăreşte o privire.

„Are dreptate căpitanul. Fata babei e un diavol şi jumătate !" şi cu această reflecţie începu capitularea lui Radu Comşa, recunoscînd autoritatea celor mai vechi şi mai încercaţi în cariera războiului.

7

În şase zile, pînă să intre regimentul în sector, mai avu de aflat multe de la această experienţă.

Îşi cunoscu oamenii, învăţă mecanismul serviciului şi descoperi că nimic nu-i folosea din ceea ce ucenicise în manevrele şi concentrările trecute.

Viaţa se împărţi între popotă, ceasurile de serviciu cu instrucţia trupei, învăţînd să mînuiască noile arme de luptă, grenade şi mitraliere de curînd despachetate din lăzi ; între nopţile de la căpitanul Pleşea şi ceasurile de acasă, unde Catrinel apărea şi dispărea îndată, ca o pisică, numai printre uşi, nelăsîndu-se prinsă. În ogradă, robotind cu căţelul fumuriu după ea, nu întorcea niciodată capul spre fereastra lui Comşa. Părea a fi uitat că se află acolo.

Dar florile răsăreau întotdeauna altele, proaspete, în oala de lut ; şi de cîte ori Radu se aşeza înaintea mesei, să aibă fotografia Luminiţei sub ochi, descoperea că trebuie s-o caute în cele mai neaşteptate ascunzişuri, unde ajungea prin neexplicabile avatarii.

Pînă ce făcu ordine soldatul Omir, ordonanţa aleasă de locotenentul Ghenea !

Cu Omir nu glumea nici Catrinel ; dar nici locotenentul Radu Comşa.

Tăcut şi autoritar, rezervist cu început de încărunţire la tîmple şi în firele mustăţilor, Omir schimbă orînduiala lucrurilor cum ştia el : ora ceaiului, apa fierbinte de bărbierit, cizmele înşirate lîngă perete, hainele din cuier, tocul revolverului. În tot ce făcea, se ghiceau obiceiurile celuilalt ofiţer, pe care-l slujise, mort astă-iarnă într-o recunoaştere.

La început, Radu Comşa a avut o senzaţie neplăcută, ca un om însurat cu o văduvă care-i impune tabieturile răposatului.

Aflase că Omir se tîrîse atunci pe brînci, pînă în faţa duşmanului, şi se întorsese abia în zori, cu trupul locotenentului Vîntu şi cu o ureche retezată de glonţ. Îi săpase el groapa, purta el grijă de preot să-i facă pomenirile la zilele cînd se fac rugăciuni pentru sufletul morţilor.

Slujind noul stăpîn, soldatul prelungea pînă la cele mai mici amănunte dorinţele celuilalt.

Radu Comşa cunoscu astfel şi această ciudată tiranie, a unui mort necunoscut, care-i schimba nesimţit şi îi impunea felul său de viaţă.

De cîteva ori se răzvrătise :

— Omir, ţi-am spus că nu-mi trebuie pîine prăjită la ceai !... Şi zahărul, lasă să mi-l pun eu, nu după pofta ta !

Zvîrlea pîinea prăjită şi cerea alt ceai, în locul celui prea dulce.

Omir culegea pîinea, aducea alta neprăjită şi alt ceai, fără zahăr.

Dar a doua zi uita ; pîinea iar aştepta pe farfurie, în felii subţiri, auriu rumenite ; şi în fundul paharului

cu ceai-sirop, linguriţa se împotmolea într-un strat de zahăr tos, lat de-un deget.

— Omir, ce e porcăria asta ?

Soldatul aştepta drept, cu mîinile de-a lungul trupului, clipind din ochii fără culoare, cu o tresărire a buzei care-i mişca mustaţa de iepure.

— Domnule locotenent, am văzut că pîinea-i crudă... Şi cum să beţi dumneavoastră numai o apă caldă, ca birjarii din tîrg ?

Radu Comşa se trezea urînd de dincolo de moarte nevinovatele plăceri şi tabieturi ale ofiţerului necunoscut.

În schimb, hainele erau periate pînă la ultimul fir de praf, cizmele oglindă, fiecare lucruşor curăţat şi rînduit ca pe masa unei fete bătrîne. Şi îl copleşeau o sumă de atenţii.

— Domnu locotenent, am găsit nişte cireşe ! venea cu o farfurie de cireşe spălate în apă rece.

Iar la şase după amiază, cînd se întorcea de la inspecţia în cantonament, găsea foaia roşie de hîrtie sugativă, călimara şi tocul puse în evidenţă, pe marginea mesei :

— V-am pregătit toate, domnu locotenent... Poate vreţi să corespondaţi...

Luminiţa avea astfel pe cineva aci, care purta grijă în fiecare zi să-i plece cartea poştală cu inscripţia : „A nu se menţiona data, localitatea şi nimic despre mişcarea trupelor“ sau plicul închis, pe care Omir avea să-l dea cuiva sigur, ca să-l pună direct la tren ori la Oneşti.

A doua zi, după ce s-a prezentat Omir, pe masă a apărut o statuetă de marmură, înfăţişînd muza Elegiei : Erato, cu o liră în mîna stîngă, atingînd strunele cu degetele mîinei drepte. Un picior era atins şi o parte din faldurii mantalei ciuntiţi. Radu Comşa

o apucase de cap, o răsucise pe toate părţile, căutînd să-şi explice prezenţa acestui obiect de vitrină artistică în casa babei Ilinca.

Chemă soldatul.

— Ce e asta, Omir ?

— Statuie, domnu locotenent.

Radu îşi stăpîni surîsul.

— Bine, am văzut şi eu că e statuie. Te întreb, ce caută aci ? Cum a ajuns ?

— Domnule locotenent, să trăiţi, eu am pus-o... Dacă ordonaţi o iau...

— Nu ordon nimic, Omir !... Mă întreb numai cum de a ajuns la tine ?

— Domnule locotenent... cu retragerea... Am găsit-o şi eu şi-am strîns-o...

— N-ai găsit şi tu altceva „să strîngi“ ?

— Unii au luat orătănii şi porci, domnu locotenent, alţii pleduri, perne... Eu am ales asta, tot ziceau că nu-i trebuie nimănui...

Omir vorbind, se uita înduioşat la statuia orfană a Elegiei, care nu-i trebuise nimănui.

— Şi ce-ai să faci tu cu ea acum, Omir ?

— O duc acasă, domnu locotenent. O duc acasă, la nevastă şi la copii, cînd ne-om libera. Să avem şi noi o amintire.

— N-ai amintire urechea retezată ? Măcar ştii cine e ?

— Ştiu, domnule locotenent... M-o învăţat... (Nu spunea cine, fiindcă nu pomenea niciodată numele ofiţerului mort). Ştiu... O cheamă Irata ! Zînă de-a lor, de-a păgînilor din vechi.

Astfel soldatul Omir, cu nevasta, copiii şi casa rămase la inamic, avea şi el ca şi căpitanul Pleşea, ca şi locotenentul Ghenea, ca toţi de aci, întruparea unui ideal personal şi egoist despre pace : să-i ducă ne-

vătămată, prin toate cumpenele, suvenirul lui de război, Erato, femeia de piatră albă, naufragiată din cine ştie ce salon de amatori ai artelor, ori din cine ştie ce bibliotecă de pasionat al mitologiei.

— Omir !

— Ordonaţi.

— Ce-i cu florile astea de-aici ?

Pe un pat, un braţ mare de flori de cîmp ; sînziene, margarete, cicoare, romaniţă, garoafe sălbatice.

— Iertaţi, domnu locotenent... N-am ştiut că veniţi îndată... Nişte flori, ale mele...

Omir ia braţul de flori şi-l duce la el, în tindă. În urmă a rămas un miros de fîn cosit pe care Radu Comşa îl respiră cu amintiri împîclite, de copil, cînd hoinărea aproape sălbatic în poienile din sat.

Afară, Catrinel trece pe poteca de la fîntînă, hărăţind căţelul fumuriu. Are şi ea o floare de cîmp, în păr, la ureche.

Se aud tunurile, în răstimpuri, departe. Dar nimeni nu le dă ascultare aici.

Radu Comşa îşi înfăşoară săpunul, prosopul şi pieptenele ; la poartă îl aşteaptă locotenentul Ghenea să meargă împreună la scăldat. Catrinel a intrat în pămînt.

Numai căţelul latră şi scormone cu laba într-o uşă închisă.

8

Locul de baie e la marginea satului ; soldaţii au adîncit albia mutînd bolovanii, ridicînd un zăgaz de lemne, prund şi pietre, ca o savantă construcţie de castori. În sus, locul pentru ofiţeri ; în jos alt baraj

unde se îmbăiază soldaţii, şi dincolo, vadul unde se adapă caii şi se spală căruţele.

Apa e rece ca gheaţa şi limpede de se văd pietrele din fund, ca şi cum n-ar fi cărat niciodată cadavre în putreziciune. Curge dintre munţii ocupaţi de duşman şi în clipotul sprinten din prunduri, pare că-şi şopteşte singură, ceva sperios şi tăinuit, de acolo.

Cîteva tufe de mladă în pietre ţin loc de cabine de dezbrăcat. E şi căpitanul Ionescu, şi maiorul cu apendicele olfactiv lung şi dezolat, şi Stelian Minea care şi-a uitat ochelarii pe nas şi trebuie să se întoarcă, păşind cu strîmbături ridicole pe crestele bolovanilor, ca să-i pună pe o piatră lată.

— Ce-ţi face rana, Minea ? întrebă locotenentul Ghenea.

Rana lui Stelian Minea e vindecată de mult, a rămas numai cicatricea albă cu şuviţe, în braţ.

Dar glonţul a atins nervul, trei degete nu se pot mişca, au rămas strînse, ca şi cum ar păstra ascuns, între ele şi podul palmei, ceva, un ban ori o medalie.

Stelian Minea îşi priveşte mîna slabă, fără muşchi, ca o mînă de femeie descărnată. A scăpat uşor. Pentru interpretarea lui Bergson nu are numaidecît nevoie de degete agile la mîna stîngă.

Dar căpitanul Ionescu pufneşte cu o strîmbătură a buzei de jos :

— Rană ? Minea şi rană ?... Ce e aia rană ?...

Într-adevăr, căpitanul Ionescu e purtătorul unei răni fenomen, cercetată ca un caz rar de medici, şi subiectul unei dări de seamă pe care o prepară un chirurg francez. Glonţul a pătruns în piept prin faţă, a ieşit pe dincolo, s-a abătut din drum prin piele şi mergînd între piele şi muşchi a parcurs toată lungimea braţului oprindu-se la încheietura unui deget ; glonţul a fost extras, căpitanul Ionescu a scăpat intact ; după o lună era în picioare.

— Ce e aia rană ? Mi-a luat trei fotografii maiorul Narpoix şi o schemă. Are să facă o planşă !...

— O să ajungeţi la Academia de Medicină din Paris, domnule căpitan !... declară cu ipocrită invidie locotenentul Ghenea.

Căpitanul Ionescu îşi împătureşte hainele cu o mişcare dispreţuitoare din cap : „dar ce ? ca voi !"

Singur, pe un bolovan, sublocotenentul Bogdan Cernegură de la a cincea, înalt, frumos, şi în poziţia meditativă a *Gînditorului* lui Rodin [1], a uitat unde se află şi că e gol. Îşi aminteşte şi se scutură de gînduri ca de-un giulgiu nevăzut, zvîrlindu-se în apă.

Radu Comşa priveşte la trupurile goale de aci, şi la cele mai de departe ale soldaţilor, neputîndu-şi alunga obsesia că această carne albă, atîtea trupuri înfăţişînd misterioasa minune a vieţii, pot fi mîine, printr-o singură explozie de proiectil, prefăcute în carne sfîrtecată, amestecată cu pămînt ; dezgustătoare pachete de măruntaie agăţate în sîrmele cu ghimpi, pe care bonzăie muştele.

Locotenentul Ghenea, musculos ca un luptător, ridică lespezi de piatră, aruncă bucăţi late ca un disc în apa care împroaşcă jerbe reci, peste trupul maiorului cocoţat pe bolovanul lui rotund.

— Ghenea, încetează odată ! Ştii că nu pot suferi apa rece...

— Domnule maior, vreau să vă dau eu curaj dacă n-aveţi. În apă, ca la atac !... Nu trebuie să te gîndeşti mult... Nici să te vîri în detaliu, întîi un picior, pe urmă altul, ca femeile... Deodată, bîldîbîc, aşa !

Ghenea îşi dădu drumul de pe marginea zăgazului în ochiul de apă care-i ajunge pînă la gît, înoată,

[1] *François-Auguste-René Rodin* (1840—1917) — sculptor francez.

pufneşte, face planşe, se scufundă şi apare mai departe ; arată cum se înoată iepureşte, broşteşte, cîineşte, voiniceşte, înotul marinăresc ; toate năzdrăvăniile de copil crescut aproape de malul Moldovei.

Încearcă şi Stelian Minea să se apropie de fundul mai adînc, unde-i ajunge apa pînă la bărbie. Înaintează, în chicote fricoase de femeie, ridicînd braţele subţiri deasupra capului, căutînd din cînd în cînd cu ochii miopi spre mal, ca şi cum pămîntul ar putea să se îndepărteze singur şi să devină inaccesibil ţărm de ocean.

Ghenea se scufundă pe sub apă, îl ajunge şi îl răstoarnă de picioare, apoi sare pe parapetul de piatră, rîzînd de zbaterea neîndemînatică şi desperată a comentatorului lui Bergson. Îl îndeamnă strigînd pe veşnica melodie :

Dar după una-două-trei-patru-cinci-şase-şapte-săptămîni ;
A început, a început a daaa din mîini...

Cînd a sfîrşit, îşi şterse trupul stacojiu de frig cu un prosop aspru şi declară, cu o poftă care face să-i lase gura apă :

— Acum o gustare şi-o ţuică la tata Pleşea plătesc toate paralele !... Comşa, îl luăm şi pe Minea, scăpăm de tipi şi o ştergem...

Radu Comşa a fost pe rînd : domnule locotenent, locotenent Comşa, locotenente, acum a devenit simplu Comşa, pentru cei cîţiva camarazi cu care apropierea s-a făcut fără să ştie cum, dintr-o alegere de la sine. Dar Comşa nu vrea acum să se încălzească cu o gustare şi o ţuică la tata Pleşea ; vine mai tîrziu, vrea să vadă cimitirul care e aici, aproape deasupra ţărmului.

Porneşte singur. Sînt două cimitire.

Acel de lîngă biserica veche după cireşii bătrîni, unde crucile negre şi putrede apar printre crengi

şi verdeaţă. Acolo, morţii s-au adunat pe încetul: în locuri libere, între morminte, iarba e înaltă, grasă şi înflorită. Zboară albine, dorm fluturi, e sfîrîit de lăcuste.

Celălalt cimitir, nou, după gardul de sîrmă ghimpată, e numai un şirag aliniat de movili galbene, cruci orînduite milităreşte, proaspete, cu inscripţii negre de păcură pe scîndurile geluite. O disciplină rece domneşte aici; parcă o senzaţie de provizorat.

S-ar spune că morţii de sub pămîntul galben, din care încă n-a mijit colţul de iarbă, nu sînt morţi definitiv; aşteaptă cînd va pleca trupa să-şi strîngă şi ei echipamentul lor mortuar şi să pornească în urmă, ca o rezervă care şi-a făcut datoria, dar la nevoie, poate sări să dea o mînă de ajutor pînă la demobilizarea generală, cînd se vor risipi şi dînşii la vetrele lor.

Această impresie o simţea Radu Comşa şi nu se putea deprinde cu gîndul că acei de sub sutele de cruci aliniate sînt morţi pentru totdeauna şi că acolo e marele, ultim, mister.

Cimitirul avea podeţ cu rezemătoare de mesteacăn; drumuşoarele erau plivite; dincolo, loc liber pentru cei care aveau să vină; era un cimitir model. La unele cruci se aflau cununi de brad uscate; cetina ruginită se scuturase pe lutul crăpat. Citi inscripţia. În urmă, multe cruci fără nume... Mută oştire care-a încăput straniu pe un loc atît de strîmt! Aici, cînd războiul va sfîrşi, vor veni să îngenunche toţi, şi copiii copiilor tuturor.

Pe-o groapă, un braţ proaspăt de flori de cîmp. Tăblia purta numele: *Sublocotenentul Ion Vîntu, căzut pentru patrie.* Cîteva cifre neciteţe. Îşi aminti braţul de flori de pe patul lui, lăsat de soldatul Omir. Îl recunoscu. Pentru aceasta aşadar îl adusese! Soldatul Omir n-a mai fost în acea clipă, numai un

număr de matricolă, ordonanţa care-l plictisea cu mâinile lui de fată bătrînă. Şi nici sublocotenentul Ion Vîntu, un mort indiferent, la care se gîndea ostil, fiindcă trebuia să-i suporte ticurile din viaţă...

În vale, pe fundul pîrăului, soldaţii goi se alungau cu strigăte şi împroşcături de apă. Pielea albă şi umedă strălucea în soare.

La cotul rîului unde e moara, alţii, tot dezbrăcaţi şi călări, scăldau caii.

Nici unul nu-şi ridica ochii spre cimitirul de aici.

Nu-şi aminteau că există — că îi aşteaptă. Numai aşa, viaţa mai putea fi încă trăită, cu această teribilă putere de-a uita.

Soarele se înclina spre culmile crestate de brad. Pe şosea, un şir de căruţe stîrnea nori de colb în care tremurau razele jucăuşe.

Radu Comşa coborî spre sat, pe drumeagul dintre tufele de corn.

Rar şi foarte departe, lovituri de tun se îngînau în răstimpuri, ca şi cum gurile de bronz obosite îşi împlineau numai o datorie plicticoasă să menţină pe sutele de kilometri de front focul aprins.

Dar cerul era calm, munţii neclintiţi; o clipă realitatea apropiată a războiului păru imposibilă.

9

La căpitanul Pleşea masa de cărţi se încinsese în toi. Un ofiţer străin dădea banc cu cărţi noi. Tata Pleşea căpătase de la un rus, în schimbul unei sticle de spirt, o nouă rezervă de conserve de peşte şi acum îşi înfrupta copiii, purtînd grijă să nu rămînă nici unul urgisit.

Locotenentul Ghenea, dezbrăcat de tunică şi asudat, nu mai avea nevoie de ţuică şi de gustări ca să se încălzească.

Intrase într-o serie neagră.

Cînd aruncă şi ultimii bani şi-i pierdu, întoarse buzunările pe dos, cîntînd cu mutră amărîtă :

A fost odată un mic copilaş
Ce nu ştia, ce nu ştia... căăărţi a jucaaaaa...

Se ridică de la masă şi se întinse în fundul patului.

— Aşaa, fraţilor !... Fiindcă acum am scăpat de o grijă, adică de parale, putem deşerta în linişte un păhărel de ţuică şi altele de vin... Numaidecît trebuie să rămîi cu noi, Comşa !... E ultima noapte ! Mîine seară intrăm pe sector.

A doua zi seara, regimentul se despărţi în pădure pe batalioane, aşteptînd întunericul să înceapă schimbul.

Radu Comşa puse întîia oară casca : metalul îi apăsă tîmplele. Nu era deprins cu urcuşul. Gîfîia pe drumul de care, unde coborau bagajele ofiţerilor din celălalt batalion.

Aerul umed mirosea a răşină şi a ierburi aromate. Numai pe crestele munţilor se vedeau cîteodată, prin ochiurile de lumină, vîrfurile de brad adunînd cele din urmă raze.

Soldaţii urcau tăcuţi. Toată după-amiaza făcuseră pregătirile într-o linişte neobişnuită, în care orice glas mai tare sunase fals şi scădea îndată. Ochii se întorceau fără voie spre zarea pădurii verde-albastră. Amuţise şi cîntecul copilaşului, trecut de obicei din gură în gură. Ofiţerii îşi supravegheau oamenii : strigau nume, întrebau ceva uitat.

Un nor acoperi soarele. Noaptea grăbi vînătă, cuprinzînd de jos în sus pădurea. Făcură un popas.

Se aprinseră cîteva ţigări. O pasăre de noapte îşi ascuţi glasul ca un fierăstrău.

Cînd porniră, ordinul merse din gradat în gradat :

— Gura şi ţigările ! Şi nu tropăiţi ca la nuntă !...

Radu Comşa nu mai vedea unde călca. Se împiedica în bolovani, picioarele se scufundau în scorburi putrede.

De sus începu să ţîrîie ploaie măruntă. Un suflu de vînt aduse miros greu dinspre tranşee, spurcînd văzduhul umed şi răşinat al pădurii. Un proiector cu coadă de cometă mătură cerul, părea că pipăie ca un deget de orb, undeva, la spate, o înălţime.

Sunară, singuratice ca două exclamaţii în întuneric, două focuri de puşcă.

Apoi iarăşi fu tăcere. Lumina cretoasă a proiectorului se plecă încet pînă dispăru, ca şi cum şi-ar fi întors strălucirea dincolo, spre cealaltă faţă a planetei.

În beznă, atingerea armelor suna surd ; ploaia se înteţi. O rachetă se înălţă ca un meteor, explodă sus o limbă gălbuie şi sulfuroasă care aprinse toată pădurea. Şi alte rachete roşii şi verzi inundară cerul cu lumina lor ireală şi festivă, mai departe, după alte culmi.

Încă un popas. În întunericul mai nepătruns pentru ochii dilataţi de adineauri, nu se mai vedea înaintea mîinii.

— Domnu locotenent Comşa ! Vedeţi mai în urmă !... Aici e domnul locotenent Comşa !...

Cineva îl căută bîjbîind prin întuneric...

O ţigară lumină numai buzele rase, o porţiune de bărbie şi nările, dintr-o figură incompletă, apoi ţigara luată din gură coborî curb, luminînd numai degetele care o ţineau, ca într-un mic glob de serbare veneţiană.

— Îmi dai voie ?... Locotenentul Velea, de la întîia...

— Comşa !

Îşi strînseră mîinile prin întuneric, fără să-şi vadă chipurile.

— Nu cunoaşteţi încă sectorul ?... Să vă las moştenirea în primire... Pe aici... Nu, la stînga !... Dă-mi mai bine mîna !

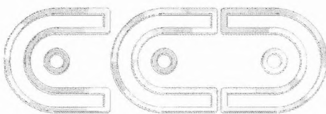
Mîna camaradului necunoscut îl prinse caldă şi omenească, tîrîndu-l în noaptea opacă, unde nu se vedea înainte la o întindere de braţ.

CUPRINSUL

CARTEA ÎNTÎI

CARTEA A DOUA

Scanare și prelucrare digitală

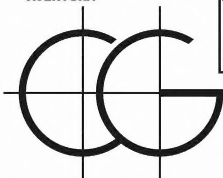
de

Anonim

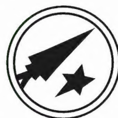

și

CAT Graur

Antwerpen

2025

